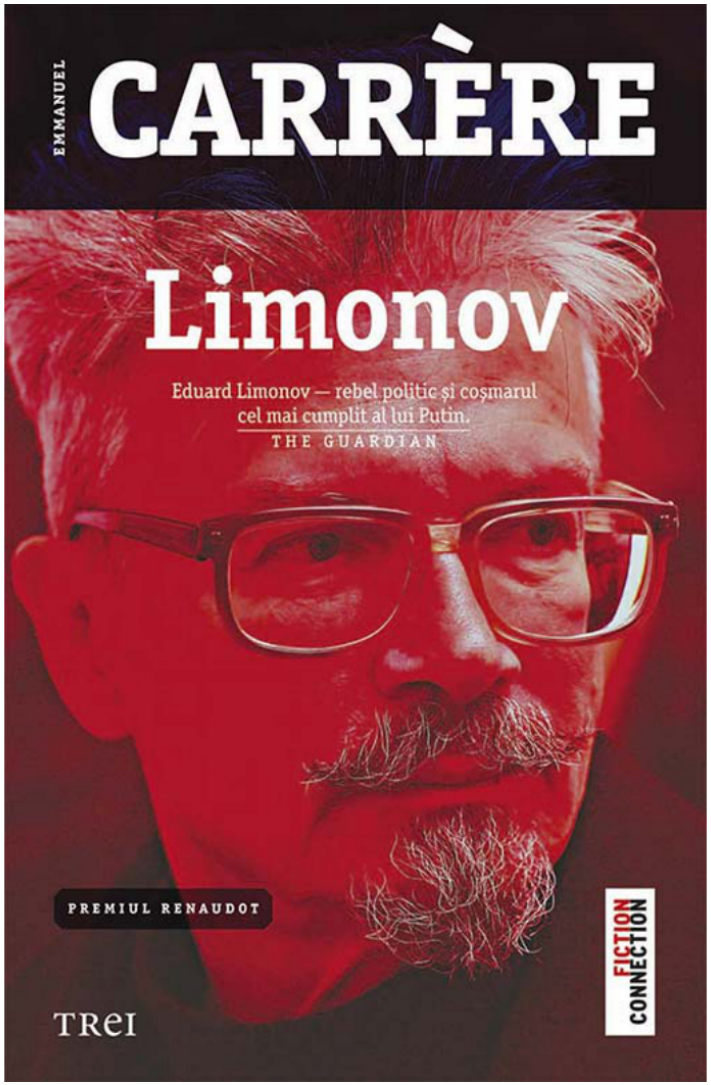
EMMANUEL
CARRÈRE
Limonov
Eduard Limonov — rebel politic și coșmarul cel mai cumplit al lui Putin.
THE GUARDIAN
PREMIUL RENAUDOT
FICTION CONNECTION
TREI

FICTION CONNECTION

COLECŢIE COORDONATĂ DE:
Magdalena Mărculescu

EMMANUEL

CARRÈRE

Limonov

Traducere din franceză şi note de Doru Mareş

3
TREI

Editori: Silviu Dragomir, Vasile Dem. Zamfirescu

Director editorial: Magdalena Mărculescu

Redactori: Gabriela Riegler, Raluca Hurduc

Coperta colecției: Faber Studio (Ioan Olteanu)
Foto copertă: © Konstantinov Alexei/ITAR-TASS/Corbis

Director producție: Cristian Claudiu Coban

DTP: Corina Rezai

Corectură: Rodica Petcu, Eugenia Ursu

Titlul original: Limonov
Autor: Emmanuel Carrère

Copyright © P.O.L. éditeur, 2011
Copyright © Editura Trei, 2014, pentru prezenta ediție

C. P. 27-0490, București
Tel. /Fax: +4 021 300 60 90
e-mail: comenzi@edituratrei.ro

www.edituratrei.ro

ISBN ePub: 978-606-719-035-9
ISBN PDF: 978-606-719-036-6
ISBN Print: 978-973-707-810-0

Această carte în format digital (e-book) intră sub incidenţa drepturilor de autor şi a fost creată exclusiv pentru a fi citită utilizând dispozitivul personal pe care a fost descărcată. Oricare alte metode de utilizare, dintre care fac parte împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială a textului, punerea acestuia la dispoziţia publicului, inclusiv prin intermediul Internetului sau a reţelelor de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme – altele decât cele pe care a fost descărcată – care permit recuperarea informaţiilor, revânzarea sau comercializarea sub orice formă a acestui text, precum şi alte fapte similare, săvârşite fără acordul scris al persoanei care deţine drepturile de autor, sunt o încălcare a legislaţiei referitoare la proprietatea intelectuală şi vor fi pedepsite penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată de elefant.ro

Cel care vrea să restaureze
comunismul nu are capul pe umeri.
Cel care nu-l regretă nu are inimă.

Vladimir Putin

Prolog

Moscova, octombrie 2006, septembrie 2007

1

Până când Anna Politkovskaia a fost împuşcată pe treptele casei în care locuia, pe 7 octombrie 2006, doar cei care erau interesaţi de războiul din Cecenia cunoşteau numele curajoasei jurnaliste, opozantă declarată a politicii lui Vladimir Putin. Imediat însă după asasinat, figura ei tristă şi hotărâtă a ajuns, în Occident, imaginea libertăţii de expresie. Întrucât, la vremea respectivă, filmam pentru un documentar într-un orăşel din Rusia, ţară în care mă duceam deseori, cum s-a aflat vestea morţii Annei Politkovskaia, o revistă mi-a propus să iau primul avion pentru Moscova. Sarcina mea nu ar fi fost să fac o anchetă despre crimă, ci, mai degrabă, să stau de vorbă cu oamenii care o cunoscuseră şi ţinuseră la jurnalistă. Astfel, am petrecut o săptămână în birourile de la *Novaia Gazeta*, ziarul al cărui reporter-vedetă fusese, dar şi printre membrii unor asociaţii pentru apărarea drepturilor omului şi ai unor comitete alcătuite din mamele soldaţilor ucişi ori mutilaţi în Cecenia. Birourile erau minuscule, prost luminate, dotate cu nişte computere antice. Activiştii care au acceptat întrevederile cu mine erau deseori în vârstă şi îngrozitor de puţini, un cerc foarte restrâns, în care toată lumea se cunoştea cu toată lumea, în care şi eu am ajuns rapid să îi cunosc pe toţi, iar acest cerc restrâns constituia, practic, unica opoziţie democratică din Rusia.

La Moscova, în afara celor câţiva prieteni ruşi, mai cunoşteam şi un mic cerc de expatriaţi francezi, jurnalişti şi oameni de afaceri care, seara, după întâlnirile din timpul zilei, când le povesteam cele aflate, zâmbeau cumva compătimitor: bravii democraţi despre care le vorbeam, militanţii aceia pentru drepturile omului or fi fost ei, fără discuţie, oameni respectabili, dar, cinstit vorbind, nimănui nu-i păsa de ei, fiindcă nu făceau altceva decât să poarte o luptă pierdută încă de la început, într-o ţară în care nu ducea nimeni grija libertăţilor formale, din moment ce fiecare avea dreptul de a se îmbogăţi. Pe de altă parte, nimic nu-i amuza ori, în funcţie de caracterul fiecăruia, nu-i irita mai tare pe prietenii mei expatriaţi decât teza, răspândită în opinia publică franceză, conform căreia uciderea Annei Politovskaia fusese ordonată de FSB — poliţia politică numită, pe vremea Uniunii Sovietice, KGB — şi, mai mult sau mai puţin, de însuşi Putin.

— Ia stai aşa, mi-a zis Pavel, un universitar ruso-francez reconvertit în om de afaceri, să ştii că trebuie să se termine odată cu modul ăsta de a spune orice îţi dă prin cap despre oricine. Ştii ce-am citit, în *Nouvel Obs*, parcă? Că, oricum ai da-o, tot e ciudat că Politkovskaia a fost împuşcată, ca din întâmplare, chiar de ziua lui Putin. *Ca din întâmplare*! Sesizezi de câtă tâmpenie trebuie să dai dovadă ca să scrii negru pe alb chestia asta cu: *ca din întâmplare*? Poţi să îţi imaginezi scena? Şedinţă de criză la FSB. Şefu-ăl mare zice: băi, băieţi, puneţi-vă mintea la contribuţie! Uite-

acuma vine aniversarea lui Vladimir Vladimirovici şi trebuie să găsim un cadou care chiar să-i facă plăcere. Cui îi dă ceva prin căpăţână? Băieţii clocesc tema, pe urmă se aude un glas: dacă i-am aduce capul Annei Politkovskaia, pisăloaga aia care-l critică tot timpul? Murmur de aprobare. Tiii, ia te uită ce idee bună! La treabă, copii, aveţi mână liberă! Iartă-mă, continuă Pavel, dar nu-mi vii mie să-mi vinzi poveşti de-astea. Poate, în mod excepţional, numai în vreun remake rusesc după *Les tontons flingueurs*. Dacă e însă vorba despre realitate, în niciun caz. Fiindcă, ştii ceva? Realitatea este aceea pe care a subliniat-o şi Putin, şocând sfielnicele suflete ale Occidentului: asasinarea Annei Politkovskaia şi tot tămbălăul de după au făcut mai mult rău Kremlinului decât toate articolele scrise de aceasta într-un ziar pe care şi aşa nu-l citea nimeni.

Îi ascultam pe Pavel şi pe prietenii lui, prin apartamente pe care cei ca ei le pot închiria, cheltuind o avere, în centrul Moscovei, apărând puterea politică şi zicând că, în primul rând, lucrurile ar fi putut fi de o mie de ori mai rele şi, în al doilea, că ruşii sunt mulţumiţi de viaţa pe care o duc, aşa că, în numele a ce ajung unii să le dea lecţii? Ascultam însă şi femei triste şi consumate care, în timpul zilei, îmi povesteau despre răpiri din timpul nopţii în maşini fără numere de înmatriculare, despre soldaţi torturaţi nu de către duşmani, ci de către superiorii lor şi, mai ales, despre refuzul de a li se face dreptate. Lucru care revenea fără încetare. Că poliţia şi armata sunt corupte ar fi, cumva, de la sine înţeles. Că viaţa omenească face puţine parale ţine de tradiţia rusească. Însă aroganţa şi brutalitatea de care dau dovadă reprezentanţii puterii atunci când simplul cetăţean riscă să le ceară socoteală, certitudinea că nu au cum fi pedepsiţi vreodată, lucrul acesta într-adevăr nu îl suportă nici mamele soldaţilor, nici acelea ale copiilor masacraţi la şcoala din Beslan, în Caucaz, nici apropiaţii victimelor de la Teatrul Dubrovka.

Amintiţi-vă, era în octombrie 2002. Toate televiziunile din lume nu au mai arătat altceva timp de trei zile. Nişte terorişti ceceni au luat ostatic întreg publicul din teatru în timpul reprezentării unei comedii muzicale intitulate *Nord-Est*. Forţele speciale, excluzând orice negociere, au rezolvat problema gazându-i, odată cu cei ce făcuseră ostatic publicul, şi pe ostatici, fermitate pentru care preşedintele Putin le-a felicitat călduros. Numărul victimelor civile este încă sub semnul întrebării, situându-se, se pare, în jurul a o sută cincizeci, iar rudele şi prietenii acestora sunt consideraţi un fel de complici ai teroriştilor atunci când se întreabă dacă nu cumva s-ar fi putut trata şi altfel situaţia, dacă nu cumva s-ar fi putut manifesta o altă atitudine faţă de ei şi de doliul lor, măcar cu mai puţină nepăsare. De atunci, în fiecare an, aceştia se strâng într-o ceremonie comemorativă pe care poliţia nu îndrăzneşte să o interzică, dar pe care o supraveghează îndeaproape, ca pe o adunare de protest, ceea ce, de fapt, a şi devenit.

Am participat şi eu. Aş zice că, în faţa teatrului, se aflau vreo două sau trei sute de persoane şi tot atâţia soldaţi din trupele OMON, echivalentul rusesc al CRS-ului[1] de la noi, având un echipament similar, aşadar, căşti, scuturi şi bastoane grele. A început ploaia. S-au deschis umbrelele deasupra lumânărilor care, cu guleraşele lor de hârtie făcute să nu lase ceara să picure pe degete, îmi aminteau de slujbele ortodoxe la care eram dus, de Paşti, când eram mic. Icoanele fuseseră înlocuite cu pancarte pe care se aflau fotografiile şi numele celor morţi. Oamenii care ţineau pancartele şi lumânările erau orfani, văduvi şi văduve, părinţi care îşi pierduseră copilul — pentru care nici în rusă, nici în franceză nu există un cuvânt anume. Nu apăruse niciun reprezentant al statului, după cum a subliniat cu o mânie rece reprezentantul familiilor, cel care a spus câteva cuvinte, singurele pronunţate pe tot parcursul ceremoniei. Nici vorbă de discursuri, de sloganuri, de cântece. Cu toţii s-au mulţumit să rămână în picioare, tăcuţi, fiecare cu lumânarea lui în mână, ori să vorbească încet, în grupuri mici, dincolo de gardurile puse de cei de la OMON, care închiseseră astfel perimetrul. Uitându-mă de jur împrejur am recunoscut mai multe chipuri: în afara familiilor îndoliate, se adunaseră toţi cei din mica lume a opozanţilor, pe care o tot frecventam de o săptămână. Am schimbat câteva semne din cap, pătrunşi de o profundă mâhnire.

Pe ultima treaptă, chiar în faţa uşilor închise ale teatrului, am observat o figură care mi s-a părut cumva cunoscută, fără a reuşi să o identific. Era un bărbat îmbrăcat într-un palton negru, ţinând, ca şi ceilalţi, o lumânare în mână, înconjurat de mai multe persoane cu care vorbea în şoaptă. Aflat în centrul cercului de cunoştinţe, dominând mulţimea, retras, dar atrăgând privirile, lăsa impresia unei persoane importante. Aveam senzaţia bizară că observ şeful unei bande asistând, păzit de fideli, la înmormântarea unuia dintre oamenii săi. Nu-l puteam vedea decât din spate şi uşor din profil, gulerul ridicat al paltonului trecând până mai sus de barbișon. O femeie de lângă mine, care îl observase şi ea, i-a spus unei vecine:

— A venit şi Eduard. Foarte bine.

Bărbatul a întors capul de parcă, în pofida distanţei, ar fi auzit-o. Flacăra lumânării i-a accentuat trăsăturile.

Şi aşa l-am recunoscut pe Limonov.

1 CRS: Compania Republicană de Securitate, forţă de ordine civilă organizată în Franţa în decembrie 1944, cu sarcini relativ apropiate de cele ale Jandarmeriei din România. (*N.t.*)

2

De câtă vreme nu m-am mai gândit la el? L-am cunoscut la începutul anilor optzeci, când se mutase la Paris aureolat de succesul romanului lui de scandal *Poetul rus preferă negrii uriaşi*, în care povesteşte viaţa groaznică şi superbă pe care o dusese la New York, după ce fugise din Uniunea Sovietică. Slujbe mărunte, supravieţuire de pe o zi pe alta prin hoteluri sordide, uneori pe străzi, relaţii sexuale întâmplătoare, hetero şi homosexuale, beţii, furturi şi încăierări. Toate acestea te puteau duce cu gândul, în privinţa violenţei şi a furiei, la deriva urbană a personajului lui Robert de Niro din *Taxi Driver*, iar în privinţa elanului vital, la romanele lui Henry Miller, din care Limonov îşi trăgea pielea tăbăcită ca o scoarţă şi indiferenţa de canibal. Cartea aceea nu era nici pe departe un nimic, iar autorul, când ajungeai să-l cunoşti, nu te dezamăgea. Erai obişnuit, pe atunci, cu disidenţii sovietici bărboşi, gravi şi prost îmbrăcaţi, care locuiau în apartamente strâmte, pline de cărţi şi de icoane, care petreceau nopţi întregi vorbind despre mântuirea lumii prin ortodoxie, şi te trezeai în faţa unui tip sexy, trecut prin ciur şi prin dârmon, amuzant, părând în acelaşi timp un marinar scăpat de la cine ştie ce chef şi un star rock.Eram în plină eră punk, eroul lui, pe care şi-l revendica, era Johnny Rotten, liderul grupului *Sex Pistols*, iar pe Soljenițîn îl făcea „prost bătrân“ fără nicio ruşine. Era, pur şi simplu, relaxantă disidenţa aceea *new wave*, iar Limonov, la sosire, devenise vedeta micii lumi literare pariziene în care, personal, abia îmi făceam intrarea cu timiditate. Nu era autor de ficţiune, nu ştia să îşi povestească decât propria viaţă, dar aceasta era una pasionantă şi o relata foarte bine, într-un stil simplu, concret, fără floricele, cu energia unui Jack London rus. După cronicile din emigraţie, şi-a publicat amintirile din copilăria petrecută într-un cartier mărginaş al Harkovului, un oraş din Ucraina, apoi cele de delincvent juvenil, apoi de poet de avangardă în Moscova, sub Brejnev. Vorbea despre vremurile respective şi despre Uniunea Sovietică cu o nostalgie maliţioasă, ca despre un paradis pentru *hooligans* care ştiau să se descurce şi nu rareori, la încheierea cinei, când toată lumea era beată moartă cu excepţia lui, care ţinea teribil la alcool, făcea elogiul lui Stalin, ceea ce spunea multe despre plăcerea lui de a provoca. Puteai da de el pe la Palace, îmbrăcat în haina groasă de ofiţer al Armatei Roşii. Scria la *Idiot international*, ziarul lui Jean-Édern Hallier, care nu avea cine ştie ce ţinută ideologică, dar care aduna o mulţime de spirite nonconformiste, sclipitoare. Îi plăcea să sară la bătaie şi avea un incredibil succes la femei. Libertatea comportamentului şi trecutul aventuros impuneau tinerilor burghezi care eram, la vremea aceea. Limonov era barbarul, haiducul nostru, pe care-l adoram.

Lucrurile au început să ia o întorsătură ciudată în clipa în care s-a prăbuşit comunismul. Toată

lumea se bucura, cu excepţia lui, care nu părea deloc să glumească atunci când cerea aducerea lui Gorbaciov în faţa plutonului de execuţie. Dispărea în lungi călătorii prin Balcani şi am descoperit oripilaţi că intrase în război alături de trupele sârbe care, pentru noi, erau asemenea naziştilor ori celor vinovaţi de genocidul populaţiei hutu. A putut fi văzut, într-un documentar BBC, trăgând cu mitraliera spre oraşul Sarajevo, asediat în acel moment, sub ochiul binevoitor al lui Radovan Karadjici, conducătorul sârbilor bosniaci şi criminal de război dovedit. După aceste isprăvi s-a întors în Rusia, unde a înfiinţat un partid politic purtând promiţătorul nume de Partidul Naţional-Bolşevic. Uneori, anumite reportaje ne aduceau imaginea unor tineri cu craniile rase, îmbrăcaţi în negru, care defilau pe străzile Moscovei cu salutul pe jumătate hitlerist (braţul ridicat), pe jumătate comunist (pumnul strâns), zbierând sloganuri precum: „Stalin! Beria! Gulag!“ (subînţelegându-se: „Le vrem înapoi!“). Drapelele pe care le fluturau le imitau pe ale celui de-al Treilea Reich, cu secera şi ciocanul în locul svasticii. Iar exaltatul cu şapcă de baseball, care gesticula, cu megafonul strâns în mână, în fruntea coloanelor, nu era altul decât băiatul pus pe poante şi seducător căruia, cu doar câţiva ani în urmă, ne declaram mândri să-i fim prieteni. Ceea ce producea un efect la fel de straniu ca atunci când descoperi că un fost coleg de liceu a ajuns cine ştie ce mare bandit ori s-a aruncat în aer într-un atentat terorist. Te gândeşti din nou la el, readuci în faţa ochilor amintirile cu el şi încerci să îţi imaginezi ce înlănţuire a circumstanţelor şi ce resorturi intime i-au putut trimite viaţa atât de departe de a noastră, a celorlalţi. În 2001 am aflat că Limonov fusese arestat, judecat şi închis pentru motive destul de obscure, printre care traficul de arme şi o tentativă de lovitură de stat în Kazahstan. Puţin spus că ne-am repezit unii peste alţii, la Paris, pentru a semna o petiţie prin care solicitam repunerea lui în libertate.

Habar nu aveam că ieşise din puşcărie şi, oricum, eram uimit să dau de el acolo. Părea mai puţin rocker decât pe vremuri, mai intelectual acum, dar păstrând aceeaşi aură imperioasă, energică, palpabilă şi de la o sută de metri. Am ezitat să mă aşez la coada formată din persoane care, vizibil emoţionate, veniseră să îl salute cu tot respectul. La un moment dat, privirile ni s-au încrucişat şi, cum nu a dat semne că m-ar fi recunoscut şi cum, de altfel, nici nu prea ştiam ce i-aş fi putut spune, am lăsat-o baltă.

Tulburat de întâlnire, m-am întors la hotel, unde mă aştepta o nouă surpriză. Parcurgând o culegere de articole ale Annei Politkovskaia, am descoperit că, doi ani mai înainte, urmărise procesul celor treizeci şi nouă de militanţi ai Partidului Naţional-Bolşevic acuzaţi că invadaseră şi vandalizaseră sediul administraţiei prezidenţiale strigând: „Putin, cară-te!“, crimă pentru care primiseră pedepse grele cu închisoarea. Politkovskaia le luase sus şi tare apărarea: nu erau decât nişte tineri curajoşi, integraţi social, singurii ori aproape singurii în stare să ofere încredere în viitorul moral al ţării.

Nu puteam să-mi revin. Cazul mi se păruse clasat fără drept de apel: Limonov nu era decât un fascist înfiorător aflat în fruntea unei miliţii de *skinheads*. Or, iată că o femeie considerată de toată lumea, de la moartea ei, drept o sfântă, vorbea despre Limonov şi ai lui ca despre nişte eroi ai luptei pentru democraţie în Rusia. Pe internet, acelaşi mod de a vedea lucrurile dinspre Elena Bonner. Elena Bonner! Văduva lui Andrei Saharov, marele savant, marele disident, marea conştiinţă morală, laureat al Premiului Nobel pentru Pace. Şi ei i se păreau foarte de bine acei *nasbols*, cum am aflat cu respectiva ocazie că sunt numiţi în Rusia membrii Partidului Naţional-Bolşevic. Ar trebui poate, spunea ea, să îşi schimbe numele partidului care, acum, sună rău pentru anumite urechi. Altfel, sunt nişte oameni uimitori.

Câteva luni mai târziu, am aflat că, sub numele de *Drugaia Rossia — Cealaltă Rusie —*, s-a alcătuit o coaliţie politică formată din Gary Kasparov, Mihail Kasionov şi Eduard Limonov, aşadar, unul dintre cei mai mari jucători de şah ai tuturor timpurilor, un fost prim-ministru al lui Putin şi un scriitor, conform criteriilor noastre, de nefrecventat. Ciudat atelaj. Evident, ceva se

schimbase, poate nu Limonov însuşi, ci locul pe care îl ocupa în ţara lui. Iată de ce, în momentul în care Patrick de Saint-Exupéry, pe care îl cunoscusem drept corespondent al lui *Figaro* la Moscova, mi-a vorbit despre o revistă de reportaje căreia îi pregătea lansarea, întrebându-mă dacă nu aveam vreun subiect pentru primul număr, i-am răspuns fără să stau pe gânduri: Limonov. Patrick s-a uitat la mine cu ochii mari:

— Limonov nu e decât un amărât de escroc.

— Nu ştiu, trebuie să mă duc să văd, i-am răspuns.

— Bine, a scurtat-o Patrick fără a-mi mai cere alte explicaţii. Du-te şi vezi.

Mi-a luat ceva timp până i-am dat de urmă, până i-am obţinut numărul de mobil de la Saşa Ivanov, un editor din Moscova. Şi, odată ce l-am avut, mi-a mai trebuit încă timp până l-am format. Ezitam asupra tonului de adoptat, nu doar în faţa lui, dar şi în faţa mea: eram un vechi prieten sau un reporter bănuitor? Trebuia să îi vorbesc în rusă ori în franceză? Să mă adresez cu tu sau cu dumneavoastră? Toate aceste ezitări mi le amintesc, curios lucru însă, nu şi cuvintele pe care le-am pronunţat când, încă de la primul apel, fără a mai aştepta următorul, a răspuns. Probabil că mi-am spus numele, iar el, fără o secundă de ezitare, mi-a răspuns:

— Ei, Emmanuel, ce mai faci?

Luat pe nepregătite, am bolborosit ceva gen bine, doar nu ne cunoşteam decât puţin, nu ne mai văzuserăm de cincisprezece ani, mă aşteptam să fie necesar să-i reamintesc cine sunt. A continuat imediat:

— Parcă ai fost la ceremonia de la Dubrovka, anul trecut, nu-i aşa?

Am rămas fără grai. De la o sută de metri depărtare îl privisem îndelung, însă ochii nu ni se întâlniseră decât pentru o clipă şi nimic din partea lui, nici vreo oprire, nici vreo ridicare din sprâncene nu dovedeau că m-ar fi recunoscut. Ceva mai târziu, când mi-am revenit din uimire, mi-am zis să Saşa Ivanov, prietenul editor, era posibil să-l fi anunţat că aveam să-i telefonez, numai că Saşa nu ştia nimic despre prezenţa mea la Dubrovka, aşa că misterul rămânea neştirbit. Mai târziu am priceput că nu era vorba despre niciun mister, ci că, pur şi simplu, are o memorie prodigioasă şi o nu mai puţin prodigioasă stăpânire de sine. I-am spus că doream să scriu un articol de mari dimensiuni despre el şi a acceptat fără fasoane să vin şi să petrec două săptămâni alături de el, „doar dacă nu mă vor băga la închisoare“, a adăugat.

3

Doi tineri masivi, cu craniile rase, cu blugi şi geci negre, cu ghete de *rangers* au venit să mă caute pentru a mă conduce la şeful lor. Traversăm Moscova la bordul unei Volga negre cu geamurile fumurii. Mai că m-aş fi aşteptat să mă lege şi la ochi, însă nici vorbă, îngerii mei păzitori se mulţumesc să verifice rapid curtea imobilului, apoi casa scărilor, în sfârşit palierul pe care se află un mic apartament întunecat, mobilat ca o locuinţă părăsită şi ocupată ilegal, în care alţi doi posesori de cranii rase îşi omoară timpul fumând. Eduard, îmi comunică aceştia, deţine trei sau patru domicilii în Moscova, schimbându-le pe cât de des cu putinţă, îşi interzice un program regulat şi nu face nici măcar un pas fără gărzile de corp — militanţi din partidul lui. În timp ce sunt sfătuit să am răbdare, îmi zic că reportajul începe bine: ascunzători, clandestinitate, tot ce e mai romanesc posibil. Atâta doar că am de ales între două versiuni ale acestui romanesc: terorism ori reţea de rezistenţă, Carlos sau Jean Moulin? Nu e vorbă, atâta timp cât jocurile nu sunt făcute, câtă vreme nu au încremenit într-o versiune oficială a istoriei, cele două cam seamănă. Mă întreb şi ce o fi aşteptând Limonov de la vizita mea. Nu cumva, dezgustat de cele câteva portrete făcute de unii jurnalişti occidentali, se fereşte de mine ori se bizuie pe mine pentru a-l reabilita? Habar nu am. Nu se prea întâmplă să te pregăteşti să întâlneşti pe cineva şi să mai şi scrii despre el, ştiind atât de puţin de unde bate vântul.

Îl găsesc stând în picioare, în blugi şi pulover negre, în biroul spartan, cu storurile trase, în care am fost invitat într-un târziu. Strângere de mână, fără un surâs pe buze. Pândă. La Paris ne tutuiam, dar la telefon mi s-a adresat cu dumneavoastră şi aşa a rămas. În pofida lipsei de exerciţiu, vorbeşte mai bine franţuzeşte decât mine ruseşte, aşa că o ţinem pe franţuzeşte. Pe vremuri făcea flotări şi ridica haltere un ceas pe zi şi probabil că încă mai continuă fiindcă, la şaizeci şi cinci de ani, e încă zvelt: abdomen plat, siluetă de adolescent, piele netedă şi mată de mongol, numai că acum şi-a lăsat mustăţi şi cioc grizonante, care îi dau un pic din aerul unui d'Artagnan îmbătrânit, cel din *După douăzeci de ani*, şi mai mult din al unui comisar bolşevic, mai ales din cei ai lui Troţki — deşi, după câte ştiu, Troţki nu făcea *bodybuilding*.

În avion recitisem una dintre cele mai bune cărţi ale lui, *Jurnalul unui ratat*, în care, pe coperta a patra, era anunţat în culori: „Dacă Lee Harvey Oswald sau Charles Manson ar fi ţinut un jurnal, atunci cu acesta ar fi trebuit să semene". Am copiat câteva pasaje în carnetul meu. Acesta, de pildă: „Visez la o insurecţie violentă. Nu voi ajunge niciodată un Nabokov, nu voi alerga după fluturi pe câmpurile elveţiene, pe o pereche de picioare anglofone şi păroase. Daţi-mi un milion şi voi număra arme şi voi ridica oamenii în indiferent care ţară". Acesta era scenariul pe care şi-l

povestea la treizeci de ani, emigrant fără un chior în buzunar pe trotuarele New Yorkului, şi iată că, după alţi treizeci de ani, filmul era realizat. Iar el joacă rolul la care visase: revoluţionar de meserie, tehnician al gherilei urbane, Lenin în vagonul său blindat.

I-o spun. Îl fac să râdă, un râs scurt, sec, lipsit de politeţe, cu aerul dat afară pe nări.

— Ai dreptate, recunoaşte. Mi-am executat în viaţă propriul program.

Pune însă lucrurile la punct: nu mai e vreme pentru revolte armate. Nu mai visează la o insurecţie violentă, ci, mai degrabă, la o revoluţie portocalie, cum tocmai se produsese în Ucraina. O revoluţie paşnică, democrată, de care se teme cel mai tare Kremlinul pe care e gata să îl zdrobească prin indiferent ce mijloace. Iată de ce duce viaţa asta de om hăituit. Cu câţiva ani în urmă, a fost făcut praf cu bâte de baseball. Totul a reînceput, abia dacă a scăpat unui atentat. Numele îi figurează în fruntea listei „duşmanilor Rusiei“, adică a oamenilor de suprimat, pe care oficinele apropiate puterii îi propun răzbunării poporului, făcându-le publice adresele şi numerele de telefon. Ceilalţi de pe listă erau Politkovskaia, ucisă cu o puşcă cu aer comprimat, ex-ofiţerul FSB Litvinenko, otrăvit cu poloniu după ce denunţase deriva criminală a serviciilor secrete, miliardarul Hodorkovski, închis acum în Siberia pentru că a vrut să se bage în politică. Următorul e el, Limonov.

A doua zi ţine o conferinţă de presă alături de Kasparov. În sală recunosc o bună parte dintre militanţii întâlniţi cu ocazia reportajului despre Politkovskaia, dar şi un număr mare de jurnalişti, mai ales străini. Unii par deosebit de îndârjiţi, de exemplu echipa suedeză care a sosit nu pentru un articol scurt, ci pentru un documentar care presupune trei luni de filmare despre ceea ce speră să fie irezistibila ascensiune a mişcării *Drugaia Rossia*. Suedezii ăştia par să aibă o încredere nestrămutată în acea realitate şi consideră că îşi vor vinde extrem de scump, în lumea întreagă, documentarul, imediat ce Kasparov şi Limonov vor fi ajuns la putere.

Umeri laţi, zâmbet cald, cap frumos de evreu armean: când urcă la tribună, fostul campion mondial la şah impune mai mult decât Limonov, care, cu ciocul şi cu ochelarii lui, pare a juca rolul strategului cu sânge rece, care stă în umbra liderului firesc. De altfel, Kasparov e cel ce atacă primul, fără a mai sta pe gânduri, explicând de ce alegerile prezidenţiale care urmează să aibă loc anul viitor — în 2008 — constituie o ocazie istorică. Putin îşi termină al doilea mandat, iar Constituţia îi interzice să candideze pentru un al treilea. Pe de altă parte, a îngheţat în asemenea măsură totul în jurul lui, încât niciun candidat nu se arată din zona puterii. Pentru prima dată în istoria Rusiei opoziţia democrată are o şansă. Cum mass-media e redusă la tăcere, nu se prea ştie în ce măsură ruşii s-au săturat de oligarhi, de corupţie, de atotputernicul FSB, însă el, Kasparov, ştie. E elocvent, vorbeşte de parcă ar cânta o arie la violoncel şi încep să îmi zic că poate suedezii au dreptate. Vreau să cred că asist la ceva extraordinar, la ceva de genul începuturilor mişcării poloneze *Solidaritatea*. În acest moment, vecinul meu, un jurnalist englez, rânjeşte şi îmi şopteşte cu o respiraţie încărcată de gin:

— *Bullshit*! Ruşii îl adoră pe Putin şi nu pricep cum o constituţie tâmpită le poate interzice să aleagă de trei ori la rând acelaşi preşedinte. Nu uitaţi însă o şmecherie: Constituţia interzice trei mandate *la rând*. Nu să laşi să treacă o tură, cu un om de paie care să-ţi ţină cald fotoliul, şi să te întorci pe urmă. O să vedeţi.

Cuvintele englezului au fost ca un duş rece pentru exaltarea mea. Dintr-odată, adevărul trece de partea celor realişti, a oamenilor care ştiu prea bine şi nu se lasă îmbrobodiţi cu basme, a subtilului meu prieten Pavel, conform căruia povestea asta cu opoziţia democratică din Rusia e ca şi când ai dori să faci o rocadă la jocul de dame: regulile jocului nu o permit, nu a mers şi nici nu va merge vreodată. Kasparov, pe care o clipă mai devreme eram gata să îl consider un fel de Wallesa rus, devine un soi de François Bayrou. Discursul lui mi se pare acum emfatic, încâlcit, iar vecinul meu şi cu mine începem să dezvoltăm o complicitate de şcolari chiulangii care fac schimb

de poze porcoase în fundul clasei. Îi arăt o carte a lui Limonov pe care tocmai am cumpărat-o. Tradusă numai în Serbia, se numeşte *Anatomia eroului* şi conţine un caiet de fotografii arse în care poate fi observat eroul cu pricina, Limonov *himself*, la paradă, în costum de camuflaj, alături de miliţiile sârbeşti ale lui Arkan, alături de Jean-Marie Le Pen, de populistul rus Jirinovski, de mercenarul Bob Denard şi de alţi câţiva umanişti de aceeaşi teapă. *Fucking fascist*…, comentează jurnalistul englez.

Ne uităm amândoi la Limonov. Uşor retras faţă de Kasparov, îl ascultă plângându-se de persecuţiile din partea puterii, fără a avea aerul că aşteaptă ceea ce orice om politic ar aştepta în timpul unui miting: ca oratorul să tacă pentru a putea lua şi el cuvântul. Pur şi simplu, stă acolo aşezat, atent, drept şi liniştit ca un călugăr zen în plină meditaţie. Vocea caldă a lui Kasparov nu mai este decât un bâzâit periferic. Acum scrutez chipul indescifrabil al lui Limonov şi, cu cât o fac mai serios, cu atât devin mai conştient că nu am nici cea mai mică idee despre gândurile care-i plutesc prin minte. Chiar crede cu adevărat în revoluţia portocalie? Chiar l-o fi distrând pe el, *outlaw*-ul, câinele turbat, să se joace de-a democratul virtuos printre aceşti vechi disidenţi, printre aceşti militanţi pentru drepturile omului pe care toată viaţa i-a considerat nişte naivi? Nu cumva, în secret, se consideră lupul paznic la stână?

Regăsesc în carnet un alt pasaj din *Jurnalul unui ratat*: „Am luat partea răului: ziare obscure, fluturaşi multiplicaţi la roneotip, partide care nu au nicio şansă. Îmi plac mitingurile politice la care nu se adună decât o mână de oameni şi cacofonia muzicienilor incapabili. Urăsc orchestrele simfonice. Dac-aş avea într-o zi puterea, aş strânge de gât toţi violoniştii şi violonceliştii.“ I-aş traduce textul şi jurnalistului englez, dar nu mai este nevoie, fiindcă probabil se gândeşte în acelaşi moment la acelaşi lucru ca şi mine, se apleacă şi, de data aceasta fără a mai glumi, zice:

— Ar trebui ca prietenii lui să nu-i prea acorde încredere. Dacă din întâmplare ar ajunge la putere, primul lucru pe care l-ar face ar fi să-i împuşte pe toţi.

Deşi nu are vreo valoare statistică, totuşi: în cursul reportajului am vorbit despre Limonov cu mai bine de treizeci de persoane, cu necunoscuţi care mă luau cu maşina, fiindcă, la Moscova, oricine e gata să facă pe taximetristul ilegal, dar şi cu prieteni afiliaţi la ceea ce cu multă precauţie s-ar putea numi boema rusească: artişti, jurnalişti, editori care îşi cumpără mobila de la IKEA şi citesc ediţia în rusă a revistei *Elle*. Toţi, cu excepţia unora mai iritaţi, deşi nici măcar aceştia nu au spus o vorbă împotriva lui. Niciunul nu a pronunţat cuvântul „fascism“ când le-am zis: „Totuşi, drapelele, sloganurile…“ Ridicau din umeri, luându-mă drept ipocrit. De parcă tocmai le-aş fi luat un interviu în acelaşi timp lui Houellebecq, Lou Reed şi Cohn-Bendit: două săptămâni cu Limonov? Ce noroc a dat peste tine! Ceea ce nu înseamnă că toate aceste persoane raţionale ar fi fost gata să voteze cu el — nu mai mult decât francezii, îmi închipui, care n-ar mai vota cu Houellebecq dacă s-ar ivi ocazia. Însă le place personajul demonic, îi admiră talentul şi îndrăzneala, ziarele ştiu bine toate astea şi vorbesc fără încetare despre el. Una peste alta, e un star.

L-am însoţit la o serată a postului de radio *Ecoul Moscovei*, eveniment monden al sezonului. A sosit cu gorilele, dar şi cu noua lui nevastă, Ekaterina Volkova, o tânără actriţă ajunsă celebră datorită unui serial de televiziune. Păreau a cunoaşte toată acea lume bună politico-mediatică înghesuindu-se la petrecere şi nimeni nu a fost mai fotografiat şi mai periat. M-aş fi bucurat ca, ulterior, Limonov să mă invite la cină, dar nici vorbă de aşa ceva. Nici în casa Ekaterinei nu m-a invitat, acolo unde ea locuieşte împreună cu băieţelul lor — fiindcă, am aflat în acea seară, au un copil de opt luni. Păcat: mi-ar fi plăcut să văd colţişorul în care luptătorul se odihnea în trecerea de la o ascunzătoare la alta. M-ar fi încântat să-l pot surprinde în neaşteptatul, pentru el, rol de tată de familie. Mi-ar fi plăcut, mai ales, să fac cunoştinţă cu Ekaterina, care e fermecătoare şi are

genul acela de amabilitate pe care îl credeam specific doar actriţelor americane, râzând copios, minunându-se de tot ce le spui, lăsându-te baltă cum trece pe lângă ea cineva mai important decât tine. Am avut totuşi timp să stau cu ea la taclale vreo cinci minute la bar, suficient pentru a-mi povesti cu graţie ingenuă că, înainte de a-l cunoaşte pe Eduard, nu era deloc interesată de politică, dar că acum a înţeles: Rusia este un stat totalitar, deci trebuie să lupte pentru libertate, să participe la marşurile de protest, ceea ce părea a face tot atât de serios ca şi şedinţele de yoga. A doua zi am citit un interviu pe care îl acordase unei reviste pentru femei, în care oferea reţete cosmetice şi poza alături de celebrul ei bărbat opozant. Ceea ce m-a lăsat mască a fost că, întrebată despre politică, repeta exact ceea ce îmi spusese şi mie, luându-se de Putin cu tot atât de puţine precauţii precum ar face-o, la noi, o actriţă militantă pentru drepturile celor mai defavorizaţi, înjurându-l pe Sarkozy. Încerc să îmi imaginez ce s-ar fi întâmplat sub Stalin sau chiar sub Brejnev, în ipoteza, de altfel cu totul incredibilă, în care asemenea cuvinte ar fi fost tipărite, şi îmi zic că totalitarismul putinist tot mai merge, în definitiv se poate şi mai rău.

4

Îmi este greu să suprapun imaginile acestea: scriitorul-haiduc pe care l-am cunoscut pe vremuri, *guerillero*-ul pus sub urmărire, omul politic responsabil, vedeta căreia paginile *people* ale revistelor îi consacră articole măgulitoare. Îmi spun că, pentru a vedea mai limpede lucrurile, trebuie să mă întâlnesc cu militanţi ai partidului său, cu nişte *nasbols* de la baza formaţiunii. Craniile rase care mă conduc zilnic, cu Volga neagră, la şeful lor şi care la început mă cam înspăimântau sunt nişte băieţi politicoşi, dar nu prea vorbăreţi, dacă nu cumva mie îmi pică prost conversaţia cu ei. La ieşirea de la conferinţa de presă cu Kasparov am abordat o fată, pur şi simplu fiindcă mi se părea drăguţă, întrebând-o dacă era jurnalistă. Mi-a răspuns că da, în sfârşit, lucra pentru un site pe internet al Partidului Naţional-Bolşevic. Micuţă, deşteaptă, bine îmbrăcată: era *nasbol*.

Prin ea am cunoscut un băiat la fel de simpatic, responsabilul, în clandestinitate, al secţiunii Moscova. Plete strânse la ceafă cu o eşarfă, figură deschisă, prietenoasă, chiar nu are aerul unui fascist, ci, mai degrabă, al unui militant altermondialist sau al unuia independent, de genul grupului de la Tarnac. În micul lui apartament de la marginea oraşului are discuri ale lui Manu Chao şi, pe pereţi, tablouri în stilul lui Jean-Michel Basquiat, pictate de soţie. Întreb:

— Soţia ta împărtăşeşte aceleaşi convingeri politice?

— Ei, da, de altfel acum este la închisoare. Face parte dintre cele treizeci şi nouă de persoane acuzate în marele proces din 2005, de după moartea Politkovskaiei.

O spune cu un surâs larg, foarte mândru. Cât despre el, faptul că nu se află în puşcărie nu e vina lui, pur şi simplu *mnie nie poviezlo:* nu mi-a venit rândul. Poate altă dată, timpul nu e pierdut.

Mergem împreună la tribunal, la secţiunea orăşenească Taganskaia unde, întâmplător, în perioada aceea erau judecaţi câţiva *nasbols*. Sală minusculă, acuzaţii încătuşaţi într-o boxă şi, pe cele trei bănci pentru public, prieteni de-ai lor, cu toţii membri ai partidului. Şapte sunt dincolo de gratii: şase băieţi cu fizic destul de variat, de la studentul bărbos şi musulman la *working class hero* în trening, şi o femeie mai coaptă, cu părul negru încâlcit, palidă, destul de frumoasă, ceva gen profă de istorie stângistă, care îşi învârte pachetul de ţigări în mână. Sunt acuzaţi de huliganism, adică de ciomăgeală cu tineretul putinist. Cu uşoare răniri de ambele părţi. În timpul interogatoriului afirmă că aceia care le ieşiseră în faţă şi care începuseră, de fapt, nu sunt puşi sub urmărire, că procesul este pur politic şi că, dacă trebuie să plătească pentru convingerile lor, nicio problemă, vor plăti. Apărarea arată că arestaţii preventiv nu sunt nicidecum huligani, ci studenţi

serioşi, cu note bune, şi că e de ajuns că sunt ţinuţi de un an de zile în arest preventiv. Argumentul nu convinge judecătorul. Verdict pentru toţi: doi ani. Jandarmii îi ridică, iar ei ies râzând, arătându-şi pumnul şi strigând: *da smiert!* — până la moarte! Prietenii îi privesc cu invidie, doar sunt eroi.

Mai sunt mii, poate zeci de mii ca ei, revoltaţi împotriva cinismului care a ajuns religia Rusiei, dovedind un veritabil cult pentru Limonov. Omul acesta, care le-ar putea fi tată, ba chiar, celor mai tineri, bunic, a dus o viaţă de aventurier pe care oricine o visează la douăzeci de ani, iar acum este o legendă vie, ceea ce naşte în toţi dorinţa de a-l imita, doar a dat dovadă de un eroism *cool* cât a fost încarcerat. A fost la Lefortovo, fortăreaţa KGB-ului care, în mitologia rusă, este un fel de Alcatraz, apoi într-un lagăr de muncă, la regim sever, şi nu s-a plâns, nici n-a căzut vreodată în genunchi. Acolo a descoperit nu numai modalitatea de a scrie şapte sau opt cărţi, dar şi să îşi ajute tovarăşii de celulă, care au ajuns să îl considere în acelaşi timp un super boss şi un fel de sfânt. În ziua în care a fost pus în libertate, deţinuţii şi gardienii s-au bătut să-i ducă valiza.

Când l-am întrebat pe Limonov cum a fost la închisoare, la început s-a mulţumit să-mi răspundă: *Normal'no*, ceea ce, în ruseşte vrea să zică: OK, nicio problemă, nimic ieşit din comun. Mult mai târziu mi-a spus mica poveste care urmează:

De la Lefortovo a fost transferat în lagărul de muncă Engels, pe Volga, un stabiliment model, strălucind de nou ce era, rodul gândirii unor arhitecţi ambiţioşi, arătat fără probleme vizitatorilor din străinătate pentru ca aceştia să tragă concluzii laudative despre progresele stării penitenciarelor din Rusia. De fapt, deţinuţii de la Engels îi ziceau *Eurogulag*, şi Limonov m-a asigurat că rafinamentul arhitecturii nu făcea deloc viaţa mai plăcută decât în barăcile clasice, împrejmuite cu sârmă ghimpată, ba chiar din contră. În orice caz, chiuvetele din tablă de inox, montate pe o ţeavă de fontă, cu tăietura lor sobră şi exactă, erau la fel ca acelea concepute de designerul Philippe Starck, văzute într-un hotel unde îl cazase editorul lui din New York când ajunsese ultima dată acolo, pe la sfârşitul anilor optzeci.

Lucrul acela îl pusese pe gânduri. Niciunul dintre tovarăşii de detenţie nu era în măsură să facă asemenea comparaţii. Evident, nici vreunul dintre eleganţii clienţi ai elegantului hotel newyorkez. Se întrebase dacă pe lumea asta mai existau mulţi oameni ca el, Eduard Limonov, a cărui experienţă includea universuri atât de deosebite, precum cel al deţinutului de drept comun dintr-un lagăr de muncă forţată de pe Volga şi al scriitorului la modă mişcându-se într-un decor gândit de Philippe Starck. Nu, a conchis, neîndoielnic nu, şi din această concluzie s-a născut o mândrie pe care i-o înţeleg şi care a generat dorinţa de a scrie prezenta carte.

Trăiesc într-o ţară liniştită şi agonică, în care mobilitatea socială este redusă. Născut într-o familie burgheză din cel de-al XVI-lea arondisment, am ajuns boemul revoltat, dar fără probleme, din cel de-al X-lea. Fiu al unui înalt funcţionar şi al unei specialiste de renume în istorie, scriu cărţi, scenarii, iar soţia mea este jurnalistă. Părinţii mei au o casă de vacanţă în insula Ré şi mie mi-ar plăcea să îmi cumpăr una în Gard. Nu cred că e rău şi nici că asta alterează bogăţia posibilei mele experienţe omeneşti, dar, bine, din punct de vedere atât geografic, cât şi sociocultural nu s-ar putea spune că viaţa m-a dus prea departe de rădăcini, constatare valabilă şi pentru cea mai mare parte dintre prietenii mei.

Cât despre Limonov, a fost un haiduc ucrainean; idol al *underground*-ului sovietic; cerşetor, apoi valet al unui miliardar din Manhattan; scriitor la modă parizian; soldat pierdut pe undeva, prin Balcani; şi acum, în imensa harabaură postcomunistă, bătrân şef charismatic al unui partid al tinerilor *desperados*. Personal, se consideră un erou, dar poate fi socotit şi un ticălos. În această privinţă mă abţin să judec. Lucrul la care m-am gândit însă, după ce, pur şi simplu, mi s-a părut haioasă chestia cu chiuvetele de la Saratov, a fost că viaţa lui romanescă şi periculoasă spunea ceva. Nu doar despre el, despre Limonov, nu doar despre Rusia, ci despre istoria noastră, a

tuturor, de la încheierea celui de-al Doilea Război Mondial încoace.

Ceva, bine, da, dar ce? Încep această carte spre a afla.

I

Ucraina, 1943–1967

1

Povestea începe în primăvara lui 1942, într-un oraş de pe malul Volgăi, care înainte de Revoluţie se numea Rastiapino şi din 1929 se numeşte Dzerjinski. Noul nume se doreşte un omagiu adus lui Felix Dzerjinski, unul dintre primii bolşevici şi fondator al poliţiei politice numite, rând pe rând, CEKA, GPU, NKVD, KGB şi astăzi FSB. Îl vom întâlni în cartea de faţă sub ultimele trei acronime ameninţătoare, însă ruşii, dincolo de numele din fiecare epocă, îi spun şi mai sinistru: *organy* — organele. Războiul mătura totul ca un uragan, aşa că fabricile industriei grele au fost demontate şi transferate din teatrul de operaţiuni în spatele frontului. Şi aşa, la Dzerjinski, o uzină de armament a utilizat întreaga populaţie şi, dincolo de asta, a mobilizat şi trupe KGB pentru supravegherea oamenilor. Vremurile erau eroice şi severe: dacă un muncitor sosea la lucru cu cinci minute întârziere, ajungea în faţa curţii marţiale, iar cekiştii arestau, judecau şi, dacă era cazul, executau vinovatul cu un glonţ în ceafă. Într-o noapte, când nişte avioane Messerschmitt venite în recunoaştere în zona Volgăi de jos au lansat câteva bombe asupra oraşului, unul dintre soldaţii aflaţi de gardă în jurul uzinei i-a luminat drumul cu lanterna unei tinere muncitoare care, ieşită târziu de la lucru, se grăbea către un adăpost. Poticnindu-se, aceasta s-a agăţat de braţul lui, iar el i-a observat un tatuaj pe încheietura mâinii. În întunericul sfâşiat de lumina incendiilor, chipurile li s-au apropiat. Şi buzele li s-au atins.

Soldatul Veniamin Savenko are douăzeci şi trei de ani. Provine dintr-o familie de ţărani ucraineni. Electrician priceput, fusese recrutat de NKVD care, în toate domeniile de activitate, selecţiona cele mai bune elemente şi aşa, tânărul nu se găsea pe front, ca majoritatea celorlalţi băieţi de vârsta lui, ci de gardă la o uzină de armament din spatele frontului. Se afla departe de casă, dar asta era regula, nu o excepţie în Uniunea Sovietică: deportări, exilări, transferuri masive de populaţie, oamenii erau deplasaţi fără încetare, şansa de a trăi şi de a muri acolo unde te născuseşi fiind aproape nulă.

Raia Zybin provenea din oraşul Gorki, fost Nijni-Novgorod, unde tatăl ei era directorul unui restaurant. În Uniunea Sovietică nu puteai fi nici proprietar, nici administrator de restaurant, ci director. Nu putea fi vorba despre o afacere pe care o puneai pe roate ori o cumpărai, ci despre un post în care erai numit. Şi un astfel de post nici nu era rău. Din nefericire, tatăl Raiei fusese destituit pentru deturnare de fonduri şi trimis într-un batalion disciplinar, pe câmpul de luptă de la Leningrad, unde tocmai murise. Era o pată pe obrazul familiei, iar în acele vremuri şi în acea ţară, o astfel de pată putea ruina o viaţă. Că un fiu nu plăteşte pentru crimele tatălui ni se pare acum

una dintre chestiunile fundamentale ale justiţiei, însă în realitatea sovietică nu era nici măcar un principiu formal, ceva de care să te poţi agăţa cel puţin teoretic. Copiii troţkiştilor, *kulacii* — cum erau numiţi ţăranii cu dare de mână —, sau privilegiaţii vechiului regim erau sortiţi unei vieţi de proscris, alungaţi dintre pionieri, de la universitate, din Armata Roşie, din partid şi nu aveau decât o unică şansă să scape, renegându-şi părinţii, dând apoi dovadă maximă de zel şi, cum a fi zelos însemna a-i denunţa pe cei apropiaţi, organele nu aveau ajutoare mai bune decât persoanele cu biografie pătată. În cazul tatălui Raiei, este posibil ca moartea lui pe câmpul de luptă să fi aranjat cât de cât lucrurile, oricum, fapt este că şi familia Zybin, şi familia Savenko au traversat fără necazuri Marea Teroare a anilor treizeci. Fără îndoială, erau consideraţi doar plevuşcă. Asta n-o împiedica pe Raia să-i fie ruşine cu tatăl ei cel necinstit, după cum ruşine îi era şi de tatua-jul pe care şi-l făcuse pe când era elevă la şcoala tehnică. Mai târziu încercase să şi-l şteargă stropindu-şi încheietura cu acid clorhidric, întrucât suferea pentru că nu se putea plimba în rochie cu mâneci scurte şi pentru că, soţie de ofiţer fiind, semăna cu o răufăcătoare.

Sarcina Raiei s-a suprapus aproape perfect peste asediul Stalingradului. Conceput în timpul teribilei luni mai 1942, în timpul celor mai aprige lupte, Eduard s-a născut pe 2 februarie 1943, la douăzeci de zile după capitularea celei de-a şasea armate a Reichului, când soarta armelor s-a răsturnat. Aşa că i s-a tot repetat că este un copil al victoriei şi că ar fi fost să se nască într-o lume de sclavi dacă bărbaţii şi femeile poporului lui nu şi-ar fi sacrificat vieţile pentru a nu lăsa duşmanul să intre în oraşul care purta numele lui Stalin. Mai târziu aveau să se spună lucruri rele despre Stalin, va fi considerat un tiran, va fi denunţată teroarea pe care a impus-o, însă pentru cei din generaţia lui Eduard, el urma să rămână şeful suprem al popoarelor Uniunii în cel mai tragic moment al istoriei lor, învingătorul naziştilor, bărbatul în stare de un gest demn de a fi fost consemnat de Plutarh: nemţii îi făcuseră fiul prizonier, pe locotenentul Iakov Djugaşvili; ruşii, la rândul lor, îl capturaseră în faţa Stalingradului pe feldmareşalul Paulus, unul dintre şefii militari ai Reichului. Când înaltul comandament german propusese schimbul, Stalin răspunsese cu măreaţă verticalitate că nu va schimba niciodată un feldmareşal cu un simplu locotenent. Iakov se sinucisese aruncându-se în sârma ghimpată electrificată din jurul lagărului în care era închis.

Din prima copilărie a lui Eduard au rămas două poveşti. Cea dintâi, emoţionantă, era preferata tatălui: în ea este vorba despre sugarul culcat, în lipsa leagănului, într-o cutie de obuz, sugând, în loc de tetină, o coadă de hering şi zâmbind către cer. „*Molodieţ!* strigă Veniamin: bun băieţel! O să fie peste tot în largul lui!“

Cea de-a doua, mai puţin fermecătoare, o spune Raia. Ieşise în oraş cu bebeluşul în spate când Luftwaffe începuse bombardamentul. Găsise adăpost într-o pivniţă cu încă vreo zece concitadini, unii terorizaţi, alţii apatici. Podeaua şi pereţii se cutremurau, iar cei dinăuntru încercau, după cum se auzeau zgomotele, să ghicească distanţa la care căzuseră bombele şi ce clădiri fuseseră distruse. Micul Eduard începuse să plângă, atrăgând atenţia, apoi provocând furia unui individ care, cu voce şuierătoare, le-a explicat că friţii au o tehnică ultramodernă de a repera ţintele vii, că se ghidau şi după cele mai slabe sunete şi că plânsul ţâncului avea să-i omoare. Asta i-a speriat atât de tare pe ceilalţi, încât au aruncat-o afară pe Raia, iar aceasta a fost obligată să îşi caute un alt adăpost direct sub bombe. Nebună de mânie, şi-a zis şi i-a spus şi copilului că toate vorbele despre întrajutorare, solidaritate, fraternitate nu sunt decât glume proaste.

— Adevărul, să nu-l uiţi niciodată, Edicika, este că oamenii sunt nişte laşi, nişte ticăloşi şi că te vor ucide dacă nu vei fi oricând gata să loveşti primul.

2

Imediat după război, oraşele nu mai erau numite oraşe, ci „concentrări de populaţie“, iar tânăra familie Savenko, repartizată cum niciodată nu şi-ar fi dorit, îşi ducea viaţa prin cazărmi şi barăci de prin diverse concentrări de populaţie de pe Volga, înainte de a se stabili definitiv, în februarie 1947, la Harkov, în Ucraina. Harkovul era un mare centru industrial şi feroviar şi, din acest motiv, nemţii şi ruşii şi l-au disputat aprig cucerindu-l, recucerindu-l, ocupându-l pe rând, masacrând locuitorii şi nemailăsând la sfârşitul războiului decât un câmp plin de ruine. Edificiul constructivist din beton care adăpostea, pe strada Armata Roşie, ofiţerii NKVD şi familiile lor — numite „persoane aflate în întreţinere“ — dădea către ceea ce fusese impunătoarea gară centrală, acum un haos de pietre, cărămizi şi metal, împrejmuit de garduri pe care nimeni nu avea voie să se caţăre fiindcă ar fi nimerit printre dărâmături, pe lângă cadavre de soldaţi germani, mine şi grenade: doar aşa i-a fost smulsă mâna unui băieţel. În ciuda exemplului, gaşca de draci de copii de care se lipise şi Eduard dădea tot mai multe raite printre ruine în căutare de cartuşe din care turnau praful de puşcă pe şinele de tramvai provocând trosnete, focuri de artificii, ba chiar, odată, o deraiere rămasă legendară. Cei mai mari povesteau serile, după cină, întâmplări înfricoşătoare cu friţi morţi care bântuiau ruinele şi-i pândeau pe cei imprudenţi, cu marmite de la cantină în fundul cărora se găseau degete de copii, cu canibali şi trafic de carne vie. Se făcea foamea pe vremea aceea, nu se mâncau decât pâine, cartofi şi, mai ales, *kasha*, fiertura de hrişcă întâlnită la toate mesele ruşilor săraci şi, uneori, ale parizienilor cu dare de mână, ca mine, care mă dau mare fiindcă ştiu să o pregătesc. Mezelul era un lux extrem de rar, iar Eduard murea de poftă şi visa doar ca, atunci când se va face mare, să devină cârnăţar. Nici urmă de câini, de pisici ori de alte animale domestice: cum apăreau, cum erau mâncate. În schimb, şobolanii mişunau din abundenţă. Douăzeci de milioane de ruşi au murit în război, iar alte douăzeci de milioane înfruntau viaţa de după război, fără un acoperiş deasupra capului. Cea mai mare parte dintre copii nu aveau tată, cea mai mare parte dintre bărbaţii încă vii erau invalizi. La fiecare colţ de stradă dădeai de ciungi, de inşi fără un picior, dacă nu chiar cu amândouă amputate. Peste tot vedeai găşti de copii rămaşi de capul lor, copii cu părinţi morţi în război, copii ai unor duşmani ai poporului, copii înfometaţi, hoţi, criminali, copii întorşi la starea de sălbăticie deplasându-se în hoarde periculoase şi pentru care vârsta responsabilităţii criminale, deci a pedepsei cu moartea, fusese coborâtă la doisprezece ani.

Băieţelul îşi admira tatăl. Sâmbăta seara îi plăcea să se uite la el cum îşi curăţa arma de serviciu, cum îşi îmbrăca uniforma şi nimic nu îl făcea mai fericit decât să fie lăsat să îi facă

cizmele cu cremă. Îşi băga mâinile în ele până la umeri, întindea ceara cu grijă, utiliza pentru fiecare etapă cârpe şi perii speciale, un întreg arsenal care ocupa jumătate din valiza lui Veniamin când acesta pleca în misiune şi pe care fiul lui îl scotea din cutii, îl punea la loc, îl întreţinea aşteptând glorioasa zi când avea să aibă şi el unele la fel. În ochii lui, singurii bărbaţi demni de acest apelativ erau militarii, iar singurii copii frecventabili — copiii de militari. Nici nu cunoştea alţii. Familiile ofiţerilor şi subofiţerilor care locuiau în imobilul NKVD-ului de pe strada Armata Roşie se vizitau între ele şi dispreţuiau civilii, creaturi smiorcăite şi indisciplinate care se opresc pe nepusă masă în mijlocul trotuarului, forţând soldatul să îşi rectifice traiectoria tocmai când acesta merge cu pas regulamentar, egal şi energic, aşadar, cu şase kilometri pe oră. Până la sfârşitul zilelor lui, aşa va merge şi Eduard.

Pentru a-şi adormi copiii, cei de pe strada Armata Roşie le spuneau poveşti din războiul pe care ruşii nu îl numesc ca noi, al Doilea Război Mondial, ci Marele Război patriotic, drept care visele copiilor erau pline ochi de tranşee care se prăbuşeau, de cai morţi, de tovarăşi de luptă ale căror capete îţi căzeau în faţă, retezate de explozia vreunui obuz. Şi astfel de poveşti îl înflăcărau pe Eduard. Cu toate acestea, observase că, atunci când i le spunea mama, tatăl lui părea un pic cam încurcat. Niciodată nu era vorba despre el, nici despre faptele lui de vitejie, ci despre ale unchiului, fratele Raiei, iar băieţelul nu îndrăznea să întrebe: „Păi tu, tăticule, n-ai fost şi tu la război? Nu te-ai bătut şi tu?“

Păi, nu, nu se bătuse. Mai toţi bărbaţii de vârsta lui văzuseră moartea cu ochii. Războiul, va scrie mai târziu fiul său, i-a muşcat ca pe nişte monede false, iar ei ştiau, fiindcă nu s-au îndoit nicidecum, că nu erau deloc aşa. Tatăl lui, în schimb, nu. Nu a văzut moartea cu ochii. A făcut războiul în spatele frontului şi nevasta nu scăpa nicio ocazie de a i-o reaminti.

Era dură, pătrunsă de rangul la care ajunsese, duşman al oricărui semn de tandreţe. În faţa copilului ei, lua de fiecare dată partea adversarului. Dacă fusese bătut, nu îl mângâia, ci felicita agresorul, fiindcă numai aşa avea să devină bărbat, nu un soi de fătălău. Una dintre primele amintiri ale lui Eduard este că, pe la cinci ani, se îmbolnăvise de o formă gravă de otită. Îi curgea puroi din urechi şi rămăsese surd câteva săptămâni. În drumul spre dispensarul unde îl ducea mama, trebuia să traverseze calea ferată. Văzuse trenul apropiindu-se fără a-l auzi, observase fumul, viteza, monstrul de metal negru şi dintr-odată simţise un fel de spaimă iraţională că ea ar vrea să-l arunce sub roţi. Începuse să ţipe: „Mămico! Mămico scumpă! Nu mă arunca sub roţi! Te rog, nu mă arunca sub roţi!“ Şi insistă, în povestire, asupra importanţei acelui „te rog“, de parcă doar elementul de politeţe ar fi convins-o să renunţe la funestul plan.

Treizeci de ani mai târziu, când l-am cunoscut la Paris, lui Eduard îi plăcea să declare că tatăl lui îi fusese cekist, ştiind că asta dădea fiori de gheaţă asistenţei. Odată bucuria degustată, îşi bătea joc de noi: „Gata cu filmele de groază pe care vi le tot imaginaţi, tata a fost echivalentul unui jandarm, nimic mai mult“.

Chiar aşa, nimic mai mult?

Imediat după Revoluţie, în timpul războiului civil, Troţki, comandantul Armatei Roşii, a fost nevoit să încorporeze elemente care aparţinuseră armatei imperiale, militari de carieră specialişti în armament, însă „specialişti burghezi“, ca atare, prea puţin de încredere, astfel încât a creat, pentru a-i controla, pentru a le contrasemna ordinele sau pentru a-i împuşca dacă ezitau, un corp de comisari politici. Aşa s-a născut principiul „dublei administraţii“, bazat pe ideea că, pentru o sarcină de îndeplinit, sunt necesari cel puţin doi oameni: cel care o îndeplineşte efectiv şi cel care se asigură că primul o face conform normelor marxism-leninismului. Din armată, principiul s-a extins la întreaga societate şi, în practică, s-a observat că e nevoie şi de un al treilea om pentru a-l supraveghea pe al doilea, un al patrulea pentru a-l supraveghea pe al treilea şi aşa mai departe.

Veniamin Savenko era o rotiţă modestă a sistemului paranoic. Munca lui consta din a supraveghea, a controla şi a raporta. Ceea ce nu implica obligatoriu, şi aici Eduard avea dreptate, teribile acte de represiune. După câte am văzut, în timpul războiului, ca simplu soldat NKVD făcuse de planton în faţa unei uzine. Promovat în timp de pace la gradul modest de sublocotenent, a exercitat funcţia de *nacht-kluba*, pe care am putea-o traduce cu „patron de bar de noapte“, dar care, în cadrul în care o desfăşura, consta în a anima timpul liber şi viaţa culturală a soldaţilor organizând, de exemplu, serate dansante de Ziua Armatei sovietice. Funcţia îi convenea: cânta la chitară, îi plăcea să o facă şi vocal, în felul lui avea gusturi rafinate. Ba chiar îşi dădea unghiile cu lac transparent. Un adevărat dandy acest sublocotenent Savenko, care ar fi putut, consideră retrospectiv fiul lui, să aibă o viaţă mai interesantă dacă ar fi avut curajul să se scuture de severa autoritate a nevestei.

Nightclubbing-ul versiune NKVD, în care Veniamin se simţea relativ bine, nu a durat, vai, fiindcă scaunul i-a fost tras de sub el de un anume căpitan Levitin, devenit fără a o şti duşmanul pe viaţă şi pe moarte al familiei Savenko şi, în mitologia intimă a lui Eduard, o figură esenţială: intrigantul care lucrează mai prost, dar reuşeşte mai bine decât tine, ale cărui insolenţă şi noroc porcesc te umilesc şi nu numai în faţa şefilor, dar şi, ceea ce e mult mai grav, în faţa propriei familii, în aşa fel încât băieţelul tău, chiar dacă simte şi el, în mod loial, dispreţul alor săi faţă de Levitin, nu se poate împiedica, şi asta chiar dacă îi e ciudă pe sine însuşi, să nu îşi zică în secret că tatăl lui e cam strâmtorat, cam jalnic şi că, oricum ai lua-o, băiatul lui Levitin are noroc. Mai târziu, Eduard va dezvolta o întreagă teorie conform căreia fiecare om are, în viaţă, un căpitan Levitin de uz personal. Al lui îşi va face în curând apariţia şi în cartea de faţă, sub chipul poetului Iosif Brodsky.

3

Au trecut zece ani de la moartea lui Stalin, pe 5 martie 1953. Părinţii lui Eduard şi ceilalţi oameni din generaţia lor îşi trăiseră întreaga viaţă sub umbra acestuia. La toate întrebările pe care şi le puneau, el avea răspunsul, laconic şi rece, nelăsând loc niciunui dubiu. Îşi aminteau cu toţii de zilele de groază şi de doliu care urmaseră atacului german din 1941 şi de ziua în care, ieşind din apatie, li se adresase, la radio. Vorbind bărbaţilor şi femeilor poporului său, nu le mai spusese „tovarăşi“, ci „prieteni“. „Prieteni“: cuvântul acesta atât de simplu, atât de familiar, cuvântul acesta a cărui căldură fusese uitată şi care, în imensa catastrofă, mângâia sufletele şi contase pentru ruşi tot atât cât pentru noi vorbele lui Churchill sau de Gaulle. Întreaga ţară purta doliu pentru cel care le pronunţase. Copiii din şcoli plângeau fiindcă nu îşi puteau da viaţa pentru a o prelungi pe a lui. Eduard plângea şi el ca toţi ceilalţi.

La vremea respectivă era un băieţel sensibil, cam bolnăvicios, care îşi iubea tatăl, se temea de mama sa şi le aducea multă bucurie amândurora. Delegat al sovietului pionierilor din clasa lui, era pus în fiecare an la panoul de onoare, cum se cuvenea unui băiat de ofiţer. Citea mult. Autorii preferaţi erau Alexandre Dumas şi Jules Verne, ambii foarte populari în Uniunea Sovietică. Din acest punct de vedere, copilăriile noastre atât de diferite se asemănau. Ca şi el, avusesem drept modele muschetarii şi pe contele de Monte-Cristo. Visam să ajung vânător, explorator şi marinar, mai exact dintre cei care aruncau harpoanele în balene, după chipul şi asemănarea lui Ned Land, cel interpretat de Kirk Douglas în filmul adaptat după *Douăzeci de mii de leghe sub mări*. Cu pectoralii mulaţi sub maioul dungat, tatuat, zeflemitor, nicicând dărâmat, domina prin forţă fizică şi pe profesorul Arronax, ba chiar şi pe tenebrosul căpitan Nemo. Cele trei figuri se ofereau identificării: savantul, rebelul, bărbatul de acţiune care era, totodată, un om din popor şi, dacă ar fi fost după mine, ca acesta din urmă aş fi vrut să fiu. Numai că nu era doar după mine. Părinţii m-au făcut să pricep repede că nu, vânător de balene nu este cu putinţă, că mai bine e să fii savant, cât despre cea de-a treia opţiune, a rebelului, nu-mi aduc aminte să se fi pus problema la vremea aceea, cu atât mai mult cu cât sufeream de o miopie serioasă. Păi, cum venea aia, vânător de balene cu ochelari?!

Pe care de la opt ani am fost obligat să îi port. Şi Eduard la fel, dar el a suferit şi mai şi decât mine. Întrucât lui handicapul cu pricina nu îi obtura o carieră himerică, ci exact pe aceea căreia îi era firesc predestinat. Oftalmologul care l-a consultat le-a lăsat prea puţin loc pentru speranţe părinţilor: cu o vedere atât de proastă, avea toate şansele de a fi reformat.

Pentru el, diagnosticul s-a dovedit o tragedie. Nu îşi dorise niciodată să ajungă altceva decât ofiţer, iar acum i se spunea că nici măcar stagiul militar n-avea să-l satis-facă, ba chiar că era condamnat să devină ceea ce de la cea mai fragedă vârstă fusese educat să dispreţuiască: un civil oarecare.

Şi poate că asta ar fi şi ajuns, dacă imobilul în care erau găzduiţi ofiţerii NKVD nu ar fi fost demolat, iar locatarii împrăştiaţi, familia Savenko ajungând în Noul Saltov, o periferie a Harkovului, aflată la mare distanţă de oraşul propriu-zis. Străzile Saltovului erau tăiate în unghiuri drepte, însă nu mai fuseseră nici timp, nici mijloace pentru a le asfalta, iar cuburile din beton, cu patru etaje, abia ridicate şi deja degradate, adăposteau muncitori de la trei uzine care se numeau *Turbina*, *Pistonul* şi, respectiv, *Secera şi Ciocanul*. Lucrurile se întâmplau într-o Uniune Sovietică unde, în principiu, nu ar fi fost nicio ruşine să fii proletar, dar cum cei mai mulţi dintre locuitorii suburbiei erau alcoolici şi analfabeţi şi cea mai mare parte a copiilor lor abandonau şcoala pe la cincisprezece ani pentru a munci în uzină ori, mai ales, pentru a vagabonda pe străzi, pentru a se îmbăta şi a batjocori trecătorii, familia Savenko nu s-a putut considera altfel, chiar şi într-o societate fără clase, decât victima unui exil care o declasa. Încă din prima zi, Raia a regretat îndurerată strada Armata Roşie şi comunitatea ofiţerilor mândri că aparţineau aceleiaşi caste, cărţile pe care şi le împrumutau reciproc, petrecerile la care, cu haina de la uniformă descheiată şi cămaşa albă la vedere, soţii îşi invitau la dans nevestele lor tinere pe muzică de foxtrot ori de tango, ascultată de pe discurile confiscate din Germania. Aşa că îl copleşea pe Veniamin cu reproşuri, citându-i exemplul tovarăşilor lui mai abili, care înaintaseră trei grade, cât timp el trecuse sârguincios doar de la sublocotenent la locotenent, şi obţinuseră apartamente adevărate în centrul oraşului, pe când ei erau nevoiţi să se înghesuie toţi trei într-o singură cameră, în nenorocita aia de mahala unde nimeni nu citea şi nici nu dansa foxtrot, unde o femeie distinsă nu avea cu cine vorbi şi unde, după fiecare ploaie, străzile se umpleau de noroi negricios. Nu mergea chiar până la a spune că mai bine s-ar fi măritat cu căpitanul Levitin, dar de gândit o gândea suficient de serios, iar micului Eduard, care îşi admirase atât de mult tatăl, cizmele, uniforma şi pistolul lui, începuse să-i fie milă de el şi să-l considere doar un ins cinstit, dar cam prost. Noii lui tovarăşi nu mai erau copii de ofiţeri, ci de proletari, şi aceia dintre ei care îi plăceau nu doreau cu niciun chip să ajungă tot proletari, ca părinţii lor, ci tâlhari, profesie care, ca şi cea militară, obliga la un cod de comportament, de valori, de morală care l-a atras. În consecinţă, pentru când avea să se facă mare, nu a mai vrut să semene cu tatăl său. Nu şi-a mai dorit o viaţă cinstită, dar cam prostească, ci una liberă şi periculoasă, o adevărată viaţă de bărbat.

În acest sens, a făcut un pas decisiv în ziua în care s-a luat la bătaie cu un băiat din clasa lui, un siberian uriaş pe nume Iura. La drept vorbind, nu s-a bătut el cu Iura, ci acesta a bătut la el ca la fasole. Fusese dus acasă leşinat şi plin de vânătăi. Fidelă principiilor stoicismului militar, mama sa nu s-a plâns, nu l-a consolat, ci i-a dat dreptate lui Iura şi, consideră Eduard, aşa a şi fost bine, fiindcă în ziua aceea viaţa lui s-a schimbat. A înţeles un lucru esenţial, şi anume că există două feluri de oameni: cei care pot fi bătuţi şi cei care nu pot fi bătuţi, iar cei care nu pot fi bătuţi nu sunt aşa fiindcă ar fi mai puternici sau mai bine antrenaţi, ci *gata să ucidă*. Vasăzică, acesta era secretul, unicul, iar drăgălaşul băieţel Eduard s-a hotărât să treacă deci în cea de-a doua tabără: va fi un bărbat de care nu te atingi, întrucât se ştie că poate ucide.

De când nu mai era *nacht-kluba*, Veniamin pleca des în misiune, pentru mai multe săptămâni. Nu era prea clar în ce constau respectivele misiuni, iar Eduard, care începuse să-şi trăiască propria viaţă nu era prea interesat să afle, numai că, într-o zi, Raia i-a spus că avea toată încrederea că va fi prezent la cină, fiindcă tatăl lui se întorcea din Siberia. Aşa i-a venit ideea de a-i ieşi în întâmpinare.

Conform unui obicei pe care nu l-a pierdut niciodată, a ajuns mai înainte. Şi a aşteptat. În sfârşit, trenul Vladivostok–Kiev a intrat în gară. Pasagerii au coborât şi s-au îndreptat către ieşire. Se aşezase în aşa fel încât nu putea scăpa pe nimeni, însă Veniamin nu şi-a făcut apariţia. Eduard s-a informat şi i s-a confirmat ora sosirii trenului, asupra căreia s-ar fi putut înşela de altfel cu uşurinţă, fiindcă între Vladivostok şi Leningrad diferenţa de fus orar este de unsprezece ore şi în toate gările sosirile şi plecările erau indicate după ora Moscovei — ceea ce se întâmplă şi în ziua de azi —, rămânându-i fiecărui călător sarcina de a calcula decalajul. Dezamăgit, s-a plimbat târându-şi paşii de-a lungul peroanelor, de la o platformă la alta, în vacarmul reverberat de imensele geamuri ale gării, alegându-se cu ocările bătrânelor cu năframe şi ghete de pâslă, care încercau să vândă călătorilor din găleţile cu castraveţi şi afine. A traversat liniile care duceau la depou şi a ajuns până în sectorul rezervat descărcării mărfurilor. Acolo, într-un ungher izolat al gării, între două garnituri staţionate, a surprins următorul spectacol: nişte bărbaţi îmbrăcaţi civil, cu căţuşe la mâini, cu chipuri rătăcite, coborau de pe platforma unui vagon de mărfuri. Soldaţi cu mantalele pe ei, cu baionetele la puşti, îi împingeau fără menajamente într-un camion negru fără ferestre. Operaţiunea era condusă de un ofiţer. Într-o mână ţinea un teanc de documente prinse cu o agrafă de o planşetă, cealaltă păstrând-o lipită de tocul pistolului. Şi făcea cu voce seacă apelul.

Ofiţerul acela era tatăl lui.

Eduard a rămas ascuns până când ultimul prizonier a fost urcat în camion. După care s-a întors acasă tulburat şi ruşinat. De ce îi era ruşine? Nu fiindcă tatăl său dădea o mână de ajutor unui monstruos sistem represiv. Nu avea nicio idee despre sistem şi nici nu auzise vreodată cuvântul *Gulag*. Ştia că existau închisori şi lagăre în care erau închişi delincvenţii şi nu avea nimic de comentat. Ceea ce se întâmpla, ceea ce pricepea cu greu şi îi explica tulburarea era faptul că propriul sistem de valori stătea să se schimbe. În copilărie, pentru el, de o parte erau militarii şi de cealaltă, civilii şi chiar dacă tatăl lui nu ajunsese niciodată pe linia frontului, tot merita respect fiind militar. Conform codului băieţilor din Saltov, în grupul cărora începuse să se integreze, de o parte erau tâlharii, de cealaltă, sticleţii, şi iată că exact lui nu era atât militar, cât caraliu, şi încă din categoria cea mai de jos a subalternilor: paznic de pârnaie, gardian, mic funcţionar al forţelor de ordine.

Scena avusese şi o urmare nocturnă. În singura încăpere pe care o ocupa familia, patul lui Eduard se afla la picioarele celui al părinţilor. Nu-şi aminteşte să-i fi auzit vreodată făcând dragoste, ci doar discutând în şoaptă, atunci când îl credeau adormit. Deprimat, Veniamin i-a povestit în noaptea aceea Raiei că, în loc să însoţească vreun grup de condamnaţi din Ucraina în Siberia, ca de obicei, a adus în sens invers un întreg contingent care trebuia să fie împuşcat. Alternanţa fusese instituită pentru a nu distruge moralul gardienilor din lagăre. Un an, toţi condamnaţii la moarte ai Uniunii Sovietice erau împuşcaţi într-o închisoare, anul următor, în alta. Am căutat inutil urmele improbabilului obicei prin cărţile despre Gulag, dar, chiar dacă Eduard a înţeles greşit ceea ce spunea tatăl lui, cu certitudine oamenii pe care acesta îi striga pe nume la coborârea din vagon, trecându-i pe listă la urcarea în camion, mergeau la moarte. Unul dintre ei, îi povestea Veniamin nevestei, îi făcuse o impresie puternică. Pe dosar era trecut un cod care însemna „deosebit de periculos“. Era un bărbat tânăr, mereu calm şi politicos, vorbind o rusă impecabilă şi care, fie în celulă, fie în vagonul de marfă, făcea în aşa fel încât să nu rateze în nicio zi gimnastica. Respectivul condamnat la moarte, stoic şi elegant, devenise pentru Eduard un erou în toată puterea cuvântului. A început să viseze că îi va semăna într-o bună zi, că va merge şi el la închisoare şi se va impune nu numai în faţa unor amărâţi de curcani prost plătiţi, ca tatăl lui, dar şi în faţa femeilor, a tâlharilor, a bărbaţilor adevăraţi. Şi ca tot ceea ce a visat în copilărie că va face, a şi făcut.

4

Oriunde s-ar fi dus era cel mai mic, cel mai scund, singurul purtător de ochelari, dar oricând avea în buzunar un cuţit cu buton, a cărui lamă era mai lungă de un lat de palmă, suficient cât să acopere distanţa dintre piept şi inimă, însemnând că se putea ucide cu aşa ceva. Mai mult, ştia şi să bea. Nu tatăl lui îl învăţase, ci un vecin, fost prizonier de război. La drept vorbind, zicea acela, să bei nu se învaţă, trebuie doar să fii născut cu ficat de oţel, ceea ce era cu totul valabil pentru Eduard. Totuşi, existau câteva şmecherii: înainte de beţie se dă peste cap un păhărel de ulei pentru a gresa ţeava (şi eu am învăţat figura asta, mama ştiind-o de la un preot bătrân din Siberia) şi nu se mănâncă în acelaşi timp (aici, personal am învăţat contrariul, aşadar ofer sfatul cu circumspecţia de rigoare). Sprijinindu-se pe talentele înnăscute şi pe tehnica despre care am vorbit, Eduard putea turna în el un litru de votcă într-un ceas, câte un pahar mare, de două sute cincizeci de grame, la fiecare sfert de oră. Această aptitudine i-a permis să-i lase cu gura căscată până şi pe nişte azeri sosiţi de la Baku pentru a vinde portocale la piaţă şi să câştige câteva pariuri care i-au adus bani de buzunar. Dar şi să reziste la maratoanele alcoolice cărora ruşii le zic *zapoi*.

Zapoi este o treabă serioasă, nu o pileală de-o seară pe care o plăteşti, ca la noi, cu o mahmureală zdravănă a doua zi. *Zapoi* înseamnă să treacă mai multe zile fără să ieşi din beţie, să umbli razna dintr-un loc într-altul, să urci în trenuri care nu ştii unde se duc, să-ţi încredinţezi şi cele mai intime secrete unor oameni întâlniţi întâmplător şi să uiţi tot ce s-a spus şi s-a făcut. Un fel de călătorie. Astfel, într-o noapte, fiindcă o luaseră pe ulei, dar erau în lipsă de carburant, Eduard şi cel mai bun prieten al lui, Kostia, s-au decis să fure dintr-un magazin alimentar. La paisprezece ani, Kostia, poreclit Pisoiu’, fusese închis într-un penitenciar pentru minori, pentru furt armat. De la înălţimea autorităţii căpătate, îşi învăţa discipolul, pe Eduard, regula de aur a hoţului: „Acţionezi cu hotărâre şi curaj, fără a mai aştepta condiţiile ideale, fiindcă astea nu există.“ Te uiţi rapid la stânga şi la dreapta, să nu treacă cineva. Îţi înfăşori pumnul în haina făcută ghem. Cu o lovitură scurtă spargi geamul de la subsol şi, gata, eşti unde trebuie. Acolo e întuneric, dar nu ai voie să aprinzi vreo lumină. Bagi la rucsac câte sticle de votcă intră, pe urmă spargi casa. Doar douăzeci de ruble… Ce mizerie! Sigur în biroul directorului e un seif, dar vezi să nu-l deschizi cu un cuţit. Kostia încearcă totuşi şi, cât se chinuieşte s-o facă, Eduard caută să vadă ce ar mai fi de şutit. În spatele uşii, în cuier, dă de un pardesiu cu guler de astrahan: cine ştie, poate s-ar putea vinde. În fundul unui sertar, o sticlă începută de coniac armenesc, cu certitudine rezerva personală a directorului care n-ar fi scos aşa ceva pentru amărâţii lui de clienţi. În sociologia personală a lui Eduard, comercianţii erau toţi nişte răufăcători, dar trebuia recunoscut

că se pricepeau la ce era bun. Dintr-odată s-au auzit pe aproape paşi, zgomote. Frica şi-a înfipt ghearele în maţele lui. Şi-a dat jos pantalonii, s-a lăsat pe vine ridicându-şi poalele paltonului abia furat şi a dat drumul unui jet de rahat lichid. Alarmă falsă.

Puţin mai târziu, odată ieşiţi pe acelaşi drum pe care intraseră, cei doi băieţi s-au oprit într-unul dintre acele spaţii de joacă lugubre la care ţin atât de tare cei care concep oraşele proletare. Aşezaţi pe nisipul murdar şi umed, la picioarele unui tobogan atât de ruginit, încât părinţii evitau să-i aducă pe cei mici de teamă să nu se aleagă cu vreun tetanos, au golit direct din sticlă coniacul şi, după ce s-a simţit un pic ruşinat, Eduard s-a lăudat cu faptul de a se fi căcat în biroul directorului. „Pariez, zisese Kostia, că porcul o să profite de furt pentru a declara în aceeaşi oală şi marafeţii pe care i-a băgat la el în buzunar.“ Mai târziu s-au dus la Kostia acasă, iar mama acestuia, văduvă de război, a protestat şi s-a pus pe plâns când i-a văzut închizându-se în camera băiatului pentru a-şi continua beţia. „Ia mai taci, căţea bătrână, i-a răspuns elegant fiul, prin uşă, poate-l trimit pe prietenul Ed să ţi-o tragă-n cur!“

După ce au băut toată noaptea, băieţii au dus sticlele care le-au mai rămas la Slava care, de când părinţii îi fuseseră trimişi în lagăr pentru delicte economice, locuia împreună cu bunicul într-o cocioabă, pe malul râului. În afară de Eduard şi de Kostia, în după-amiaza aceea la Slava a mai venit şi un tip mai în vârstă, Gorkun, care avea dinţi de tablă, braţele tatuate şi vorbea puţin, despre care Slava i-a anunţat cu mândrie că şi-a petrecut jumătate din cei treizeci de ani la Kolîma. Lagărele de muncă de la Kolîma, din extremitatea orientală a Siberiei, erau vestite drept cele mai dure dintre toate, or, a fi fost exilat acolo în trei rânduri, câte cinci ani, însemna în ochii băieţilor a fi fost de trei ori erou al Uniunii Sovietice. Respect, aşadar! Ceasurile s-au scurs încet, povestind tot felul de prostii, îndepărtând cu mână leneşă norii de ţânţari care zboară în iulie deasupra râului plin de nisip, bând duşcă după duşcă vodca şi mâncând bucăţelele de slănină tăiate de Gorkun cu cuţitul lui siberian. Erau beţi toţi patru, dar depăşiseră şi panta ascendentă, şi pe cea descendentă, tipice primei zile de alcoolizare, atingând buimăceala întunecată şi încăpăţânată care permite *zapoi*-ului să intre în ritm de croazieră. La căderea nopţii, hotărâseră să se ducă să se plimbe prin parcul Krasnozavodsk în care, sâmbăta seara, se aduna tineretul din Saltov.

Aşa ceva chiar nu era de ratat, s-ar fi putut lăsa cu cafteală şi adevărul era că Eduard şi gaşca lui asta şi căutau. Totul a început pe ringul de dans în aer liber. Gorkun a invitat o fată, o roşcată cu sânii mari şi rochie înflorată, care însă l-a refuzat fiindcă bărbatul puţea de-a dreptul a alcool şi părea exact ceea ce era: un *zek*, cum li se zice pe ruseşte la puşcăriaşi. Ca să dea bine în ochii lui Gorkun, Eduard s-a apropiat de fată, şi-a scos cuţitul şi i l-a apăsat uşor pe unul dintre sânii uriaşi. Străduindu-se să-şi îngroaşe vocea, pentru a părea un adevărat bărbat, i-a spus: „Număr până la trei şi dacă la trei nu dansezi cu prietenul meu…“ Abia ceva mai târziu, într-un colţ întunecat al parcului, prietenii roşcatei le-au sărit în spinare. La sosirea miliţiei, bătaia se cam fâsâise. Kostia şi Slava au reuşit să fugă, dar caraliii au pus mâna pe Gorkun şi pe Eduard. I-au întins la pământ şi au început să le piseze coastele cu cizmele, metodic, strivindu-le apoi mâinile. Cu mâinile procedau aşa pentru ca să nu mai poată utiliza arme. Orbeşte, Eduard a încercat câteva lovituri de cuţit, rupându-i pantalonul unui miliţian şi rănindu-l uşor sub genunchi. Toţi ceilalţi l-au tăbăcit până când şi-a pierdut cunoştinţa.

S-a întors în celula cu duhoarea ei specifică tuturor posturilor de poliţie din lume, fiindcă va mai cunoaşte multe altele. Comandantul care l-a interogat, un bărbat uluitor de politicos, nu i-a ascuns faptul că agresarea unui poliţist, cu o armă albă, l-ar fi putut costa pedeapsa cu moartea dacă ar fi fost major, dar, cum nu era, putea primi cel puţin cinci ani într-un lagăr. Trăirea adolescenţei în spatele gratiilor l-ar fi distrus, l-ar fi cuminţit sau nu ar fi constituit, în viaţa sa de

aventurier, decât o întâmplare în plus? În orice caz, de scăpat a scăpat fiindcă, pronunţând numele Savenko, comandantul a ridicat din sprâncene, l-a întrebat dacă nu cumva era fiul locotenentului Savenko de la NKVD şi, cum cel numit era unul dintre vechii lui camarazi, a aranjat lucrurile, a îngropat dosarul privitor la lovitura de cuţit şi, în loc de cinci ani, Eduard s-a ales cu doar cincisprezece zile de arest. În principiu, ar fi trebuit să strângă gunoaie în tot acel timp, dar fiind mult prea învineţit ca să se mai şi mişte, a fost lăsat în celulă, alături de Gorkun care, văzând fanatismul de care băiatul dăduse dovadă, căpătase încredere în el, aşa că a devenit vorbăreţ şi, în cele două săptămâni, i-a dăruit mai multe poveşti de la Kolîma.

Se înţelege de la sine că, dacă Gorkun ajunsese acolo, asta se întâmplase pentru delicte de drept comun, altfel nu s-ar fi apucat să se laude în faţa unor puşti cum erau Eduard şi prietenii lui care, exact invers decât noi, nu aveau nici cel mai mic respect pentru deţinuţii politici. Fără a înţelege despre ce era vorba, îi considerau fie intelectuali fiţoşi, fie nişte cretini care se lăsaseră băgaţi la zdup fără ca măcar să ştie pentru ce. Tâlharii, în schimb, erau nişte eroi şi, mai ales, acea aristocraţie a banditismului numită *vori v zakonie*[2]. În Saltov nu exista aşa ceva, nu bântuiau decât delincvenţi de duzină, nici Gorkun nu avea pretenţia că ar fi fost vreunul dintre aceia, dar cunoscuse destui la puşcărie şi nu se mai sătura să le povestească faptele de bravură, punând pe acelaşi plan şi prezentând drept la fel de demne de admiraţie fapte de un curaj nebunesc, dar şi altele de o cruntă bestialitate. Fie că era vorba despre un tâlhar *cinstit*, adică unul care respecta legile clanului, fie despre unul care se pricepea să ucidă şi nu-i păsa că poate fi ucis, la rândul lui, Gorkun nu vedea decât motive de laudă şi distincţie morală în a juca la cărţi viaţa unui coleg de baracă din scânduri căruia, odată încheiată partida, îi tăia gâtul ca unui purcel sau îl trăgea după el într-o tentativă de evadare, cu scopul de a-l mânca atunci când, în mijlocul taigalei, li se vor fi terminat proviziile. Eduard îl asculta pe Gorkun cu devoţiune, admirându-i tatuajele şi iniţiindu-se în tainele acestora. Întrucât bandiţii ruşi şi, mai ales, cei siberieni, nu îşi tatuează orice, oriunde şi oricum. Desenele şi aşezarea lor indică precis treapta în ierarhia criminală şi, pe măsură ce individul urcă în eşaloane superioare, câştigă dreptul de a-şi acoperi progresiv corpul. Vai de lăudărosul care uzurpă acest drept: va fi jupuit şi ceilalţi îşi vor face mănuşi din pielea lui.

În ultimele zile de arest, Eduard a constatat ceva ce l-a umplut de o stranie bucurie, un soi de senzaţie de plenitudine a cărei căutare va deveni una dintre constantele vieţii sale. Intrase în închisoare admirându-l pe Gorkun şi visând să ajungă într-o bună zi ca el. A ieşit convins, lucru care îl exalta, că Gorkun nu era chiar atât de demn de a fi admirat şi că el, Eduard, avea să meargă mult mai departe. Cu anii lui de pârnaie şi cu tatuajele, Gorkun putea face să viseze adolescenţii de provincie, măcar pentru moment, dar dacă stăteai puţin lângă el realizai că se referea la marii tâlhari ca unul de duzină, cum şi era, fără a fi îndrăznit să se compare cu aceia, fără să-şi imagineze nicio clipă că s-ar fi putut afla în locul lor, la fel cum făcea şi prostovanul de Veniamin când se referea la ofiţerii cu grade înalte. În felul acela al lor de a-şi vedea lungul nasului erau şi umilinţă, şi candoare, dar respectivele calităţi nu erau pentru Eduard, care îşi spunea că este bine să fii criminal, ba chiar că nimic nu putea fi mai bine, dar trebuie să ţinteşti sus, la rolul de rege al crimei, nu mâna a doua la cuţit.

2 *Vori v zakonie*: „hoţi în lege“, variantă postsovietică a mafiei. (*N.t.*)

5

Odată ce i-a împărtăşit-o, noua perspectivă l-a însufleţit pe Kostia şi, în vreme ce Gorkun, de la ieşirea din închisoare, nu mai dovedea vreo altă ambiţie decât să joace domino, cei doi băieţi se aţâţau reciproc în dispreţul faţă de tot ceea ce îi înconjura. Nimic din ceea ce le oferea societatea din Saltov nu le scăpa: proletari înguşti la minte şi resemnaţi, tineri interlopi predestinaţi să îngroaşe rândurile proletariatului, după chipul şi asemănarea părinţilor lor, ingineri sau ofiţeri care nu erau nici ei altceva decât nişte proletari ameliorаţi, cât despre comercianţi, nici nu merita să mai discute. Nu mai era nicio îndoială: unicul lucru necesar era să devină bandiţi adevăraţi.

Dar cum s-o facă? Cum să dea de o bandă şi să fie primiţi în ea? Cu siguranţă trebuie să fi fost vreuna în oraş, iar când şi-au luat inima-n dinţi şi s-au suit în tramvai pentru a ajunge în centru, plecarea s-a făcut sub semnul exaltării: păi, care pe care, Harkovule! Numai că, vai, odată ajunşi, s-au simţit la fel de stingheri ca te miri ce lepădături din Seine-Saint-Denis ajunse pe bulevardul Saint-Germain. Totuşi, Eduard locuise acolo într-o vreme pe care şi el, ca şi mama sa, avea tendinţa de a o idealiza. Prin urmare, l-a plimbat pe Kostia prin locurile copilăriei, pe strada Armata Roşie, pe bulevardul Sverdlov, dar treaba s-a încheiat repede, după care nu au mai ştiut pe unde să se ducă, la ce uşă să bată, abia de au îndrăznit să comande o bere la un chioşc şi apoi, necăjiţi, nemulţumiţi de ei înşişi, s-au întors în cartierul în care viaţa era atât de tragic de îndepărtată de cea adevărată, dar unde se întâmpla că trăiau, ceea ce numai noroc nu se putea chema a fi.

Pe urmă, Eduard l-a cunoscut pe Kadik, celălalt mare prieten din adolescenţă, şi lucrurile s-au schimbat. Cu doar un an mai mare, locuind împreună cu mama sa, Kadik nu-i frecventa pe micii pungaşi din Saltov. Legăturile lui erau în centrul oraşului, dar nici vorbă de bandiţii de care Eduard visa cu atâta înflăcărare să se apropie. Imensa mândrie a prietenului era să-l cunoască pe un saxofonist care cânta *Caravan* al lui Duke Ellington şi, prin intermediul acestuia, să se fi apropiat de membrii grupului harkovian *Calul albastru*, un soi de *beatnici* care fuseseră onoraţi cu un articol în *Komsomolskaia Pravda*, cum s-ar zice, pe post de *Swinging Harkov*. Pentru a scăpa destinului gata trasat de tânăr saltovian, Kadik aspira la condiţia de artist şi, în lipsa unui talent limpede, era ceea ce s-ar fi putut chema un tip în pas cu vremea, cântând un pic la chitară, cumpărând şi colecţionând discuri, citind, întrebuinţându-şi întreaga energie pentru a se ţine la curent cu ceea ce se întâmpla în oraş, la Moscova, ba chiar şi în America.

Toate acestea erau pentru Eduard noutăţi absolute, iar valorile şi simbolurile lui Kadik i le

dădeau peste cap pe ale sale. Sub influenţa prietenului său, a descoperit cultul eleganţei. Când era mic, mama îl îmbrăca de la talcioc, pe unde se scurgeau prăzile de război. Purta costume frumuşele pentru copii, de model german, şi resimţea o plăcere tulbure gândindu-se că, poate, fuseseră ale vreunui fiu al directorului de la IG Farben sau de la Krupp, ucis la Berlin în 1944. După care i se impusese codul vestimentar din Saltov: pantaloni de şantier, impermeabil lung, cu glugă şi blană sintetică, orice altă fantezie fiind marca poponarilor, drept care prietenii lui au fost extrem de miraţi să-l vadă, într-o bună zi, apărând într-o geacă cu glugă galbenă bătând în verde, pantaloni reiaţi mov şi pantofi cu atâta metal pe tălpi, încât dacă îi târşâia pe asfalt săreau scântei. Doar el şi Kadik erau în stare să îşi aprecieze propriul dandism, dar, cum se ştia că era gata oricând să scoată cuţitul, ceilalţi s-au mulţumit să se amuze făcându-l homălău.

De altfel, acel dandism fusese ceea ce apreciase la jazzmanul idolatrizat de Kadik. Muzica nu i-a spus nimic şi aşa a rămas întreaga viaţă, în schimb s-a pus pe citit. Cum se oprise la Jules Verne şi la Alexandre Dumas, s-a apucat de Romain Rolland, Kadik împrumutându-i *Jean-Christophe* şi *Inimă vrăjită*, romane ample şi vaporoase, bune pentru programa şcolară, pe care cred că le-am citit, ca adolescent, printre ultimii din Franţa, dar care mai cunoşteau un rest de apreciere în Uniunea Sovietică, întrucât autorul lor, motivat de pacifism, fusese tovarăş de drum al comuniştilor. De acolo a trecut la Jack London şi la Knut Hamsun, marii vagabonzi, cei care încercaseră mai toate meseriile, iar cărţile lor se hrăniseră din experienţele de viaţă ale autorilor. În proză, preferinţele i se îndreptau către scriitorii străini, dar când venea vorba despre poezie, nimic nu egala ruşii, iar un băiat care citeşte devine în mod firesc unul care scrie, după care citeşte ceea ce a scris celor din jurul lui. Şi aşa, Eduard, care mai-nainte nu se imaginase nicicând posesorul unui asemenea talent, s-a trezit poet.

Un stereotip stabileşte că, în Rusia, poeţii sunt la fel de populari ca, la noi, cântăreţii de muzică uşoară şi, ca multe astfel de clişee privitoare la această ţară, este, sau cel puţin a fost, cu totul adevărat. De pildă, prenumele lui, deloc comun prin acele locuri, eroul nostru îl datorează predilecţiei tatălui său, ofiţer inferior ucrainean, pentru un poet minor, Eduard Bagriţki (1895–1934), şi citind *Adolescentul Savenko*, volumul din care am preluat informaţiile pentru capitolul de faţă, eşti surprins să afli dintr-o întorsătură de frază că gaşca de mici bandiţi din Saltov, apreciind poemele lui Eduard, făcea şi puţin mişto de el fiindcă îi cam copia pe Blok şi pe Esenin. Un ucenic într-ale poeziei, dintr-o cetate industrială a Ucrainei, nu era un fenomen mai deplasat decât un ucenic într-ale rapului prin cartierele mărginaşe ale Parisului de astăzi. Poate spune, cum o face şi tânărul din Paris, că acesta i-a fost norocul pentru a scăpa fie de uzine, fie de delincvenţă. Amândoi pot conta pe încurajările prietenilor, pe cât de mândri s-ar fi simţit cu toţii dacă ar fi reuşit cât de cât, aşa că, împins de la spate nu doar de Kadik, dar şi de Kostia şi de întreaga gaşcă, Eduard s-a înscris la un concurs de poezie, care a avut loc pe 7 noiembrie 1957, sărbătoarea naţională sovietică şi, cum vom vedea, ziua decisivă pentru viaţa sa.

În ziua aceea, întreg oraşul s-a adunat în Piaţa Dzerjinski, despre care toţi harkovienii ştiau că, pavată de către prizonierii germani, era cea mai mare piaţă din Europa şi a doua din lume, după Tian-an-men. S-au succedat defilări, dansuri, discursuri, acordări de medalii. Masele proletare erau puse la ţol festiv, spectacol care îndârjea sarcasmul celor doi dandy. După aceea, la cinematograful *Pobeda* (Victoria) s-a desfăşurat concursul de poezie la care, dincolo de aerul lui fanfaron, Eduard spera din tot sufletul să vină şi Sveta să-l asculte.

Kadik era încrezător: va veni, nu se putea să nu vină. La drept vorbind, nimic nu era sigur. Sveta era capricioasă şi originală. Teoretic, Eduard „ieşea“ cu ea, însă, deşi le confirmase prietenilor când aceştia îl întrebaseră dacă i-a tras-o, nu era deloc adevărat: n-o făcuse deocamdată cu nimeni. Suferea că era încă virgin şi obligat să mintă, ceea ce un bărbat ca el nu ar fi trebuit să facă niciodată. Suferea de lipsa oricărui drept asupra Svetei, cu atât mai mult cu cât ştia că era

atrasă de băieţi mai mari decât el. Suferea că la cincisprezece ani arăta de doisprezece, aşa că îşi pusese toate speranţele în caietul cu versuri. Le alesese cu grijă pe cele pe care urma să le citească, dând la o parte numeroasele poeme despre bandiţi, furturi armate, închisoare, păstrându-se cuminte în limitele lirismului amoros.

Când a sosit, alături de Kadik, la cinematograful *Pobeda*, a dat în mulţime de toată gaşca din Saltov, nu şi de Sveta. Kadik a încercat să-l liniştească: era încă devreme. Pe la tribună au trecut, rând pe rând, oratorii oficiali. Nemaiputându-se abţine, Eduard s-a coborât până la a întreba dacă nu a văzut-o cineva pe Sveta şi, din păcate, da, cineva o văzuse în Parcul Culturii, cu Şurik. Şurik era un cretin de optsprezece ani, cu o mustaţă rară, despre care Eduard era convins că avea să rămână toată viaţa vânzător într-un magazin de încălţăminte, pe când el va duce de-a lungul şi de-a latul lumii o viaţă de aventurier. Ceea ce, până una-alta, nu-l împiedica să dea oricât numai să fie în locul lui Şurik.

Concursul a început. Cel dintâi poem s-a referit la ororile sclaviei, făcându-l pe Kadik să rânjească: păi, nu mai există sclavie de mai bine de un secol, băi băieţi, mai treceţi şi la vremurile moderne! A urmat o chestie despre box, o imitaţie care nu a scăpat niciunuia din găştile de la periferie, veniţi la eveniment, după un tânăr poet în afirmare: Evgheni Evtuşenko. În sfârşit, i-a venit rândul şi lui Eduard care a recitat, abţinându-se să nu-l podidească plânsul, poemul scris pentru Sveta. Apoi, în timp ce pe scenă treceau şi ceilalţi concurenţi, prietenii l-au sărbătorit, l-au îmbrăţişat, l-au bătut pe spinare, i-au zis: „Mânca-ţi-aş pula!“ — salut ritual al saltovienilor —, i-au prezis că va câştiga premiul, lucru care s-a şi întâmplat. A urcat din nou pe scenă, iar directorul Casei de Cultură *Stalin* l-a felicitat, i-a dat o diplomă şi un cadou.

Ce era cadoul?

O cutie de domino.

Hai să-mi bag, curiştii dracului, şi-a zis Eduard, altceva n-au găsit decât cutia de domino?!

La ieşirea de la *Pobeda*, pe când, înconjurat de amici, încerca să aibă o figură demnă, a fost abordat de un tip care i-a spus că a fost trimis de Tuzik. Acesta era un tâlhar bine cunoscut în Saltov, avea douăzeci de ani, se ascundea pentru a scăpa de serviciul militar şi nu se deplasa niciodată fără o patrulă de bărbaţi înarmaţi. Emisarul i-a explicat că respectivul ţinea să-l vadă pe poet. Tovarăşii de gaşcă s-au uitat la el îngrijoraţi, întrucât aşa ceva nu mai era subiect de distracţie. Toată lumea ştia că Tuzik era periculos, dar ar fi fost şi mai periculos să-i refuze invitaţia. Trimisul l-a condus în apropiere de cinematograf, într-o fundătură, unde aşteptau vreo cincisprezece inşi dubioşi, iar din mijlocul acestei curţi, voinic, aproape gras, îmbrăcat în negru, Tuzik l-a anunţat că i-a plăcut poemul. Ar fi dorit să mai scrie unul dedicat Galiei, blonda machiată grosolan, pe care o ţinea de mijloc. Eduard a promis şi, pentru a pecetlui înţelegerea, i s-a întins o ţigară cu haşiş din Tadjikistan. Era pentru întâia oară când fuma aşa ceva, i s-a întors stomacul pe dos, dar tot a făcut-o. Apoi, Tuzik l-a invitat să o sărute pe Galia pe gură. Aveai de ce intra la idei, tot ceea ce spunea părea să aibă înţeles dublu, iar când te strângea în braţe nu puteai şti dacă nu o făcea pentru a-ţi da maţele pe-afară. Aparent, şi Stalin era la fel: mângâietor şi crud. Eduard a încercat să scape, râzând, însă şeful bandei a insistat: „Chiar nu vrei să-i tragi o limbă-n amigdale prietenei mele? Adică nu-ţi place? Haida-nfige-i limba!“ Atitudine bine cunoscută, de rău augur. Totuşi, nimic supărător nu s-a întâmplat. Au ţinut-o destul timp aşa, foarte mult timp, bând, fumând, făcând mişto până când Tuzik a hotărât să suspende şedinţa pentru a se duce să se plimbe prin oraş. Eduard, care nu înţelegea bine dacă a fost adoptat pe post de mascotă sau de ţintă a bătăii de joc, ar fi profitat pentru a se face nevăzut, dar Tuzik nu l-a lăsat.

— Ia zi, poete, ai luat gâtul vreunuia?

— Nu.

— Ţi-ar plăcea s-o faci?

— Păi…

Până la urmă, lui Eduard i s-a părut excitant să fie prieten cu Tuzik şi să meargă împreună cu el, în fruntea a douăzeci de duri, gata să treacă oraşul prin foc şi sânge. Se făcuse târziu, sărbătoarea se încheiase şi cea mai mare parte dintre oameni se dusese acasă, iar cei care, aflându-se încă pe străzile cu felinare sparte, observau apropierea găştii, o ştergeau în viteză. Numai că un băiat şi două fete n-au apucat să o facă la timp, aşa că s-au luat de ei. „Adică ţii două borfeline doar pentru tine? l-a întrebat suav Tuzik pe gagiu. Ia împrumută-mi şi mie una!“ Îngălbenindu-se, tipul a priceput că intrase în belea şi a încercat să o dea pe glumă, dar Tuzik l-a rupt în două cu un pumn în burtă. La semnul lui, ceilalţi s-au apucat să pipăie fetele. Mai era puţin şi se trecea la viol. Ba chiar s-a trecut la viol. Una dintre fete a rămas imediat în pielea goală, era grasă, cu pielea albă ca varul, trebuie să fi fost şi ea vreo proletară din cine ştie ce casă a Saltovului. Băieţii i-au înfipt pe rând degetele în pizdă. Eduard a făcut şi el la fel, era umedă şi rece, iar când şi-a scos degetele, avea sânge pe ele. Beţia i-a trecut pe loc şi excitaţia a dispărut. La câţiva metri depărtare, vreo zece din bandă violau cealaltă fată. Cât despre cel care fusese cu ele, l-au cotonogit groaznic. Gemea acum tot mai slab, până n-a mai mişcat. O parte a feţei nu-i mai era decât un terci însângerat.

Incidentul tulburând puţin apele, Eduard a reuşit să se facă nevăzut. Mergea repede, ţinând cuţitul şi caietul de poezii în buzunar şi cutia de domino la subsuoară, neştiind unde dorea să ajungă. Oricum, nici la Kadik, nici la Kostia. Până la urmă a luat-o spre Sveta. Ori i-o trăgea, ori o ucidea. Dacă o găseşte singură, o fute, dacă e cu Şurik, îi taie pe amândoi. Nu avea motive să se lipsească de una dintre bucurii: fiind minor, nu-l vor împuşca, o să ia cincisprezece ani şi va fi eroul tuturor prietenilor.

Deşi se făcuse târziu, uşa i-a deschis-o mama Svetei, care trecea mai mult sau mai puţin drept curvă. Sveta nu se întorsese.

— Vrei s-o aştepţi?

— Nu, o să mă-ntorc.

Şi a plecat înapoi, în noapte, şi a mers, şi a mers pradă unui amestec de excitaţie, de furie, de silă şi de alte sentimente pe care nu reuşea să le identifice. La întoarcere, Sveta sosise acasă. Şi era singură. Ceea ce s-a întâmplat mai departe a rămas confuz, de vorbă nu s-ar putea spune că au stat, pur şi simplu Eduard era de acum cu ea în pat şi i-o trăgea. Pentru întâia oară. Spunându-i: „Ia zi, aşa-ţi bagă pula Şurik?“ Când şi-a dat drumul, evident prea repede, Sveta şi-a aprins o ţigară şi i-a expus filosofia ei: femeia se coace mai repede decât bărbatul, deci pentru ca lucrurile să meargă bine sexual avea nevoie de un bărbat mai mare decât ea. „Zău că te iubesc, Edik, dar, vezi tu, eşti prea mic. Dacă vrei, poţi să rămâi să dormi aici.“

Eduard nu a vrut, a plecat furios, convins că oamenii merită să fie omorâţi, şi decis, când se va fi făcut mare, să se sinucidă. Fără greş.

Prin urmare, aceasta a fost povestea dezvirginării lui.

6

Scena următoare se desfăşoară cinci ani mai târziu, în încăperea în care locuieşte familia Savenko. E miezul nopţii, iar Eduard se dezbracă fără zgomot pentru a nu-şi trezi mama care doarme singură în patul conjugal. Tatăl este în misiune, nu ştie unde şi nici nu îşi doreşte să afle, trecuse de mult vremea în care îl admira. Oricât de obosit ar fi fost după opt ceasuri de muncă la uzină, tot nu îi este somn, aşa că se aşază la masa pe care e lăsată *Roşu şi negru*, carte din colecţia clasicilor străini, legată în imitaţie de piele. Probabil mama o scosese, pentru a avea tovarăş la cina solitară, din mica bibliotecă ale cărei geamuri apără de praf dovezile culturii ei. O citise şi el la un moment dat şi îi plăcuse. Răsfoind-o, dă de celebra scenă în care Julien Sorel, într-o noapte de vară, sub un tei, se străduieşte să o ia de mână pe doamna de Rénal. Povestea care îl exaltase la vremea citirii ei îl umple dintr-odată de o tristeţe ameţitoare. Cu doar câţiva ani mai devreme îi fusese uşor să se identifice cu Julien cel plecat din orăşelul lui putred şi uitat de lume, fără alt atu decât farmecul personal şi dinţii ascuţiţi, şi să se închipuie seducând o preafrumoasă aristocrată. Realizează abia acum, ca pe o brutală evidenţă, că nu doar că nu cunoaşte nicio preafrumoasă aristocrată, dar nici nu va avea vreodată şansa să i se întâmple aşa ceva.

Are visuri măreţe, dar totul a mers prost în ultimii doi ani. De fapt, de când Kostia şi alţi doi prieteni fuseseră condamnaţi la moarte de tribunalul regional Harkov. Unul chiar a fost executat, iar Kostia şi celălalt s-au ales cu doisprezece ani de lagăr. În privinţa aceasta, Kadik, care şi el avusese visuri măreţe, dorindu-şi să ajungă cântăreţ de jazz, s-a angajat la uzina *Secera şi Ciocanul* şi degeaba râsese de el întrucât, peste câteva luni, cu nasul în pământ, îi urmase exemplul. Acum Eduard lucrează la turnătorie, un loc mizerabil şi imbecilizant, numai că, dacă se apucă de ceva, face cum se cade. Dacă destinul l-ar fi lăsat să fie bandit, ar fi fost unul bun. Ca proletar, este unul ca lumea, cu şapcă, gamelă pentru prânz, cu poza pusă regulat la panoul de onoare şi cu porţia de opt sute de grame de vodcă dată peste cap sâmbăta seara, alături de ceilalţi băieţi din echipă. Poezie nu mai scrie. Are iubite, tot proletare şi ele. Ultima catastrofă care i-ar putea cădea în cârcă ar fi s-o lase grea pe vreuna şi să fie obligat să o ia şi de nevastă or, o asemenea catastrofă, dacă priveşti realitatea în faţă, este mai mult decât probabil să dea peste el. Ca peste Kadik, călăuza lui pe cărarea derutei, care tocmai se mutase împreună cu o muncitoare pe nume Lydia, mai mare decât el, nici măcar vreo drăguţă, al cărei pântec începuse deja să se rotunjească, iar nefericitul tot repeta pentru a încerca măcar pe sine să se convingă, cu o patetică încăpăţânare, că în sfârşit cu ea se leagă, şi-a descoperit adevărata dragoste şi nu regretă nimic, chiar nimic, meritând să-i sacrifice visurile sale lipsite de maturitate.

Bietul Kadik. Bietul Eduard. Nici n-a făcut douăzeci de ani şi nu mai are pe unde scoate cămaşa. Bandit ratat, poet ratat, destinat unei vieţi de căcat în gaura curului lumii. I se spunea iar şi iar că avusese noroc să nu fie împreună cu Kostia şi ceilalţi doi în seara în care, beţi, omorâseră un om. Chiar aşa? Nu e mai bine să mori de viu decât să trăieşti ca un mort? Amintindu-şi de noaptea aceea, treizeci de ani mai târziu, se gândeşte că exact pentru a se simţi viu, nu pentru a muri, se dusese să caute pe măsuţa de lângă lavabou maşina de bărbierit cu mâner de os a tatălui său şi tocmai el, Eduard, care abia dacă se rădea, având o piele ca de asiatic, lipsită aproape de păr, piele care ar fi meritat să fie mângâiată de femei frumoase şi rafinate. Dar totul fusese ratat.

Apasă tăişul subţire al lamei pe partea interioară a încheieturii mâinii. Se uită, în semiîntuneric, la camera familiară şi nasoală în care i s-a scurs mai bine de o jumătate din viaţă. Încă mai era copil când sosiseră aici, un băieţel blând şi serios. Ce departe erau toate… La doar trei metri, mama sa sforăie sub pături, cu faţa întoarsă către perete. O să moară de durere, dar oricum începuse să moară de când Eduard şi-a abandonat studiile şi s-a făcut muncitor, aşa că nu mai are altceva de făcut decât să termine treaba. Prima incizie merge uşor şi pielea se despică aproape fără durere. Abia când ajunge la vene e mai serios. E nevoit să întoarcă privirea, să strângă din dinţi, să tragă lama dintr-o mişcare scurtă, înfigând-o bine pentru ca sângele să înceapă să curgă. Nu mai are puterea de a trece şi la cealaltă încheietură, una singură trebuie să fie de ajuns. O lasă în faţa lui, pe masă, şi se uită la pata întunecată care creşte pe muşama, încleind *Roşul şi negrul*. Nu se mişcă. Simte cum trupul îi este cuprins de frig. Zgomotul scaunului în cădere o trezeşte brusc pe maică-sa. Iar el se trezeşte a doua zi, la nebuni.

Aici, la spitalul psihiatric, e mai rău decât la puşcărie, fiindcă la puşcărie, cel puţin, ştii tarifele, ştii când ieşi, pe când dincoace eşti la cheremul doctorilor care te privesc din spatele ochelarilor spunându-ţi: „Mai vedem noi“, sau, cel mai adesea, nu-ţi spun nimic. Zilele le petrece dormind, fumând, halind *kasha*[3] şi plictisindu-se groaznic. Plictisindu-se în asemenea hal, încât l-a implorat pe Kadik să-l ajute să evadeze, iar Kadik, curajosul Kadik, fără a-i spune ceva dragonului de acasă, Lydiei, a sprijinit o scară sub fereastră şi a reuşit să desprindă una dintre barele de fier. Şi uite-l pe Eduard afară, hotărât să plece undeva, cât mai departe, dar făcând greşeala de a trece pe la ai lui, de unde miliţia îl ridică a doua zi de dimineaţă. Pe miliţieni îi chemase chiar mama lui şi când o întreabă, nebun de furie, de ce a făcut aşa ceva, Raia îi răspunde că e pentru binele lui: dacă se întoarce la spital, va fi lăsat să iasă repede, dar sănătos, pe când evadând, va fi pus sub urmărire şi de vindecat nu se va mai vindeca niciodată. Frumoase cuvinte pe care, fără îndoială, mama le şi credea, numai că, în loc să fie lăsat să iasă foarte repede, a fost transferat de la nebunii liniştiţi la cei furioşi şi a fost legat cu nişte cârpe ude de grilajul patului, mai exact al patului pe care îl împarte cu un idiot preocupat doar să-şi facă laba de dimineaţa până seara, întrucât la nebunii furioşi nici măcar pat doar pentru tine nu ai. O dată pe zi i se injectează insulină, deşi nu are diabet, doar aşa, ca să-l înveţe cum trebuie să trăiască şi să-l calmeze. Şi, de calmat, cu siguranţă îl calmează. Mişcările îi devin lente, se buhăieşte, parc-ar fi spongios, simte cum, lipsit de zahăr, creierul i se duce pe copcă şi nici măcar puterea de a se revolta nu o mai are. Începe să-şi dorească să alunece în comă, să nu se mai trezească, să nu mai zică nimeni nimic de toată povestea asta.

Totuşi, după două luni, are norocul să dea peste un bătrân psihiatru cu păr în urechi, care, după o conversaţie scurtă cu băiatul transformat în zombi, are înţelepciunea de a conchide: „Nu eşti nebun. Doar ai chef să se uite toată lumea la tine. Uite care e sfatul meu: pentru aşa ceva, există şi metode mai bune decât să-ţi tai venele. Nu te mai întoarce la uzină. Du-te la oamenii ăştia din partea mea“.

3 Fiertură de ovăz, hrişcă şi orz. (*N.t.*)

7

Adresa pe care i-o dăduse bătrânul psihiatru era a unei librării din centrul Harkovului, care căuta un vânzător ambulant. Era vorba despre a etala cărţi de ocazie pe o măsuţă pliantă, în holul unui cinematograf sau la intrarea de la grădina zoologică, în aşteptarea clienţilor. Aceştia erau rari, cărţile ieftine, iar vânzătorul primea pentru fiecare carte comercializată un procent ridicol. Eduard nu ar fi făcut prea mulţi purici în această meserie potrivită, mai degrabă, pentru a mai adăuga ceva venitului vreunui pensionar, dacă la Librăria *41*, unde se ducea dimineaţa să ia cutiile cu tomuri şi seara pentru a lăsa banii încasaţi, nu s-ar fi dovedit locul de întâlnire a tot ceea ce oraşul contabiliza drept artişti şi poeţi, numiţi pe atunci „decadenţi“, lumea căreia îi dădea târcoale bietul Kadik, înainte ca secera, ciocanul şi Lydia să îl fi pus la punct. În ciuda timidităţii, Eduard a început să rămână în librărie şi după ora închiderii. I se întâmpla deseori să piardă ultimul tramvai şi să fie nevoit să meargă două ceasuri noaptea, prin zăpadă, pentru a ajunge în îndepărtata lui suburbie muncitorească. Întrucât serile, după ce era coborâtă uşa metalică, se porneau nu doar băutul şi pălăvrăgitul, ci, mai ales, citirea copiilor clandestine ale unor opere interzise, numite *samizdat*, adică: publicat de autor. Ţi se încredinţa una, mai făceai şi tu câteva copii şi cam aşa a circulat tot ceea ce era viu în literatura sovietică: Bulgakov, Mandelstam, Ahmatova, Ţvetaeva, Pilniak, Platonov… O seară memorabilă, de pildă, a fost aceea în care, la *41* a sosit de la Leningrad exemplarul aproape ilizibil, din cauza îngălbenirii hârtiei (a cincea ori a şasea copie, au evaluat cunoscătorii strâmbându-se), al unui poem al tânărului Joseph Brodsky, *Procesiunea*, pe care, peste douăzeci de ani, Eduard avea să îl considere drept „o imitaţie după Marina Ţvetaeva, de o valoare artistică dubioasă, dar care corespundea perfect cu stadiul de dezvoltare socioculturală a Harkovului şi a obişnuiţilor librăriei“.

Nu ştiu ce să cred despre propria mea dovadă de impertinenţă, mai ales că a sosit cu certitudine ceasul mărturisirii ei: nu pricep absolut nimic din poezie. Exact ca vizitatorii unui muzeu, care citesc, înainte de a privi tabloul, numele pictorului, pentru a şti dacă este sau nu cazul să se extazieze, eu nu pot emite în domeniul poeziei nicio opinie personală, drept care aceea a tânărului Eduard, rapidă, imperioasă, este făcută cu atât mai mult să mi se impună. Nu se mulţumea doar să spună „Îmi place“ sau „Nu îmi place“, ci observa de la prima aruncătură de ochi diferenţa dintre original şi imitaţii fără valoare. Astfel, de exemplu, nu se lăsa păcălit de — citez — „cei care imită moderniştii polonezi, nici ei prea proaspeţi, imitându-i la rândul lor pe alţii“. Am amintit deja surprinzătoarea capacitate de expertiză a mărunţilor delincvenţi din Saltov, care fuseseră în

stare să repereze în cele dintâi versuri ale lui Eduard influenţele din Esenin şi Blok. Ceea ce a descoperit la *41* a fost că, da, Esenin şi Blok erau buni, dar, hai să zicem, buni ca Apollinaire sau, dacă e să fie răutăcios, ca Prévert. Până şi nepricepuţii tot s-ar mai pricepe, iar cei care cu adevărat se pricep preferă de departe, de pildă, pe Mandelstam ori, mai bine, pe Velimir Hlebnikov, uriaşul avangardist al anilor douăzeci.

Acesta era poetul preferat şi al lui Motrici, de exemplu, el însuşi trecând drept un geniu la *41*. La treizeci de ani, Motrici nu publicase nimic şi nici nu avea să o facă vreodată, însă avantajul cenzurii este că poţi fi autor fără să publici ceva, fără a fi bănuit de lipsa talentului, ba chiar din contră. Astfel, la periferia grupului era un băiat care scrisese o plachetă de poezii despre echipajul crucişătorului *Dzerjinski*, pentru care primise premiul pentru literatură al Comsomolului din Ucraina. Debut frumos, tiraj mare, minunată carieră de *aparatcik* al literelor, în perspectivă, numai că nu doar toată lumea îl considera inferior lui Motrici, ci şi el însuşi credea la fel şi, când s-a aventurat la *41*, a făcut tot ce i-a stat în putinţă pentru a-i fi uitat succesul care îl desemna limpede drept un vândut şi un impostor. Motrici avea să cunoască soarta tuturor eroilor lui Eduard, aceea de a fi rapid dat jos de pe piedestal, însă, până una-alta, ajunsese eroul lui, un adevărat poet în viaţă şi, după cum va spune mai târziu, utilizând o rafinată diferenţă, un poet prost, dar autentic. În consecinţă, şi-a citit versurile, i-a ascultat profeţiile, sub influenţa lui a făcut o adevărată pasiune pentru Hlebnikov căruia i-a copiat de mână trei volume de opere complete şi, în orele în care nu avea nimic de făcut, dăruite de munca lui de vânzător ambulant, s-a pus pe scris fără a spune nimănui.

Vânzătoarea şefă de la *41*, Anna Moiseievna Rubinstein, era o femeie maiestuoasă, cu părul deja grizonant, chipul de o frumuseţe tragică şi curul enorm. În tinereţe, semănase cu Elizabeth Taylor. La douăzeci şi opt de ani era deja o matroană căreia adolescenţii îi cedau locul în tramvai. Pradă tulburărilor maniaco-depresive pentru care obţinuse un spor de invaliditate la leafă, se definea mândră drept o „schizo“ şi-i considera nebuni pe toţi cei pe care îi respecta, lucru pe care aceştia îl luau drept compliment. Fiindcă în lumea „decadenţilor“ din Harkov geniul trebuia să fie nu doar necunoscut, ci şi beţiv, delirant şi neadaptat social. Spitalul psihiatric fiind, de altfel, un instrument de represiune politică, internarea acolo acorda brevetul de „disident“, cuvânt care, la vremea despre care vă vorbesc, abia de făcea primii paşi. Când fusese băgat la nebunii furioşi, Eduard încă nu cunoştea termenul, însă cum unul dintre talentele sale era să iasă în evidenţă, nu rata nicio ocazie de a povesti despre cămaşa de forţă şi despre vecinul de pat căruia îi curgeau balele şi se masturba toată ziua. Scriind rândurile de faţă, îmi dă prin gând că şi eu, până la o vârstă destul de înaintată, am avut cultul romantic al nebuniei. Mulţumesc lui Dumnezeu, mi-a trecut. Experienţa m-a învăţat că un asemenea romantism nu este decât o prostie, că nebunia este tot ce se poate mai trist şi mai mohorât, şi cred că lucrul acesta l-a ştiut dintotdeauna şi Eduard, deşi nu lămurit, cred că s-a felicitat chiar că este orice aţi vrea, dur, egocentric, nemilos, însă nebun nu, în niciun caz nebun. Mai degrabă contrariul, dacă aşa ceva există.

În schimb, Anna era de-adevăratelea nebună, iar boala va lua o turnură tragică, însă, pentru moment, încă putea fi confundată cu o formă de excentricitate, de fantezie pitorească, din aceeaşi categorie cu notoriul ei nesaţ sexual. Toţi boemii Harkovului trecuseră prin patul ei, după câte se spunea pe la *41*, fiind mai ales o specialistă în dezvirginarea tinerilor creatori. Cum locuia în vecinătatea serviciului, serile de la librărie se încheiau adesea la ea acasă. Eduard, care la început nu fusese neapărat invitat, îşi închipuia că acolo aveau loc orgii. În realitate, cum avea să descopere în clipa în care şi-a luat inima-n dinţi şi i-a urmat pe ceilalţi, acele *after* de la Anna constau, ca şi în librărie, în conversaţii exaltate despre artă, despre literatură, în declamaţii poetice tot mai păstoase, în bârfă şi în bancuri pe care le pricepeau doar iniţiaţii, aşadar, de neînţeles pentru el care, în colţul lui, pe canapeaua pluşată, râdea când ceilalţi izbucneau în râs şi se îmbăta

pentru a-şi învinge timiditatea. În afară de stăpâna casei şi de mama acesteia, care bătea din când în când la uşă pentru a-i ruga să facă mai puţin zgomot, la respectivele serate nu participau decât bărbaţi, bărbaţi care o luau cu familiaritate pe Anna de gât, o sărutau pe gură, în aşa fel încât Eduard avea neplăcuta senzaţie de a fi fost singurul din grup care nu i-o trăsese. Chiar îşi dorea s-o facă sau, mai repede, să aparţină grupului pe care, cu luciditate, îl considera unica lui şansă de a scăpa din Saltov? Femeia avea sâni frumoşi, nu era vorbă, numai că lui nu îi plăceau grasele. Când se masturba gândindu-se la ea, motivaţia nu se dovedea prea convingătoare, aşa că se temea că, dacă vor ajunge amândoi în acelaşi pat, ori să nu i se scoale, ori să termine prea rapid. Apoi, într-o noapte, când se făcuse foarte târziu, toţi invitaţii plecaseră unul după altul, cu excepţia lui. După cum Julien îşi jurase să o ia de mână pe doamna de Rénal, şi el îşi jurase să rămână, orice-ar fi fost să fie, cel puţin pentru a-şi dovedi că nu era un laş. Ultimii care au plecat, în timp ce îşi puneau paltoanele, i-au făcut ironic cu ochiul. Îşi propusese să joace cât putea mai bine rolul insului blazat, liniştit, care ştia ce are de făcut. Când au rămas numai ei doi, Anna nu a făcut nazuri. După cum prevăzuse, a terminat rapid prima dată, dar a luat-o peste puţin timp de la capăt, ceea ce este un privilegiu al tinereţii. Esenţial era că Anna a părut mulţumită.

Planul lui Eduard, acest Barry Lyndon sovietic, nu era doar să se culce cu Anna, ci pur şi simplu să se mute la ea, în altarul boemei, trecând de la rolul de mic proletar care se afla şi el în treabă prin lumea respectivă la acela de iubit oficial şi stăpân al casei. Întrucât apartamentul pe care îl împărţeau Anna şi mama ei, Celia Iakovlevna, avea două camere — lux imens —, cea din urmă s-a prefăcut, la început, a nu observa că tânărul rămânea să doarmă la ele, dar până l-a urmă l-a adoptat iute, pe de o parte fiindcă Eduard ştia să se poarte cu doamnele în vârstă, pe de alta fiindu-i recunoscătoare că a pus astfel capăt defilării amanţilor, subiect de bârfă pentru întreg imobilul.

Imaginarea defilării cu pricina i-ar fi aruncat pe alţii în ghearele unei înfiorătoare gelozii retrospective. Pe Eduard îl stimula. Trebuie spus că Anna îl excita cu moderaţie, avea nevoie să se îmbete pentru a trece la asaltul corpului enorm, plin de pliuri, în schimb îl excita ideea atâtor bărbaţi care îl precedaseră. Mulţi aparţineau cercului lor. L-or fi invidiind sau, mai degrabă, şi-or fi bătând joc de el? Iată ceea ce şi-ar fi dorit să afle şi de ceea ce se temea cel mai mult. Fără îndoială, câte puţin din amândouă. Sigur era că Eduard cel de acum abia câteva luni, muncitorul de la turnătoria uzinei *Secera şi Ciocanul*, l-ar fi invidiat din tot sufletul pe Eduard cel care nu mai locuia în Saltov, ci în inaccesibilul, pe atunci, centru al oraşului, cel ai cărui prieteni nu mai erau muncitorii şi micii infractori ai găştilor, ci poeţii şi artiştii cărora le deschidea uşa cu siguranţa relaxată a bărbatului care se ştia la el acasă, care se simţea bine să fie vizitat pe neanunţate şi să poată întinde masa. În vacarmul discuţiilor nu avea nevoie să ridice tonul, întrucât era ascultat de câte ori vorbea, doar era *haziain*, stăpânul casei adică, dar cu un plus de autoritate feudală, fiindcă poţi fi *haziain* al unui oraş, şi Stalin era al întregii Uniuni Sovietice. Evident, ar fi fost mai bine dacă Anna ar fi fost mai frumoasă, dacă el ar fi dorit-o mai tare, însă în cadrul parteneriatului, în egală măsură furtunos şi afectuos, care s-a stabilit între ei doi şi care a ţinut şapte ani, fiecare şi-a găsit împlinirea, el echilibrându-se, ea slăbind.

Îi citea poemele lui, iar ei i se păreau bune şi i le arăta şi lui Motrici, care şi el le găsea la fel de bune. Chiar foarte bune. Astfel încurajat, a citit în librărie şi a alcătuit un volum pe care l-a copiat singur, de mână, în zece exemplare. Încă nu ajunsese la nivelul la care putea fi copiat şi de alţii, aceea ar fi fost cea de-a doua treaptă a scării gloriei disidente, a treia fiind ceea ce nu se mai chema *samizdat*, ci *tamizdat*, adică publicat *acolo*, în Occident, ca *Doctor Jivago*. Placheta însă nu a circulat decât prin împrejurimile Librăriei *41*, suficient totuşi pentru a fi considerat poet în toată puterea cuvântului.

Noul statut era de invidiat fiindcă, deşi ducând o viaţă de mizerie, tot te apăra de oprobriul faţă de acest fel de viaţă, şi mulţi, odată ce îl căpătau, se puteau bucura de el până la sfârşitul zilelor fără a mai scrie un rând măcar. Nu şi Eduard, care nu era nici leneş, nici uşor de satisfăcut şi care a descoperit că, lucrând câte un pic în fiecare zi, nelăsând vreuna să treacă fără a o face, progresa încet şi sigur, disciplină căreia avea să îi rămână fidel întreaga viaţă. A mai descoperit şi că nu este o problemă să vorbeşti într-un poem despre „cerul albastru“ numai fiindcă toată lumea ştie că aşa e cerul, albastru, varianta găselniţelor de genul „albastru ca o portocală“, circulată cam pe la toată lumea, era încă şi mai rea. Spre a surprinde, cum îi şi era ţelul, a mizat mai degrabă pe prozaism, decât pe preţiozitate: fără cuvinte rare, fără metafore, zicându-i pisicii pisică. Dacă se referea la oameni cunoscuţi, le spunea numele şi adresele. Şi astfel şi-a dăltuit un stil care, chiar dacă, după părerea lui, nu a făcut din el un mare poet, cel puţin unul identificabil tot a produs.

Pentru a fi pe deplin poetul care aspira să fie, nu îi mai lipsea decât un nume potrivit, ceva care să sune mai bine decât tristul său patronim de ţărănoi ucrainean. Într-o seară, micul grup adunat la Anna se juca de-a rebotezarea. Lionia Ivanov s-a transformat în Odeialov, Saşa Melehov în Buhankin, iar Eduard Savenko în Ed Limonov, ca omagiu adus umorului său acru şi războinic, întrucât *limon* înseamnă lămâi

8

Trebuie, acum, să mă refer la pantaloni. Totul a început în clipa în care un musafir i-a remarcat pantalonii extrem de evazaţi, elefanţi cum s-ar zice, şi cum aşa ceva nu se găsea în comerţ, l-a întrebat cine i i-a făcut. „Eu“, s-a lăudat prosteşte Eduard căruia, în realitate, îi fuseseră croiţi de către un croitor clandestin, furnizor al lui Kadik de pe vremea când erau adepţi ai dandismului. „Dacă găsesc material la fel, îmi faci şi mie o pereche? — Sigur că da“, îi răspunsese prompt, zicându-şi că va duce materialul la acelaşi croitor şi se va alege şi cu ceva bani.

Numai că, vai, în ziua în care s-a dus după respectivul, nici urmă de croitor, zburase parcă, dispăruse fără a lăsa vreo adresă. Minciuna însă i-a fost norocul. Cum nu se punea problema să îşi piardă prestigiul, nu a mai văzut decât o singură soluţie: s-a închis în casă având drept model proprii pantaloni, aţă, ac, foarfecă şi nu a mai ieşit decât după ce a reuşit să execute ceva care să semene a elefanţi. Greu lucru să croieşti o pereche de pantaloni, însă cum moştenise de la tatăl lui talentul de a face tot soiul de mici lucrări pe acasă, după patruzeci şi opt de ore de eforturi, de eşecuri, de planuri la fel de complexe ca acelea necesare pentru un pod de cale ferată, rezultatul a mulţumit clientul, care i-a plătit douăzeci de ruble şi a dat adresa meşterului tuturor cunoscuţilor, în aşa fel încât comenzile au început să curgă.

Şi astfel, din pură întâmplare, a rezolvat problema supravieţuirii pentru următorii zece ani într-o modalitate satisfăcătoare, în opinia lui, fiindcă îl ţinea departe de confruntarea cu indiferent care formă de autoritate: cadrele de la uzină, şefii de atelier, maiştrii, patronii, indiferent cine ar fi fost aceştia. Croitor ilegal fiind, nu depindea decât de sine însuşi şi de agilitatea degetelor sale, muncea când avea chef, deşi putea face, dacă avea comenzi, şi două sau trei perechi de pantaloni într-o singură zi, după care se consacra poeziei. Când Anna se întorcea de la librărie, împingea materialul şi tiparele la un capăt al mesei, mama Annei aducea nişte minunate roşii ucrainene, roşii ca focul, salată de vinete sau crap umplut. Prin urmare, o viaţă de familie în toată puterea cuvântului.

— Bărbatul ăsta al tău, doar evreu ar trebui să mai fie, glumea Celia Iakovlevna. Ar trebui dus la circumcizie.

— Deja are meserie de evreu, răspundea Anna Moiseievna, n-ar trebui să îi cerem mai mult.

Şi asta îi plăcea, că Anna era, cum singură spunea, „o fată generoasă din tribul lui Israel“. Una dintre primele reacţii legate de proiectul acestei cărţi a fost aceea a prietenului meu Pierre Wolkenstein, care aproape că a rupt relaţiile cu mine din cauză că îmi propusesem să scriu despre

un individ care, rus fiind şi lider al unei formaţiuni politice dubioase, ca să zic aşa, nu putea fi, în opinia lui, decât antisemit. Or, nici vorbă despre aşa ceva. Pot fi trecute în contul lui Eduard o mulţime de aberaţii, dar asta în niciun caz. Ceea ce l-a apărat nu a fost nici nu ştiu ce culme a moralei, nici conştiinţa istorică, fiind adevărat că majoritatea ruşilor, de la înălţimea celor douăzeci de milioane de morţi, nici că le mai pasă de *Shoah* şi ar fi oricând gata, ca Jean-Marie Le Pen, să considere holocaustul „un mic detaliu“ din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, ceva care ar ţine de snobism. Faptul că ruşii şi, încă mai mult, ucraineanul de rând sunt antisemiţi notorii a fost pentru el cel mai bun motiv de a nu le semăna. A nu avea încredere în evrei era o treabă de ţărănoi cu ochelari de cal, înceţi la minte, greoi, o chestie de-a familiei Savenko, or, tot ce putea fi mai departe de Savencii de orice fel erau evreii. Nu îi era absolut deloc indiferent că Anna era evreică, dar această notă de exotism era pentru el cu totul pozitivă şi degeaba afirma ea, conform propriilor termeni, că era o *hooligan*, o *schizo*, o degenerată, Eduard o vedea ca pe o prinţesă orientală, o prinţesă mulţumită căreia el, care era programat pentru o viaţă de necioplit din Saltov, a levitat până-ntr-un cămin la fel de colorat, de poetic şi de trăsnit ca un tablou de Chagal.

Eduard nu ar fi ajuns totuşi Eduard, dacă ar fi rămas cu picioarele strânse sub el, acasă, croind versuri şi pantaloni. În afară de „decadenţii“ de la *41*, îşi mai făcuse un prieten, un *pleiboi* (cuvântul începuse să se aclimatizeze şi pe ruseşte) pe nume Guenka. Acesta era fiul unui fost ofiţer KGB care, mai descurcăreţ decât amărâtul de Veniamin, se reciclase în patron de restaurant de lux frecventat de grangurii din conducerea cekistă, aşadar, o persoană destul de importantă a oraşului. Cu astfel de relaţii, Guenka putea intra în partid, ca tatăl său, putea ajunge la treizeci de ani secretar al comitetului regional şi s-ar fi putut bucura până la sfârşitul zilelor de o viaţă liniştită: vilă la ţară, maşină de serviciu, vacanţe în staţiunile balneare confortabile din Crimeea. Un asemenea traseu era cu atât mai sigur, cu cât toată lumea ştia că timpul epurărilor şi al terorii era de acum trecut. Revoluţia încetase să îşi mai devoreze copiii şi puterea, cum zisese Anna Ahmatova, devenise vegetariană. Sub Nikita Hruşciov viitorul luminos apărea ca un obiectiv rezonabil şi de treabă: siguranţă, îmbunătăţirea nivelului de trai, dezvoltarea fericitelor familii socialiste în sânul cărora copiii nu mai erau încurajaţi să îşi denunţe părinţii. Nu e vorbă, a fost şi perioada delicată de după moartea lui Stalin, când milioane de *zek*[4] au fost eliberaţi, unii chiar reabilitaţi. Birocraţii, provocatorii şi turnătorii care îi trimiseseră în Gulag, de un lucru fuseseră convinşi: cei de acolo nu se vor mai întoarce niciodată. Or, unii iată că se întorseseră şi, pentru a o cita încă o dată pe Ahmatova, „două Rusii s-au trezit faţă în faţă: cea care a denunţat şi cea care a fost denunţată“. Era posibilă o baie de sânge, dar n-a fost aşa. Delatorului şi celui întors din Gulag ca o fantomă li se încrucişau paşii, fiecare ştiind la ce s-ar fi putut aştepta din partea celuilalt numai că, întorcând privirile, îşi vedea fiecare de drumul lui cu pas grăbit, încurcaţi, ruşinaţi parcă *şi unul şi celălalt*, ca nişte oameni care, pe vremuri, au comis ceva rău împreună, despre care mai bine să nu se mai vorbească.

Totuşi, unii vorbeau. În 1956, Hruşciov a dat citire, la cel de-al XX-lea Congres al Partidului, unui „raport secret“ care nu a rămas aşa prea multă vreme, în care era deplâns „cultul personalităţii“ sub Stalin şi, implicit, se recunoştea că, timp de douăzeci de ani, ţara fusese guvernată de criminali. În 1962, a autorizat personal publicarea cărţii unui fost *zek*, pe nume Soljeniţîn, *O zi din viaţa lui Ivan Denisovici*, eveniment care a fost asemenea unui şoc electric. Rusia întreagă şi-a smuls numărul 11 al revistei *Novîi Mir*, în care apăruse povestea prozaică, minuţioasă, a unei zile obişnuite din viaţa unui deţinut oarecare, dintr-un lagăr de concentrare, nu din cele mai dure. Tulburaţi, nevenindu-le să creadă, oamenii au început să spună lucruri precum: a venit dezgheţul, viaţa renaşte, Lazăr a ieşit din mormânt, din clipa în care o persoană a avut curajul să povestească aşa ceva, nimeni nu va mai putea face nimic împotriva adevărului. Puţine

cărţi au avut un atare răsunet şi în Uniunea Sovietică, şi în întreaga lume. Niciuna, cu excepţia, zece ani mai târziu, a *Arhipelagului Gulag*, nu a schimbat realmente şi într-o asemenea măsură cursul istoriei.

Puterea politică a înţeles că adevărul despre lagărele de concentrare şi despre trecut, dacă ar fi continuat să fie spus, risca să tragă totul după el, nu doar pe Stalin, dar şi pe Lenin şi însuşi sistemul, cu toate minciunile pe care se sprijinea. Iată de ce, *O zi din viaţa lui Ivan Denisovici* a marcat în acelaşi timp apogeul şi încheierea destalinizării. Hruşciov a fost demis din funcţiile ocupate, iar generaţia de *aparatcici* apărută în timpul epurărilor a pus în loc, sub conducerea graţiosului Leonid Brejnev, un fel de stalinism moale, compus din hipertrofierea partidului, din stabilitatea cadrelor acestuia, din pile, din cooptarea mai micilor şi mai marilor lefegii şi dintr-o presiune moderată asupra societăţii. A fost ceea ce s-a chemat comunismul de *nomenklatură*, după denumirea elitei care a beneficiat de acest statut, elită care, în fond, era relativ numeroasă şi căreia, dacă respectai cât de cât regulile jocului, nu era greu să i te integrezi. Stabilitatea de atunci, cenuşie, fatalistă şi, într-un sens, confortabilă, practic toţi ruşii care au avut vârsta necesară pentru a o observa şi-o amintesc în ziua de azi cu nostalgie, văzându-se acum condamnaţi să navigheze şi, deseori, să se înece în apele îngheţate ale unui calcul egoist. Marele dicton al epocii respective, echivalentul a ceea ce la noi este „Munceşte ca să câştigi mai mult“, era „Noi ne facem că muncim, ei se fac că ne plătesc“. Nu provoca entuziasmul, ca modalitate de a-ţi duce viaţa, dar mergea şi totul era să te descurci. Dacă n-o luai razna de-a binelea, nu riscai mare lucru. Nimănui nu-i păsa de nimic şi prin funduri de bucătării se reconstruia o lume care, dacă nu cumva te chema Soljeniţîn, puteai fi sigur că urma să rămână exact la fel veacuri întregi, întrucât raţiunea ei de a fi era inerţia.

Numai într-o astfel de lume, un pierde-vară simpatic precum Guenka, pentru a ne întoarce la el, îşi putea permite să fie doar un pierde-vară simpatic, iar tatăl lui, cekistul, să-i dea voie chiar asta să fie. Sigur, mai bine ar fi intrat în partid, după cum mai bine era pentru un tânăr burghez francez din aceeaşi vreme, a celor treizeci de ani glorioşi5, să urmeze Şcoala Naţională de Administraţie ori Politehnica, dar şi dacă n-o făcea nu ar fi fost prea grav, nu ar fi crăpat nici de foame, nici în vreun lagăr, tot i s-ar fi găsit o mică sinecură birocratică mulţumită căreia să nu fie arestat ca parazit sau element antisocial, şi uite-aşa! În consecinţă, Guenka, fără să-şi facă griji pentru viitorul lui, îşi petrecea nopţile bând gratis împreună cu prietenul lui Eduard prin baruri ai căror şefi erau colegi ai tatălui său, şi zilele, vara cel puţin, la bufetul de la grădina zoologică, unde avea masa lui, la care se putea aşeza orice cunoscut, invitat dinainte ori nu, făcându-şi mica lui curte să hohotească atunci când alunga clienţii sub pretextul că avea loc congresul extraordinar al dresorilor de tigri bengalezi, dresori al căror secretar general era chiar el.

Curtea lui Guenka era împărţită în două grupuri: SS-iştii şi sioniştii. Cel mai pitoresc SS-ist era un băiat de toată isprava, al cărui talent în societate era să recite un discurs al lui Hitler. Germană nu prea ştia el, însă cum publicul ştia încă şi mai puţină, era de ajuns să râgâie şi să îşi dea ochii peste cap, cu atât mai mult cu cât erau uşor de recunoscut cuvinte precum *kommunisten, kommisaren, partizanen, juden*, pentru ca toată lumea să se strice de râs, începând cu sioniştii. Niciunul dintre aceştia din urmă nu era evreu. Îi entuziasmase însă Israelul din timpul războiului de şase zile. Din punctul de vedere al politicii internaţionale, era o poziţie destul de greu de susţinut deoarece, cât de haimanale ar fi fost, tot se dovedeau nişte mici patrioţi convinşi, or ţara lor susţinea şi îi înarma pe arabi. Totuşi, ceea ce îi impresiona cel mai mult era valoarea militară şi, aşa privind lucrurile, băieţii lui Moce Dayan, ce să zici, jos pălăria! Soldaţi adevăraţi, tari de să tai lemne pe ei, la fel ca friţii, ca japonezii, şi chiar dacă te baţi sau te-ai bătut cu ei, tot sunt de respectat, aşa cum nu vor fi niciodată umflaţii ăia cretini, rozalii şi dodoleţi de americani, al căror ideal războinic constă, după cum s-a văzut şi la Hiroşima, în a arunca bombe cât mai de sus şi în a

dezintegra lumea, fără a risca nimic ei înşişi.

În afară de Wehrmacht şi de Ţahal, celălalt obiect al cultului lui Guenka şi al prietenilor săi, sionişti şi SS-işti laolaltă, era un film care rulase în acei ani aproape fără încetare la Harkov şi pe care îl văzuseră în gaşcă de zece sau de douăzeci de ori: *Aventurierii*, cu Alain Delon şi Lino Ventura. Filmele străine, mai ales cele franţuzeşti, erau una dintre noutăţile vremii lui Hruşciov. Toată lumea îi ştia pe de Funès şi pe Delon. Peste zece ani avea să vină rândul lui Pierre Richard, om rafinat care şi în ziua de azi este considerat, până şi în cele mai îndepărtate colţuri ale fostei Uniuni Sovietice, drept un zeu în viaţă, iar el nu îşi refuză niciodată serviciile de *guest star* pentru producţii din Georgia ori din Kazahstan. Cea dintâi scenă din *Aventurierii*, în care Delon trece cu avionul pe deasupra Arcului de Triumf, le-a inspirat lui Eduard şi lui Guenka tâmpenia cea mai demnă de a fi ţinută minte, întrucât, beţi morţi, ca de obicei, încercaseră să fure şi să ridice în zbor de pe pista aerodromului militar o rablă de avion rămasă din vremuri imemoriale. Chestia nu a mers prea departe, paznicii care i-au arestat au considerat totul o glumă şi, la fel de mişcaţi cum am fost şi eu în ziua în care băieţii mei, de şase şi, respectiv, trei ani, au încercat să fugă de acasă cu o boccea încropită dintr-o batistă înnodată de o umbrelă, le-au dat ceva de băut ca să le treacă supărarea pentru eşecul suferit.

Şi aşa curgeau zilele lui Eduard, una după alta. Cosea, scria, umbla haihui cu Guenka şi gaşca, purtând costume elegante, pe care şi le croia singur. De unul ciocolatiu, cusut cu fir de aur, mai ales, era tare mândru. Făcea abdomene şi flotări, muşchii i se dezvoltaseră, era arămiu şi iarna şi vara, fiindcă bronzul rezista mult timp pe pielea lui măslinie, dar ar fi dat oricât pentru câţiva centimetri în plus, pentru a nu mai purta ochelari şi a avea un nas mai puţin cârn, pentru a semăna cu Delon pe care încerca să îl copieze de unul singur, în faţa oglinzii. Când lipsea prea mult de acasă, Anna nu mai rezista şi pleca în căutarea lui. În general, dădea de el la bufetul de la grădina zoologică şi îi făcea scandal de faţă cu toţi ceilalţi, violentă, zicându-i că nu e decât un ticălos de două parale (*molodoi niegodia*), expresie care va da şi titlul amintirilor sale de atunci. Scena îl umilea tot atât cât îi distra pe ceilalţi, care făceau mişto de curul mare şi de părul cenuşiu al amantei care cântărea de două ori mai mult decât el şi ar fi putut să-i fie mamă. Pentru a salva aparenţele, Eduard lăsa să se înţeleagă că o sugea de bani, fiind întreţinut de ea. Ba chiar, o dată, le-a jurat că o trimitea la produs. În definitiv, conform filosofiei sale, mai bine să fii luat de peşte, decât de fraier.

4 Abreviere de la *zakliucionîi*, deţinut, termen desemnând prizonierii din Gulag. (*N.t.*)

5 *Les trente glorieuses*, perioada de creştere economică dintre 1945 şi 1973, din Occident, termen creat în 1979 de economistul francez Jean Fourastié, după modelul zilelor de 27–29 iulie 1830 — *Les Trois Glorieuses* — în urma cărora a căzut regele Carol al X-lea al Franţei. (*N.t.*)

9

După cum şi Eduard a observat, cronica vieţii sovietice din anii ’60 nu ar fi completă fără KGB. Din start, cititorul occidental se cutremură gândindu-se la Gulag, la spitalele psihiatrice, dar, chiar dacă Eduard a trecut nu doar o dată pe la sediul serviciului secret, legăturile sale cu organele din Harkov au fost, pur şi simplu, un vodevil. Şi iată cum s-a întâmplat.

Un pictor din grupul lor, Bahtchanian zis Baht, s-a cunoscut cu un francez aflat în trecere prin oraş, francez care i-a dat o geacă de blugi şi câteva numere vechi din *Paris Match*. La vremea respectivă, chiar după căderea lui Hruşciov şi luarea puterii de troica Brejnev-Kosîghin-Gromîko, faptul constituia un delict şi încă unul relativ grav. Orice contact cu străinii era interzis, aceştia fiind bănuiţi că, prin cărţi, discuri sau chiar îmbrăcăminte, vor să propage periculoşii viruşi occidentali şi să scoată din ţară textele disidenţilor. Nici nu a ieşit bine din hotelul în care era cazat francezul, cu geaca pe el şi sacoşa cu *Paris Match* în mână, că lui Baht i s-a şi făcut frică să nu fi fost urmărit, aşa că s-a dus direct la Anna şi la Eduard pentru a le împărtăşi temerile lui. Abia de-au mai avut timp să pitească geaca şi revistele într-o ladă pe care Anna şi-a aşezat posteriorul ei imens, că securistul a şi bătut la uşă.

Eduard, care i-a deschis, l-a citit dintr-o privire: blond spre cenuşiu, aer de fost sportiv care s-a lăsat pe tânjeală, despre care puteai ghici că are nevastă de-o vârstă cu el şi doi sau trei copii nasoi şi fără viitor, una peste alta un coleg şi un frate al amărâtului de Veniamin. Mai degrabă, nou-venitul a părut intimidat observând cărţile şi tablou-rile, dând buzna aşa în casa unor artişti. Nu avea nicio îndoială că locatarii duceau o viaţă mai interesantă decât a lui, lucru care l-ar fi putut înrăi, numai că nu era un om rău. Scotocea fiindcă aceasta îi era meseria, o făcea fără exces de zel, ar fi fost de crezut că urma să plece cu buza umflată, ajunsese aproape înapoi, pe palier, când privirea i-a întârziat spre interior, venindu-i o idee. Cât durase percheziţia, Anna nu se mişcase de pe lada pe care era aşezată. I-a cerut să o deschidă. Probă de forţă. La început l-a refuzat afectată, de parcă Gestapoul ar fi dorit să o facă să denunţe o reţea de partizani, dar, până la urmă, a cedat. Şmecheria fusese dată în vileag şi comoara confiscată.

Eduard şi Anna s-au ales cu un avertisment, iar Baht a fost judecat în faţa unui „colectiv de tovarăşi“, la uzina Pistonul. Tovarăşii cu pricina, dintr-o dată critici de artă, au considerat că tablourile lui le-ar fi putut picta şi un măgar, dacă i s-ar fi legat o pensulă de coadă şi, pentru a-i reaminti realităţile mai figurative, l-au trimis o lună să sape gropi pe un şantier, de unde s-a întors fără ca abstracţiunile sale provinciale şi demodate să-l fi pus cine ştie ce pe gânduri. Concluzia lui Eduard? Dacă autorităţile din Harkov ar fi fost un pic mai ale dracului, modestul pictor

Bahtchanian ar fi putut ajunge celebru în lumea întreagă, după cum s-a întâmplat şi cu modestul poet Brodsky, care a avut norocul să se afle la momentul potrivit în locul potrivit şi, astfel, să pună mâna pe lozul cel mare.

Să ne oprim la această observaţie şi la ceea ce spune despre eroul nostru. Să-l prezentăm, mai întâi, pe cel pe care l-a considerat o bună parte din viaţă ca pe un soi de căpitan Levitin al său: Joseph Brodsky, tânăr remarcabil din Leningrad, uns într-ale scrisului, la debut, prin anii ’60, de Anna Ahmatova.

Anna Ahmatova era cu totul altcineva decât Motrici. Toţi cei care se pricepeau o considerau, după dispariţia lui Mandelstam şi a Ţvetaevei, drept cel mai mare poet rus în viaţă. Sigur, ar mai fi fost şi Pasternak, însă acesta era bogat, acoperit de onoruri, insolent de fericit, iar confruntarea lui târzie cu puterea se păstrase în termeni civilizaţi, pe când Ahmatova, care avea interdicţie de publicare din 1946, trăia doar cu ceai şi cu pâine uscată, prin camerele unor apartamente comune, ceea ce îi adăugase geniului aureola de rezistenţă şi de martir. Cum spunea ea însăşi: „M-am aflat întotdeauna acolo unde poporul meu a avut ghinionul să se afle şi el“.

Răuvoitor, Eduard se complăcea să-l descrie pe Brodsky drept eternul premiant al clasei, mereu pitit după fustele protectoarei sale, dar, în realitate, în materie de aventuri de tinereţe, Brodsky îl egala fără probleme. Fiu de ofiţer inferior şi el, a lăsat baltă şcoala devreme, a muncit ca frezor, a disecat cadavre la morgă, a însoţit expediţii geologice în Iacuţia. Împreună cu un prieten delincvent a plecat la Samarcand, de unde a încercat să treacă în Afganistan deturnând un avion. Internat într-un spital psihiatric, i s-au făcut injecţii cu sulf groaznic de dureroase şi a fost supus la *ukrutka*, o simpatică terapie constând în băi cu apă rece ca gheaţa, în care pacientul este introdus învelit într-un cearceaf, după care tot aşa era lăsat şi să se usuce. Destinul i s-a schimbat radical în momentul în care, la douăzeci şi trei de ani, a fost arestat şi inculpat pentru „parazitism social“. Procesul „jidanului pigmeu în pantaloni reiaţi, scriitoraş de poezele în care o păsărească de neînţeles şi plină de greşeli concurează numai cu pornografia“ (pentru a cita din actul de acuzare) ar fi putut trece neobservat. Doar că un jurnalist prezent la audieri stenografiase discuţiile care circulaseră apoi în *samizdat* şi o întreagă generaţie fusese bulversată de următorul schimb de replici: „Cine ţi-a dat dreptul să fii poet?“, îl întrebase judecătorul. Brodsky răspunsese gânditor: „Cine mi-a dat dreptul să fiu om? Poate Dumnezeu…“ Iar Ahmatova comentase: „Ce mai biografie sunt ăştia pe cale de a-i coace roşcatului nostru!… Ai zice că el trage sforile din spate!“

Condamnat la cinci ani de deportare în nordul extrem, aproape de Arhanghelsk, roşcatul s-a trezit curăţând bălegarul cu lopata într-un cătun. Pământ îngheţat, peisaj abstract din cauza gerului, spaţiu fără margini şi alb nesfârşit, prietenia aspră a ţăranilor, o experienţă care i-a inspirat poeme ce, odată ajunse la Leningrad pe căi ocolite, au devenit obiect de cult pentru toate cercurile mai mult sau mai puţin dizidente ale Uniunii Sovietice. În Librăria *41* nu se mai vorbea decât despre Brodsky, or, pentru bătăiosul Eduard, aşa ceva era enervant. Nu împărtăşise nici valul de entuziasm care ridicase întreaga ţară în picioare cu doi ani în urmă, la apariţia lui *Ivan Denisovici*. Bine, hai să zicem că Soljenîţîn i-ar fi putut fi tată, însă Brodsky nu era decât cu trei ani mai mare decât el. Ar fi fost cazul să boxeze la aceeaşi categorie, însă nici vorbă de aşa ceva.

Foarte devreme, tânărului rebel Limonov îi intrase în sânge să privească disidenţa iscată în anii ’60 cu o zeflemitoare ostilitate, punându-i în aceeaşi oală pe Soljenîţîn şi pe Brejnev, pe Brodsky şi pe Kosîghin: toţi importanţi, oficiali, hirotonisiţi sub jurământ, fiecare de partea sa de baricadă pontificală, operele complete ale primului secretar despre materialismul dialectic răspunzând cărţoaielor proaste şi lungi ale bărbosului care se dădea profet. Nu e genul nostru, al tâlharilor, al şmecherilor, al micilor lumpeni descurcăreţi care ştim bine cât de mult se exagerează când

societatea sovietică este definită drept totalitară, când mai degrabă nu e decât o ciorbă de rahat. Or, dacă-i prinzi şpilul cât de cât, poţi profita de mizeria asta ca să te distrezi.

Conform celor mai serioşi istorici (Robert Conquest, Alec Nove şi mama), douăzeci de milioane de ruşi au fost ucişi de nemţi în cei patru ani de război şi încă douăzeci de milioane de propriul lor guvern, în cei douăzeci şi cinci de ani de regim stalinist. Cele două numere sunt aproximative, mulţimile la care se referă poate că prea se potrivesc, însă pentru povestea pe care o desfăşor aici, important este că adolescenţa şi copilăria lui Eduard au fost legănate de cel dintâi eveniment şi că a făcut cum s-a priceput mai bine pentru a-l ignora pe cel de-al doilea, întrucât, în pofida gustului său pentru revoltă şi dispreţului faţă de mediocritatea părinţilor, tot fiul lor rămânea, aşadar fiul unui cekist subaltern, crescut într-o familie ferită de convulsiile majore prin care trecea ţara şi care, neavând experienţa arbitrariului absolut, îşi zicea că, oricum, dacă cineva era arestat, trebuie să fi existat vreun motiv. Un mic pionier mândru de ţara lui, de victoria acesteia asupra friţilor, de imperiul care se întindea pe două continente şi unsprezece fusuri orare şi de sfânta frică pe care le-o inspira occidentalilor ălora fără coaie. Putea să nu-i pese de orice altceva, nu şi de aceste lucruri. Când se vorbea despre Gulag, considera cu sinceritate că se exagerează şi că intelectualii care îl denunţaseră făceau o întreagă dramă din ceea ce deţinuţii de drept comun luau mult mai filosofic. Lasă că, pe nava disidenţei, locurile erau deja ocupate. Locurile pentru vedete erau pline şi, dacă li s-ar fi alăturat, nu ar mai fi putut fi decât vioara a doua, or, aşa ceva nu ar fi acceptat niciodată. Drept urmare, prefera să rânjească şi să declare că tipi ca Brodsky se dădeau şi ei mari, că deportarea la Arhanghelsk era o glumă frumuşică, în definitiv o ieşire la iarbă verde de cinci ani, şi aceia reduşi la trei, şi că, fie şi dacă nu avea de unde să ştie, la sosire îl aştepta Premiul Nobel. Bine jucat, căpitane Levitin!

10

Trecuseră trei ani de când Eduard intrase în viaţa de boem harkovian şi i se părea că deja a cunoscut-o până la ultimul amănunt, că îi depăşise pe toţi cei pe care îi considerase modele şi îşi dărâmase unul după altul toţi idolii. Motrici, marele poet al cercului lor, nu era decât un biet alcoolic care, la mai bine de treizeci de ani, aştepta să îi mai plece mama de acasă pentru a-şi invita câţiva prieteni pentru a bea ceva dintr-un singur pahar, de teamă să nu se spargă dacă ar fi scos mai multe. Guenka, prietenul *pleiboi,* îşi va petrece întreaga viaţă uitându-se la *Aventurierii*, fără a îndrăzni vreodată să ajungă unul dintre aceştia. La saltovieni nici nu merita să se mai gândească: Kostia putrezea în puşcărie şi Kadik, în uzină. Când se mai vedeau, arareori, abia de îşi putea ascunde amărăciunea. Kadik visa să fie artist şi să locuiască în centru, Eduard era artist şi chiar în centru locuia. Kadik îl făcea parazit, zicând că era minunat să te îmbeţi mangă în bufetul de la grădina zoologică, în costum ciocolatiu cusut cu fir de aur, dar mai era nevoie şi de oameni care să înşurubeze piuliţele la motoare.

— De oameni, da, dar nu de mine, răspundea Eduard împingând cruzimea până la a cita o frază dintr-un autor pe care îl descoperise la îndemnul lui Kadik şi pe care îl adorau amândoi. Mai ţii minte ce spunea Knut Hamsun? Toţi muncitorii ar trebui aduşi în faţa mitralierelor.

— Un fascist, Hamsun ăsta *al tău*, mormăia vechiul prieten.

Eduard ridica din umeri:

— Ei, şi?

După părerea lui, fie el bandit sau artist, niciunul dintre cei care puseseră umărul la naşterea poetului Limonov, din muncitorul Savenko de la turnătorie, nu mai avea ce îl învăţa. Îi considera pe toţi nişte rataţi şi nu îi era ruşine să le-o spună-n faţă. Într-una dintre cărţile pe care le-a scris mai târziu, la Paris, despre tinereţea sa, a povestit cu onestitatea-i obişnuită conversaţia purtată cu o prietenă care, politicos şi un pic cam trist, îi spusese că modalitatea aceasta de a împărţi lumea în rataţi şi nerataţi era un lucru lipsit de maturitate şi, mai ales, un fel de a-şi asigura pentru totdeauna nefericirea. „Eddy, chiar nu poţi să îţi imaginezi că viaţa îţi poate fi împlinită şi fără succes şi celebritate? Că acest criteriu al reuşitei se poate referi, de exemplu, la iubire sau la o viaţă de familie liniştită şi armonioasă?“ Nu, Eddy nu era în stare de aşa ceva şi îşi făcea un titlu de glorie din a nu fi în stare. Unica formă de a trăi demnă de el era viaţa de erou, îşi dorea ca întreaga lume să îl admire şi îşi spunea că orice alt criteriu, viaţa de familie liniştită şi armonioasă, bucuriile simple, grădina cultivată la adăpost de alte priviri nu erau decât autojustificări ale

rataţilor, supa pe care Lydia i-o pregătea bietului Kadik pentru a-l păstra în colţişorul ei. „Eddy, săracul de tine…“, a oftat prietena. Săracii de voi, i-a răspuns Eddy în gând. Şi, da, săracul de mine, dac-o s-ajung ca voi.

„La Moscova! La Moscova!“ suspinau cele trei surori ale lui Cehov în fundul lor de provincie şi, un veac mai apoi, s-au şi dus. Pe Anna o tenta la fel de mult o asemenea aventură, temându-se totuşi că, acolo, micul ei ticălos seducător şi-ar putea găsi una mai bună şi i-ar scăpa. Într-o seară a apărut la *41* un prieten al fostului ei soţ, un pictor născut în Harkov, dar stabilit de multă vreme în capitală. Pe nume Brusilovsky, era elegant şi cunoştea tot felul de oameni celebri cărora le spunea pe numele mic, dacă nu cumva chiar folosindu-se de diminutive. Cam aşa îl descrie, cu haz, Limonov, aşadar, genul de individ care lasă să se creadă, în provincie, că este foarte cunoscut la Moscova şi, la Moscova, că este foarte cunoscut în provincie. Eduard s-a simţit intimidat, încurcat, cu atât mai mult cu cât Anna l-a bătut la cap să-i citească din poemele lui. Părinteşte, musafirul a catadicsit să le considere izbutite. „Dar de ce să pleci? l-a întrebat. Se trăieşte foarte bine la Harkov. Îţi poţi clădi opera departe de vârtejul superficial şi artificial al capitalei. Vai de cel care se lasă prins în capcanele oraşului! Viaţa adevărată, calmă şi lentă, iată de ce are nevoie artistul. Crede-mă, te invidiez.“

Dă-i-nainte cu clanţa, cretinule, i-a zis Eduard în gând. Dacă îţi place atât de mult Harkovul, de ce mai pleci de aici? Şi-a păstrat însă pentru el cuvintele şi a ascultat politicos, ca un copil cuminte, rol pe care ştia foarte bine să îl joace, pe moscovitul care, după ce a lăudat viaţa de provincie atât de autentică, a început să povestească despre prietenii lui smoghişti. „Cum aşa, n-aţi auzit de smoghişti? De SMOG[6]? De societatea tinerelor genii? N-aţi auzit de Gubanov? Nu are decât douăzeci de ani, dar toţi cei care contează în Moscova numai pe el pariază.“ Şi Brusilovsky a început să recite, cu ochii pe jumătate închişi, versurile tânărului geniu: „Nu eu mă înec în ochii Kremlinului, ci Kremlinul se îneacă în ochii mei.“

Să-l fut în cur de Gubanov, l-au apucat pe Eduard pandaliile. Eu o să fac mâine-poimâine douăzeci şi cinci, deja mă depăşeşte Brodsky şi nimeni din lume nu ştie că exist. Nu mai poate merge mult aşa.

6 SMOG: grup literar fondat în februarie 1965 de Vladimir Aleinikov şi Leonid Gubanov, al cărui nume, în rusă, înseamnă „am putut“, dar prin care membrii săi înţelegeau „Cea mai Tânără Societate a Geniilor“, cu varianta „Curaj, Gândire, Imagine, Profunzime. (*N.t.*)

II

Moscova, 1967–1974

1

În această perioadă, mama şi-a publicat prima carte, *Marxismul şi Asia*. Faptul că mama scrisese o carte m-a impresionat foarte mult şi am încercat să o citesc, dar m-am oprit după primele şase cuvinte care erau: „Fiecare dintre noi ştie că marxismul…“ *Incipit*-ul a ajuns subiect de glume pentru surorile mele şi pentru mine: „Nu, nu, repetam noi, fiecare dintre noi nu ştie că marxismul… Nu, deloc nu ştim. Totuşi, ai fi putut să te gândeşti şi la noi!“

În acea carte era vorba despre modul în care popoarele musulmane din Asia Centrală se obişnuiau cu ideologia şi cu puterea sovietică, subiect, pe vremea aceea, prea puţin explorat, căruia mama i-a dedicat proaspăta ei carieră de cercetător. Nu aveam decât şase luni când a plecat într-o lungă călătorie de studii în Uzbekistan, sub acoperirea unui grup de savanţi care studiau epizootia la oi. Din Buhara, Taşkent sau Samarcand a adus fotografii cu moschei, cupole, cerşetori ascetici şi mândri, cu turbane şi ochi foarte negri. Imaginile erau cuprinse de o lumină vrăjită, arămie, care pe mine, copilul, mă atrăgeau, deşi mă speriau puţin. Mi-aş fi dorit să îmi însoţesc mama în ţara aceea misterioasă, căreia îi zicea *urss*, nu mă bucuram deloc că trebuie să plece, întrucât suportam greu despărţirea şi puţine satisfacţii mai mari am avut vreodată decât aceea din ziua în care, invitată la un congres al istoricilor, la Moscova, a hotărât că eram îndeajuns de mare pentru a merge împreună cu ea.

Din fermecata călătorie ţin minte fiecare detaliu. Mama mă lua cu ea peste tot. La masa oferită de consilierul cultural francez, am fost aşezat alături de ea, ascultând cuminte ceea ce vorbeau cei mari şi atât de fericit am fost să am acel loc, încât şi acum, după patruzeci de ani, pot spune pe de rost, ca pe o mantra, numele tuturor invitaţilor. Se aflau acolo, aşadar: un profesor pe care îl chema Gilbert Dagron, o anume Nena (nu Nina, nici Lena: Nena), soţia cineastului Jacques Baratier, autorul filmului *Drajeuri cu piper*, în care juca Guy Bedos, şi un băiat care, rus fiind, avea nume franţuzesc — Vadim Delaunay. Foarte tânăr, foarte frumos, foarte politicos, pentru mine s-a dovedit un soi de frate mai mare care m-a îndrăgit imediat. Dacă mi-ar fi plăcut să mă joc, sunt convins că s-ar fi jucat cu mine. Dar, cum îmi plăcea să citesc, m-a întrebat care îmi erau lecturile. Ca şi mine, putea răspunde la orice întrebare legată de Alexandre Dumas.

Povestea se întâmpla în 1968, când aveam zece ani. În acel an, Eduard şi Anna tocmai se mutaseră la Moscova. Să schimbi oraşul din proprie iniţiativă nu era un lucru oarecare în Uniunea Sovietică. De la Revoluţie până în ziua de azi, este nevoie de autorizaţie de rezidenţă, *propiska*, greu de obţinut şi pe care nici nu au obţinut-o, ceea ce îi condamna la o viaţă clandestină, mereu

sub ameninţarea controalelor din metrou. Locuiau prin camere mici de la periferie, schimbând des adresa, pentru a nu atrage atenţia asupra lor. Bunurile li se rezumau la o valiză cu haine, maşina de scris, pentru poeme, şi maşina de cusut, pentru pantaloni. S-au apucat să facă, din pânză subţire şi ieftină de bumbac, sacoşe cu două toarte, copiate după un model văzut în vechile *Paris Match*-uri de la Baht. Costul de producţie: o rublă. Preţul de vânzare: trei. Prima iarnă la Moscova s-a nimerit să fie şi cea mai grea a deceniului. Chiar punând toate hainele pe care le aveau unele peste altele, tot le era frig. Şi foame. La cantina unde mâncau, primeau în farfuriile murdare nişte virguliţe de piure şi câteva coji de salam.

Protectorul şi, la început, centrul vieţii lor sociale era pictorul Brusilovsky, harkovianul care făcuse carieră la Moscova. Pentru cei doi ajunşi aproape la limita sărăciei, atelierul vast al artistului, cu blănuri de animale pe divane, cu hărţi pe post de abajururi şi sticle cu băuturi de import, era un mic port de lux, călduros şi în clipa în care îi admirau succesul, Brusilovsky se dovedea chiar un ins de treabă. El l-a şi sfătuit pe Eduard să înceapă cucerirea Moscovei la seminarul de poezie al lui Arseni Tarkovski, aşa cum, în aceeaşi perioadă, un Brusilovsky francez l-ar fi trimis pe tânărul provincial ambiţios să-l asculte pe Gilles Deleuze, la Vincennes. „Ai grijă, l-a prevenit, pe acolo e o lume de nebuni. Dacă nu eşti din cercul discipolilor, greu eşti primit înăuntru. Întreabă de Rita.“

Prin urmare, într-o luni seara, Eduard şi-a strecurat caietul de poeme în buzunarul interior al paltonului prea subţire pentru frigul de afară — „din blană de peşte“, cum ar zice ruşii — şi a luat metroul până la sediul Uniunii Scriitorilor, o clădire cândva aparţinând unei familii nobile, care a servit drept model casei familiei Rostov din *Război şi pace*. Mai era un ceas până la începere, dar şi multă lume care bătea pasul prin faţa intrării, la fel ca el, cel puţin vreo douăzeci de persoane. A întrebat de Rita, i s-a spus că încă nu a sosit, dar e pe drum, însă aceasta nu a mai ajuns. O Volgă neagră a alunecat pe lângă trotuarul plin de zăpadă. Din ea a coborât maestrul, cu părul alb dat pe spate, înfofolit într-o şubă elegantă, fumând tutun parfumat cu o pipă englezească. Până şi uşorul lui şchiopătat emana distincţie. Îl însoţea o femeie de o frumuseţe dispreţuitoare, care i-ar fi putut fi fiică. Uşile s-au deschis în faţa lor, s-au închis în urmă şi, după ei, nu a intrat decât o mână de aleşi. Eduard povesteşte că şase zile de luni de-a rândul a rămas afară cu pifanii. Mie mi se pare cam mult, însă cum printre obiceiurile lui nu intră şi exagerarea, îl cred. În cea de-a şaptea zi de luni şi-a făcut apariţia Rita şi aşa a putut pătrunde în preasfântul sanctuar.

Arseni Tarkovski este acum mult mai puţin cunoscut decât fiul lui, Andrei, pe atunci aflat chiar la începutul carierei sale de geniu al cinematografiei mondiale. Eduard, care vom vedea imediat ce părere avea despre Nikita Mihalkov, după câte ştiu nu a vorbit niciodată despre Tarkovski fiul, ceea ce mă miră, fiindcă îmi pot închipui, admirându-l şi eu pe regizor ca întreaga lume, cam ce cuvinte răutăcioase ar fi scris eroul nostru despre respectiva vacă sacră a culturii, batjocorindu-i seriozitatea impermeabilă la orice formă de umor, spiritualitatea riguroasă, proiectele contemplative, fără excepţie însoţite de cantatele lui Bach… În orice caz, tatăl lui, poet de mare reputaţie pe atunci şi fost iubit la Marinei Ţvetaeva, i-a displăcut de la prima vedere, nu fiindcă ar fi părut vrednic de plâns, din contră, ci fiindcă, evident, unicul rol posibil pe lângă el ar fi fost acela de discipol devotat, or, asta, chiar dacă Eduard era foarte tânăr, nici că ar fi fost cu putinţă.

La fiecare seminar, unul dintre participanţi îşi citea poemele. În săptămâna aceea fusese rândul unei anume Maşenka, îmbrăcată, ca să îl citez pe Eduard, în nişte haine largi de culoarea căcatului, cu genul acela de figură pasionată şi melancolică, aceeaşi pentru toate poetele care frecventau casele de cultură din Uniunea Sovietică. Versurile respectivei se potriveau cu fizicul ei: furate de la Pasternak, de un lirism delicat, absolut previzibile. Dacă ar fi fost în locul lui Tarkovski, Eduard ar fi sfătuit-o să se ducă să se arunce sub roţile metroului, însă maestrul s-a mulţumit, părinteşte, să îi atragă atenţia asupra rimelor care prea frizau perfecţiunea şi să

povestească, în legătură cu observaţia, o anecdotă al cărui erou era defunctul său prieten Osip Emilievici. Osip Emilievici însemna Mandelstam, şi anecdote cu Osip Emilievici şi Marina Ivanovna (Ţvetaeva) avea să le spună săptămână de săptămână. Eduard fierbea de dezamăgire şi de furie. Nu îşi dorea decât să îşi citească versurile şi toată lumea să cadă în fund. Lunea următoare a fost la fel. Şi cealaltă tot aşa. Simţea bine că nu era singurul frustrat să tot aştepte la nesfârşit, drept care, după seminar, cu toate că două beri, de patruzeci şi două de copeici sticla, însemnau suprimarea mesei de a doua zi, s-a dus la un pahar cu ceilalţi, încercând să aprindă o revoltă după modelul unuia dintre personajele sale preferate, marinarul de pe cuirasatul *Potiomkin*, care a strigat pe neaşteptate: „Ce-nseamnă asta, măi băieţi? Păi, ne dau carne-mpuţită?!“ La început, poeţii nu l-au luat în serios pe puştiul provincial, cu nasul cârn şi vocea ascuţită, dar acesta şi-a scos caietul şi a început să citească. Peste puţin îl asculta întreg grupul, într-o tăcere tot mai stupefiată. Tot aşa, spune legenda, l-au ascultat parnasienii pe un adolescent arogant, prost-crescut, cu mâini mari şi roşii, care venea din Ardeni şi se numea Arthur Rimbaud. Printre martorii scenei se găsea şi Vadim Delaunay.

2

Am dat de numele lui citind *Cartea morţilor*, volum în care Limonov a adunat portrete ale unor oameni celebri şi obscuri, pe care i-a cunoscut de-a lungul vieţii şi care au în comun faptul de a nu mai fi pe acest pământ. Pe Vadim Delaunay îl descrie aşa cum mi-l amintesc şi eu: foarte tânăr, abia împlinise douăzeci de ani, foarte frumos, foarte cald. Toată lumea, spune autorul, ţinea la el. Era coborâtor din marchizul de Launay care comanda în 1789 garda Bastiliei. Familia îi emigrase în Rusia pentru a fugi de revoluţie şi, fără îndoială, graţie originii sale, lucru excepţional pe vremea lui Brejnev, avea dreptul de a intra la un diplomat străin. Scria poezii. Era cel mai tânăr dintre smoghişti, mişcarea de avangardă cu care Brusilovsky le împuiase urechile lui Eduard şi Annei, la Harkov. Am confruntat datele, care nu mi-au interzis să îmi închipui că, după ce şi-a petrecut întreg timpul dineului de la consilierul cultural vorbind despre cei trei muschetari cu un puşti francez, Vadim Delaunay, în aceeaşi zi, a alergat la seminarul lui Arseni Tarkovski şi a asistat la debutul ca poet al lui Limonov, în *underground*-ul moscovit.

Exista literatura oficială. Şi inginerii sufletului, cum îi numise Stalin într-o zi pe scriitori. Realist-socialiştii „pe linie“. Cohorta de Şolohovi, Fadeevi, Simonovi cu apartamente, vile la ţară, plimbări în străinătate, acces la magazinele conducerii de partid, opere complete legate în piele, apărute în tiraje de milioane de exemplare şi încununate cu Premiul Lenin. Numai că aceşti privilegiaţi nu le puteau avea pe toate. Ceea ce câştigau ca siguranţă şi confort, pierdeau din punctul de vedere al respectului de sine. Poate că, în vremurile eroice ale constructorilor socialismului, credeau încă în ceea ce scriau, mândri de ceea ce reprezentau, însă în vremea lui Brejnev, a stalinismului moale şi a nomenclaturii, astfel de iluzii nu mai erau posibile. Erau conştienţi că serveau un regim putred, că îşi vânduseră sufletul şi că lucrul acesta îl ştia toată lumea. Soljeniţîn scrisese despre această generală remuşcare, aşadar, dacă nu erai martir, nu aveai cum să fii cinstit. Deci nu aveai cum fi mândru de tine însuţi. Dacă nu erau complet cretinizaţi sau cinici, artiştilor oficiali nu avea cum să nu le fie ruşine de ceea ce făceau, ruşine de ceea ce erau. Le fusese, prin urmare, ruşine să scrie în *Pravda* articole nesfârşite pentru a-i denunţa pe Pasternak în 1957, pe Brodsky în 1964, pe Siniavski şi pe Yuli Daniel în 1966, pe Soljeniţîn în 1969, pe când, în secret, îi invidiau. Ştiau prea bine că aceştia erau adevăraţii eroi ai timpului lor, marii scriitori ruşi la care poporul vine pentru a întreba, ca odinioară pe Tolstoi: „Ce e bine? Ce e rău? Cum trebuie să trăim?“ Cei mai laşi oftau zicând că, dacă ar fi fost după ei, ar fi urmat exemplul acelor exaltaţi, dar, uite, au şi ei familii, copii care mai au mult până să termine şcolile, toate acestea motive excelente pentru a colabora în loc de a trece în disidenţă. Mulţi au ajuns

alcoolici, alţii, ca Fadeev, s-au sinucis. Cei mai şmecheri, care erau şi cei mai tineri, au învăţat jocul la două capete. Fenomenul devenise posibil, puterea având nevoie de acei semidisidenţi temperaţi, exportabili, pe care, la noi, Aragon se specializase în a-i primi cu braţele deschise. Evgheni Evtuşenko, la care vom reveni, excela în domeniu.

Pentru a da însă culoare completă epocii, mai era şi pedestrimea, cei care nu se dovedeau nici eroi, nici ticăloşiţi, nici şmecheraşi. Aşadar, cei aparţinând *underground*-ului, posesori a două convingeri esenţiale: cărţile publicate, tablourile expuse, piesele reprezentate erau neapărat compromise şi mediocre; un artist autentic era obligatoriu un ratat. Nu din vina lui, ci din a timpului în care a fi ratat era semn de nobleţe. Pictorul, pentru a-şi câştiga pâinea cea de toate zilele, era angajat ca paznic de noapte. Poetul curăţa zăpada în faţa vreunei edituri unde niciodată, dar niciodată nu îi vor fi primite poemele, cât despre director, coborând din Volgă şi văzându-l cu lopata în mână în curtea instituţiei, va avea vagul sentiment că nu este decât un mucos pe lângă el. Duceau o viaţă de rahat, dar nu trădaseră. Rataţii se încălzeau prin bucătării, stând la taclale nopţi întregi, făcând să circule *samizdaturile* şi bând *samagonka*, vodcă de casă făcută în baie din zahăr şi alcool de la farmacie.

Toate acestea le-a povestit un bărbat. Se numea Venicika Erofeev. Cu cinci ani mai mare decât Eduard, provincial şi el, urmând drumul comun tuturor persoanelor sensibile ale vremii (adolescenţă clocotindă, baie de alcool mai apoi, absenteism şi trai din expediente), sosise la Moscova în 1969 cu un manuscris de proză pe care îl intitulase „poem“, cum a făcut şi Gogol cu *Sufletele moarte*. Şi avea dreptate: *Moscova-Petuşki* este marele poem despre *zapoi*, beţia rusească cu care tindea să semene întreaga viaţă în timpul lui Leonid Brejnev. O odisee vâscoasă, catastrofică a pilangiului Venicika între gara Kursk, din Moscova, şi cătunul Petuşki, o suburbie îndepărtată. Două zile de mers pentru o sută douăzeci de kilometri, fără bilet, dar cu ajutorul a nu se mai ştie câţi litri de poşircă: vodcă, bere, vin şi, mai ales, cocktailuri inventate de narator care, cu fiecare ocazie, dăruieşte reţeta: *larma de komsomol*, de pildă, este un amestec de bere, *white spirit*, limonadă şi deodorant de picioare. Erou alcoolic, tren beat, pasageri mangă: toată lumea este lemn în cartea bazată pe convingerea că „toţi oamenii de valoare din Rusia toarnă în ei ca în nişte găuri fără fund“. Din disperare şi fiindcă, într-o lume a minciunii, doar beţia nu minte. Stilul, în mod deliberat emfatic şi burlesc, parodiază limba de lemn sovietică, frazele deturnează citate din Lenin, din Maiakovski, din maeştrii realismului socialist. Toţi acei cetăţeni ai subteranei, care chiar ei îşi ziceau oamenii din *underground*, s-au recunoscut în tratatul asupra la-ce-bun-ului şi comei alcoolice. Recopiat, citit, recitit cu înverşunare în cercul frecventat de Eduard, tradus în Occident (în Franţa, cu titlul *Moscova-pe-Vodca*), volumul *Moscova-Petuşki* a ajuns un soi de operă clasică, iar Venicika, o legendă: ratat metafizic, beţiv sublim, încarnare grandioasă a tot ceea ce epoca avea mai negativ. Se mergea, se merge şi acum în pelerinaj, în gara Petuşkin, unde de câţiva ani autorului i s-a ridicat o statuie.

Punk mult înainte de apariţia curentului, Venicika era, pur şi simplu, deriziunea turnată în formă de om, demisia transformată în fiinţă omenească. Din acest punct de vedere, era opusul disidenţilor care se înverşunau să creadă în viitor şi în puterea adevărului. De la distanţa celor patruzeci de ani care s-au scurs de atunci, direcţiile se confundă un pic, cu certitudine adepţii *underground*-ului îi citeau pe disidenţi, făceau să circule scrierile acestora, dar, cu foarte rare excepţii, nu îşi asumau niciodată aceleaşi riscuri şi, mai ales, nu aveau aceeaşi credinţă. Pentru ei, Soljeniţîn era un fel de statuie a Comandorului cu care, din fericire, spre norocul lor nu aveau de-a face. Scriitorul locuia în provincie, la Riazan, muncea zi şi noapte, nu se întâlnea decât cu foşti *zeks* cărora, cu precauţii imense, le culegea mărturiile care urmau să stea la baza *Arhipelagului Gulag*. Nu cunoştea mica lume gregară, înflăcărată, miştocară al cărei erou era Venicika Erofeev,

în care Edicika Limonov era steaua în ascensiune pe firmament şi, oricum, dacă ar fi cunoscut-o, ar fi dispreţuit-o. Hotărârea, curajul lui aveau în ele ceva neomenesc, cu atât mai mult cu cât ceea ce solicita din partea lui însuşi aştepta şi de la ceilalţi. Şi considera un semn de laşitate să se scrie despre altceva decât despre lagăre, altceva însemnând *a se tăcea* despre lagăre.

În august 1968, la câteva luni după dineul de la consilierul cultural francez, Uniunea Sovietică a intrat în Cehoslovacia şi a înecat în sânge primăvara de la Praga. Pentru a protesta faţă de invazie, un grup de disidenţi a avut neobişnuita idee de a se duce să manifesteze în Piaţa Roşie. Au fost opt persoane ale căror nume doresc să le notez aici: Larisa Bogoraz, Pavel Litvinov, Vladimir Dremliuga, Tatiana Baeva, Victor Fainberg, Constantin Babiţki, Natalia Gorbanevskaia (venită cu bebeluşul ei în landou) şi Vadim Delaunay. Acesta din urmă purta o pancartă pe care scrisese următoarele cuvinte: „Pentru libertatea noastră şi a voastră“. Arestaţi imediat, manifestanţii au fost condamnaţi la închisoare pe diferite perioade: Vadim a primit doi ani şi jumătate. După eliberare şi alte necazuri cu KGB-ul, tânărul cu care fusesem atât de bucuros să pot discuta despre Athos, Porthos şi Aramis a emigrat. A locuit la Paris, unde m-aş fi putut întâlni cu el, dacă aş fi ştiut. A murit în 1983, la treizeci şi cinci de ani.

3

Eduard i-a cunoscut bine pe toţi oamenii aceia, care ocupă mult loc în *Cartea morţilor*, fiindcă cea mai mare parte dintre ei, ajutaţi şi de alcool, au murit tineri. Ţinea mult la Vadim Delaunay, în orice caz mult mai mult decât la Erofeev. Pretinsa capodoperă a celui din urmă i se părea supralicitată, părere pe care o avea şi despre *Maestrul şi Margareta* a lui Bulgakov, al cărui cult postum începuse tot prin anii aceia. Clar, nu era de acord cu niciun cult dedicat altcuiva în afară de el, admiraţia declarată faţă de alţii considerând că ar fi un furt din dreptul lui.

Din acest punct de vedere, cel mai prost stătea Brodsky. Întors din exilul de dincolo de Cercul Polar, locuia la Leningrad, însă venea uneori la Moscova, arătându-se, e drept, cu parcimonie, prin bucătăriile *undergound*-ului. Unde era pur şi simplu venerat. Versurile i se ştiau pe de rost, la fel replicile răsunătoare de la proces şi lista personalităţilor care îl susţinuseră, de la Ceaikovski la Sartre şi T.S. Eliot. Îmbrăcat cu nişte pantaloni lălâi şi cu un pulover vechi şi găurit mai peste tot, cu părul prea lung, încurcat şi deja rărit, sosea târziu la petreceri şi pleca devreme, rămânând doar atâta timp cât să-i fie remarcate discreţia şi simplitatea comportamentului. Se aşeza de fiecare dată în colţul cel mai puţin luminat şi toată lumea se aduna în jurul lui. Lucrul nu îi convenea tânărului poet Limonov care, până să fi intrat Brodsky, fusese vedeta grupului cu insolenţa şi cu hainele lui de velur. Pentru a se linişti, încerca să se convingă că aura lui Brodsky nu era ceva natural, că îşi *fabricase* personajul. Prietenul meu Pierre Pachet, care l-a cunoscut puţin pe poet, mi-a spus că era ceva adevăr în respectiva judecată, dar că, în definitiv, cine nu îşi croieşte personajul pe care îl scoate în lume? Câtă simplitate vizibilă este cu adevărat simplă? În orice caz, Brodsky îşi formase o imagine de rebel incontrolabil, deşi nu de disident, fiind mai degrabă a-sovietic decât anti-sovietic. Fără a se tulbura, respingea ofertele de publicare cu care era ademenit şi din care se putea înţelege „ţine numai de tine să fii de-ai noştri“, oferte făcute de confraţi cu coloana vertebrală mai elastică, precum Evtuşenko, iar această perpetuă obiecţie de conştiinţă a sfârşit prin a agasa în asemenea măsură KGB-ul, încât, în 1972, a fost somat să îşi facă bagajele. Minunată ieşire din încurcătură, pesemne că şi-a zis Eduard.

Din fericire pentru amorul său propriu, în acea mică lume a *underground*-ului exista şi suficientă soldăţime de rând, printre care Anna şi cu el şi-au făcut prieteni, mulţi prieteni. Cel mai bun dintre ei, cel mai viteaz din grup, era pictorul Igor Voroşilov, beţivan liric şi sentimental, specialist în *labardan*, un fel de mâncare a sărăcimii, pe bază de capete de peşte. Eduard şi Anna au împărţit totul cu acesta: mizeria, sticlele şi rarul chilipir, vara, al unor apartamente adevărate, ai

căror proprietari care plecau în vacanţă li le lăsau în grijă. Eduard îl aprecia cu atât mai mult cu cât nu îl invidia, după cum arată şi povestea următoare. Într-o noapte, Igor l-a chemat în ajutor, convins că era pe cale de a se sinucide. Eduard a traversat întreaga Moscovă pentru a-l convinge să nu o facă şi, bineînţeles, l-a găsit beat mort. Au stat de vorbă. Plângând din greu, Igor i-a explicat că şi-a pierdut iluziile, că se simte şi că ştie că aşa şi este, adică un pictor de mâna a doua. Eduard a luat-o în serios: chiar dacă Igor nu se va sinucide, cum nici nu a făcut-o, este groaznic să conştientizezi faptul că eşti un artist de mâna a doua şi, poate, chiar o fiinţă de mâna a doua. De acest lucru îi era frică şi lui cel mai mult pe lume. Cel mai teribil lucru, a adăugat, era că, în privinţa lui Igor, acesta nici măcar nu greşea. Viitorul şi piaţa au confirmat: era cel mai bun băiat cu putinţă, însă un pictor de mâna a doua, ba chiar de a treia.

Ceea ce, personal, mi se pare într-adevăr teribil este calmul crud cu care Eduard îşi expune constatarea. Mai târziu va întâlni câteva figuri ale *undergound*-ului newyorkez, pe Andy Warhol şi adepţii săi de la *Factory*, beatnici ca Allen Ginsberg şi Lawrence Ferlinghetti, şi, chiar dacă nu l-au impresionat cine ştie ce, recunoaşte că numele acestora vor rămâne în istorie: merită să se vorbească despre ei, doar i-am cunoscut. Pe când, adaugă, din smoghişti nu va rămâne nimic, nici din liderul lor, Lionia Gubanov, nici din Igor Voroşilov, din Vadim Delaunay, Kolin, Sapguir şi alţii despre care am scris pagini după pagini de notiţe, din care vă ofer acum şi vouă. Avangardă perimată, un borcănel stătut, figuranţi într-un capitol scurt din viaţa tumultuoasă a lui Eduard, pe când a lor s-a petrecut toată în borcănelul cu pricina, chestie tare tristă…

Amestecul de dispreţ şi de invidie nu îmi face eroul prea simpatic, îmi dau seama, iar la Moscova cunosc câteva persoane care, întâlnindu-l pe atunci, şi-l amintesc drept un tânăr insuportabil. Aceleaşi persoane însă recunosc că era un croitor priceput, un poet foarte talentat şi, în felul lui, un ins cinstit. Arogant, dar de o loialitate neclintită. Lipsit de indulgenţă, însă atent, curios, ba chiar gata oricând să sară în ajutor. În definitiv, deşi aşa credea şi el, că tovarăşul său Igor avea dreptate să se considere un ratat, şi-a petrecut întreaga noapte, fără a se menaja defel, pentru a-i ridica prietenului moralul. Chiar şi cei care nu-l puteau suferi recunoşteau că era un om de încredere, pe care se puteau bizui, care nu îi lăsa baltă, care, făcându-i albie de proci, avea grijă de ei dacă erau bolnavi ori dacă aveau necazuri, aşa că îmi zic că mulţi autoproclamaţi prieteni ai umanităţii, cu gura plină de cuvinte binevoitoare şi dând pe afară de compasiune, sunt, în realitate, mai egoişti şi mai indiferenţi decât băiatul acela care şi-a petrecut întreaga existenţă sub trăsăturile unui ins înrăit. Încă un amănunt: părăsindu-şi ţara, a lăsat în urmă vreo treizeci de culegeri din textele *altor poeţi*, puse la punct şi date la legat prin grija lui. Fiindcă, mi-a explicat în trecere, „face parte din programul meu de viaţă să mă interesez de soarta altora“.

4

S-au integrat bine în viaţa moscovită, comenzile pentru pantaloni curgeau, duceau o viaţă boemă mai degrabă fericită, însă de ceea ce Anna se temuse când părăsiseră Harkovul începuse să se întâmple: micul ticălos nu o înşela, întrucât fidelitatea conjugală făcea parte din codul lui moral, numai că era seducător, sănătos tun, resimţea din plin bucuria de a trăi, pe când ea era o femeie grasă, prăbuşită, intrată pe panta descendentă, apropiindu-se de nebunia care până atunci, multă vreme, fusese ţinută în frâu. Că îi făcea scene lui Eduard nu ar fi fost vreo noutate. Apăruse însă ceva mai grav: avea momente de pierdere, de prostraţie. Începuse să leşine pe stradă. Într-o zi s-a uitat fix la el şi i-a spus: „O să mă omori. Ştiu c-o să mă omori“.

A fost internată timp de câteva săptămâni într-un spital psihiatric. Când se ducea să o viziteze, de cele mai multe ori o găsea rătăcită, imbecilizată de sedativele puternice, dar s-a întâmplat să dea de ea şi legată de pat, fiindcă se bătuse cu alte deţinute — fiindcă la deţinuţi îţi venea să te gândeşti, nu la bolnavi, într-atât mediul aducea mai degrabă a penitenciar.

La externare, a fost trimisă să se odihnească la prietenii unor prieteni, care aveau o căsuţă la malul mării, în Letonia. Eduard a însoţit-o, i-a supravegheat instalarea acolo, apoi, fără ca ea să afle, a discutat cu Dagmar, stăpâna casei, pentru a se asigura că va lua medicamentele. Tatăl lui Dagmar, un pictor bătrân şi bărbos, cu figură de faun, i-a propus să iniţieze convalescenta în tainele acuarelei, lucru care ar fi liniştit-o. Bună idee, a aprobat Eduard care s-a întors singur la Moscova, unde pe 6 iunie 1971 s-a dus la aniversarea prietenului său Sapguir.

Acesta, ca şi Brusilovsky, era una dintre puţinele persoane, din cât cunoştea Eduard, care se descurcau foarte bine. Autor de basme cu tot felul de urşi şi de rusalce, basme pe care le citeau toţi copiii ţării, avea un apartament minunat, o vilă la ţară şi relaţii atât în *underground*, cât şi în lumea culturii oficiale. Puteai da în casa lui de oameni precum fraţii Mihalkov, Nikita şi Andrei, ambii cineaşti de talent, celebri în străinătate, navigând între docilitate şi îndrăzneală cu tot atâta abilitate ca şi tatăl lor, poet celebru care, între zorii şi crepusculul îndelungii sale cariere, a găsit mijloacele de a compune imnuri şi lui Stalin, şi lui Putin. Eduard îi detesta pe Mihalkovi, cum îi detesta pe toţi cei care aveau o anumită moştenire. Printre prietenii lui Sapguir mai era unul la fel: Victor, un înalt *aparatcik* cultural, de vreo cincizeci de ani, chel şi elegant, care în ziua respectivă a apărut într-un Mercedes alb şi le-a prezentat-o celor de faţă pe noua sa logodnică, Elena.

Aceasta avea douăzeci de ani. Brunetă, lungană, în fustă mini de piele, cu tocuri înalte şi colanţi, era o fată cum Eduard nu mai văzuse *de-adevăratelea*, ci doar pe copertele revistelor

străine care treceau pe sub mână de la unii la alţii: *Elle* sau *Harper's Bazar*. S-a îndrăgostit fulgerător, însă i-a fost frică să se apropie de ea. Când îl privea, Eduard îşi băga pe loc nasul în farfurie. Aşa că, amuzată de dovada de timiditate, ea a fost cea care l-a abordat. Câteva săptămâni mai târziu, avea să-i spună că, îmbrăcat cu pantalonii lui albi, cu cămaşa roşie desfăcută la destui nasturi pe pieptul bronzat, era singurul cu adevărat viu în întreaga adunare de inşi sătui şi blazaţi. Scoţând dopul unei sticle de şampanie, Eduard spărsese câteva pahare veneţiene, iscând hohote de râs. Că era poet nu avea în sine nimic de mirare, doar era o groază de poeţi care umbla razna pe străzi, dar când, încurajat de ceilalţi, a recitat unul dintre poemele sale, fata a făcut ochii mari. Şi ea, încurajată de Victor, scria versuri, evident proaste, însă Eduard nu i-a spus-o. Nici că micul ei căţel i se părea grotesc nu i-a zis. În timp ce stăteau de vorbă, râzând şi îndopând căţelul cu caviar, Victor şi alte persoane importante, de aceeaşi vârstă, îşi comparau privilegiile şi se felicitau în gura mare. Când să plece, Victor a întrebat-o pe Elena dacă s-a distrat bine, cu tonul unui tată care s-a dus să îşi ia fetiţa de la grădiniţă. Sapguir, mai atent, urmărindu-i cu coada ochiului pe cei doi tineri, l-a tras deoparte pe Eduard: „Nu face prostii. Asta nu e fată pentru tine.“

La începutul verii, Victor a plecat în Polonia pentru a susţine o serie de conferinţe despre înalta misiune a artei socialiste şi prietenia între popoare. Cât despre Eduard, chiar dăduse norocul peste el: nişte prieteni, care se duseseră la vila de la ţară, i-au lăsat în grijă apartamentul de trei camere situat chiar în centrul oraşului.

Mai degrabă Elena, împinsă de curiozitate, s-a culcat cu el decât invers, ceea ce, în definitiv, pentru prima oară, nu ar fi grav. Mai târziu urma să îşi scoată pârleala, dar, la douăzeci şi şapte de ani, viaţa lui sexuală era departe de a fi fost formidabilă: futăcelilor saltoviene îi urmaseră şase ani de monogamie cu o femeie care, la drept vorbind, nu îl excita şi care era mai mult o parteneră de supravieţuire decât o iubită. Pentru el, Elena era o extraterestră. Corpul subţire, splendid, pielea incredibil de netedă, fără o asperitate, fără neregularităţi, fără o cută — visase dintotdeauna la aşa ceva, fără a fi sigur că şi există pe lume. Acum, când o ţinea în braţe, trebuia să fie a lui şi niciodată a altcuiva. Din păcate, a priceput repede că nu astfel vedea şi ea lucrurile. Profitase de absenţa lui Victor pentru a face dragoste cu băiatul musculos, plin de energie, în acelaşi timp timid şi obraznic, însă, în mediul în care trăia, a o face cu altcineva nu presupunea consecinţe. Toată lumea se culca mai mult sau mai puţin cu toată lumea, iar tânărul poet, nu vedea de ce i-ar fi ascuns-o, nu era deloc unicul care îi plăcea, întrucât mai avea în vedere şi un actor, obişnuit al cercului de privilegiaţi în care se bea şampanie şi deplasările se făceau în Mercedesuri.

Lipsit de veşti de la Elena în următoarele zile, măcinat de tot felul de gânduri, Eduard nu a mai rezistat şi, într-o seară, s-a dus până la ea. A sunat cu inima bătându-i de să-i sară din piept. Dar nu a răspuns nimeni. S-a hotărât să aştepte pe palier. Vară fiind şi imobilul pentru nomenclaturişti gol, nu a ieşit niciun vecin bănuitor, care să-l întrebe ce căuta pe acolo. Au trecut un ceas, două, toată noaptea. A adormit şi s-a trezit dintr-o dată cu fruntea lăsată pe genunchi. Chiar înainte de ivirea zorilor, a auzit-o pe Elena râzând în hol, cu trei etaje mai jos, şi un râs de bărbat răspundea hohotelor ei.

S-a ascuns la etajul de deasupra, de unde a văzut ascensorul oprindu-se şi femeia coborând, încă râzând, alături de actorul care a sărutat-o pe gură înainte de a pătrunde în apartament. Eduard suferea cum parcă întreaga viaţă nu mai suferise. Unicul remediu al unei asemenea stări, pentru un flăcău din Saltov, era să facă exact ceea ce nu apucase cu zece ani în urmă cu Sveta şi cu idiotul de Şurik: să îi omoare şi pe unul, şi pe altul. Tot mai purta la el cuţitul. L-a scos, a coborât un etaj şi a sunat încă o dată. Nici vorbă de răspuns. Totuşi, n-or fi avut timp să şi treacă la futut. A sunat iarăşi, apoi a bătut cât de tare a putut în uşă, cum făceau cekiştii când apăreau noaptea pentru a aresta oamenii. Chiar dacă vremurile ajunseseră „vegetariene“, Elenei tot trebuie să i se fi

făcut frică. A auzit-o apropiindu-se din fundul apartamentului. Cu voce tremurătoare a întrebat cine este. „Eddy?“ Liniştită, a izbucnit în râs. „Nu ştii ce oră e? Eşti nebun!“ A refuzat să îi permită să intre, l-a rugat să plece, mai întâi politicos, apoi cu totul lipsită de politeţe. Nu ţine! Şi-a tăiat venele pe palier, deci a fost obligată să deschidă şi să aibă grijă de el. În bucătărie, unde l-au dus, căţeluşul a lins bucuros sângele care curgea din încheietura mâinii.

O alta ar fi rupt imediat relaţia. Nu şi Elena, mai puţin impresionată de scena din faţa uşii decât de dovada de iubire a tânărului poet. În mediul în care trăia ea nu se iubea astfel, cu sălbăticie, cu intransigenţă. Sigur, prea lua şi el lucrurile în serios, numai că, prin comparaţie cu Eduard, toţi cei pe care îi cunoştea păreau nişte călâi. Mai mult, odată depăşită emoţia de început, băiatul s-a dovedit un amant remarcabil, aşa că şi-au petrecut întreaga vară trăgându-şi-o în toate poziţiile şi prin toate găurile, Elena ajungând repede să aştepte fiecare întâlnire cu tot atâta nerăbdare ca şi el. Cum Victor se întorsese din turneul polonez, se întâlneau în apartamentul în care Eduard era însărcinat cu udatul florilor. Vara, la Moscova, este groaznic de cald. Rămâneau întreaga după-amiază goi, făcând duş împreună, excitându-se privindu-şi trupurile — al lui bronzat, al ei extrem de alb. La sfârşitul lui august, proprietarii s-au întors de la vila de la ţară, drept care casa le-a fost retrocedată, dar şansa nu i-a părăsit, o prietenă căutând să subînchirieze o cameră de nouă metri pătraţi, suficientă pentru a nu apărea riscul ca Eduard să fie obligat să se mute aiurea şi să o lase baltă amândoi, noua cameră situându-se la doar cinci minute de locuinţa lui Victor şi a Elenei, dincolo de mânăstirea Novodevici. Pentru Eduard acesta a fost un semn al destinului şi, la întoarcerea Annei din Letonia, a făcut ceva ce, în mod obişnuit, îi repugna: a minţit. I-a declarat că încăperea în care stătuseră nu mai era disponibilă şi că, în aşteptarea unor vremuri mai bune, dormea pe un divan, acasă la nişte prieteni, unde nu putea fi primită şi ea, aşa că i-a găsit, în aceeaşi aşteptare, un loc pe un alt divan, la alţi prieteni.

Ar fi putut să îi vorbească, să-i spună adevărul, că se îndrăgostise de o altă femeie. Aşa ar fi fost cazul, fiindcă minciuna îl apăsa, numai că nu a îndrăznit, fiindu-i frică de reacţia, de nebunia ei, de a nu o distruge. Totuşi, Anna arăta bine, era relaxată, evident vara pe malul Balticii îşi făcuse efectul scontat. Eduard însă tot o găsea schimbată, nu doar din motivul că părea mult însănătoşită. Impresia i s-a confirmat când au ajuns în pat, gesturile ei nemaifiind aceleaşi. Deşi era îndrăgostit de alta, noua realitate tot l-a perturbat. A doua zi de dimineaţă, când ea încă mai dormea, i-a scormonit prin valiză şi a descoperit un caiet în care îşi ţinuse jurnalul. În acesta scrisese despre natură, mare, flori, despre noua aplecare pentru pictură şi, la o anume pagină, despre nebunească ei pasiune senzuală pentru tatăl lui Dagmar, bătrânul pictor bărbos, cu figură de faun. Pe Eduard rândurile respective l-au dat peste cap, năucit de gelozie. Trezindu-se, Anna a început să umble încolo şi-ncoace prin cameră. Cât de liniştită, mincinoasa şi infidela! Ce conştiinţă netulburată pare a avea!

Nu i-a zis nimic, dar a convins-o să se întoarcă o vreme la Harkov, până va da de o cameră onorabilă pentru amândoi. A doua zi a dus-o la gară, fără a înceta o clipă să se gândească la trupul ei gras şi deformat, penetrat de corpul bătrân şi noduros al pictorului. Nu îl liniştea nicidecum gândul că poseda, în schimb, trupul delicat, splendid, al tinerei pline de bani. De altfel, ştia foarte bine că nu îi aparţinea, că era pur şi simplu folosit după pofta inimii ei, căreia nici nu îi păsa de el. Eduard suferea. I-a cumpărat Annei provizii pentru drum şi a aşezat-o pe un loc confortabil. În principiu nu era vorba decât despre o despărţire provizorie, dar el ştia limpede că povestea se încheiase. Anna nu s-a mai întors niciodată la Moscova.

Pasiunea pentru Elena l-a devorat întreaga toamnă. Făceau îndelungi plimbări prin cimitirul Novodevici, nobil loc de pelerinaj literar pentru îndrăgostiţii lui Cehov şi pentru alţi bărboşi ai secolului al XIX-lea. Întrucât iubea un poet, Elena credea că face bine aruncând priviri

melancolice către mormintele altor poeţi, deşi Eduard o şoca plăcut punându-i în acelaşi timp mâna pe cur, el care, imberb, tânăr şi viu cât încăpea, nu ţinea câtuşi de puţin nici la pelerinajele literare, nici la bărboşii secolului al XIX-lea. Căţelul care-i băuse sângele îi urma cu paşi mărunţi şi scheuna cât ei şi-o trăgeau în patul pentru o singură persoană al cămăruţei din apartamentul comun. Orgasmele Elenei erau zgomotoase. *Babuşka* din camera alăturată le făcea cu ochiul ca o dezmăţată. „Se vede pe loc, îi zicea bătrâna lui Eduard, că nu e din lumea ta, dar şi că tu te simţi ca peştele-n apă. Pesemne că-i faci nişte chestii de care prietenii ăia ai ei bogaţi nici măcar nu ştiu că există.“ Eduard ţinea şi la *babuşka,* şi la rolul de proletar cu pula mare, care înnebuneşte prinţesa de plăcere şi pe pretendenţii ei din lumea mare de gelozie. Toţi erau îndrăgostiţi de ea, dar Elena de Eduard s-a îndrăgostit, şi pentru el, în iarnă, s-a hotărât să îl părăsească pe Victor. Şi tot cu Eduard s-a căsătorit la biserică. Cu el a consimţit să trăiască în sărăcie, prin cine ştie ce cămăruţe ori în apartamentele care li se mai împrumutau.

Eduard a câştigat. Toată lumea îl invidia: micul cerc al *underground*-ului fiindcă nu mai văzuse o femeie atât de frumoasă şi de sofisticată, bogaţii, pentru că insolentul poet cu pantaloni albi le răpise prinţesa. Timp de câteva anotimpuri, Elena şi cu el sunt regii boemei moscovite. Dacă, în jurul lui 1970, cea mai cenuşie perioadă brejneviană, ceva s-ar fi putut considera drept *glamour* sovietic, atunci ei doi i-au fost încarnarea. S-a păstrat o fotografie în care pot fi văzuţi, el în picioare, cu plete, triumfător, îmbrăcat cu ceea ce numea „haina lui de erou naţional“, un *patchwork* din o sută patruzeci de bucăţi multicolore de material textil cusute de el însuşi şi, la picioarele lui, Elena goală, fermecătoare, fragilă, cu sânii ei mici şi tari care îl înnebuneau. Eduard nu s-a despărţit nicio clipă de această fotografie, a cărat-o peste tot cu el, a pus-o pe perete ca pe o icoană în fiecare dintre camerele în care a locuit. E amuleta lui, talismanul care spune că, orice s-ar întâmpla, oricât de jos ar putea ajunge, a fost cândva bărbatul din imagine. Şi aceasta a fost femeia lui.

5

Vieţile paralele ale unor bărbaţi iluştri: Alexandr Soljeniţîn şi Eduard Limonov şi-au părăsit amândoi ţara în primăvara lui 1974, numai că plecarea celui dintâi a făcut mai multe valuri decât a celuilalt. După căderea lui Hruşciov, conflictul dintre putere şi profetul de la Riazan a ajuns deschis, exprimând o contradicţie tipic sovietică: Soljeniţîn era considerat cel mai important scriitor al vremii sale şi, totodată, avea interdicţie de publicare. Cunosc puţine poveşti atât de frumoase ca a acestui om singur, medieval, ţăran, scăpat şi de cancer şi de lagăr, pătruns de certitudinea că va apuca să vadă triumfând adevărul, întrucât celor care mint le este frică, pe când lui nu. A acestui om care, în momentul în care colegii lui au votat excluderea sa din Uniunea Scriitorilor pentru motivul că, printre altele, „nu se găseşte în opera lui tema camaraderiei dintre scriitori“, a fost în stare să le răspundă liniştit: „Literatura pe care o avem, revistele şi romanele publicate le consider odată pentru totdeauna neavenite. Şi asta nu fiindcă nu ar putea creşte pe câmpul talentului (doar există aşa ceva), ci fiindcă se vor ofili, întrucât câmpul acesta nu e cel bun din cauză că exact aici *nu se spune* adevărul capital, cel care sare în ochi şi fără a fi necesară literatura“. Iar adevărul capital este, bineînţeles, Gulagul. Gulagul care a existat şi înainte, şi după Stalin şi care nu este o boală a sistemului sovietic, ci însăşi esenţa, ba chiar scopul său. Soljeniţîn şi-a petrecut zece ani adunând în secret mărturii de la două sute douăzeci şi şapte de foşti *zeks* şi, cu scrisul lui mărunt, îngropându-şi manuscrisele, copiindu-le pe microfilme pentru a le putea trece în Occident, edificând monumentul numit *Arhipelagul Gulag*, carte care a apărut şi în Franţa, şi în Statele Unite la începutul lui 1974, după care fost citită la Radio *Libertatea*.

Cel care a venit pe atunci la conducerea KGB-ului, Iuri Andropov, a înţeles că această bombă era mai periculoasă pentru regim decât totalitatea arsenalului nuclear american, aşa că a reunit de urgenţă *Politburo*[7]. Procesul verbal al acestei şedinţe de criză a fost făcut public în 1992, când Boris Elţîn a desecretizat arhivele. A fost o adevărată piesă de teatru care ar merita să fie jucată pe o scenă. Brejnev, deja cam ramolit, chiar nu vedea pericolul. Sigur că era de acord ca atacul „împotriva a tot ceea ce noi avem mai sfânt“ să fie denunţat ca propagandă burgheză, dar, la urma urmelor, considera că nu trebuie să îi fie dată prea mare importanţă, fiindcă apele se vor linişti, cum s-a întâmplat şi cu protestele împotriva invadării Cehoslovaciei. Podgornîi, preşedintele prezidiului, nu îi împărtăşea viziunea fatalistă. Făcând spume la gură de furie, a deplâns slăbirea sistemului într-atât încât nimeni nu se mai gândeşte la cea mai de bun-simţ soluţie: un glonţ în ceafă. Punct. Uite, ăia din Chile nu se jenează s-o facă, bine, de acord, sub Stalin poate că s-a exagerat un pic, dar acum clar se exagerează în sens invers. Mai diplomat, Kosîghin a propus

deportarea dincolo de cercul polar. Parcă-l auzi, pe parcursul respectivelor tirade, pe Andropov oftând, parcă-l vezi ridicând privirile-n tavan până când, în sfârşit, a luat cuvântul pentru a spune: „Toate bune şi frumoase, prieteni, dar acum este prea târziu. Glonţul în ceafă ar fi trebuit să i-l tragem acum zece ani, acum lumea-ntreagă e cu ochii pe noi, aşa că nu ne mai putem atinge nici de un fir de păr de pe capul lui Soljeniţîn. Nu, singura carte pe care mai putem juca este expulzarea.“

Totul este măreţ în destinul lui Soljeniţîn, care, la două zile după amintita şedinţă, a fost urcat cu forţa într-un avion către Frankfurt, iar acolo primit de Willy Brandt ca un şef de stat. Totuşi, ceea ce ne arată expulzarea scriitorului, ceea ce îndurera atât de tare, ceea ce, pe bună dreptate, îl scotea din pepeni pe Podgornîi era faptul că sistemul sovietic îşi pierduse apetenţa şi puterea de a înfricoşa, că de acum îşi arăta colţii fără a-l mai lua cineva prea în serios şi că, în loc să îi persecute pe cei care nu i se supuneau, prefera să-i trimită cât mai departe, să se mai spele şi alţii pe cap cu ei. Cât mai departe însemna în Israel, destinaţie pentru care, în anii aceia, începuseră să se emită cu destulă libertate paşapoartele. Pentru a beneficia de unul trebuia, în principiu, să fii evreu, dar, în această privinţă, autorităţile nu erau deosebit de ferme, considerând că un răzvrătit înrăit tot un soi de evreu este, ceea ce făcea acceptabilă şi candidatura lui Limonov.

Când l-am întrebat despre împrejurările în care a plecat, mi-a vorbit despre o convocare la Lubianka, sediul moscovit al KGB-ului, edificiu mai sinistru decât toate celelalte, în care intrai fără a fi sigur că vei mai ieşi vreodată şi a cărui simplă evocare făcea ca toată lumea să se îngălbenească la faţă, cu excepţia lui Eduard. A adău-gat că s-a dus acolo cu mâinile în buzunare şi aproape fluierând, doar tatăl lui făcea şi el parte din gaşca aia şi, până la urmă, cekiştii nu erau chiar atât de răi cum aveau disidenţii interesul de a lăsa să se creadă: în definitiv, nişte simpli funcţionari cam adormiţi, pe care-i puteai îmblânzi cu o glumă. Mi-a mai povestit că, printr-un prieten care era coleg de facultate cu ea, a întâlnit-o pe nimeni alta decât pe fata lui Andropov, o fiinţă destul de drăguţă, de altfel, pe care a făcut-o să râdă o seară întreagă, a şi curtat-o un pic, după care a scos din mânecă provocarea: nu şi-ar putea convinge tatăl să arunce o privire prin dosarul poetului Savenko-Limonov? Puştoaica a primit cu îndrăzneală proba şi, peste câteva zile — deşi cum să fi ştiut dacă acela era şi adevărul sau făcea mişto de el? — s-a întors cu următorul rezumat: „element antisocial şi antisovietic convins“.

Cert este că, exact invers decât celelalte elemente antisociale şi antisovietice precum Brodsky ori Soljeniţîn, care a fost nevoie să fie daţi pe uşă afară cu forţa, întrucât şi-ar fi tăiat şi o mână numai să nu trebuiască să îşi părăsească ţara şi locurile în care li se vorbea limba maternă, Eduard şi Elena *ţineau morţiş* să emigreze. El, fiindcă după o schemă cu care începem să ne obişnuim, era convins că în şapte ani parcursese integral *underground*-ul moscovit, după cum anteriorii şapte ani îi fuseseră necesari pentru a încheia periplul prin decadenţa harkoviană, Elena fiindcă avea mintea îndopată de revistele străine cu vedete şi manechine celebre, deci îşi spunea: „Adică eu de ce n-aş putea?“

Fata îl trăgea după ea pe Eduard, din când în când, la o doamnă foarte în vârstă, mătuşa uneia dintre prietenele ei, pe care o chema Lili Brik. O legendă vie, explica Elena pătrunsă de respect, căci, în tinereţe, fusese muza lui Maia-kovski. Sora ei ajunsese, în Franţa, muza lui Aragon, sub numele de Elsa Triolet. Pentru Eduard rămânea un mister cum cele două femei scunde, durdulii şi naşpa putuseră prinde în mrejele lor bărbaţi de o asemenea anvergură.

Vizitele acelea îl plictiseau. Unica legendă vie care îl interesa era chiar el şi nu-i plăceau deloc nici trecutul, nici astfel de apartamente tipice ale vechii *inteligheţii* ruseşti, pline de cărţi, de tablouri, de samovare, de covoare şi de medicamente acoperite de praf, de pe noptiere. Lui îi erau de ajuns un scaun şi o saltea, ba chiar aceste obiecte erau deja „voluptăţi din Capua“, fiindcă la

ţară era de ajuns şi o manta cumsecade. Totuşi, Elena insista fiindcă îi plăceau celebrităţile, iar octogenara Lili o lăuda cu neruşinare, extaziindu-se în faţa frumuseţii fetei: doar să se arate pe acolo şi întreg Occidentul avea să fie la picioarele ei. Dacă vor ajunge la Paris, vor trebui neapărat să se ducă să se vadă cu Aragon şi, dacă vor merge şi la New York, să nu uite de vechea ei prietenă Tatiana, care, la vremea ei, fusese şi ea iubita lui Maiakovski, iar acum era o regină a vieţii mondene din Manhattan. La fiecare vizită, îi arăta Elenei o brăţară grea şi minunată, din argint, pe care i-o dăruise Maiakovski. O învârtea, făcând-o să alunece pe încheietura bătrână şi uscată, şi-i spunea surâzând: „Porumbiţa mea, după ce-o să mor, o vei purta tu. O să ţi-o dau în ziua dinaintea plecării.“

Pentru noi, cei care ne deplasăm, ne ducem şi venim cu avionul când avem chef, este greu de înţeles cum verbul „a emigra“, pentru un cetăţean sovietic, însemna o călătorie fără întoarcere. Ne este greu să înţelegem aceste cuvinte simple ca o lovitură de topor: „pentru totdeauna“. Şi nu mă refer aici la transfugi, la artişti precum Nureev sau Barîşnikov care, profitând de un turneu în străinătate, au cerut azil politic, la cei despre care, în Vest se spunea că „au ales libertatea“ şi pe care *Pravda* îi făcea „trădători de patrie“, ci la oamenii care emigrau absolut legal. Lucrul devenise posibil prin anii ’70, însă cei care făceau cerere ştiau, în cazul în care aceasta li se aproba, că urma să nu se mai întoarcă niciodată. Nici măcar pentru o vizită scurtă, pentru o călătorie contra cronometru, pentru a-şi îmbrăţişa mama aflată pe moarte. Chestiunea te punea pe gânduri şi din această cauză prea puţini oameni îşi doreau să plece, lucru pe care contaseră fără îndoială cei de la putere deschizând respectiva supapă de siguranţă.

Ultimele zile erau sfâşietoare. Glumele cu vreun prieten, odihnitul sub un tei, urcatul printre rândurile de candelabre ale scării rulante din staţia de metrou *Kropotkinskaia* şi ieşirea la aer, printre chioşcurile florăreselor, în aroma de primăvară a Moscovei, toate aceste gesturi făcute până atunci de mii de ori, fără a li se da atenţie, erau de acum repetate cu un soi de stupefacţie, ştiind că era pentru ultima oară. Fiecare bucăţică din această lume atât de familiară urma să fie, peste puţin timp, de neatins, amintire, pagină pe care ai dat-o şi nici c-o vei mai putea reciti, substanţă a unei nostalgii de nevindecat. Să părăseşti viaţa aceasta, pe care o cunoscuseşi dintotdeauna, pentru o alta de la care nădăjduiai multe, dar despre care nu ştiai mai nimic, era un fel de a muri. Cei care rămâneau, dacă nu te înjurau, se străduiau să pară bucuroşi cam ca acei credincioşi care îşi conduc fiinţele dragi până la poarta unei lumi mai bune. Aşadar, cei care plecau era cazul să se bucure întrucât urmau să fie mai fericiţi acolo decât aici? Ori să plângă, fiindcă nu aveau să mai revadă ceea ce părăseau? Îndoiala nu avea decât o soluţie: alcoolul. Unele dintre aceste turnee de adio se transformau în nişte *zapoi* înflăcărate cu asupra de măsură, din care candidaţii la plecare cu greu îşi reveneau, buimaci, după decolarea avionului. O altă petrecere de pomină nu avea să mai fie, uşa se închisese şi nici că avea să se mai deschidă, nu mai rămânea decât de băut încă un pahar, fără a şti dacă pentru a îneca amarul unei disperări fără leac sau, cum o tot repetau prietenii care se îmbătaseră scurt, pentru a-i mulţumi lui Dumnezeu că ai reuşit s-o ştergi. „Da’ tot e mai bine aici. Păi nu? Aşa, împreună, acasă…“

Cât de puţin sentimental ar fi fost Eduard, cât de mare i-ar fi fost încrederea în viitorul luminos care îi aştepta în America pe el şi pe Elena, cu siguranţă tot a simţit că erau cuprinşi de un soi de sfâşiere sufletească. Presupun că a însoţit-o pentru a spune adio familiei ei, familie de militari de rang superior, oricum ştiu că Elena a plecat alături de Eduard cu trenul la Harkov şi i-a cunoscut nu doar pe Veniamin şi Raia, stupefiaţi de îndrăzneala fiului lor şi consternaţi de pierderea lui, dar şi pe Anna care, aflând de la vecini de întoarcerea fulgerătoare a fostului iubit, a apărut la familia Savenko făcând o scenă de isterie demnă de cea mai bună tradiţie dostoievskiană, aruncându-se la picioarele seducătoarei tinere care i-l furase pe micul ticălos, sărutându-i plângând mâinile,

repetându-i cât de frumoasă este, cât de bună, cât de nobilă, tot ceea ce cu adevărat merită să fie iubit de Dumnezeu şi de îngerii lui, pe când ea, Anna Iakovlevna, nu era decât o biată evreică umflată şi nasoală, o femeie pierdută, care nu merita să existe or să îi atingă măcar tivul rochiei. Nevrând să rămână datoare, amintindu-şi, poate, şi de felul de a fi al Nastasiei Filipovna din *Idiotul*, Elena a ridicat-o pe nefericită, a sărutat-o cu înflăcărare şi a încheiat teatral scoţându-şi de la mână o brăţară minunată, moştenire de familie, şi a insistat ca Anna să o primească pentru a-şi aminti de ea. Apoi, în culmea exaltării, i-a spus: „Să te rogi pentru mine, draga mea, sufletul meu! Promite-mi c-ai să te rogi pentru mine!“

La întoarcere, după ce trenul s-a pus în mişcare, pe când trupurile deja gârbovite ale bieţilor lui părinţi rămaşi pe peron, fluturând batistele, convinşi că nu aveau să îşi mai vadă vreodată singurul fiu, se făceau tot mai mici, lui Eduard i-a dat prin cap gândul că, dacă Elena şi-a permis luxul de a dărui o asemenea bijuterie nebunei de Anna, nu a făcut-o decât fiindcă ştia că are o alta şi mai frumoasă. În ziua dinaintea plecării s-au dus să-şi ia rămas bun de la Lili Brik şi, cu certitudine, baba le-a înmânat scrisorile de recomandare promise („Îţi încredinţez, îi scria fostei ei rivale, Tatiana, doi copii minunaţi. Ai grijă de ei. Fii zâna lor bună.“), însă pentru întâia oară de când o vizitau, nu mai purta la încheietura mâinii brăţara deosebit de preţioasă despre care, de altfel, nici nu a venit vorba în timpul vizitei.

7 Politburo: Biroul Politic al Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. (*N.t.)*

III

New York, 1975–1980

1

Un francez care ajunge pentru întâia oară la New York nu este uimit sau, dacă totuşi i se întâmplă, atunci aceasta este fiindcă oraşul seamănă foarte tare cu ceea ce a văzut prin filme. Pentru eroii noştri, în schimb, copii ai Războiului Rece şi ai unei ţări în care filmele americane erau proscrise, întreaga imagerie era cu totul nouă: aburii urcând din gurile de aerisire, scările metalice agăţate ca nişte păianjeni pe lateralele imobilelor din cărămidă înnegrită, firmele luminoase cocoţate unele peste altele pe Broadway, orizontul văzut de pe iarba din Central Park, agitaţia necontenită, sirenele maşinilor de poliţie, taxiurile galbene, lustragii negri, oameni vorbind de unii singuri în timp ce mergeau pe stradă, toate întâmplându-se fără ca cineva să se bage pentru a pune puţină ordine în lucruri. Pentru cine sosea de la Moscova, era ca şi când ar fi trecut dintr-un film alb-negru într-unul color.

Cele dintâi zile şi le-au petrecut umblând încolo şi-ncoace prin Manhattan, ţinându-se de mână, de mijloc, uitându-se lacomi de jur împrejur, privindu-se apoi unul pe altul, izbucnind în râs şi sărutându-se cu mai mare sete. Şi-au cumpărat un plan al oraşului dintr-o librărie cum nu mai văzuseră vreodată: în loc să se afle sub cheie, dincolo de tejghea, ca nasturii într-o mercerie, cărţile erau toate la îndemână. Puteai să le răsfoieşti, ba chiar le puteai citi fără a fi obligat să le cumperi. Cât despre planul oraşului, acesta i-a uluit de-a binelea: dacă scria acolo că a doua stradă la dreapta era St. Mark’s Place, ei bine, atunci exact St. Mark’s Place era, lucru de neconceput în Uniunea Sovietică unde planurile oraşelor, dacă le găseai, erau fără excepţie false, fie pentru că datau din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, fie pentru că anticipau mari lucrări şi deci prezentau oraşul respectiv aşa cum era de nădăjduit că va arăta peste cincisprezece ani, fie din simpla dorinţă de a rătăci vizitatorul, mereu mai mult sau mai puţin suspect de spionaj. Umblau, intrau prin magazine de haine mult prea scumpe pentru ei, prin *diners*, prin *fast-foods*, prin mici cinematografe unde se puteau vedea două filme la rând cu preţul unui singur bilet, în unele locuri proiectându-se filme porno, care îi fermecau de asemenea. Ea se uda toată pe locul de lângă Eduard, i-o spunea, iar el o masturba. Când se aprindeau luminile, descopereau în jurul lor publicul, singuraticii pe care gemetele Elenei îi excitaseră mai tare decât filmul, iar Eduard dădea pe-afară de mândrie fiindcă avea o astfel de femeie, atât de frumoasă, fiindcă era invidiat de amărâţii de vecini care intraseră acolo împinşi de mizeria vieţii lor sexuale, nu ca ei, având gustul experienţelor ciudate şi exotice, cele ce caracterizează adevăraţii libertini.

La plecarea din Moscova, Elena vorbea o brumă de engleză, însă Eduard nu ştia niciun cuvânt, nu cunoştea decât alfabetul chirilic, dar, în cele două luni petrecute la Viena, într-un centru de

tranzit pentru emigranţi, unde se dedaseră la tot soiul de şmecherii pentru a nu se trezi în coada care aştepta plecarea spre Israel, se mai cizelaseră şi unul, şi celălalt, bălmăjind o *broken english* cu care, la drept vorbind, se mulţumesc o groază de străini la New York. Şi-apoi erau frumoşi, tineri, îndrăgostiţi, trezeau dorinţa de a li se zâmbi şi de a fi ajutaţi. Când se plimbau înlănţuiţi pe vreo stradă plină de zăpadă din Greenwich Village, erau conştienţi că seamănă cu Bob Dylan şi iubita lui, aşa cum apăreau aceştia pe coperta discului care conţinea melodia *Blowin'in the Wind*. La Harkov, discul cu pricina era cea mai preţioasă comoară a colecţiei lui Kadik. Ţinând cont de grija cu care îl asculta şi umbla cu el, probabil că încă îl mai avea şi că, uneori, când se întorcea de la Uzina *Pistonul*, îl asculta pe ascuns, pentru a nu îl prinde Lydia. S-o mai fi gândind oare şi la viteazul lui prieten Eddy, cel plecat peste mări şi ţări? Bineînţeles că se mai gândea, că avea să se gândească toată viaţa cu admiraţie şi cu amărăciune. Bietul Kadik, îşi zicea Eduard şi, cu cât se gândea mai mult la Kadik, la toţi cei pe care îi lăsase în urmă, la Saltov, la Harkov, la Moscova, cu atât mulţumea cerului că era el însuşi, aşa cum era, nu într-alt fel.

Aveau două adrese: a Tatianei Liberman, prietena şi fosta rivală a lui Lili Brik, şi a lui Brodsky, a celui din urmă fiind oferită, în mica lume a *underground*-ului, pe post de ajutor indispensabil tuturor emigranţilor care plecau la New York, aşa cum, cândva, cine ştie cărui ţăran sărac din Bretagne ori din Auvergne, care visa să îşi încerce norocul la Paris, i se dădea adresa vreunui văr pe care toţi îl considerau om făcut pe acolo. Fiindcă Brodsky, expulzat cu trei ani mai înainte, ajunsese vedeta întregii creme a „nomenclaturii" intelectuale a Vestului, de la Octavio Paz la Susan Sontag. Scriitorul făcuse multe pentru a deschide ochii noilor săi prieteni — cea mai mare parte dintre ei, încă tovarăşi de drum ai unor partide comuniste — asupra realităţii regimului sovietic şi nici chiar sosirea cu surle şi trâmbiţe a lui Soljeniţîn nu îi slăbise poziţia, întrucât Soljeniţîn era o personalitate dificilă, pe când Brodsky, cu aerul său de profesor Nimbus8, se dovedea un rege al conversaţiilor poetice, în relaţii amicale cu toţi marii lumii respective. A sta de vorbă cu el, ca şi cu Luis Borges, ajunsese de-a dreptul un gen literar. Legendarul restaurant *Russian Samovar*, de pe strada 52, din Manhattan, se mândreşte şi în ziua de azi că Brodsky l-a năşit. Emigranţii ruşi din New York îl numeau cu tot respectul *nacealnik*, patronul, aşadar, tot aşa cum, în treacăt fie zis, îi spuneau lui Stalin cekiştii.

Brodsky nu îşi mai amintise bine, la telefon, cine era Eduard — i se trimiseseră atâţia ruşi din ăştia, care nici măcar nu vorbeau englezeşte!… —, dar i-a dat întâlnire într-o ceainărie din East Village, loc liniştit, cu lumini discrete, cu pretenţia unui farmec *Mitteleuropa* şi propice discuţiilor îndelungi despre literatură de genul „ce preferi: Dostoievski sau Tolstoi? Ahmatova sau Ţvetaeva?", sport favorit al poetului. Exact ca şi apartamentele bătrânilor intelectuali moscoviţi, era stilul de interior pe care Limonov îl detesta, iar lucrurile nu s-au îndreptat sub nicio formă în clipa în care a descoperit că nu se serveau băuturi alcoolice. Din fericire, Elena venise şi ea. Lui Brodsky îi plăceau femeile frumoase, Elena şi-a pus în valoare farmecele fără greutate, după cum avea să recunoască mai apoi, aşa că au început amândoi să discute tot mai relaxaţi. Rămas cumva deoparte, Eduard s-a apucat să-l analizeze pe poet. Părul roşcat al acestuia începuse deja să bată în argintiu, fuma şi tuşea mult. Se spunea că are o sănătate şubredă şi că este bolnav de inimă. Era greu de crezut că nu avea nici patruzeci de ani, i-ai fi putut da chiar cu cincisprezece mai mult şi, deşi era cu puţin mai tânăr decât el, Eduard se simţea în faţa lui ca un copil gălăgios alături de un bătrân înţelept. Un bătrân înţelept răutăcios, de altfel prietenos, totuşi, mult mai deschis decât la Moscova deşi, dincolo de bunăvoinţă, se ghicea condescendenţa omului ajuns, care ştie că un val degeaba încearcă să îl alunge pe celălalt, că nou-veniţii urmau să fie obligaţi să vâslească multă vreme în bărcile lor de salvare înainte de a pune mâna pe cabina lui de la clasa întâi.

— Ştii, America este o junglă, a zis întorcându-se în sfârşit către Eduard, duşman declarat al clişeelor. Ca să supravieţuieşti pe aici îţi trebuie piele de elefant. Eu am aşa ceva. Tu, nu sunt

sigur…

Băi, rahat bătrân, i-a răspuns Eduard în gând, fără a înceta să surâdă cu nevinovăţie, în aşteptarea posibilei continuări: ponturi, relaţii… Şi totul soseşte fără a fi necesar să mai întrebe. Eduard va trebui să îşi câştige cumva pâinea. Fiindcă ştie să scrie, să se ducă să-l vadă pe Moise Borodatikh, redactorul-şef de la *Ruskoie Delo*, cotidian de limba rusă pentru emigranţi.

— Nu e ceva de genul noutăţi senzaţionale despre Watergate, a explicat ironic Brodsky, dar dacă o să-ţi faci timp să înveţi engleza, s-ar putea să te scoţi.

Şi dacă se va ivi ocazia, îi va duce pe Eduard şi pe Elena la prietenii lui, la familia Liberman, unde vor întâlni ceva lume…

Vagă invitaţie. Eduard nu a rezistat plăcerii de a-i spune că aveau deja făcută legătura cu familia Liberman, ba chiar că se vor duce săptămâna viitoare la un *party* la aceştia. A urmat un moment de tăcere, apoi concluzia veselă a lui Brodsky:

— Atunci o să ne vedem acolo.

Party-ul de la Libermani ar trebui povestit, la modul ideal, ca un bal dat la castelul de la Vaubyessard, din *Doamna Bovary*, fără a omite nici cea mai mică linguriţă ori lumină. Mi-ar plăcea să fac aşa ceva, dar nu mă pricep. Să spunem numai că scena se petrece într-un *penthouse* imens din Upper East Side, că lista de invitaţi dozează în proporţii ideale averea, puterea, frumuseţea, gloria şi talentul, pe scurt că ne aflăm în paginile mondene ale revistei *Vogue* şi că Elena şi Eduard, introduşi imediat în societate de stăpânul casei, îşi definesc în gând noul scop al vieţii: ea, să îşi facă un loc în această lume, el, să o prefacă în cenuşă. Cu toate acestea, înainte de a-i da foc, ar fi interesant să o vadă mai îndeaproape, bucuros să constate că, deşi plecat din Saltov, a ajuns până aici. Nimeni din Saltov nu a văzut şi nici nu are să vadă vreodată asemenea încăperi. Şi nimeni dintre invitaţii familiei Liberman nu are nici cea mai mică idee despre ceea ce înseamnă Saltov. El, în schimb, le cunoaşte pe amândouă, şi în asta îi şi constă puterea.

Nici nu a apucat însă să se îmbete bine cu gândul plin de orgoliu că a şi fost obligat să îşi lase baltă iluziile, fiindcă în mijlocul unui salon, în centrul atenţiei, în centrul a tot ceea ce ar fi cu putinţă, indiferent unde s-ar afla omul acesta, îl zăreşte pe nimeni altul decât pe Rudolf Nureev. N-a mai rămas nicio şansă: tocmai când se credea un cuceritor mongol care şi doar prin simpla-i prezenţă calmă, crudă, opacă va dezvălui nu peste multă vreme fadoarea acestei lumi a indivizilor rafinat de civilizaţi, trebuia să dea peste Nureev care venea încă şi mai de departe, din adâncurile mocirloase ale unei localităţi pierdute prin Başkiria, care a reuşit să sară atât de sus şi care, strălucitor, demonic, este întruchiparea seducţiei barbare. Alţii ar încerca să se apropie de el, să îi prindă privirea, Elena vizibil asta îşi doreşte să încerce. Nu şi Eduard, care se îndepărtează posomorât, trece în altă încăpere, se refugiază la toaletă unde sunt puse în rame nişte desene ale lui Dali dedicate Tatianei Liberman.

Şi uite că exact Tatiana este cea care, acum, cu o exuberanţă slavă uşor exagerată, îi sărbătoreşte pe cei doi copii fermecători. Nu mai este tânără, dar oricum nu are vârsta lui Lili Brik, şi arată infinit mai bine. Excentrică, fumează cu un portţigaret, coafată ca Louise Brooks în vremea jazzului şi a lui Scott Fitzgerald. Măritată cu un aristocrat francez, văduvă de război, se recăsătorise cu un întreprinzător ucrainean, Alex Liberman, pe care îl urmase la New York, unde acesta ajunsese director artistic al publicaţiilor Condé Nast, precum *Vogue* şi *Vanity Fair*, pentru a nu cita decât navele amiral. De la postul lor de comandă, Alex şi soţia lui fac şi desfac de treizeci de ani carierele fotografilor, manechinelor şi chiar ale artiştilor cel puţin la început străini de lumea modei. Ei sunt cei care au creat-o şi pe aceea a lui Brodsky, le şopteşte Tatiana tinerilor Limonovi. Bietul de el, când a părăsit URSS-ul a avut cel puţin bunul-simţ de a evita Israelul, însă a acceptat, nu se ştie la sfatul cărui imbecil, invitaţia Universităţii din Ann Arbor, unde s-a trezit îngropat de viu printre profesorii de literatură rusă care fumau pipă şi se îmbrăcau cu veste

tricotate, soartă înfricoşătoare, din ghearele căreia l-au smuls Limermanii, aducându-l la New York şi prezentându-l prietenilor lor. „Şi vedeţi cum, acum…“, adaugă Tatiana arătându-l pe Brodsky: sosit ultimul, ca întotdeauna, cu haina lui antică şi pantalonii şifonaţi, evident cu mintea în altă parte, atent însă la ceea ce îi spune o fată extrem de înaltă, hieratică, splendidă, despre care Elena, extaziată, îi şopteşte bărbatului ei că este manechinul Veruşka. Când privirile i se încrucişează cu ale stăpânei casei, poetul îi trimite, ca pe o elegie, un zâmbet tandru ca o binecuvântare, şi cam servil, constată Eduard cu cruzime. Apoi, recunoscându-i şi pe cei doi tineri ruşi, ridică spre ei cupa de şampanie ca pentru a le spune: „Noroc, copii, aţi ajuns unde trebuie, nu vă mai rămâne decât să şi jucaţi cum trebuie.“

Şi astfel, s-au trezit luaţi în braţe de familia Liberman, la fel ca Brodsky, şi întronaţi în *jet-set*. Perspectiva de a fi admişi ca obişnuiţi ai locului în rezidenţele patricienilor a potolit cât de cât cel dintâi reflex al lui Eduard care le-ar fi dat foc tuturor. Un contract de manechin pentru Elena, o carte de succes cu numele lui pe copertă şi paternalistul căpitan Levitin n-avea decât să stea cu ochii pe el.

Şi aşa, la început lucrurile au părut să meargă bine. Libermanilor le plăcea tot ceea ce era rusesc, tinereţea, insolenţa şi chiar făcuseră o pasiune pentru cei doi. I-au invitat şi la alte *party-uri*, nu mai puţin fastuoase, unde puteau fi întâlniţi Andy Warhol, Susan Sontag, Truman Capote, ca să nu mai vorbim de congresmenii de toate culorile. Într-o zi, Tatiana i-a prezentat-o pe Elena marelui fotograf Richard Avedon, iar acesta i-a lăsat cartea de vizită spunându-i să îl sune, un alt Salvador Dali care, într-o engleză la fel de primitivă ca a fetei, s-a declarat încântat de „fermecătorul ei schelet mic“ (ce e drept e drept, era subţire, dacă nu cumva slabă moartă), spunându-i că ar vrea să îi facă un portret, poate alături de Grace Jones. Într-un weekend, Libermanii i-au luat cu ei, pe locurile din spate ale automobilului, la conacul lor din Connecticut. Vizitând atelierul unde fiica snoabă şi depresivă a Tatianei se dedica literaturii, Eduard se întrebase ce cărţi se pot naşte într-un cadru atât de liniştit, de confortabil şi, din punctul lui de vedere, de-a dreptul mort. Pentru a scrie lucruri interesante, îşi spunea el, trebuie ca, mai întâi, să trăieşti lucruri interesante, să afli ce înseamnă duşmănia, sărăcia, războiul. S-a abţinut însă să o spună, declarându-se, cuminte, încântat de peisaj, de decoraţiunile casei, de prăjiturile de la micul dejun. În definitiv, nu erau, el şi Elena, decât doi tineri ruşi adorabili, două micuţe animale de companie şi era încă prea devreme pentru a renunţa la respectiva funcţie. Şi-a dat seama de asta riscând o observaţie despre gustul pentru onoruri pe care Brodsky îl ascundea sub mina lui de savant lunatic. Tatiana îl oprise scurt, ridicând din sprâncene: chiar şi o asemenea remarcă însemna a merge prea departe.

La întoarcerea de la ţară, Libermanii i-au lăsat cu maşina chiar acasă. Alex s-a bucurat că Limonovii locuiau ca şi ei în Lexington: „Ia te uită, suntem vecini, vasăzică!“ Numai că primii locuiau în înaltul Bulevardului 5, pe când ceilalţi la numărul 223, mai jos de atât nemaiputându-se în *down-town*, distanţa fiind aceeaşi cu cea care separă, la Paris, Bulevardul Foch de Goutte-d’Or. Cuplul de bătrâni bogătaşi a insistat să viziteze apartamentul tânărului dar săracului cuplu, declarând fermecătoare dormitorul minuscul ce dădea spre o curte întunecată şi bucătăria jucând şi rol de baie plină de gândaci. Cu toate acestea, nici măcar susceptibilului Eduard nu i se păruseră lipsite de decenţă comentariile, ci mai degrabă încurajatoare, întrucât cel puţin Alex cunoscuse greutăţile vieţii şi părea sincer când, gândindu-se poate şi la morocănoasa lui fiică vitregă, a repetat: „Nu e rău, nu e rău deloc, cam aşa trebuie să te urneşti la început. Când eşti tânăr trebuie să lupţi şi să îţi fie foame, altfel nu ajungi nicăieri.“

Peste câteva zile le trimiseseră un televizor ca să progreseze mai rapid în învăţarea limbii engleze. De cum i-au dat drumul a şi apărut Soljenîţîn, unic invitat al unui *talk-show* excepţional,

iar una dintre cele mai frumoase amintiri ale lui Eduard este aceea că i-a tras-o-n cur Elenei sub barba profetului care îşi perora filipica la adresa Occidentului căruia îi stigmatiza decadenţa.

8 Professor Nimbus: personaj de benzi desenate creat în 1934 de André Daix, model al omului de ştiinţă extravagant şi cu capul în nori. (*N.t.*)

2

Ruskoie Delo era un cotidian de limba rusă apărut în 1912, puţin înainte de *Pravda,* căreia îi semăna până la confuzie atât ca format, cât şi ca aspect al literelor. Birourile se aflau la unul dintre etajele unei clădiri vechi, nu departe de Broadway şi, deşi numele magic, până la prima vizită, îl făcuse pe Eduard să viseze, te-ai fi putut crede într-un cartier liniştit al unui orăşel ucrainean. Şi meseria de jurnalist îl făcea să viseze, fiindcă se gândea la Hemingway, la Henry Miller, la Jack London, care o practicaseră şi ei la început, deşi, după cum Brodsky îl prevenise, modul în care era concepută la *Ruskoie Delo* nu era chiar trepidant. Munca lui consta în a traduce şi a compila articole din ziarele newyorkeze pentru cititorii ruşi care nu ţineau neapărat la noutatea ştirilor, cu atât mai mult cu cât primeau abonamentul cu trei zile întârziere. Dincolo de acest surogat de informaţie, jurnalul mai cuprindea un foileton interminabil intitulat *Castelul prinţesei Tamara*, reţete de bucătărie care nu erau decât, mai mult sau mai puţin, variante de *kasha* şi, mai ales, scrisori sau articole (graniţa nu era prea clar definită) ale unor grafomani anticomunişti. Redactorii erau nişte evrei bătrâni, cu bretele, abia vorbind engleza deşi erau în America de vreo cincizeci de ani, cei mai mulţi emigrând imediat după Revoluţie ba chiar, cel mai în vârstă amintindu-şi încă dinainte de aceasta vizitele la ziar ale lui Troţki. Lev Davidovici, povestea moşul cui nu avea altceva de făcut decât să îl asculte, locuia în Bronx trăind de azi pe mâine, făcând economii din mai nimic şi ţinând conferinţe despre revoluţia mondială în faţa unor săli goale. Chelnerii din micile restaurante pe unde mânca nu îl puteau suferi întrucât Troţki considera jignitor să le lase bacşiş. În 1917, a cumpărat pe credit mobilier în valoare de 200 de dolari, după care a dispărut fără urmă şi, când firma la care se împrumutase a dat de urma lui, el era deja comandantul armatei celei mai mari ţări din lume.

Degeaba i se tot repetase, cât fusese copil, că Troţki era duşmanul omenirii, Eduard ţinea extrem de mult la insul cu un destin de o asemenea spectaculoasă anvergură. Îi plăcea să îl asculte şi pe Porfir, un ucrainean ceva mai tânăr, care începuse războiul ca soldat în Armata Roşie şi, după ce intrase pentru o vreme în armata lui Vlasov, aşadar a ruşilor albi care luptau de partea nemţilor, îl încheiase ca gardian într-un lagăr din Pomerania. Un mic lagăr simpatic pentru prizonierii de război care nu erau ofiţeri, preciza bătrânul, nu unul de exterminare. Totuşi, oameni a omorât destui, dar nu se lăuda cu asta. Într-o zi, Eduard i-a mărturisit că el nu ar fi în stare să facă aşa ceva. „Ba da, l-a liniştit Porfir, fii fără grijă, când ajungi cu spatele la zid faci şi tu ce face toată lumea.“

Atmosfera la *Ruskoie Delo* era liniştită, prăfuită şi foarte rusească. Dimineaţa se bea cafea, tot timpul ceai cu mult zahăr şi, aproape o dată la două zile, o aniversare care justifica scoaterea la iveală a castraveţilor muraţi, a vodcii şi a coniacului Napoleon pentru linotipişti, semn de maxim snobism. Îi ziceau „dragul meu“ şi „Eduard Veniaminovici“, formulă lungă cât o zi de post. Până la urmă era un locşor cald şi liniştitor pentru cineva care tocmai debarcase şi nu vorbea englezeşte, dar şi un azil pentru muribunzi în care eşuau speranţele celor care, pesemne, sosiseră în America socotind că aici îi aştepta o nouă viaţă, după care se împotmoliseră în atmosfera călduţă şi blândă, în mici certuri, în nostalgii şi deşarte nădejdi de întoarcere acasă. Pentru toţi, oaia neagră, mai ceva decât bolşevicii, era Nabokov. Şi asta nu fiindcă i-ar fi şocat *Lolita* (bine, totuşi, un pic…), ci fiindcă nu mai scria romanele unui emigrant pentru emigranţi şi întorsese spatele micii lor lumi fanate. Lui Eduard nu îi plăcea nici atât Nabokov, din cauza urii de clasă şi a dispreţului faţă de literatura scrisă doar pentru cunoscători, însă nu-şi dorea să-l deteste din motivele celorlalţi, nici să rămână între pereţii trăsnind a mormânt şi a pişat de pisică.

În mare, un scriitor are de ales, pentru a fi cunoscut, între a inventa poveşti, a spune unele adevărate sau a-şi expune părerea asupra lumii aşa cum personal o vede. Cum Eduard era lipsit de imaginaţie, tabloul bandiţilor din Harkov şi cel al *underground*-ului moscovit nu interesau pe nimeni, iar despre versurile sale ce să mai vorbim, îi mai rămânea cariera de polemist. Înmânarea Premiului Nobel pentru pace lui Saharov i-a oferit ocazia de a debuta în domeniu.

Marele fizician, părintele bombei cu hidrogen sovietice, se raliase de câţiva ani disidenţei, militând public pentru respectarea acordurilor de la Helsinki, aşadar, a drepturilor omului în ţara sa. Nu există nicio mărturie despre Andrei Saharov care să nu îl prezinte drept un om de o rigoare intelectuală fără cusur, de o rectitudine morală aproape de cea a sfinţilor, nu există niciun motiv pentru ca toate acestea să nu fie demne de încredere, dar nici vreunul, pentru momentul la care am ajuns cu povestea noastră, spre a ne mira că legenda strălucitoare creată în jurul disidentului îl exaspera pe Eduard. În consecinţă, s-a închis în casă două zile pentru a explica, ajutat de un stil turbat şi batjocoritor, că disidenţii nu erau altceva decât nişte inşi rupţi de popor, reprezentându-se doar pe ei înşişi şi, în cazul lui Saharov, interesele castei lor, a înaltei nomenclaturi ştiinţifice. Că, dacă din întâmplare ar fi ajuns la putere ei ori politicienii cuceriţi de ideile lor, ar fi fost o catastrofă încă şi mai mare decât actuala birocraţie. Că viaţa în Uniunea Sovietică este într-adevăr cenuşie şi plicticoasă, dar numai în lagărele de concentrare pe care disidenţii le descriau. În sfârşit, că nici în Occident lucrurile nu mergeau mai bine şi că emigranţii, îmboldiţi de acei iresponsabili contra propriei lor patrii, suferă crunt fiindcă au părăsit-o întrucât tristul adevăr este că în America nimeni nu are nevoie de ei.

În acest sens, evident vorbea numai în numele lui, începând să se teamă, după primele şase luni în care nu ajunsese la altceva decât să mucezească la *Ruskoie Delo* şi să facă pe figurantul pe la *jet-set*-uri, că acesta îi va fi destinul. De euforia plină de încredere de la sosire se alesese praful, articolul intitulându-i-se, de altfel, *Deziluzie*. Textul i-a fost refuzat de *New York Times* şi de alte ziare prestigioase sau, mai degrabă, *New York Times* şi celelalte ziare nici măcar nu i-au dat vreun semn că i l-au primit. Într-un târziu a apărut totuşi într-o revistă obscură, la mai bine de două luni după evenimentul pe care dorise să-l utilizeze drept pretext pentru a trezi interesul publicului. În concluzie, a trecut neobservat exact de cei pe care-i viza: editorialiştii-vedetă şi creatorii newyorkezi de opinie. În schimb, făcuse să izbucnească furtuna în paharul cu apă al emigraţiei. Blânda toropeală de la *Ruskoie Delo* fusese tulburată. Chiar şi aceia care recunoşteau că analiza avea şi o parte de adevăr considerau nepotrivită aducerea ei în faţa publicului cu surle şi trâmbiţe. Nu însemna aşa ceva a face jocul comuniştilor?

Într-o dimineaţă, Moise Borodatikh, redactorul-şef, l-a chemat la el pe Eduard şi, cu un deget tremurând de indignare, i-a arătat un ziar deschis pe birou. Eduard s-a plecat puţin, pentru a-şi

vedea fotografia întinsă pe o jumătate de pagină. Era o imagine veche, de la Moscova, deşi acum părea a se afla la picioarele unui zgârie-nori newyorkez. Ziarul, sovietic, era *Komsomolskaia Pravda* şi sub montajul fotografic se anunţa: „Poetul Limonov dezvăluie întreg adevărul despre disidenţă şi emigraţie.“ A citit articolul, apoi a ridicat ochii cu un zâmbet uşor contrariat, uşor fatalist, încercând să ia totul în glumă. Numai că Moise Borodatikh nu a făcut la fel. După câteva clipe de tăcere, a explodat: „Se zice că eşti agent KGB“. Eduard a ridicat din umeri: „Mă întrebaţi cumva dacă sunt ori nu?“ Şi a ieşit din birou fără a mai aştepta să fie dat pe uşă afară.

Adversitatea altora era reconfortantă pentru cuplul lor, însă, de la o vreme, tot mai puţin. Elena îi scăpa printre degete. Convinsă de premoniţiile lui Lili Brik, îşi închipuise că va ajunge un manechin celebru, numai că Alex Liberman care, doar cu o vorbă, îi putea deschide toate uşile la *Vogue*, nu spusese încă nimic, mulţumindu-se să îi facă unele complimente legate de frumuseţea ei cu o galanterie care, în timp, friza perversiunea. Asistenţii lui Avedon şi Dali nu o mai sunaseră, aşa că începuse să descopere statutul de proletară de lux. Pentru a se prezenta la agenţiile de profil, avea nevoie de un *book*, or o tânără frumoasă, dar necunoscută, care avea nevoie de un *book* era evident prada tuturor bărbaţilor puşi pe agăţat, care îşi zic fotografi. Tot mai adesea, când Eduard se întorcea seara acasă, nu o mai găsea acolo. Îl suna pentru a-i spune să cineze fără ea fiindcă şedinţa de fotografie nu se încheiase. Auzea muzică în încăperea în care se găsea Elena şi o întreba dacă vine repede acasă. „Da, da, repede.“ Şi „repede“ rareori era înainte de două sau trei noaptea, când sosea ruptă de oboseală, plângându-se că a băut prea multă şampanie şi a tras prea multă cocaină, totul pe un ton iritat, de parcă ar fi dorit să zică: „Eu muncesc, da?!“ Era iarnă, în casă era frig, se băga îmbrăcată în pat, ţinând să fie luată în braţe până adormea, însă fără a mai avea puterea de a face dragoste. Sforăia, cu nasul mereu înfundat. Prin somn, chipul i se strâmba în contracţii de silă. Eduard rămânea treaz până în zori, torturat de gândul că nu avea mijloacele necesare pentru a întreţine o femeie atât de frumoasă, care îl va părăsi tot aşa cum a făcut şi el cu Anna, fiindcă se găseau alţii mai buni decât el pe piaţă. Era fatal, asta era legea, în locul ei ar fi procedat la fel.

El o întreba, ea încerca să evite răspunsul. El dădea să stea de vorbă cu ea, ea ofta: „Păi, despre ce-ai vrea să vorbim?“ Când îi mărturisea ce îl frământa, ea ridica din umeri replicându-i că asta era problema lui, că era prea serios. „Cum adică prea serios? Prea îndrăgostit de tine?“ Nu, că, adică, nu ştia să se distreze. Că nu ştia să se bucure de viaţă. Gura i se strâmba de amărăciune când zicea astfel de cuvinte, aşa că el o împingea până în faţa oglinzii din baie, remarcând: „Uită-te la tine. Ţi se pare că arăţi a om care se bucură de viaţă? Care chiar se distrează? — Cum ai vrea să mă distrez cu tine? îi răspundea. Tot timpul numai scene îmi faci. Şi parc-ai fi de la KGB, aşa mă interoghezi“.

Din scenă în scenă, din interogatoriu în interogatoriu, până la urmă Elena a mărturisit. Ca toate femeile aflate în situaţia ei, la început a încercat să nu dea drumul la prea mult — „Ce contează cine e?“ —, numai că Eduard nu a lăsat-o până când nu a aflat că individul se numea Jean-Pierre. Da, francez. Fotograf. Patruzeci şi cinci de ani. Frumos? Nu tocmai: chel şi bărbos. Apartament, un fost spaţiu comercial transformat în locuinţă, pe Spring Street. Nu cine ştie ce bogat, nu, nici vreun superstar al profesiei, dar se descurca. Un adult în toată puterea cuvântului, nu un mic ucrainean amărât, care le reproşa tuturor propriile eşecuri şi nu mai înceta cu scandalurile şi cu jelitul.

Aşa îl vedea ea în clipa aceea, iar el chiar plângea. Eduard, cel tare ca piatra, plângea. Ca în cântecul lui Jacques Brel, era gata să se transforme în umbra mâinii, a câinelui ei, numai să nu îl părăsească. „Nici nu vreau să te părăsesc“, i-a spus impresionată să îl vadă cât suferea. Bărbatul şi-a revenit: atunci, tot e bine. Cât vor rămâne împreună, totul va fi bine. Nu are decât să aibă un

amant, nu e grav. Poate să fie şi curvă. Eduard va fi peştele ei. Ar fi chiar excitant, un episod printre atâtea altele, tot excitante şi ele, din viaţa lor de aventurieri, de libertini, dar de nedespărţit. Pactul îl exaltase, aşa că, de acum, îşi dorea să bea o şampanie pentru a-l sărbători. Liniştită, Elena i-a zâmbit spunându-i evaziv: da, da.

În noaptea aceea au făcut dragoste, au adormit sfârşiţi de oboseală şi, în zilele următoare, cum el nu mai era obligat să meargă la serviciu, nu a mai avut decât o unică obsesie: să rămână închis cu ea în casă, să nu se mai dea jos din pat, să nu se mai oprească din futut. Doar în ea se simţea în siguranţă, doar în ea se simţea călcând pe pământ sigur. În jur, numai nisipuri mişcătoare. Rămânea în erecţie câte trei-patru ceasuri, fără a mai avea nevoie de vibratorul care, deseori, îi înlocuia pula pentru a-i asigura Elenei acele interminabile orgasme cu repetiţie, ce erau bucuria amândurora. Îi ţinea capul în palme, se uita la ea, o ruga să rămână cu ochii deschişi. Ea îi deschidea cât de larg putea şi Eduard citea în ei tot atâta groază pe câtă iubire. Apoi fata, sfârşită, cu minţile rătăcite, se întorcea pe o parte. Iar el ţinea să o ia de la capăt. Ea îl împingea şi, cu voce adormită, îi zicea nu, nu mai pot, mă doare pisicuţa. Şi el se prăbuşea ca într-un puţ fără fund, simţindu-se părăsit. Se ridica apoi şi se ducea în cămăruţa care ţinea loc de bucătărie, de baie şi de closet. În lumina galbenă a becului, scormonea prin coşul de rufe murdare şi scotea câte un bikini al ei pe care îl adulmeca, îl râcâia cu vârfurile unghiilor, căutând urmele de spermă ale celuilalt. Se masturba acolo, îndelung, fără a reuşi să termine, după care se întorcea în patul ale cărui aşternuturi miroseau a sudoare, a spaimă şi a vin prost, care se vărsase pe când îl băuseră direct din sticlă. Sprijinit într-un cot, privea trupul ghemuit cu genunchii la gură, alb şi slab, al femeii pe care o iubea, sânii ei mici, cu sfârcuri ascuţite, ciorapii groşi de la capătul picioarelor lungi, de broască. Fiindcă se plângea că are circulaţia periferică proastă, aşa că picioarele îi erau mereu îngheţate. Lui îi plăcea, îi plăcea enorm să i le ia în mâini şi să i le maseze uşor, până când i le încălzea. O, cât o iubise! Cât de frumoasă i se părea! În realitate, chiar atât de frumoasă să fi fost? Molia aia bătrână de Lili Brik nu şi-o fi bătut joc de ea cu cruzime, făcând-o să creadă că întreg Occidentul avea să cadă la picioarele ei? Dacă Alex Liberman nu făcuse nimic pentru ea, dacă agenţiile de modeling nu îi dădeau telefon, însemna că exista un motiv, iar acesta sărea în ochi când te uitai la fotografiile ei din *book*. Era o fată frumoasă, într-adevăr, dar de o frumuseţe stângace, provincială. Acolo, la Moscova, te făcea să visezi, doar că exact Moscova era provincia. Concluzia era patetică, odată ce realizai adevărul — contrastul, aşadar, dintre maimuţăreala ideii de femeie fatală şi reala ei condiţie de manechin *would-be*, care şi-o trăgea cu fotografi de mâna a treia şi care nu avea să ajungă niciodată ceea ce visase. I se părea că vede totul tot mai limpede şi-i venea să o trezească pentru a i-o spune. Adăuga în gând cuvintele cele mai pline de cruzime care, cu cât se dovedeau mai tăioase, cu atât păreau mai lucide, şi simţea o dureroasă bucurie, dar şi un imens val de milă urcând în el, vedea în faţa lui o biată fetiţă speriată, nefericită, pe care nu-şi mai dorea decât să o apere, să o ducă acasă de unde nu ar fi trebuit să plece niciodată, şi ochii i se ridicau spre icoana pe care, ca toţi ruşii, chiar şi cei necredincioşi, o agăţaseră într-un colţ al camerei sinistre, pierdute în ţara aceea străină, şi avea senzaţia că Sfânta Fecioară ţinând la sân un copil Isus cu capul prea mare, se uita la ei cu tristeţe, cu lacrimile curgându-i pe obraji, şi o ruga să-i salveze pe amândoi, chiar dacă nu credea în Ea.

Numai că Elena se trezea şi iadul o lua de la capăt. Ea îşi dorea să iasă, el nu ar fi vrut ca ea să plece de acasă, aşa că se certau, beau, se luau la bătaie. Ea se făcea rea când bea şi, fiindcă îi ceruse să îi spună întreg adevărul, să nu îi ascundă nimic, foarte bine, nu îi va ascunde nimic, o să-i spună tot ceea ce îl va face să sufere mai aprig. De pildă, că Jean-Pierre o iniţiase în tainele sadomasochismului. Că se legau reciproc, că el îi cumpărase un colier plin de cuie, care semăna cu o zgardă de câine, şi un vibrator ca al lor, dar mai gros, pe care ea i-l băga în cur. Detaliul

acesta — vibratorul pe care i-l băga singură în cur lui Jean-Pierre — l-a făcut pe Eduard să îşi piardă minţile. A lipit-o de pat şi s-a apucat s-o strângă de gât. I-a simţit vertebrele fragile sub mâinile lui puternice, nervoase. La început Elena a râs, l-a sfidat, apoi chipul i s-a înroşit şi expresia i-a trecut de la dispreţ la neîncredere, de la neîncredere la teroare pură. A încercat să îi opună rezistenţă, să dea din picioare, însă el o strivea sub propria greutate, citind în ochii ei că a înţeles ce era pe cale de a i se întâmpla. Pe urmă Eduard a strâns, a strâns, încheieturile degetelor lipite de gâtul ei s-au albit, femeia se zbătea, voia aer, voia să trăiască. Groaza şi zbaterile corpului Elenei l-au excitat în asemenea măsură, încât a ejaculat şi, în timp ce sexul în sfârşit i s-a golit sacadat, îndelung, a slăbit strânsoarea, a desfăcut palmele şi şi-a lăsat mâinile să atârne, culcându-se peste ea.

De vorbit, aveau să vorbească mult mai târziu despre acest subiect. Ea avea să-i spună că i se păruse excitant, dar îşi spusese că, dacă Eduard urma să mai încerce, cu siguranţă avea să meargă până la capăt şi din acest motiv l-a şi părăsit.

— Ai avut dreptate, a recunoscut bărbatul. Aş mai fi încercat şi aş fi mers până la capăt.

În ziua în care, întorcându-se de la cumpărături, a găsit dulapurile goale, nu s-a mirat. A căutat prin sertare, sub pat, în coşul de gunoi câteva urme ale Elenei şi a pus tot ceea ce a găsit sub icoană: un ciorap cu firele duse, un Tampax, câteva poze prost făcute şi rupte. A aprins o lumânare. Dacă ar fi avut un aparat de fotografiat, ar fi făcut o fotografie a acelui memorial — memorialul de la Sfânta Elena, şi-a spus rânjind. A rămas o clipă în faţa obiectelor, aşezându-se cum o fac ruşii pentru o rugă scurtă, înainte de călătorie.

După care a plecat.

3

Despre săptămâna care a urmat, el, care îşi aminteşte totul, nu mai ţine minte nimic. Probabil că a umblat fără ţintă pe străzi, că a stat la pândă în faţa casei lui Jean-Pierre, că s-a bătut cu acesta (avusese drept martori ochii învineţiţi) şi, mai ales, a băut până nu a mai ştiut de el. *Zapoi* total, *zapoi* kamikaze, *zapoi* extraterestru. Mai ştie doar că Elena a plecat pe 22 februarie 1976 şi că s-a trezit pe 28 într-o cameră de la Hotelul *Winslow*, avându-l la căpătâi pe curajosul Lionia Kosogor.

Nu a ieşit din camera aceea şi nici măcar din pat nu s-a dat jos în primele zile. Era prea slăbit, prea rănit şi, apoi, unde să se fi dus? Nu mai avea nici femeie, nici serviciu, nici părinţi, nici prieteni. Întreaga viaţă i se redusese la acel spaţiu de patru paşi lungime şi trei lăţime, la linoleumul uzat, la lenjeria de pat schimbată o dată la cincisprezece zile, la mirosul de hipoclorit şi clorură de sodiu care încerca să îl acopere pe acela de urină şi de vomă, aşadar, exact ceea ce îi trebuia unui ins ca el. Până atunci, crezuse mereu în steaua lui norocoasă, fusese convins că viaţa aventuroasă pe care o ducea avea să-l conducă unde trebuie, că filmul urma să se încheie cu bine. Bine în sensul că, într-un fel sau altul, va ajunge celebru şi toată lumea va şti cine este sau, în cel mai rău caz, cine a fost Eduard Limonov. Acum, când Elena plecase, nu mai credea nimic din toate acestea, ci doar că încăperea sordidă nici vorbă să fie un decor printre multe altele, dovedindu-se chiar ultimul liman spre care îl conduseseră etapele precedente. Punctul terminus. În consecinţă, nu mai avea de aşteptat decât moartea. Înghiţind ciorbele de găină pe care i le pregătea curajosul Lionia Kosogor. Şi adormind cu nădejdea de a nu se mai trezi niciodată.

Hotelul *Winslow* era un reper pentru inşii, de origine evreiască în marea lor majoritate, care alcătuiau, ca şi el, „cea de-a treia emigraţie“, cea a anilor ’70, pe care îi putea recunoaşte pe stradă, chiar şi de la spate, după aura de sastiseală şi de nefericire pe care o emanau. La ei se gândise scriind articolul care îl costase slujba. La Moscova sau la Leningrad fuseseră poeţi, pictori, muzicieni, vajnici *under* care îşi păstrau înflăcărarea în micile bucătării în care locuiau, or, acum, la New York, spălau vase, zugrăveau case, mutau mobilier şi degeaba se chinuiau să mai creadă în ceea ce crezuseră la început, că, adică, nu era decât o situaţie provizorie, că într-o bună zi le va fi recunoscut talentul, fiindcă ştiau bine că aşa ceva nu mai putea fi adevărat. Şi atunci, mereu doar ei între ei, mereu pe ruseşte, se îmbătau, se lamentau, vorbeau despre ţară, visau să fie lăsaţi să se întoarcă, numai că nimeni nu avea să le mai permită asta, deci urmau să moară

continuu hăituiţi şi înşelaţi în aşteptări.

Unul dintre aceştia locuia chiar la *Winslow*. De fiecare dată când Eduard se ducea pe la el pentru a bea un pahar sau pentru a-i cere un dolar, îşi închipuia că are şi un câine, fiindcă în cameră mirosea a câine, într-un colţ erau nişte oase roase, ba chiar şi rahat de câine pe linoleum, însă nici vorbă, nici *măcar* câine nu avea, era singur de-ţi venea să urli şi cât era ziua de lungă citea iar şi iar cele câteva scrisori pe care le primise de la maică-sa. Un altul bătea la maşină tot timpul, fără a publica un rând cel puţin, şi trăia terorizat de gândul că vecinii se puteau uita în camera lui. Nu folosea la nimic să-i explici că aşa ceva nu era decât o fantasmă importată din URSS, unde şi cea mai amărâtă cameră era considerată un bun de preţ şi unde, într-adevăr, unii puteau urzi luni la rând planuri întortocheate pentru a-şi pierde vecinii şi a pune mâna pe cei nouă metri pătraţi în care se înghesuiau şi câte patru persoane. Nu folosea la nimic să-i explici că lucrurile nu stăteau la fel în America, fiindcă la fantasma aceea chiar ţinea, era ultima lui legătură cu *komunalka* împuţită pe care, fără a o mărturisi, regreta că a părăsit-o. Şi mai era şi Lionia Kosogor, curajosul Lionia Kosogor care petrecuse zece ani în Kolîma şi se mândrea cu faptul că numele i se regăsea integral în *Arhipelagul Gulag*. Toată lumea din emigraţie îi zicea „tipul despre care a vorbit Soljenițîn“ şi, cum zece ani însemnau mai mult decât fusese condamnat Soljenițîn, Lionia îşi spunea că şi el poate scrie despre Gulag pentru a ajunge bogat şi celebru, dar, bineînţeles, nu avea să scrie niciodată. De când dăduse peste Eduard aproape inconştient şi pe jumătate mort de frig, întins pe caldarâm, nu l-a mai lăsat baltă, considerând că acesta era actul lui de binefacere. Poate că dovada de caritate era amestecată cu satisfacţia reală de a-l vedea muşcând din ţărână pe tânărul arogant care, închipuindu-şi că Lionia aducea ghinion, trecea pe trotuarul celălalt când îl vedea. Poate chiar se bucura să-l introducă în frăţia *loser*-ilor trăgându-l după el la biroul *welfare*, serviciul pentru ajutorarea săracilor, unde i s-au alocat 278 de dolari pe lună.

Camera cea mai ieftină într-un hotel atât de mizerabil precum *Winslow* costa lunar 200 de dolari. Îi mai rămâneau 78, puţin, într-adevăr, însă tot nu voia să îşi caute de lucru. Se mulţumea să se îmbete cu vin californian de 95 de cenţi sticla de un litru şi jumătate, să scormonească prin pubelele restaurantelor, să îşi tapeze compatrioţii ba chiar, în cel mai rău caz, să fure de prin genţi. Nu era decât un rahat, şi ca un rahat avea s-o ducă. Îşi trecea zilele umblând fără ţintă pe străzi, cu o preferinţă specială pentru cartierele sărace şi periculoase, unde ştia că nu are nimic de riscat, fiind el însuşi sărac şi periculos. Intra prin casele părăsite, cu storurile blocate, înconjurate de palisade de verdeaţă. Descoperea pe acolo întotdeauna, stând pe vine în bălţi de urină, vagabonzi cu care îi plăcea să stea de vorbă, extrem de rar în vreo limbă cunoscută şi de el şi de ceilalţi. Îi plăcea şi să se refugieze prin biserici. Într-o zi, în timpul slujbei, şi-a înfipt cuţitul în lemnul unui scăunel de rugăciune şi s-a distrat făcându-l să vibreze. Credincioşii trăgeau cu coada ochiului la el, îngrijoraţi, însă niciunul nu a îndrăznit să se apropie. Uneori, seara, îşi cumpăra un bilet la cine ştie care cinematograf porno, nu atât pentru a se excita, cât pentru a plânge încet, în tăcere, gândindu-se la vremea în care intra la aşa ceva cu preafrumoasa lui femeie, făcând-o să aibă orgasm, provocând gelozia epavelor dintre care acum şi el făcea parte.

Elena pe unde o mai fi fiind? Habar nu are, a renunţat să se mai intereseze. De la acel *zapoi* colosal de după despărţire, nu se mai întorsese prin preajma locuinţei în care ea poate că încă mai stătea. Revenind la hotel, se masturba cu gândul la Elena. Nu îl excita atât să îşi închipuie că i-o trăgea, ci că ea şi-o trăgea, dar cu altul. Cu Jean-Pierre ori, cu ajutorul unui vibrator gigantic, cu prietena lesbiană a acestuia alături de care, pentru a-l face încă şi mai gelos, îi descrisese scene de sex în trei. Ce simţea, oare, Elena când şi-o trăgea-ntre buci, când îşi înşela bărbatul, pe Limonov adică? Pentru a încerca şi el aceleaşi trăiri, îşi băga-n cur o lumânare, îşi ridica picioarele, şi le desfăcea larg, începea să gâfâie şi să geamă ca ea, să spună vorbele pe care ea i le spunea lui şi, cu

siguranţă, şi altora, „da, da, ce bine e, cât e de groasă, ce bine-o simt“ — chestii de genul ăsta. Îşi dădea drumul şi rămânea culcat, cu burta încleiată-n spermă. Nu se mai obosea să se şteargă cu vreo batistă, oricum cearşafurile erau slinoase. Îşi înmuia un pic vârfurile degetelor în propria sămânţă, le lingea, trecea gustul cu ceva vin roşu ieftin, depăşea greaţa şi o lua de la capăt. Poetul Esenin, spunea legenda, îşi scria poemele chiar cu sângele său. Va spune cumva aceeaşi legendă că poetul Limonov se îmbăta cu malahia personală? Din păcate, vai, mai posibil ar fi fost că nu va exista nicio legendă, că nimeni nu avea să ştie cine a fost poetul Limonov, biet flăcău din Rusia pierdut prin Manhattan, tovarăş de nenoroc cu Lionia Kosogor, cu Edik Brutt, cu Alioşa Schneierzon şi cu alţi indivizi care vor muri exact cum au trăit, ignoraţi de toată lumea.

Pătruns de milă faţă de sine însuşi, îşi privea trupul frumos, tânăr, viguros, de care nimeni nu avea nevoie. Dacă l-ar fi văzut aşa, singur şi gol, întins în pat, multor femei le-ar fi fost drag să-l mângâie, ba chiar şi multor bărbaţi. De când îl părăsise Elena, de multe ori îşi spusese că mai bine e să ai pizdă decât pulă, că este mai bine să fii vânat decât vânător şi că mai degrabă s-ar fi bucurat ca alte persoane să se ocupe de el ca de o femeie. Asta era: cel mai bine-ar fi fost să fie pederast. La treizeci şi trei de ani părea un adolescent, ştia bine că plăcea bărbaţilor, că le plăcuse dintotdeauna. Credincios codului de onoare din Saltov, îşi bătuse mereu joc de asemenea dorinţe ale bărbaţilor, însă acum nici că-i mai păsa, i se rupea de codul de onoare al Saltovului. Avea nevoie să fie protejat şi alintat, cu riscul de a privi de sus pe cei care l-ar fi protejat şi alintat. Avea nevoie să fie Elena în locul Elenei.

Şi-a explicat problema unui poponar rus, care l-a prezentat unui poponar american. Pe cel din urmă îl chema Raymond, avea vreo şaizeci de ani, era prosper şi rafinat, prietenos şi îşi vopsea părul. În restaurantul elegant unde s-a desfăşurat prima lor întâlnire, Raymond s-a uitat la el cum devorează salata de creveţi şi avocado cu zâmbetul tandru al filantropului care plăteşte o masă unui băieţel sărman. „Nu mânca atât de repede“, i-a spus mângâindu-i mâna. Eduard nu avea nicio îndoială în privinţa a ceea ce ar fi putut gândi chelnerii şi chiar se bucura să treacă drept ceea ce se hotărâse să fie: o curviştină. Singurul lucru care îl îngrijora era acela că bietul Raymond avea aerul de a căuta dragostea, mai bine zis că îşi dorea să şi primească, nu doar să dăruiască. Or, după părerea lui Eduard, în dragoste există unul care dăruieşte şi altul care primeşte, iar el considera că, în ceea ce îl privea, dăruise destul.

După masă, au mers cu toţii la Raymond, s-au aşezat alături pe canapea, iar gazda s-a apucat să-i pipăie sexul prin blugi.

— Vino, s-a auzit Eduard zicând şi, luându-l de mână l-a tras în dormitor, întinzându-se pe pat.

În timp ce Raymond se străduia să îi desfacă centura grea, militară, moştenire de la Veniamin şi de la NKVD, eroul nostru, cu ochii pe jumătate închişi, mişca din cap într-o parte şi-ntr-alta, cum observase că făcea Elena. Dar, chiar încercând să facă exact ca Elena, tot nu i se scula. Raymond, care reuşise să îi extragă din pantaloni pula chircită, şi-a pus la treabă mâinile, gura, bunăvoinţa şi tandreţea, fără a ajunge însă la vreun rezultat. Cam încurcaţi, şi-au aranjat hainele şi s-au întors în living pentru a mai bea un pahar. La plecare, şi-au promis că îşi vor telefona, fără a crede vreunul dintre ei că aşa aveau să şi stea lucrurile.

Odată cu venirea primăverii, Eduard îşi petrecea deseori nopţi întregi pe afară, pe băncile de pe străzi ori în spaţiul rezervat copiilor, din grădinile publice. Nisip, balansoare, tobogan… Acolo şi-a amintit de o noapte într-un loc asemănător, doar mai împuţit, întrucât totul era mai împuţit în Uniunea Sovietică, noapte petrecută împreună cu Kostia zis Pisoiul care, după aceea, omorâse un om şi se alesese cu doisprezece ani într-un lagăr. Pe unde să mai fie Kostia acum? O mai fi viu ori o fi murit? Luând în mână puţin nisip, a început să se joace trecându-l dintr-o palmă în alta, până când a zărit o umbră la picioarele toboganului, nişte ochi care sclipeau uitându-se la el. Nu s-a speriat. Demult nu mai ştia ce înseamnă frica. S-a apropiat: era un negru tânăr, făcut ghem,

îmbrăcat în haine închise la culoare, rupt în bătaie ori cam aşa.

— *Hi*, a început Eduard, pe mine mă cheamă Ed, n-ai ceva de fumat?

— *Fuck off*, a mârâit celălalt.

Fără a se mira, Eduard s-a lăsat pe vine lângă el. Pe neanunţate, negrul a sărit la el şi l-a pocnit. Corpurile prinse unul de celălalt li s-au rostogolit pe grămada de nisip. S-au bătut. Reuşind să îşi elibereze o mână, Eduard s-a apucat să îşi caute cuţitul din cizmă, probabil că l-ar fi şi înfipt în adversar dacă acesta, tot atât de neaşteptat pe cât atacase, nu i-ar fi dat drumul. Şi au rămas aşa amândoi, lipiţi unul de altul, pe nisipul umed, aşteptând ca respiraţia să le revină la normal.

— Am nevoie de tine, i-a spus Eduard. Nu vrei să facem dragoste?

S-au apucat să se sărute şi să se mângâie. Tânărul negru avea pielea mătăsoasă şi, sub hainele împuţite, un trup musculos, dens, destul de asemănător cu al său. Şi dădea şi el din cap într-o parte şi-n alta, cu ochii pe jumătate închişi, murmurând: *Baby, baby*… Eduard s-a aplecat şi i-a desfăcut cureaua, nerăbdător să afle dacă era adevărat ceea ce se spunea despre mătărângile negrilor. Aşa era, o avea mai mare decât a lui. I-a luat-o în gură şi, lungindu-se pe nisip, el însuşi într-o erecţie teribilă, i-a supt-o îndelung, fără grabă, de parcă ar fi avut întreaga eternitate înainte. Nu se întâmpla pe furiş, ci în linişte, în intimitate, solemn. Sunt fericit, şi-a zis Eduard în gând, sunt acum cu cineva. Celălalt se destinsese cu totul, încrezător, abandonându-i-se. L-a mângâiat pe păr, a ţipat încetişor şi, până la urmă, şi-a dat drumul. Lui Eduard, care cunoştea deja gustul propriei sperme, cea a tânărului negru i s-a părut savuroasă şi a înghiţit-o pe toată. Apoi, cu fruntea lipită de sexul golit, a început să plângă.

Şi a plâns aşa îndelung, de parcă întreaga suferinţă acumulată de la plecarea Elenei ar fi dat pe dinafară, iar tânărul negru l-a luat în braţe pentru a-i alina durerea.

— *Baby, my baby, you are my baby*, repeta acesta ca pe o incantaţie.

— *I am Eddy*, a zis Eduard, *I have nobody in my life, will you love me*?

— *Yes, baby, yes*, îngâna celălalt.

— *What is your name?*

— *Chris*.

Eduard s-a liniştit. Şi şi-a imaginat ce viaţă ar fi putut duce amândoi acolo, la fundul societăţii. Vor vinde droguri, vor sta prin case părăsite şi nu se vor despărţi niciodată. Puţin mai târziu şi-a coborât pantalonii şi chiloţii şi şi-a oferit curul cu gesturile Elenei, zicându-i lui Chris:

— *Fuck me*.

Chris şi-a tras un scuipat peste pulă şi i-a băgat-o. Deşi era mai groasă decât lumânarea, antrenamentul s-a dovedit a fi de folos. După ce Chris a ejaculat, s-au prăbuşit amândoi în nisip şi au adormit. S-a trezit un pic înaintea zorilor, s-a desfăcut din îmbrăţişarea tânărului negru care a şoptit ceva de neînţeles, a pipăit prin preajmă pentru a-şi găsi ochelarii, s-a ridicat şi a plecat. S-a plimbat plin de fericire şi mândru de el prin oraşul care se trezea la viaţă. Nu mi-a fost deloc frică, se gândea, şi uite că mi-am tras-o-n cur. *Molodeţ!*, cum ar fi spus tatăl lui, „bravo“!

4

Vara aceea s-a bronzat pe balconul minuscul de la etajul al şaisprezecelea şi ultimul al Hotelului *Winslow*, mâncând supă de varză direct din oală. Chiar era bună supa de varză: o oală însemna doi dolari şi ţinea trei zile, mergea fie rece, fie încălzită şi, chiar în lipsă de frigider, tot nu se strica. Vizavi se ridicau clădiri de birouri cu geamurile fumurii, dincolo de care funcţionari în costume sobre şi secretare locuind pe la periferie se întrebau, pesemne, cine era individul bronzat, musculos, care se prăjea la soare la el pe balcon, într-un slip minuscul ba chiar, uneori, cu sexul scos la aer. Edicika este, poetul rus care vă costă 278 de dolari pe lună, dragi contribuabili americani, şi care vă dispreţuieşte prieteneşte. La fiecare două săptămâni se duce la biroul *welfare* unde aşteaptă răbdător până îşi primeşte cecul, alături de alte rebuturi ale societăţii. La fiecare două luni are o întâlnire cu unul dintre funcţionarii de la *welfare*, care se interesează despre proiectele lui.

— *I look for job, I look very much for job*, îi spune aceluia exagerându-şi greşelile în engleză pentru a da credibilitate inutilelor sale căutări.

În realitate, nu *look* deloc *for job*, ci se mulţumeşte să îşi rotunjească alocaţia dând din când în când o mână de ajutor lui Lionia Kosogor care lucrează la mutări de mobilier pentru un evreu rus, specializat în schimbări de locuinţă pentru evreii ruşi, rabini ori intelectuali cu lăzi pline de ediţii complete ale operelor lui Cehov sau Tolstoi, în copertele lor sovietice de un verde-închis, al căror clei miroase un pic, dar mereu, a peşte.

Îngrijoraţi de capacitatea sa de integrare, cei de la *welfare* îi plătesc cursuri de engleză. În afară de el, pe acolo sunt numai femei: negrese, asiatice, latino-americane care îi arată fotografii ale copiilor lor îmbrăcaţi cu ce găsiseră mai bun prin casă, cum o fac mereu copiii de oameni săraci, şi uneori îi aduc în caserole de aluminiu mâncare pregătită de ele din cartofi dulci şi din banane de gătit. Îi povestesc apoi despre ţările lor şi el despre a lui, iar femeile fac ochii mari când află că într-a lui studiile şi îngrijirea medicală sunt gratuite. Păi, atunci, de ce a mai plecat dintr-un loc atât de bun?

Chiar aşa, de ce? se întreabă şi el.

În fiecare dimineaţă merge până în Central Park şi se întinde pe iarbă, folosind drept pernă sacoşa din plastic în care îşi poartă caietul. Rămâne aşa ore în şir uitându-se la cer şi, dedesubtul acestuia, la terasele imobilelor pentru superbogaţi de pe 5-th Avenue, unde locuiesc oameni precum familia Liberman, cu care a încetat complet orice legătură şi a cărei lume rafinată face

parte, pentru Eduard, dintr-o extrem de îndepărtată viaţă anterioară. Cu numai un an în urmă, se ducea pe la ei pe post de tânăr scriitor cu viitorul luminos înainte, soţ al unei preafrumoase femei care urma să ajungă un manechin celebru, iar acum nu a mai rămas din el decât un vagabond. Se uită la cei din jur, le ascultă conversaţiile, cântăreşte fiecăruia şansele de a scăpa din actuala condiţie existenţială. Pentru cei ajunşi în ultimul hal, nu e vorbă, pe copcă s-au dus toate şansele! Funcţionarii şi secretarele care vin la prânz spre a-şi mânca sendvişul pe o bancă, stau ceva mai bine, dar nici aceştia nu vor ajunge prea departe şi, de altfel, nici nu îşi imaginează vreunul dintre ei că ar putea ajunge cine ştie cât de departe. Ar mai fi şi cei doi tineri cu mutre intelectuale, care stau de vorbă şi acoperă cu însemnări, părând a se lua tare-n serios, foile dactilografiate a ceea ce pare a fi un scenariu. Pesemne că sunt convinşi de dialogurile lor stupide, de personajele lor idioate, poate că, în definitiv, chiar au dreptate să creadă în ele, poate chiar vor ajunge să îşi atingă scopul şi vor cunoaşte personal Hollywoodul, piscinele, starletele, ceremonia decernării Oscarurilor. În schimb, tribul de portoricani care şi-a întins pe iarbă tot calabalâcul de pături, radiouri cu tranzistori, bebeluşi, termosuri… ăştia pe bune pot fi siguri că nu vor mişca din poziţia în care au ajuns. Deşi… cine ştie?! Poate că ţâncul care zbiară cât îl ţin bojogii, cu scutecele pline de rahat, va reuşi să facă, mulţumită eforturilor părinţilor, studii strălucite şi va obţine Premiul Nobel pentru medicină sau va fi ales secretar general al ONU. Pe când el, Eduard, cu pantalonii lui albi şi gândurile negre, ce urmează să devină? Trăieşte, oare, în prezentul moment, un capitol al vieţii sale romaneşti, cel de vagabond prin New York, sau este pur şi simplu ultimul capitol şi cartea se va sfârşi? Din punga de plastic a scos un caiet şi, lăsat într-un cot pe iarbă, fumând un joint cumpărat de la unul dintre dealerii mărunţi cu care se împrietenise, s-a apucat să scrie ceea ce tocmai v-am povestit: despre *welfare*, despre Hotelul *Winslow*, despre rătăciţii emigraţiei ruseşti, despre Elena şi despre cum a ajuns până unde a ajuns. A scris fără să-i pese de literatură, fix cum îi venea şi, peste puţină vreme, a început un al doilea, apoi un al treilea caiet, realizând că era pe cale de a se aduna o carte care ar fi fost unica lui şansă de a se smulge din starea în care alunecase.

Se considera homosexual fără a practica sodomia, ci, mai degrabă, fiindcă ţinea să se încadreze cumva într-un gen. Într-o după-amiază, când pilea ceva pe o bancă, alături de un rus văicăreţ, pictor abstract la Moscova şi zugrav de case la New York, un negru tânăr, pe jumătate vagabond, a venit să le ceară o ţigară. Din spirit de provocare, Eduard a trecut la agăţat zicând-i *I want you*, luându-l pe după umeri şi sărutându-l. Pe tânăr, încercările lui Eduard l-au distrat şi s-a lăsat în voia lui. Au plecat amândoi ca să şi-o pună pe scările unui bloc. Interzis, pictorul a rămas pe bancă, după care a povestit întâmplarea tuturor cunoscuţilor.

— Vasăzică e adevărat, mizerabilul de Limonov a ajuns poponar! Şi şi-o trage-n creţ cu negrii!

Deja umbla vorba ba că lucra pentru KGB, ba că se sinucisese după despărţirea de Elena. Amuzat, lăsa bârfele să circule fără a interveni. Pe de altă parte totuşi, prefera fetele. Problema era doar că trebuia să dea de una.

În parcul în care îşi petrecea zilele scriind, abordase una care distribuia fluturaşi pentru partidul muncitorilor. Avantajul persoanelor care distribuie astfel de materiale, fie ele stângiste ori martore ale lui Iehova, este că, fiind obişnuite să fie refuzate cu grosolănie, se bucură dacă doreşte cineva să stea de vorbă cu ele. Pe fată o chema Carol, era slăbănoagă şi deloc frumoasă, numai că Eduard, în acea fază a existenţei sale, nu era în măsură să facă nazuri. Partidul muncitorilor, i-a explicat Carol, este alcătuit din troţkişti americani, partizani ai revoluţiei mondiale. Or, Eduard era de acord cu ideea revoluţiei mondiale. În principiu, era de partea roşiilor, a negrilor, a arabilor, a pederaştilor, a vagabonzilor, a drogaţilor, a portoricanilor, a tuturor celor care, neavând nimic de pierdut, erau sau ar fi trebuit să fie şi ei partizani ai revoluţiei mondiale. Şi de partea lui Troţki era, deşi nu tot atât de împotriva lui Stalin, dar nu se îndoia că era mai bine să nu îi spună şi asta

lui Carol. Impresionată de impetuozitatea lui, l-a invitat la un miting de susţinere a poporului palestinian, avertizându-l că exista riscul ca manifestaţia să fie periculoasă. Super!, s-a înflăcărat Eduard, numai că mitingul de a doua zi l-a decepţionat teribil. Şi asta nu fiindcă discursurilor le lipsise vehemenţa, ci fiindcă, la sfârşit, participanţii s-au despărţit, oamenii au plecat acasă la ei ori s-au dus în grupuri mici să mai stea de vorbă prin cafenele, fără altă perspectivă decât aceea a unui nou miting, luna viitoare.

— Nu-nţeleg, i-a răspuns perplexă Carol, ce-ai fi vrut?

— Să rămânem împreună. Să căutăm arme şi să atacăm administraţia. Sau să deturnăm un avion. Ori un atentat. Mă rog, prea bine nu ştiu, dar să fi făcut ceva…

Se agăţase de Carol cu speranţa vagă de a se culca apoi cu ea, dar a înţeles că aceasta avea un iubit la fel de înflăcărat ca ea în vorbe şi la fel de prudent în practică, aşa că încă o dată s-a întors la hotel de unul singur. Îşi închipuise că revoluţionarii trăiau laolaltă prin imobile ocupate ilegal ori prin cine ştie ce unghere clandestine, nu că fiecare avea micul lui apartament unde, în cel mai bun caz, îi mai invita pe ceilalţi la o cafea. Cu toate acestea, s-a revăzut cu Carol şi cu prietenii ei, era oricum vorba despre un grup, despre o familie, şi de familie avea o nevoie sfâşietoare până acolo încât, când îi vedea în parc pe cei de la Hare Krishna agitându-şi clopoţeii şi tamburinele şi psalmodiind tâmpeniile lor, se surprindea zicându-şi că, pesemne, chiar aşa de rea nu era nici chestia asta, să fii, adică, împreună cu ei. A luat parte la întruniri ale partidului muncitorilor şi a acceptat să împartă şi el fluturaşi de propagandă. Carol i-a împrumutat operele lui Troţki care, hotărât lucru, îi plăceau din ce în ce mai tare. Îi plăcea că Troţki o spunea pe şleau: „Trăiască războiul civil!“ Că dispreţuia discursurile de muieret ori de popă despre sfânta valoarea a vieţii omeneşti. Că afirma că, prin definiţie, învingătorii au dreptate şi învinşii greşesc, drept care locul lor este la lada de gunoi a istoriei. Astea da vorbe bărbăteşti şi ceea ce îi plăcea încă şi mai mult era ceea ce îi istorisise moşul de la *Ruskoie Delo*, că, adică, insul care le spusese trecuse doar în câteva luni de la statutul de emigrant care crăpa de foame prin New York la acela de generalisim al Armatei Roşii, alergând de la un front la altul într-un vagon blindat. Iată genul de destin pe care şi l-ar fi dorit Eduard şi la care, vai, nici că ar fi putut visa alături de moluştele acelea de troţkişti americani, mereu gata să pălăvrăgească despre drepturile minorităţilor oprimate şi ale deţinuţilor politici, însă înspăimântaţi de realitatea palpabilă a străzii, a mahalalelor, a adevăraţilor săraci.

Cât de mult îşi dorea să se integreze în comunitatea troţkistă, se săturase până peste cap de membrii ei. Cum însă i se luase şi de emigranţii ruşi, şi-a mutat valiza de la Hotelul *Winslow*, cartierul general al respectivilor, la Hotelul *Embassy*, încă şi mai ordinar, dacă aşa ceva era cu putinţă, însă frecventat exclusiv de negri, de toxicomani şi de prostituate de ambe sexe, pe care totuşi îi considera mult mai eleganţi decât anteriorii vecini. Era singurul alb de pe acolo, dar nu bătea la ochi întrucât, după cum remarcase şi Carol, pentru care lucrul acesta nici vorbă să fi fost vreun compliment, oricum se îmbrăca de parc-ar fi fost un negru. Cum ajuta la mutarea cine ştie cărui rabin, activitate care îi aducea câţiva dolari, cum investea suma în ţoale de ocazie, cât mai ţipătoare: costume roz ori albe, cămăşi cu jabou de dantelă, haine de velur de un mov aiuritor, ghete cu tocuri bicolore care îi aduceau respectul noilor vecini. În plus, după cum îi comunicase, ştiind că avea să îl bucure, ultimul lui prieten credincios, Lionia Kosogor, capitalul de bârfă în emigraţia rusă i se umflase binişor. Dacă până atunci se spusese că era pederast ori cekist, dacă nu cumva chiar se sinucisese, acum se zicea că trăieşte cu două curve de negrese al căror peşte era.

Fereastra de la Hotelul *Embassy* dădea spre acoperişul căsuţei de pe Colombus Avenue, în care locuiau Ghenadi Şmakov şi doi balerini, homosexuali ca şi el. La Leningrad, Şmakov fusese cel mai bun prieten al lui Brodsky care chiar îl aminteşte în cărţile lui de interviuri cu deosebită căldură. Generos, erudit, amator de cancanuri, vorbind cinci limbi şi ştiind pe de rost vreo cincizeci de spectacole de balet, era cumva genul pasionatelor nebune după dans şi operă pe care

şi Brodsky şi Limonov, măcar o dată de acord, îl respectau, cu atât mai mult cu cât provenea dintr-o familie de ţărănoi înspăimântători de prin Urali. Conform lui Brodsky, era chiar o regulă: adevăratul dandy nu se putea naşte decât dintr-un provincial.

Mai puţin căutat decât iluştrii lui prieteni Brodsky şi steaua dansului, Mihail Barîşnikov, Şmakov trăia la New York în coada de cometă a acestora, profitând de relaţiile lor şi comandându-şi prin ei traduceri şi articole despre marii coregrafi ruşi. Pe Eduard îl înflăcăra lumea aceasta strălucitoare în care el, care aspira la un rol de prim rang, era redus la acela de figurant, însă Şmakov şi cei doi colocatari ai lui nu erau decât nişte sateliţi ai starurilor şi, ca atare, nu îl intimidau într-atâta, ba chiar găsea la ei, la orice oră şi doar trecând strada, ospitalitatea rusească generoasă care îi mai încălzea sufletul când nu mai putea de atâta singurătate. Îi găteau fără grabă câte ceva de mâncare — Şmakov era un bucătar minunat —, îl mângâiau, îl consolau, îi ziceau că este drăgălaş şi dezirabil, una peste alta îi dăruiau ceea ce el aştepta de la o relaţie homosexuală, fără a fi fost nevoie să treacă şi la fapte. „Parc-ai fi Bucle Aurii acasă la cei trei ursuleţi“, glumea Şmakov tăind *kulebiak*-ul.

Eduard avea atâta încredere în el, încât lui i-a şi citit, cel dintâi, manuscrisul *Eu, Edicika*, text pe care îl scrisese în vara aceea pe iarba din Central Park şi care, pe Şmakov, l-a înflăcărat. Mă rog, l-a impresionat. Edicika i se părea înfiorător de rău, rău însă ca Raskolnikov din *Crimă şi pedeapsă*. De altfel începuse chiar să-i zică Rodion, cum îl chema pe Raskolnikov, şi cărţii *Eu, Rodionka*. Mai considera acel estet, acel om de un gust ieşit din comun, că, dintre toate talentele emigraţiei ruseşti, acest mic ticălos era cu adevărat singurul contemporan. Nabokov era un mare artist, însă vizibil doar un profesor universitar, un parnasian dublat de un porc ipocrit.

— Până şi Iosif, zicea Şmakov coborând vocea, speriat parcă de propria-i blasfemie întrucât lui Brodsky îi datora totul, fără Brodsky New Yorkul nici c-ar fi existat pentru el, până şi Iosif care este un geniu, este în felul lui T.S. Eliot ori al prietenului lui, Wystan Auden, adică un geniu de şcoală veche.

Când îi citeai versurile era de parc-ai fi ascultat muzică clasică, ceva Prokofiev sau Britten, pe când ceea ce scria băieţelul ăsta răutăcios, Edicika, te ducea mai degrabă cu gândul la Lou Reed: *a walk on the wild side*.

— Nu vreau să zic, nuanţa Şmakov, că Lou Reed este mai bun decât Britten sau decât Prokofiev, personal îi prefer pe Britten şi pe Prokofiev, dar, în sfârşit, performanţa lui Lou Reed din *Factory* este mai contemporană decât un spectacol *Romeo şi Julieta* de la Metropolitan Opera, nimeni n-ar putea susţine contrariul.

Complimentele îl bucurau pe Eduard, fără a-l ului, fiindcă ştia că scrisese o carte genială. Acceptase, prin urmare, ca Şmakov să facă să circule manuscrisul prin preajmă, ca pe un *samizdat*, începând cu cei doi eroi ai săi: Brodsky şi Barîşnikov.

Brodsky privise textul cu neîncredere, îndreptăţit fiind să o facă. Marea personalitate se chinuise să îl parcurgă, cu siguranţă nu ajunsese până la capăt şi întârziase să îşi comunice preţioasele impresii care, oricum, erau de rău augur. Şi pe el îl dusese gândul la Dostoievski, atât că textul nu avea aura scriiturii acestuia, nici a unui Raskolnikov, ci a unui Svidrigailov, personajul cel mai pervers, mai urât şi mai tarat din *Crimă şi pedeapsă*, ceea ce însemna o enormă diferenţă. Barîşnikov, în schimb, fusese fascinat. Cum avea o clipă liberă în timpul repetiţiilor la balet, se trăgea deoparte pentru a se scufunda iarăşi în manuscris. Din păcate, era atât de influenţat de Brodsky, încât nu îndrăznea să contrazică opiniile acestuia.

Deşi cartea trecuse prin mâinile celor doi, resentimentele lui Eduard s-au revărsat asupra bunului şi generosului Şmakov, pe care l-a făcut slugă de curte, parazit, prieten lipsit de şira spinării al celor bogaţi şi celebri.

— Dacă tot ai dat pe acolo, i-a reproşat, i-ai fi putut înmâna cartea lui Rostropovici, regele oportuniştilor, cel de-al treilea membru al troicii infernale a naşilor emigraţiei care, dacă ar fi

rămas în ţara lor, ar fi fost fără îndoială acum secretari generali ai Uniunii Scriitorilor, Compozitorilor, Dansatorilor şi ar fi făcut tot ceea ce ar fi putut cum, de altfel, fac şi aici, pentru a înăbuşi artiştii cu adevărat revoluţionari.

Şmakov coborâse fruntea, copleşit.

5

Într-o seară de iarnă, pentru a încerca să-i mai schimbe opiniile, Şmakov a insistat să vină cu el la Quenn's College, unde citea o poetă sovietică. Ideea nu l-a încântat pe Eduard. Pomădarea reciprocă dintre universitarii americani şi intelectualii ruşi era bună pentru Brodsky, nu pentru el, însă cum se săturase să se tot învârtă ca leul în cuşcă în chiţimia lui, a mers. În sala plină, a luat loc împreună cu Şmakov nu departe de Barîşnikov, care s-a prefăcut că nu îl recunoaşte deşi, la fel de probabil este *chiar* să nu îl fi recunoscut. De aşa ceva se şi temea, de o seară în care să se simtă umilit, în care să-şi înghită în tăcere furia. Nici când a început lectura nu i s-a îmbunătăţit starea.

Poeta, Bela Ahmadulina, făcea parte, ca şi Evtuşenko, din generaţia anilor şaizeci, convinsă, pentru a-l cita pe Eduard, „că destinul unui poet se poate forja între o călătorie la Paris, o beţie la Casa Scriitorilor şi câteva versuri ireverenţioase păstrate prin fundul buzunarelor. Specialişti ai înjurăturilor la adresa lui Stalin cel mort şi-ngropat, obiecte ale solicitudinii intelectualilor occidentali care semnau la grămadă petiţii imediat ce omonimilor sovietici li se refuza un turneu în străinătate sau li se publicau culegerile doar în tiraje de o sută de mii de exemplare în loc de un milion, idolatrizând cum se cuvenea Sfânta Treime: Ţvetaeva care se spânzurase într-o localitate pierdută prin Tatarstan, Mandelstam care murise înnebunit de groază printre pubelele unui lagăr, de pe unde îşi culegea oasele ca să aibă ce roade, şi, mai ales, Pasternak, drăgălaş talent liric, însă ins împiedicat şi servil, filosof de curte, amator de aer curat, de confort şi de cărţi vechi, traducând în toate limbile imaginabile o culegere de osanale închinate lui Stalin şi îngrozit de propriul roman, *Doctor Jivago*, imn adus laşităţii inteligheţiei ruseşti…"

Să închidem ghilimelele.

După lectură a urmat o agapă. Nu a fost prea clar cine era invitat şi cine nu, oricum Eduard s-a ţinut după Şmakov, s-au strecurat amândoi într-o maşină care s-a îndreptat către cartierele cele mai cu moţ, şi s-au trezit într-un imobil de trei etaje, cu o grădină dând spre East River, cu o bucătărie mare cât o sală de bal, decorată ca prin reviste. Era încă şi mai frumos decât la familia Liberman. Bufet pe măsură, şampanie, vodcă atât de rece, încât curgea ca uleiul. Vreo treizeci de invitaţi, ruşi şi americani, singurul chip cunoscut fiind acela al lui Barîşnikov, pe care l-a evitat cu grijă. O tânără pe care o chema Jenny, politicoasă, cu faţă rotundă, întâmpina pe toată lumea. Eduard s-a întrebat dacă nu cumva chiar ea era stăpâna casei. Nu, nu avea vârsta necesară. Mai degrabă ar fi putut fi fata stăpânei casei. Unii o sărutau, alţii nu, şi a regretat că nu a îndrăznit să o

facă şi el la sosire.

S-a relaxat ajutat de vodcă şi şi-a scos marijuana jamaicană pe care o purta mereu prin buzunare, începând să îşi ruleze un joint. În jurul lui, la bucătărie, s-a format un mic grup. Jenny, care patrula preocupată dintr-o încăpere în alta, veghind asupra a tot ceea ce se întâmpla, lua câte un fum la fiecare trecere, iar el de fiecare dată glumea tot mai familiar cu ea, de parcă s-ar fi cunoscut de nu ştiu când. Nu s-ar fi putut zice că era frumoasă, dar avea ceva deschis, accesibil, ţărănesc aproape care, mai ales prin comparaţie cu decorul de lux, te făcea să te simţi la largul tău. Cât despre Eduard, tot mai beat fiind, era şi tot mai călduros. Lua oamenii pe după umeri şi repeta că nu dorise să vină, dar că greşise, fiindcă de multă vreme nu mai petrecuse o seară atât de plăcută. I se părea că toată lumea ţinea la el. Ceva mai târziu, poeta şi soţul ei s-au dus la culcare în camera care li se rezervase la etaj, ultimii însetaţi au plecat, iar el i-a ajutat pe servitori să debaraseze. După care şi aceştia şi-au luat tălpăşiţa. Nu au mai rămas în bucătărie decât el şi cu Jenny, aşa că s-au apucat să discute despre petrecere ca un cuplu după plecarea invitaţilor. Eduard a mai făcut un joint, i l-a oferit, apoi a sărutat-o. Ea nu l-a respins, râzând cam zgomotos pentru gustul lui, dar când a dat să meargă mai departe, fata s-a desfăcut din îmbrăţişare. Degeaba a insistat, tot nu i-a cedat. Ca ultimă soluţie, i-a propus să doarmă împreună „fără să facă ceva“. Ea a dat din cap: nu, nu, nu, ştia ea ruşii, acum să facă bine să se ducă acasă.

Acasă! Dac-ar fi ştiut ce însemna pentru el acasă! Drumul lung, de făcut pe jos, sub ploaia îngheţată de februarie e pur şi simplu o cruzime, iar camera cu siguranţă arată de o mie de ori mai sordidă decât în clipa în care o părăsise, cu vreo zece ore înainte. Totuşi, are numărul ei de telefon, îi spusese s-o mai sune, bun, o s-o facă mâine, nu, azi nu, nu se poate, are musafiri. Adică, îi răspunde el în gând, fără a îndrăzni să o facă şi cu voce tare, nu pot fi şi eu invitat printre musafirii ăia? Nici peste două zile nu se poate, fiindcă soseşte sora lui Steven pentru o săptămână. Habar nu are cine sunt Steven şi cu soră-sa, din cauza englezei lui groaznice la telefon nu pricepe decât jumătate din ce îi explică, dar consideră că îl tratează cu prea multă răceală şi ajunge la disperare. Zace o săptămână în pat, fără a se ridica. Afară plouă fără încetare. Ascultă, dincolo de peretele subţire al camerei, cum scârţâie cablurile ascensorului în care clienţii se pişă fără nicio ruşine şi se gândeşte ce viaţă ar putea duce dacă ar reuşi să o seducă pe bogata moştenitoare.

În sfârşit, într-o după-amiază de duminică, fata acceptă să îl invite pe la ea. E singură acasă. Nu mai plouă, aşa că vor bea cafeaua în mica grădiniţă personală, de unde se poate vedea fluviul. E îmbrăcată în costum de jogging, care îi lasă la vedere gleznele surprinzător de groase pentru o moştenitoare bogată, îşi zice Eduard, care însă, decide să îşi explice fenomenul prin originea ei irlandeză. Nădăjduind că aşa o poate impresiona, îi povesteşte câteva întâmplări din viaţa lui amoroasă: prima femeie, nebuna, a doua, cea care îl părăsise fiindcă nu avea bani, mama care a premeditat închiderea lui într-un spital psihiatric. Treaba a ţinut: a impresionat-o, deci s-a culcat cu el.

Camera ei, de la ultimul etaj, e cu mult mai mică decât îşi închipuise, iar pizdulicea rustică nu se compară cu aceea, de o imensă graţie, a Elenei. Face dragoste cu o placiditate bovină şi îl şochează, pe el care credea că greu ar mai putea-o face cineva, declarându-i direct că, dacă în urmă cu două săptămâni refuzase să fie a lui nu însemna că nu i-ar fi plăcut de el, ci fiindcă avea o infecţie urinară. Totuşi, dimineaţa i-a pregătit un mic dejun magnific, cu suc de portocale stoarse pe loc, clătite cu sirop de arţar şi ouă cu şuncă, drept care şi-a zis că, în orice caz, trebuie să fie minunat să te scoli în fiecare zi lângă o femeie iubitoare, într-un pat călduţ cu cearşafurile bine călcate, cu Vivaldi în surdină şi miros de pâine prăjită urcând de la bucătărie.

6

În *Povestea servitorului*, cartea în care expune toate acestea, nu există vreo scenă a iluminării, în care eroul să îşi descopere confuzia şi, recitind-o, încă mă mir cum un atât de fin observator al celor din jurul lui a avut nevoie de aproape o lună pentru a pricepe că bogata moştenitoare era, în realitate, menajera. Fata nu făcuse nimic pentru a i-o ascunde, nu înţelesese qui-pro-quo-ul şi nici, când acesta se risipise, gradul de decepţie. Pentru o clipă, Eduard se crezuse primit printre fericiţii lumii, într-un fel aşa şi era, da, dar ca amant al menajerei.

Întrucât, de acum, Eduard îi era *boyfriend*, Jenny considera că i-l putea prezenta patronului ei, pe care îl chema Steven Grey. Avea patruzeci de ani, era seducător, ştia să îşi trăiască viaţa. Era miliardar. Nu milionar, miliardar. În englezeşte: *billions*. În carte, Limonov îl numeşte Gatsby, însă greşeşte, întrucât era vorba despre un Gatsby moştenitor, fără fisuri, sigur de locul lui pe pământ, aşadar, contrariul lui Gatsby. Deţinea un conac somptuos în Connecticut, unde îi locuiau nevasta şi cei trei copii şi, când nu schia în Elveţia ori nu făcea scufundări în Oceanul Indian, i se întâmpla să mai treacă şi pe la proprietatea de serviciu din New York — Sutton Place, asupra ordinii căreia veghea comoara de Jenny. Numai ea locuia stabil acolo, însă era ajutată zilnic de o secretară însărcinată cu trierea corespondenţei şi de o menajeră haitiană. Echipa restrânsă (mai erau vreo zece angajaţi dincolo, în Connecticut) trăia, prin urmare, în aşteptarea şefului şi, trebuie spus, cu teama trecerii acestuia prin New York, numai că, din fericire, asta se întâmpla destul de rar şi încă şi mai rar ţinea o săptămână întreagă deşi, considera Eduard, mai bine n-ar mai fi venit niciodată.

Şi asta nu fiindcă ar fi fost vreun tiran, numai că era complet lipsit de răbdare, mereu grăbit, gata să îl apuce năbădăile pentru orice fleac, cerându-şi iertare mai apoi, preocupat să se dovedească un patron liberal, de stânga aproape, dacă lucrurile nu s-ar fi întâmplat în America. Cum în engleză problema tutuitului nu există, lui Jenny îi zicea Jenny, ea lui, Steven, iar Eduard a fost invitat să facă acelaşi lucru. Pentru nimic în lume Steven nu s-ar fi folosit de sonerie, nici nu ar fi lăsat pe altcineva să îi aducă platoul cu micul dejun care, însă, trebuia să fie gata în orice moment, cu ceaiul precis infuzat, cu pâinea prăjită exact cât trebuie, indiferent de ora la care s-ar fi trezit. Altfel, cobora să şi-l ia singur din bucătărie unde — lucru care se întâmpla din ce în ce mai des — dădea de Eduard citind *New York Times*, aşa că împingea politeţea până la a-l întreba dacă nu îl deranjează să i-l ia. Doar pentru a-i observa reacţia, lui Eduard i-ar fi plăcut teribil să-i fi răspuns: „Află că mă deranjează“, dar, fireşte, răspundea: „Nu, Steven, ziarul te aştepta.“

Întrucât Eduard ajunsese un obişnuit al casei. Încă de la prima întâlnire îi plăcuse mult lui Steven care avea prieteni printre artişti, se lăuda că a pierdut un milion de dolari producând un film de avangardă şi adora tot ceea ce era rusesc. Bunica fusese o rusoaică albă, evident, emigrase după Revoluţie şi, pe când era copil, îi vorbise în ruseşte. Nu-i mai rămăseseră în minte decât câteva cuvinte pronunţate, cum este şi cazul meu, cu accent din vechiul regim. Iată de ce găzduia ruşii aflaţi în trecere prin New York, iată de ce era încântat ca, practic, să aibă un poet rus în carne şi oase chiar la el acasă, să poată sta de vorbă amândoi despre duritatea, dar şi despre autenticitatea vieţii din Uniunea Sovietică. Eduard i-a povestit secvenţa cu spitalul psihiatric şi problemele pe care le avusese cu KGB-ul. A mai pus şi de la el, dezvoltând versiunea considerată de toţi drept internare politică. Cunoştea, cum s-ar zice, cupletele care-i făceau plăcere interlocutorului şi i le servea cu necesara amabilitate.

Zâmbea, băga vasele în maşina de spălat, aproba politicos cele spuse de Steven care, încântat de schimbul lor de cuvinte, urca să îşi pună pe el un costum de zece mii de dolari pentru a se duce la masă într-un restaurant în care cel mai ieftin aperitiv ar fi fost îndeajuns spre a hrăni o familie de portoricani timp de o lună de zile, dar în gând îşi zicea că s-ar fi bucurat să-l vadă pe acelaşi Steven cum s-ar descurca dacă, în loc să fi moştenit un munte de marafeţi, ar fi fost obligat să se descurce fără nimic, paraşutat de unul singur în junglă, în pula goală şi doar cu un cuţit la brâu. Era pentru întâia oară când Eduard avea ocazia să analizeze de aproape un personaj atât de sus plasat pe scara socială, recunoscând că se afla în faţa unui specimen mai degrabă uman, civilizat, care nu semăna sub nicio formă caricaturii capitalistului din imageria sovietică: burduhănos, crud, sugând sângele sărăcimii. Bun, aşa era, dar datele problemei tot nu se schimbau: adică de ce el şi nu eu?

La care întrebare nu există decât un singur răspuns: Revoluţia. Cea adevărată, nu palavrele prietenilor lui Carol şi nici vagile reforme preconizate de social-trădătorii din toate generaţiile. Nu. Violenţă şi capete înfipte în vârf de pari. În America, se gândea Eduard, idei de genul acesta dădeau rău. La palestinieni ar fi trebuit să se ducă, sau la Gaddafi a cărui poză şi-o lipise cu scotch deasupra patului, alături de cea a lui Charles Manson şi de a sa în costum de „erou naţional“ cu Elena, goală, la picioare. Nu i-ar fi deloc frică. Nici de moarte nu îi era frică. Numai ideea de a muri în anonimat îl chinuia. Dacă ar fi fost publicat *Eu, Edicika*, dacă volumul ar fi cunoscut succesul pe care îl merita, atunci da. Scandalosul autor Limonov ucis cu o rafală de Uzi la Beirut, aşa ceva chiar c-ar fi fost de prima pagină pentru *New York Times*. Steven şi cei ca el ar fi ridicat ziarul deasupra clătitelor cu sirop de arţar şi şi-ar fi zis, gânditori: „Bărbatul ăsta chiar c-a ştiut să îşi trăiască viaţa!“ Aşa da, aşa merita să moară. Moartea soldatului necunoscut însă nu o agrea.

Steven se arăta preocupat de proiectele lui Eduard. Chiar a scris o carte? Atunci de ce nu o traduce, măcar parţial? De ce nu o prezintă unui agent literar? El cunoaşte unul pe care i l-ar putea prezenta. Eduard i-a urmat sfatul şi a plătit din puţinii lui bani traducerea primelor patru capitole, până la scena de sex cu Chris de pe grămada de nisip, inclusiv pe aceea. Agentul a dus-o la Editura Macmillan. Răspunsul întârzia, dar asta părea normal. Într-o dimineaţă s-a dus să vadă cum arăta imobilul în care i se hotăra soarta. La intrare, doi poştaşi negri împingeau un container plin cu plicuri groase. Să tot fie vreo doi–trei metri cubi de manuscrise, şi-a zis îngrozit. Era însă şi mai groaznic gândul că undeva, acolo, sus, la unul dintre etaje, un ins care nici vorbă să îl cunoască va deschide unul dintre plicuri, va descoperi titlul în engleză, *That's me, Eddy*, şi se va pune pe citit. Sigur, se putea întâmpla ca lectura să îl înflăcăreze şi, la finalul celui de-al patrulea capitol, să bată pe neaşteptate la uşa şefului cel mare şi să îl anunţe că, printre atâtea nimicuri fără importanţă a descoperit un nou Henry Miller. Însă tot atât de bine ar fi fost cu putinţă ca individul să ridice din umeri şi, fără a mai sta pe gânduri, să împingă manuscrisul în grămada celor refuzate din oficiu. De-ar fi avut cel puţin cum să-l vadă, să ştie ce mutră avea personajul ale cărui gust,

stare de spirit şi toane vor face ca Eduard Limonov să părăsească ori nu masa amorfă a rataţilor… Dac-o fi chiar tânărul care intră acum în hol, cu pasul grăbit al celui care cunoaşte perfect clădirea? Costum, cravată, ochelari înguşti, fără rame, capu' pulii mele, ce mai… Să-nnebuneşti, nu alta!

După numărul de pahare pe care le găsea dimineaţa pe măsuţa joasă din faţa şemineului, Jenny ştia dacă trebuia să pregătească una sau două porţii la micul dejun. Fiindcă Steven se întorcea deseori însoţit, trezind în Eduard o fierbinte şi dureroasă curiozitate. Mi-e cam ruşine, în numele lui, că trebuie să o mărturisesc şi pe asta, însă obişnuia să pună note femeilor: A, B, C, D, E, ca la şcoală, iar clasificarea era pe cât de socială, pe atât de sexuală. Cu strălucita excepţie a Elenei, pe care a considerat-o întotdeauna drept chintesenţa notei A, întrebându-se, în acelaşi timp, dacă nu cumva o supraevalua, în agendă existau multe note de D, ba chiar şi de E, fete cu care ţi-o pui fără să te lauzi după aceea. Jenny? Hai să zicem C. Femeile care plecau din patul lui Steven erau dintr-acelea care puteau fi întâlnite pe la seratele familiei Liberman: numai de nota A. Precum contesa din Anglia, nu atât frumoasă, cât extrem de elegantă, despre care Jenny l-a asigurat că acasă deţinea un castel cu trei sute de servitori.

„Trei sute de servitori!", repetase mândră, de parcă ea i-ar fi tras-o, iar chestia care îl depăşea cel mai tare pe Eduard era aerul ei sincer încântat de contesă, dar şi de ea însăşi, care avusese norocul de a-i fi putut fi de folos contesei. Personal, îi venise să intre în pământ în momentul în care Steven îl prezentase cordial drept „*boyfriend* al scumpei noastre Jenny". Bun, nu avea nicio îndoială, pe o insulă pustie, contesei i-ar fi părut Eduard atrăgător. Aici însă, poziţia de iubit al guvernantei cu glezne groase îl anula complet din punct de vedere sexual. Pur şi simplu, devenise transparent, lucru pentru care a urât-o cu ferocitate pe Jenny. Nu-i mai suporta buna dispoziţie, modul în care se arăta mereu mulţumită de soarta ei, de a se aşeza desfăcându-şi larg coapsele groase, de a nu se izola nici măcar când îşi scotea punctele negre de pe nas. Nu-i mai suporta cele două cele mai bune prietene care, cum dispărea Steven, cum debarcau pentru a fuma jointuri şi a pălăvrăgi despre chakrele şi regimurile lor macrobiotice. Nici măcar nu erau hipiote reale, ca familia lui Charles Manson: una era secretară, cealaltă, asistenta unui dentist. Dacă stătea să se gândească bine, îi prefera pe părinţii lui Jenny, nişte adevăraţi *rednecks* din Middle West cărora ea a ţinut să li-l prezinte când aceştia au sosit pentru o săptămână în marele oraş. Tatăl, fost angajat al FBI-ului, semăna uimitor cu Veniamin. În momentul în care Eduard i-a spus-o, adăugând că tatăl său lucrase pentru KGB, bătrânul clătinase din cap declarând sentenţios că există oameni de bine peste tot: „Poporul american şi poporul rus sunt pline de oameni de bine, doar conducătorii încurcă lucrurile, ca să nu mai zic de jidani". Apoi i-a povestit cu mândrie că Edgar Hoover le-a trimis cadouri la naşterea fiecăruia dintre copii şi, aflând că Eduard scrie, i-a urat să reuşească la fel de bine ca Peter Benchley, autorul *Dinţilor mării*. Bere, cămaşă în carouri, caraliu cumsecade, lipsit de răutate. Lui Eduard i s-a părut mai bun decât fiică-sa.

Lucrurile puteau fi văzute şi cu calm, aşa cum o făcea Jenny care, în definitiv, avea un loc de muncă de-a dreptul aurit. Locuia într-o clădire magnifică, prevăzută cu tot luxul posibil şi imaginabil şi, cu excepţia celor câteva zile pe lună în care Steven dădea pe acolo şi când, evident, trebuie să fie gata în orice moment să treacă la treabă, în rest beneficia de o linişte regească. Primea în vizită pe cine dorea şi, în schimbul a un pic de disponibilitate şi de răbdare, se bucura de toate avantajele celor bogaţi fără a avea grijile lor, întrucât bogaţii, îşi zicea, sunt împovăraţi de griji, aşa că nu şi-ar fi dorit să fie în locul lor.

Sigur, lucrurile puteau fi văzute şi aşa. Eduard ar fi putut să considere drept un miraculos dar al destinului intrarea lui în casa care, de la o vreme, aproape că-i devenise locuinţă. „Atâta doar, ce naiba, Jenny, că aici eşti doar administrator! Iar eu, amantul administratoarei!" Asta i-a ieşit din

gură într-o bună zi, de parc-ar fi scuipat-o-n ochi. Ţinea s-o scoată din sărite. Numai că ea nu îşi dorea asta. S-a uitat la el mai degrabă puţin mirată decât necăjită, de parcă bărbatul ar fi înnebunit şi, în loc să se enerveze, i-a răspuns liniştită: „Ed, nimeni nu te obligă să rămâi aici“. Răspuns simplu, dar corect. Nu, nimeni nu îl obliga să rămână acolo. Numai că acum gustase din viaţa de lux, el care, până la treizeci şi cinci de ani, practic nu mai trăise în condiţii decente, aşa că nu mai avea niciun chef să se întoarcă la Hotelul *Embassy*, la zilele în care stătea cu burta-n sus, întins pe iarba din Central Park şi când şi-o trăgea prin cine ştie ce unghere împuţite. Păcat că Steven nu e poponar, se gândea.

7

Şmakov, care cunoştea toată lumea, îi mai aducea veşti despre Elena. Eduard şi-o închipuia trăind de acum într-o lume care lui nu îi era accesibilă: foste spaţii comerciale transformate în locuinţe elegante, şampanie, cocaină, artişti şi modele internaţionale. În realitate, nu o ducea chiar atât de bine. Îl părăsise pe Jean-Pierre, apoi şi pe alţi amanţi care mai degrabă se purtaseră urât cu ea, ultimul chiar făcând-o să se prăbuşească.

S-au revăzut. Locuia într-o garsonieră sinistră, cu nimic mai bună decât maghernița lor din Lexington. Se smiorcăia, avea ochii roşii, frigiderul era gol. Abia dacă a îndrăznit să îl întrebe cum o mai ducea. Cu atât mai bine, nu i-ar fi convenit să îi mărturisească statutul lui de slugă prin alianţă. Au ieşit la plimbare şi, ştiind că pentru ea, ca şi pentru el, ar fi fost un remediu magic, s-au dus să cumpere ceva îmbrăcăminte din Bloomingdale. „Alege ce îţi place“, i-a spus. L-a privit ţintă, neliniştită, bănuitoare: chiar să aibă atâţia bani? Nu era nicio problemă, abia îşi ridicase cecul de la *welfare*. Bine. Ia ghiciţi ce şi-a cumpărat Elena? Chiloţi. Chiloţei de curvă care să-i acopere pizdulicea pe care el nu mai avea dreptul nici să o desfacă, nici să o pătrundă. Elena a ţinut să îi probeze, s-a iţit din cabină cu ţâţele goale, pe tocurile ei înalte, şi, cum îşi trăsese chiloţii peste ciorapi, dar ambii erau extrem de fini, Eduard i-a putut întrezări părul pubian.

S-a întrebat dacă asta era o obişnuinţă a meseriei, să se învârtă aşa de colo-colo fără a da importanţă faptului, sau dacă nu cumva o făcea special pentru a-l excita şi pentru a-l frustra în egală măsură. Şi a dispreţuit-o: nu era decât o javră, un manechin ratat, o femeie pierdută care avea s-o sfârşească prost, numai că de sub dispreţ a ţâşnit un val de iubire şi de milă, care l-a învăluit cu totul. Realitatea că prinţesa lui rusoaică s-a transformat în această creatură jalnică, vulgară, înrăită de spaimă, o făcea, în ochii lui, cu atât mai preţioasă. Nu simţea atât nevoia să i-o tragă, cât să o ia în braţe, să o legene, să o mângâie. Să-i zică: „Hai să terminăm odată cu prostiile, să plecăm cât încă mai este timp, să ne acordăm o a doua şansă, singurul lucru care contează pe lumea asta este dragostea, este că putem avea încredere în cineva, iar tu poţi avea încredere în mine, sunt loial, bun şi puternic, când mi-am dat o dată cuvântul nu mi-l mai iau înapoi. Nu ne mai putem întoarce la noi acasă, dar putem cel puţin să plecăm din oraşul ăsta care ne degradează, ne putem duce într-un loc mai liniştit. Găsesc eu un serviciu ca orice om obişnuit, ajutor la mutat, ca Lionia Kosogor, pe urmă îmi cumpăr un camion, două camioane, ajung patron de firmă de mutări de mobilier. Vom avea o familie a noastră, seara tu vei pune supa în farfurii, eu îţi voi povesti ce am făcut toată ziua, noaptea ne vom strânge în braţe, îţi voi spune că te iubesc, că te voi iubi întotdeauna, şi într-un târziu îţi voi închide ochii sau îi vei închide tu pe ai mei.“

După ce a lăsat o sută de dolari pe chiloţii ei, i-a propus să meargă să bea ceva. Elena ştia un loc nu departe şi, bineînţeles, oribil de scump. L-a lăsat un moment singur la masă, fiindcă trebuia să dea cuiva un telefon. Cât a lipsit, şi-a repetat ceea ce hotărâse să îi spună, făcând-o l-a cuprins exaltarea numai că, întorcându-se, Elena l-a întrebat dacă l-ar deranja să li se alăture şi un prieten al ei, care, în cinci minute, a şi apărut. Era un individ de vreo cincizeci de ani, care şi-a comandat un whisky şi s-a comportat faţă de ea ca un proprietar plictisit. Au stat de vorbă amândoi despre persoane pe care Eduard nu le cunoştea, au râs, apoi Elena s-a ridicat, a zis că ei trebuie să plece de-acum, s-a aplecat spre fostul ei soţ şi i-a lăsat un sărut fugar pe colţul gurii mulţumindu-i, pe bune-a fost drăguţ din partea ta, mi-a făcut plăcere să te văd, după care şi ea şi individul ăla s-au cărat, lăsându-l pe el să achite consumaţia pentru toţi trei.

Întorcându-se pe Madison Avenue, a măsurat atent toţi trecătorii, mai ales pe bărbaţi, pentru a se compara. Arată, adică, mai bine decât mine? Sau mai prost? Cei mai mulţi erau mai bine îmbrăcaţi, doar trecea prin cartierul celor avuţi. Destui erau şi mai înalţi. Unii chiar mai frumoşi. El singur însă avea aerul dur şi decis al omului în stare să omoare. Când li se încrucişau privirile, toţi întorceau capul îngroziţi.

Ajuns acasă, în Sutton Place, a căzut la pat şi a bolit. Timp de cincisprezece zile, Jenny l-a îngrijit ca pe un copil. I-a plăcut s-o facă şi, când Eduard a început să se simtă mai bine, i-a declarat cu o undă de regret în glas: „Măcar aşa ai părut şi tu om…“

E iarăşi vară. S-a scurs un an de când şi-a scris cartea pe iarba din Central Park. Jenny l-a întrebat dacă vrea să vină cu ea în vacanţă, pe Coasta de Vest, iar Eduard a acceptat, puţin din curiozitate, puţin din laşitate, întrucât nu ar fi putut rămâne în Sutton Place în absenţa ei şi îl îngrozea ideea de a petrece întreaga lună august la Hotelul *Embassy*. Imediat însă ce au coborât din avion şi s-au suit într-o maşină închiriată, alături de fratele lui Jenny şi acele două cele mai bune prietene ale ei, pe care nu putea să le sufere, Eduard a înţeles că avea să urmeze un coşmar. Şi nu pentru că i-ar fi displăcut California, ci fiindcă acolo ar fi fost cazul să apară la braţul Nastasiei Kinski, nu la grămadă cu gaşca aia de mic-burghezi care se dădeau hipioţi, beau suc de morcovi şi izbucneau în prelungi hohote de râs prin *coffee-shops*-uri jalnice, în care împărţeau plata consumaţiei făcând calculul pe un colţ al feţei de masă din hârtie, pentru a se vedea că, după expresia lor favorită, se „distrau cât încăpea“. După trei zile în care s-a lăsat întreţinut, deşi continuu bosumflat, nu a mai rezistat şi s-a decis să se întoarcă la New York. Jenny nu a încercat să îl oprească, convinsă că fiecare are dreptul să facă orice vrea, cu condiţia să nu îi deranjeze pe ceilalţi.

Etuvă mai e şi New Yorkul ăsta, mai bine aş fi rămas pe Coasta de Vest, şi-a zis, însă prea târziu. Fiindcă, dacă tot era de ieşit pe străzi, în august, atunci, evident, mai bine o făceai la Veneţia decât în Manhattan. Aşa că s-a pus din nou pe scris. De data aceasta însă, nici poeme, nici povestiri, ci proze scurte, rareori de mai mult de o pagină, în care lăsa tot ceea ce îi trecea prin minte. Şi ceea ce îi trecea era înfricoşător, dar un lucru tot merita să i se recunoască: cinstea cu care dădea totul afară — resentimente, invidie, ură de clasă, fantasme sadice, fără nici cea mai mică umbră de ipocrizie, de ruşine, de intenţie de a-şi cere iertare. Mai târziu, totul avea să se adune într-o carte, una dintre cele mai bune din cele scrise de Eduard, după părerea mea, intitulată *Jurnalul unui ratat*. Iată, mai departe, un fragment:

„Vor veni cu toţii. Tâlharii şi timizii — ăştia s-altoiesc ca la carte. Dealerii de droguri şi cei care distribuie flyere de bordeluri. Labagiii şi clienţii revistelor şi cinematografelor porno. Cei care bat în lung şi-n lat sălile muzeelor ori studiază în bibliotecile creştine, care sunt gratuite. Cei cărora le ia două ceasuri să îşi soarbă cafeaua la McDonald’s, uitându-se cu tristeţe pe geam. Cei

ce-au ratat în dragoste, în muncă ori în afaceri, cei care au ghinionul de a se fi născut în familii sărace. Pensionarii care stau, la supermarket, la coada rezervată celor ce cumpără mai puţin de cinci articole. Infractorii negri care visează să îşi tragă gagică albă din înalta societate şi care, cum nu vor reuşi aşa ceva niciodată, o violează. *Doorman*-ul încărunţit căruia atât de mult i-ar plăcea să o sechestreze şi să o tortureze pe obrăznicătura de fată a bogătaşilor de la ultimul etaj. Vitejii şi puternicii sosiţi din toate zările pentru a străluci aici şi pentru a cuceri gloria. Homosexualii mergând doi câte doi, strâns îmbrăţişaţi. Adolescenţii care se iubesc. Pictorii, muzicienii, scriitorii cărora nimeni nu le cumpără operele. Marele şi curajosul trib al rataţilor, *losers* în engleză, *neudaciniki* în rusă. Cu toţii vor veni, vor pune mâna pe arme, vor ocupa oraş după oraş, vor distruge băncile, uzinele, birourile, editurile, iar eu, Eduard Limonov, voi mărşălui în primul rând şi toţi mă vor recunoaşte şi toţi mă vor iubi.“

La întoarcerea din vacanţă, Jenny i-a spus foarte serioasă că doreşte să îi vorbească. Eduard nu mirosise ceea ce stătea să vină, nu îl neliniştise sub nicio formă ţărănoiul mustăcios cu cămaşă în carouri, la care se adunaseră pentru un grătar în ajunul plecării lui precipitate la New York, deci abia acum avea ocazia să afle că Jenny urma să se mute în California la respectivul, să se mărite cu el, să-i facă copii… De altfel, deja era gravidă. „Nu tocmai iubire ar fi între noi“, i-a explicat cu blândeţe lui Eduard, ci doar o preafrumoasă prietenie care, cu toată distanţa dintre o coastă şi cealaltă, nu ar avea niciun motiv să se întrerupă, ba chiar din contră. Fată de treabă ca întotdeauna, nu ar vrea să îl facă să sufere, iar el joacă rolul bărbatului care înţelege, care-i doreşte să fie fericită, care consideră, la fel ca ea, că acesta e cursul cel bun, însă, în realitate, suferă, îl copleşeşte o suferinţă care-l ia prin surprindere şi îl răvăşeşte. Se gândise s-o părăsească el pe ea, nu invers. Deşi nu o iubea, era convins că este iubit, certitudine care îl liniştea. Exista cineva care îl aştepta, la care avea oricând un adăpost, pe când acum totul se evaporase. Şi iarăşi, înaintea lui, lumea duşmănoasă, vântul îngheţat din afara unui cămin.

Sigur, rămânea bine-venit în Sutton Place pentru o cafea, dar nimic mai mult. Când l-a văzut, Steven a dat dovadă chiar de proastă creştere bătându-l pe umăr ca pentru a-l consola că fusese pus pe liber. Auzi, el, Limonov pus de liber de o asemenea vacă! Pe urmă l-a întrebat ce are de gând să facă mai departe. Cartea tot la lectură era — semn rău. Ştiindu-l priceput la toate, Steven i-a spus că are un prieten care caută pe cineva, la negru, pentru ceva lucrări la casa lui de la ţară. Şi uite-aşa s-a trezit, timp de două luni, în Long Island, ba cu sapa, ba cu mistria, pentru patru dolari pe oră. Toamna, newyorkezii bogaţi nu dau decât în weekend pe la reşedinţele lor din acele elegante staţiuni balneare. În timpul săptămânii nu vezi ţipenie. Casa nu era nici încălzită, nici mobilată. Eduard dormea pe o saltea din burete, pe care o izolase de podeaua umedă printr-o prelată, pregătea supe instant pe un reşou, punea pulover peste pulover fără a reuşi să se mai încălzească. Câteodată profita de vreo scurtă înseninare a cerului pentru a se duce pe plajă, pe unde speria pescăruşii, ori pentru a ajunge până în cătunul cel mai apropiat ca să bea o bere în sigurul bar de pe acolo, şi acela gol, pe drumul de întoarcere ploaia, revenită şi ea, udându-l invariabil până-n măduva oaselor. Se strecura dârdâind în sacul de dormit şi îi visa pe Jenny şi pe ţărănoiul ei cel mustăcios trăgându-şi-o. Să-i fi zis cineva, pe vremea când erau împreună, că avea s-ajungă într-o zi să şi-o ia la frecat gândindu-se la ea…

Săptămâni de-a rândul nu a stat de vorbă decât cu patronul barului şi cu cel al micului magazin de unde îşi cumpăra de-ale gurii. Deşi îşi lăsase numărul câtorva fiinţe umane pe care încă le mai considera drept persoane apropiate — Şmakov, Lionia Kosogor, Jenny — telefonul nu i-a sunat niciodată. Nimeni nu se gândea la el, nimeni nu îşi mai amintea de existenţa lui. Cu excepţia agentului care, într-o zi, i-a dat telefon pentru a-l anunţa că Editura Macmillan i-a refuzat manuscrisul. Fiindcă prea era negativ textul. Pe bune, acuma cum să iei o carte a cărei ultimă frază este „’Tu-vă muma-n cur la toţi!“?… Bine, agentul a mai zis, dar clar că nici el nu credea ce

spune, că nu lasă el lucrurile baltă şi că are de gând să mai ducă manuscrisul şi pe la alţi editori. Eduard s-a grăbit să încheie conversaţia neplăcută, să închidă telefonul. Pe care l-a şi închis. Şi a rămas aşezat pe sacul de ciment, singur în livingul gol, singur pe lume. Ploaia se arunca în rafale atât de puternice, din lateral, peste geamuri cum numai în avion se mai întâmplă. Şi-a zis că, de data asta gata, praful s-a ales. A încercat şi a eşuat. Nu va rămâne decât un proletar dând găuri în betoane, vopsind casele celor avuţi în extrasezon, răsfoind reviste porno. Şi-o să moară fără a mai afla cineva cine a fost el…

Am senzaţia că am mai scris scena aceasta. Într-o operă de ficţiune trebuie să alegi, eroul are dreptul să atingă fundul prăpastiei o dată, e chiar recomandat, dar o a doua oară este deja prea mult, repetiţia abia aşteaptă să-i cazi în gheare. În realitate, consider că eroul nostru a atins fundul prăpastiei de mai multe ori. De mai multe ori viaţa a dat cu el de pământ, l-a adus la disperare, fără glumă lipsindu-l de perspectiva drumului de întoarcere. Una dintre trăsăturile pe care i le admir, în contextul acestor situaţii, este puterea de a se ridica, de a merge de fiecare dată mai departe, întărit de gândul că, optând pentru existenţa de aventurier, a se trezi dintr-o dată pierdut, singur de tot, la capătul puterilor, nu era decât pur şi simplu preţul care se cerea plătit. Când îl părăsise Elena, tactica lui de supravieţuire a constat în a se lăsa dus de val în mizerie, în stradă, în sexualitatea sălbatică, toate considerându-le tot atâtea experienţe de parcurs. De data aceasta, i-a venit o altă idee. Jenny urma să se mute peste puţină vreme la logodnicul ei, în California, iar Steven, mâhnit de pierderea ei, nu i-a găsit încă înlocuitor. Or, Eduard se dovedise luni în şir un bun *asistent manager*, ba reparând piciorul unei mese, ba ungând sculele de grădinărit, ba pregătind câte un borş care atrăgea laudele tuturor musafirilor. Casa o cunoştea perfect. Şi, pe deasupra, Steven, fiind un snob, ar fi trebuit să îl încânte ideea de a avea ca majordom un poet rus.

8

Conform previziunii, ideea chiar l-a încântat pe Steven, şi nu doar ideea, întrucât poetul rus s-a dovedit un majordom model, exigent cu menajera haitiană şi în bune relaţii cu secretara, în pofida caracterului mai degrabă dificil al acesteia. Circumspect în faţa oricui suna la uşă, dar capabil să treacă firesc de la cea mai mare neîncredere la respectul maxim, în cazul în care străinul care sunase se dovedea a nu fi sub nicio formă un străin. În largul său în negocierile cu furnizorii. Reuşind să obţină cele mai bune lucruri de la Ottomanelli, cea mai scumpă măcelărie a New Yorkului. Expert nu doar în borşuri şi în viţel Stroganoff, dar şi în tot felul de reţete de legume pline de vitamine, din cele după care se dau în vânt cei bogaţi: mărar, broccoli, rucola despre existenţa cărora, până a fi fost admis în interiorul edificiului, mâncătorul nostru de cartofi şi de varză nici că avusese habar. Încrederea în el ajunsese până la a fi trimis să ia de la bancă, în numerar, zece mii de dolari. Dar şi Eduard veghea asupra tuturor detaliilor, fără a uita nimic privitor la gusturile ori obiceiurile stăpânului casei. Servindu-i whisky-ul la temperatura potrivită. Întorcându-şi fără ostentaţie privirea, în clipa în care vreo femeie ieşea goală din baie. Ştiind să nu depăşească măsura, însă ghicind alături de care musafiri îşi putea pune pe sub haina de uniformă tricoul cu Che Guevara, pentru a lua parte la conversaţie. Pe scurt, o perlă, nu altceva. Prietenii lui Steven îl invidiau pe acesta pentru un asemenea majordom şi ajunsese să se vorbească despre el în întregul Manhattan.

Toate astea au ţinut un an de zile, la capătul căruia un editor francez a acceptat să publice romanul lui Eduard, care şi-a luat zborul spre Paris cu emoţionata binecuvântare a fostului său patron. Nu peste multă vreme cărţile i-au fost traduse şi în America, de către aceiaşi editori care la început îl refuzaseră, şi încerc să îmi închipui ce şi-o fi spus Steven citind *His Servant's Story*, apărută în 1983 la Doubleday.

Aşadar, ce a aflat? În primul rând că, imediat ce îi întorcea spatele, plecând de acasă, majordomul lui model cobora din cămăruţa de sub acoperiş pentru a lua în stăpânire *master's bedroom*, aflat la etajul nobil. Că se tăvălea în cearşafurile de mătase ale stăpânului, fuma jointuri în cada de baie, îi proba hainele, mergea în picioarele goale pe mocheta în care i se afundau tălpile. Că scormonea prin toate sertarele, bea din vinul Château-Margaux şi, bineînţeles, aducea fete pescuite de peste tot, uneori câte două, cărora le-o trăgea, după care le privea în marea oglindă veneţiană, înclinată la timp deasupra patului *king size*, cum continuau fără el, făcându-le să creadă că era, dacă nu chiar proprietarul, cel puţin unul dintre prietenii acestuia, un egal al lui.

Este posibil să mă înşel, însă am senzaţia că toate aceste depăşiri de atribuţii l-au tulburat teribil pe Steven. Fiindcă, deşi poate şi aici mă înşel, consider că toţi servitorii visează mai mult sau mai puţin chestia asta, să se fută, adică, în patul stăpânilor, unii chiar ajungând să o facă, drept care cei ce i-au angajat, nefiind nişte idioţi, ştiu toate acestea şi mai închid ochii. Esenţial este ca, ulterior, totul să fie perfect pus la punct, ca lenjeria de pat să fie băgată în maşina de spălat, or, în această privinţă, în Eduard se putea avea încredere.

Aşa că nu lucrurile acestea l-ar fi putut tulbura cu adevărat pe Steven, nu ceea ce majordomul făcuse în absenţa, ci gândurile care i se învârteau prin cap în prezenţa lui.

Nu era atât de naiv încât să îşi închipuie că poetul rus ar fi ţinut la el. Poate însă că îi plăcea felul lui de a fi şi, într-adevăr, lui Eduard îi plăcea de el, nu i se părea nici idiot, nici odios. *Personal*, nu avea nimic împotriva lui. Atâta doar că în faţa lui tot ca un mujic stătea, din acela care, slujindu-şi boierul, aştepta să îi vină ceasul şi, când ceasul acela avea să sune, urma să intre pe poarta cea mare în minunata reşedinţă plină cu obiecte de artă, pe care le va face praf, o va viola pe nevasta boierului, iar cu acesta va da de pământ, trăgându-i o ploaie de şuturi şi râzând triumfător. Bunica lui Steven îi descrisese uluirea nobililor din vechiul regim când îi văzuseră dezlănţuindu-se pe bravii lor Saşa ori Vania, cei atât de devotaţi, atât de credincioşi, care le văzuseră copiii născându-se, care până atunci se purtaseră atât de frumos, şi cred să Steven resimţise aceeaşi stupefacţie citind cartea fostului majordom. Timp de aproape doi ani stătuse fără vreo suspiciune lângă bărbatul acela paşnic, zâmbitor, simpatic care, în străfundurile sufletului lui îi era duşman.

Mi-l închipui pe Steven citind şi amintindu-şi ziua, complet uitată între timp, în care îşi certase servitorul din cauza unor pantaloni aduşi înapoi de la curăţătorie cu întârziere. Bărbatul încasase izbucnirea palid, închis în propria-i expresie impasibilă, de mongol. Peste un ceas, Steven îşi ceruse scuze, incidentul fusese închis şi se râsese de el sau, în sfârşit, cel puţin Steven râsese. Ceea ce nu a bănuit a fost că, dacă ieşirea ar mai fi ţinut câteva secunde, servitorul s-ar fi dus să ia cuţitul cel mare din bucătărie şi i-ar fi retezat gâtul de la o ureche la cealaltă, ca unui godac (cel puţin acestea îi sunt cuvintele).

Şi-apoi, recepţia oferită de înaltul funcţionar al ONU, care locuia în clădirea centrală din ansamblul în care era şi casa lui Steven, drept care acesta, cum s-ar spune, a dat o fugă până-n vecini, unde a băut şampanie în grădina luminată cu lumânări puse în boluri de sticlă, a stat de vorbă cu diplomaţi, cu soţii de diplomaţi, cu *congresmeni*, cu şefii câtorva state africane. Ceea ce însă nu a bănuit — şi cum să fi bănuit aşa ceva?! — a fost că, prin lucarna lui, de acolo, de sus, erau cu toţii urmăriţi de propriul lui servitor şi că petrecerea acelor puternici ai lumii, la care urmăritorul nu avea nici cea mai mică şansă de a fi fost invitat, l-a înfuriat pe acesta în asemenea măsură, încât a coborât în pivniţă după puşca de vânătoare a stăpânului, a scos-o din toc, a încărcat-o şi s-a apucat să-i ia la ţintă pe musafiri, unul după altul. Pe unul chiar l-a recunoscut, fiindcă îl văzuse la televizor. Era secretarul general al ONU, Kurt Waldheim, cel căruia, peste douăzeci de ani, avea să îi fie dezvăluit trecutul nazist. Steven schimbase cu el câteva cuvinte în seara respectivă. Şi, cât îşi vorbiseră, servitorul lui îi ţinuse în bătaia puştii. După ce se îndepărtaseră unul de celălalt, Eduard continuase să îl urmărească pe Waldheim de la un grup la altul, lipindu-i de spate cruciuliţa vizorului. Degetul îi apăsase uşor pe trăgaci. Era teribil de ispititor. Dacă ar fi tras, ar fi ajuns celebru de la o zi la alta. Şi tot ce scrisese ar fi fost publicat. *Jurnalul unui ratat* ar fi devenit tom de cult, biblia tuturor *loser*-ilor înrăiţi ai planetei. S-a jucat cu ideea şi s-a oprit pe buza gestului fatal aşa cum te opreşti în pragul ejaculării, după care Waldheim a intrat în casă şi, după o clipă de atroce decepţie, servitorul şi-a spus: „În fond, mai bine aşa. Încă n-am ajuns la ratare.“

Cel mai groaznic lucru însă era ceea ce servitorul scrisese despre băieţelul bolnav de leucemie. Era vorba despre copilul celorlalţi vecini, un cuplu fermecător. Nu avea decât cinci ani, toată lumea din cartier îl adora şi urmărea cu sufletul la gură evoluţia bolii. Chimioterapia, speranţele, căderea. Steven îi cunoştea suficient de bine părinţii pentru a le face câte o vizită. Şi de fiecare dată se întorcea năucit. Bineînţeles, gândul îl purta către propriii lui copii. Într-o zi, tatăl băieţelului i-a spus că totul se năruise, că nu mai era decât o chestiune de zile, dacă nu cumva, mai probabil, de ore. Steven a coborât să o anunţe şi pe Jenny, care a izbucnit în lacrimi. Eduard care, ca de obicei, se afla în bucătărie, nu a plâns, dar a părut impresionat şi el, în felul lui pudic, milităros. Au rămas tăcuţi toţi trei, iar Steven a păstrat despre clipele acelea un soi de amintire de o bizară luminozitate. Barierele sociale se prăbuşiseră şi nu mai erau decât doi bărbaţi şi o femeie, aşezaţi la o masă, aşteptând împreună moartea unui băieţel. Nu mai exista între ei decât durere, compasiune şi încă un lucru fragil care, poate, s-ar fi putut numi dragoste.

Or, uite ce scria Eduard:

„Bine, o să moară de cancerul lui ăla micu’. Ei şi, ce mare căcat? Da, e un copil frumos, da, te prinde mila, dar tot rămân la părerea mea: ce mare căcat? Ba chiar, cu atât mai bine. Să crape dracului plodul de bogătani, şi tare-o să mă mai bucur. De ce ar trebui să mă prefac înduioşat şi pătruns de compasiune, din moment ce propria mea viaţă, cu adevărat importantă şi unică, este devastată de rahaţii ăştia, câţi or fi ei să fie? Ia mori tu odată, măi băieţel condamnat! Că tot nu te-au putut ajuta cu nimic nici cobaltul, nici dolarii. Cancerul nu respectă banii. Miliarde să-i oferi şi tot nu dă înapoi. Şi e foarte bine aşa: măcar în faţa unui singur lucru să fie toată lumea asta egală.“

(„Ce mizerie de om!“ îşi zice Steven, şi eu la fel şi, fără îndoială şi tu, cititorule. Cu toate acestea, mă gândesc şi că, dacă ar mai fi fost ceva de făcut pentru a putea fi salvat băieţelul acela, de preferinţă ceva greu sau periculos, cel dintâi care s-ar fi prezentat la apel şi s-ar fi aruncat în luptă cu întreaga-i energie ar fi fost Eduard.)

9

Într-o zi, Steven i-a cerut servitorului să pună la punct cea mai frumoasă cameră de oaspeţi pentru ilustrul său compatriot, poetul Evgheni Evtuşenko. Eduard nu simţea nici cea mai mică umbră de respect pentru caiafa aia de semi-dizident proprietar de vile la ţară şi de privilegii, care-şi trăgea doar pentru el cât încăpea, dar n-a suflat un cuvânt. Şi Evtuşenko şi-a făcut apariţia înalt, frumos, mulţumit de sine, cu o haină de jeans violet, cu un aparat cu obiectiv enorm atârnându-i pe umăr şi cu sacoşe de pe la marile magazine, pline cu tot soiul de jucărioare din care nu ar fi avut cum găsi pe acasă. Un necioplit de ţăran siberian ajuns în capitală, vorba lui Brodsky de la care am împrumutat descrierea a cărei exactitate, de altfel, o confirm, întrucât l-am întâlnit şi eu douăzeci de ani mai târziu. Încântat că poate primi un rus atât de rusesc, Steven a oferit un cocktail în cinstea lui. Eduard şi-a îndeplinit misia cu livreaua pe el. Se temea de încercarea umilitoare de a-i fi prezentat, încercare de neocolit dar, spre marea sa surpriză, personalitatea literară a reacţionat altfel: Limonov? Da, auzise vorbindu-se despre cartea pe care o scrisese. „*Edicika*, da?“ Se zice că e extraordinară, serios s-ar bucura să o poată citi.

Invitaţii au plecat cu toţii mai întâi la Metropolitan Opera, unde dansa Nureev, apoi, pentru a supa, s-au dus la *Russian Samovar*, pe strada 52. Cât despre Eduard, acesta a pus totul în ordine, a aranjat încăperile şi s-a dus devreme la culcare. Când Steven era în oraş, oricum nu ar fi avut altceva mai bun de făcut. La patru dimineaţa a sunat telefonul interior din camera sa: era Evtuşenko. Poetul îl ruga să coboare până în bucătărie. Era aşezat la masă alături de Steven, în faţa unei sticle de vodcă, beţi morţi amândoi, cu cravatele desfăcute. L-au invitat să bea cu ei. Întorcându-se de la *Russian Samovar*, Evtuşenko a citit cea dintâi pagină a manuscrisului lăsat ca din întâmplare în cameră de către Eduard, a parcurs o a doua aşezat pe closet, încă vreo cincizeci mai apoi, or, după o astfel de experienţă, nici că s-ar mai fi putut dormi. L-a tras pe Steven după el în bucătărie ca să mai bea ceva, sărbătorind descoperirea, iar acum, cu limba împleticindu-i-se, dar entuziasmat, repeta: *It’s not a good book, my friend, it’s a great book! A fucking great book!* Zicea de câte două ori la rând *fucking*, considerând că aşa părea mai cosmopolit şi mai priceput în engleza americană. Va face tot posibilul, promisese, pentru a-l vedea publicat pe Eduard. Când bea, Steven devenea sentimental ca bogătaşul cu joben din *Luminile oraşului*. În consecinţă, şi-a strâns în braţe tânărul şi viteazul majordom. Au ciocnit iar şi iar în cinstea capodoperei şi, desigur, în Eduard au reînmugurit speranţele, abandonându-se un pic veseliei generale, fără însă a conteni să îşi spună, în tenebrosul lui for interior că, iată, miliardarul american şi poetul sovietic oficial fac parte din aceeaşi clasă, cea a stăpânilor, clasă din care el, Limonov, care are de o mie de ori

mai mult talent şi mai multă energie nu va face niciodată parte — foarte bine, să bea în cinstea geniului său, dar tot el va trebui să facă apoi curat după talmeş-balmeşul lor, când cei doi deja vor fi urcat la culcare, în orice caz, când va veni seara zilei celei mari se va putea conta pe el, cu siguranţă nu-i vor scăpa.

Nu fără a-l mai îmbrăţişa o dată, e drept, pe burta goală cu ceva mai puţină căldură, Steven şi Evtuşenko au plecat la schi, în Colorado. Câteva săptămâni nu a mai primit nicio veste de la ei. Deci Eduard avusese dreptate să nu aibă încredere. Pe neaşteptate, a primit un telefon de la un ins pe nume Lawrence Ferlinghetti. Numele îi spunea ceva: poet şi el, Ferlinghetti era totodată legendarul editor al beatnicilor, la San Francisco. Prietenul lui, Evgheni, îi vorbise despre „cartea aia extraordinară“, una dintre cele mai bune scrise pe ruseşte de la război încoace (bilă albă pentru Evtuşenko!), deci s-ar bucura să o poată citi. Era în trecere prin New York, unde trăsese la prietenul său, Allen Ginsberg. Omul ăsta n-avea decât prieteni celebri… Cum Steven nu era pe acolo, Eduard l-a invitat el să ia masa împreună „acasă“.

Ferlinghetti era un bărbat în vârstă, chel, bărbos, destul de bine întreţinut. Nici nevastă-sa nu era rea. Degeaba mai văzuseră ei şi alte locuinţe de lux, cea din Sutton Place îi înmărmurise. Evtuşenko nu le explicase şi cu ce se ocupa tânărul poet pentru a-şi ţine zilele, Eduard se apucase să le citească paginile cele mai *trash* ale cărţii, iar musafirii evident se întrebau, fără a îndrăzni să o facă şi cu voce tare, cum de băiatul acesta care le fusese prezentat drept un semi-cerşetor, unul care se culca prin Harlem cu negrii, putea locui într-un asemenea loc. Nu cumva o fi fost amantul miliardarului? Nu cumva chiar el era miliardarul care bântuia prin subteranele New Yorkului, tot aşa cum califul Harun Al-Raşid bântuia prin cele ale Bagdadului, deghizat în vagabond rufos? Chipurile lor distinse nu mai erau decât două semne de întrebare. Pe Eduard neînţelegerea l-a binedispus şi, când s-a decis să lămurească lucrurile, spre marea lui surpriză totul a mers şi mai bine, întrucât, în loc să fie dezamăgiţi sau, dintr-o dată, să se uite de sus la el, Ferlinghetti şi nevasta lui au izbucnit în hohote de râs, încântaţi de farsa care li se jucase şi declarându-se încă şi mai bucuroşi de a-l fi cunoscut. Ce tip haios! Ce aventurier! Dintr-o dată nu s-a mai văzut ca lacheu, ci ca un scriitor de felul lui Jack London care, printre cele o sută de moduri pitoreşti de a-şi câştiga pâinea cea de toate zilele — matelot, căutător de aur, hoţ de buzunare —, a făcut-o şi pe aceea de servitor. Pentru întâia oară juca în faţa unui public de cunoscători rolul care îi venea cel mai bine, cel de individ relaxat, cinic, zburând pe valurile vieţii. Şi a fost un triumf. A fost convins să îşi povestească aventurile şi, din instinct, a ghicit că versiunea tâlharului avea să placă noului public mai mult decât aceea a disidentului.

— Bun, dar, până la urmă, sunteţi homo ori nu? l-a întrebat nevasta lui Ferlinghetti, care-i sorbea cuvintele.

— Aproape de tot…, i-a răspuns neatent.

— Aproape de tot! Formidabil!

În momentul în care s-au despărţit, cam afumaţi şi încântaţi unii de alţii, publicarea nu a mai părut decât o formalitate. Şocul, prin urmare, a fost mult mai dur când, o lună mai târziu, manuscrisul s-a întors de la San Francisco împreună cu o scrisoare de la Ferlinghetti care nici nu îl accepta, nici nu îl refuza prea limpede, ci doar sugera un alt final, o rezolvare tragică: Edicika trebuia să comită un asasinat politic, ca De Niro în *Taxi Driver*.

Eduard a dat din cap consternat. Nimic nu înţelesese Ferlinghetti. Numai Dumnezeu ştia la ce se gândise. Chiar ar fi trebuit să apese pe trăgaci, când îl avusese pe Waldheim în bătaia puştii. Dacă nu o făcuse, era doar fiindcă nădăjduia că putea rezolva şi altfel lucrurile. Încasa totul, joburile de căcat, refuzurile editorilor, singurătatea, fetele de categoria E, socotind că într-o bună zi sigur avea să intre în saloanele celor bogaţi pe uşa din faţă şi să le fută fetele mari, ba chiar să i

se mai şi mulţumească pentru asta. Ştia perfect ce se petrece în mintea unui *loser* care, ajuns la capătul puterilor, ia o armă şi trage la grămadă dar, fiind în stare să scrie chestia asta, nu mai era *loser*-ul acela şi nici dublul lui de pe hârtie nu se punea problema să ajungă unul.

Scrisoarea se încheia cu următorul post-scriptum:

„Astăzi când, în schimbul unui loc de muncă fără prea multe obligaţii, locuieşte într-un edificiu somptuos şi profită, într-o anumită măsură, de binefacerile societăţii burgheze, nu ar trebui ca eroul cărţii dumneavoastră să fie ceva mai indulgent faţă de această societate? Să o vadă cu un ochi mai senin?“

Ce jegos! Să-mi bag, ce mai jegos…

Speranţe inutile, lovitură de graţie, totul pare încă o dată năruit şi apoi, cum se mai întâmplă, totul o ia de la capăt. Cineva, la Paris, i-a vorbit despre carte lui Jean-Jacques Pauvert, despre care Eduard încă nu ştia că reprezenta cel puţin tot atât cât Ferlinghetti, aşadar, un editor legendar şi eretic, cel care îi publicase pe supra-realişti, dar şi *Povestea lui O*, de zece ori condamnat pentru atentat la bunele moravuri ori la onoarea şefului statului şi de zece ori renăscând cu dezinvoltură. Pe baza a doar câteva capitole traduse, s-a ambalat şi s-a decis să publice volumul. Era cam complicat fiindcă editura lui era încă o dată în faliment, deci trebuia să îşi găsească refugiu într-o altă editură, dar nu avea nicio importanţă, ceea ce contează e că, în toamna lui 1980, *Eu, Edicika* a apărut sub zurbagiul titlu, găsit tot de Pauvert: *Poetul rus preferă negrii vânjoşi*.

IV

Paris, 1980–1989

1

Când Limonov a sosit la Paris, tocmai mă întorceam şi eu după doi ani petrecuţi în Indonezia. În acest sens, lucrul cel mai cuminte care s-ar putea spune ar fi că, înaintea experienţei indoneziene nu am dus cine ştie ce viaţă aventuroasă. Am fost un copil ascultător, apoi un adolescent mult prea cultivat. Sora mea Nathalie, care avusese la un moment dat ca temă „Descrieţi-vă familia“, mi-a făcut următorul portret: „Fratele meu este foarte serios, nu face prostii niciodată şi citeşte toată ziua nişte cărţi foarte mari.“ La şaisprezece ani aveam un cerc de prieteni pasionaţi, ca şi mine, de muzica clasică. Petreceam ore în şir comparând diferitele versiuni ale unui cvintet de Mozart sau a unei opere a lui Wagner, maimuţărind emisiunea legendară de la France Musique, *Tribuna criticilor de discuri*, ai cărei participanţi ne încântau prin erudiţie, ipocrizie şi evidenta plăcere de a alcătui, într-o lume a barbarilor dedaţi ritmurilor binare, o mică enclavă de civilizaţie ironică şi bodogănitoare. Cei care îşi mai amintesc disputele dintre Jacques Bourgeois şi Antoine Goléa mă vor înţelege. Licean la Janson-de-Sailly, student apoi la Ştiinţe Politice, mi-am petrecut cea mai mare parte a anilor şaptezeci dispreţuind rockul, fără a dansa, doar îmbătându-mă ca să-mi maschez timiditatea şi visând să ajung un mare scriitor. În aşteptare, am devenit un soi de *wunderkind* al criticii de film, publicând în revista *Positif* articole interminabile despre cinematografia fantastică ori despre Tarkovski, pe de altă parte despre filmele care mi se păreau proaste scriind notiţe a căror răutate mă fac să roşesc în ziua de azi. Politic, aveam o aplecare limpede spre dreapta. Dacă aş fi fost întrebat de ce, aş fi răspuns, presupun, din dandysm, din gustul de a fi minoritar, din refuzul de a mă comporta ca oile lui Panurge. Şi aş fi fost surprins dacă mi s-ar fi spus că, cititor atent al lui Marcel Aymé şi duşman a ceea ce încă nu se chema „corectitudine politică“, nu făceam decât să repet opiniile familiei mele cu o docilitate care i-ar fi putut servi drept exemplu lui Pierre Bourdieu pentru a-şi ilustra tezele.

Nu îmi convine să vorbesc cu atâta lipsă de indulgenţă despre adolescentul, despre tânărul care am fost. Mi-ar plăcea să ţin la el, să ne împăcăm, însă nu reuşesc s-o fac. Mi se pare că mă simţeam terorizat de viaţă, de ceilalţi, de mine însumi şi că unica modalitate de a împiedica teroarea să mă paralizeze era să adopt poziţia replicii ironice şi blazate, să răspund oricărei forme de entuziasm sau de angajare prin rânjetul celui ce nu poate fi prostit, ca întors de oriunde s-ar fi putut ajunge, deşi nu fusesem plecat nicăieri.

Până la urmă tot am plecat undeva şi, culmea norocului, cu cineva. Muriel, pe care am cunoscut-o la Ştiinţe Politice, era o fată foarte frumoasă, bine făcută ca un model din *Playboy* şi

îmbrăcată în aşa fel încât nimic nu rămânea ascuns. Era un adevărat şoc pentru strada Saint-Guillaume, pe unde studenţii de ambe sexe treceau pe vremea aceea îmbrăcaţi în lodene asortate, pentru fetele cu fulare Hermès, pentru băieţii cu cămăşi cu gulerul încheiat, pe sub nodul cravatei, cu o baretă aurită. Eu, şi o spun ca pe o exonerare, eram încălţat cu nişte gioarse de Clarks şi purtam o haină antică din piele, eram un student leneş, mîştocar, prea puţin motivat, fidel valorilor miserupiste din liceu, care, evident, nu aveau nicio valoare într-o şcoală în care fiecare se şi vedea conducând Franţa. Scriam proză ştiinţifico-fantastică şi critică de film şi astfel primeam invitaţii şi puteam lua cu mine câte o fată la proiecţii private, or, presupun că acest ansamblu de trăsături de artist şi de boem, tendinţa generală de a miza pe obiecţiile de conştiinţă au făcut ca, în pofida timidităţii mele, să agăţ fata cea mai sexy şi, totodată, cea mai puţin recomandabilă pentru a te afişa cu ea din întreaga noastră promoţie.

Ca şi studenţii de la Ştiinţe Politice, şi prietenii mei amatori de muzică clasică o considerau pe Muriel cam vulgară. Vorbea tare, râdea puternic, îşi sublinia cele spuse cu câte un „vreau să zic“ ori „înţelegi?“ şi rula jointuri cu ajutorul unui mic instrument metalic pe care mi l-a dăruit, pe care încă îl mai am şi pe fundul căruia a scris cu markerul *Don’t forget*. Nu îl desfac niciodată fără a mă gândi la ea cu gratitudine şi întrebându-mă care ar fi fost cursul vieţii mele dacă am fi rămas împreună mai mult. Era o hipiotă adevărată, care ar fi reuşit să facă şi din mine un adevărat hippy. La ieşirea dintr-o adolescenţă petrecută citind scriitori de dreapta dintre cele două războaie mondiale şi visând să mă duc cândva la festivalul de la Bayreuth, m-am trezit dintr-o dată într-o fermă izolată din departamentul Drôme, fumând iarbă, ascultând muzică spaţială, aruncând pe chilimuri destrămate câte trei bănuţi pentru a afla ce mai zice *Yi-King — Cartea transformărilor* şi, mai ales, făcând dragoste cu o fată veselă, lipsită de ipocrizie, care, în pielea goală de dimineaţa până seara, îmi oferea spectacolul şi bucuria unui trup de o splendoare aproape supranaturală aşa că, la douăzeci de ani şi venind de unde veneam eu, era, fără tăgadă, tot ce mi se putea întâmpla mai frumos.

Pe vremea aceea, serviciul militar era obligatoriu, astfel încât, pentru tinerii burghezi ca mine, care nu îşi doreau să fie nici răcani de duzină, nici elevi ai unităţilor pentru ofiţeri în rezervă, nu existau decât două soluţii: ori să fie declaraţi inapţi fizic şi reformaţi, ori să plece în afara graniţelor, într-o misiune a Serviciului Naţional de Cooperare cu Străinătatea (CSNE). După facultate, am optat pentru a doua variantă. Am fost numit profesor la Centrul Cultural Francez de la Surabaya, port industrial de la capătul oriental al insulei Java, care a folosit drept decor pentru romanul lui Conrad *O victorie* şi al cărui nume cu sonoritate exotică i-a inspirat lui Brecht şi lui Kurt Weill cântecul *Surabaya Johnny.* În fermecătoarea vilă olandeză repartizată Centrului Cultural îşi avusese sediul în timpul ocupaţiei japoneze serviciul secret, loc al chinului şi al torturii, cam cum la Paris s-a întâmplat la numărul 93 de pe strada Lauriston. Atâtea lucruri groaznice se petrecuseră pe acolo, încât se spunea că edificiul era bântuit. Iată de ce, de două ori pe an apărea un exorcist şi se găseau extrem de greu paznici. În schimb, grădina era o minunăţie. Predam franceza unor doamne din înalta societate chineză care, cum nu mai aveau copii de crescut, se cam plictiseau, iar a urma astfel de cursuri dovedea bun gust, cam ca partidele de bridge. Traduceam articole din *Vogue* despre Catherine Deneuve şi despre Yves Saint Laurent. Cred că ţineau la mine. Peste puţin timp a venit şi Muriel după mine. Făceam amândoi plimbări lungi cu motocicleta, iar viermuiala şi aromele Asiei ne îmbătau. La Surabaya, de altfel, inspirat de experienţele cu ciuperci halucinogene, am început să scriu primul meu roman. La vremea respectivă ar fi putut fi categorisit drept aparţinând unui soi de mlădiţă de gen literar: romanul celor din Serviciul Naţional de Cooperare, de obicei prima carte a oricăruia dintre aceştia. La întoarcerea acasă a fiecărei serii, apăreau vreo trei sau patru, având drept personaj un tânăr din cartierele elegante, cu vagi visuri scriitoriceşti, care se trezeşte doi ani în Brazilia, Malaysia ori

Zair, departe de familie, de prieteni, se ia drept aventurier şi deci îşi povesteşte aventura mai mult sau mai puţin romanţată — în ceea ce mă priveşte, mai degrabă mai mult.

Imediat ce prindeam câteva zile libere, Muriel şi cu mine ne duceam în Bali, atraşi nu atât de modul de viaţă al balinezilor (sărbători săteşti, muzică tradiţională, ritualuri ancestrale), cât de acela al occidentalilor stabiliţi în *lodges*-urile din Kuta Beach şi din Legian: surf, *magic mushrooms*, petreceri pe plajă, la lumina torţelor. Societatea aceea hedonistă şi *cool* era împărţită în caste: plebea turistică în trecere, cu aparate de fotografiat atârnate de gât, pentru care nici măcar nu aveam ochi; călătorii lipsiţi de bani, pe care obsesia de a nu fi înşelaţi şi de a plăti doar preţul corect îi făcea de-a dreptul paranoici; surfişti australieni, tipi lipsiţi de complicaţii, care beau bere, ascultau hard-rock şi care deseori apăreau cu nişte fete tare drăguţe; în sfârşit, aristocraţia, cei cărora eu şi Muriel le ziceam hipioţi şic şi cărora visam să le semănăm. Aceştia din urmă închiriau pentru un întreg sezon minunatele case de lemn de pe plajă. Soseau din Goa şi plecau spre Formentera. Îmbrăcămintea lor de in sau de mătase era mai rafinată decât cea care se găsea prin buticurile satului şi cu care se împopoţonau turiştii. Iarba lor era mai bună şi relaxarea, mai firească. Făceau yoga şi păreau a se îndeletnici cu afaceri care niciodată nu erau urgente. Veniturile care le permiteau să ducă o asemenea viaţă ideală, lipsită de griji, proveneau din contrabandă de tot felul, la care se refereau evaziv: droguri, pentru cei mai îndrăzneţi (pe bune îndrăzneţi, întrucât, în Indonezia, pentru aşa ceva riscai închisoarea pe viaţă în condiţii înspăimântătoare, dacă nu cumva chiar să fii spânzurat), pietre preţioase, mobilier, textile (în cazul plevuştii). Graţie frumuseţii şi modului ei plăcut de a fi, Muriel a fost repede primită în acest mediu în care, eram conştient, fără ea nu aş fi ajuns niciodată. Devenisem gelos, prefăcându-mă că dispreţuiesc ceea ce, în realitate, invidiam. Întorsătura de rău augur pe care a luat-o relaţia noastră de acolo a plecat. Totuşi, cu cât ne fâţâiam mai mult prin Bali şi-i frecventam pe hipioţii şic, cu atât mai puţin chef aveam să ne întoarcem la Paris la sfârşitul stagiului de cooperare, pentru a ne relua studiile ori pentru a ne căuta ceva de muncă. În zilele bune, mă vedeam scriind pe terasa unei case din lemn de bambus de la malul mării. Gol până la brâu, cu mijlocul încins cu un sarong, trăgeam un fum din ţigara cu haşiş pe care mi-o întindea Muriel înainte de a coborî pentru a se duce să înoate. Îi urmăream şoldurile unduinde pe când se îndepărta pe plajă, blondă, bronzată, fermecătoare şi îmi ziceam că, într-adevăr, o astfel de viaţă ni se potrivea. În consecinţă, am căutat o modalitate de a o pune în practică şi, pentru început, am optat pentru o cale prudentă. În magazinele din Kuta se găseau nişte bikini de calitate medie, dar destul de arătoşi şi cusuţi cu fir auriu. Informându-ne pe lângă mai mulţi producători, am aflat că îi puteam cumpăra cu un dolar bucata şi, după părerea lui Muriel, revinde apoi la Paris cu de zece ori preţul. Am investit deci toţi banii pe care îi aveam, plus onorariul la care fiecare stagiar avea dreptul la încheierea misiunii de cooperare, în cinci mii de costume de baie care urmau să ia drumul Franţei pe cheltuiala Ministerului de Externe şi aveau să amorseze pompa de bani graţie căreia visam să trăim între Paris şi Bali, dar mai ales în Bali.

Pe scurt: când fabricantul mi-a livrat cutiile, Muriel mă părăsise deja de o lună pentru un hipiot şic şi mai bătrân decât mine, mai sigur pe el, mai *cool*, în comparaţie cu care tânărul turmentat şi tot mai odios, care eram, nu mai cântărea nimic. Şi astfel, după ce îmi visasem viaţa de aventurier cu toate pânzele sus, m-am întors la Paris singur, nefericit, încărcat cu manuscrisul primului meu roman în care se derula o fermecătoare poveste de dragoste, şi cu cinci mii de costume de baie cusute cu fir auriu, care aminteau de desfăşurarea aceleiaşi poveşti ba chiar, îmi ziceam, a însăşi vieţii mele. Din iarna care a urmat întoarcerii mi-a rămas doar amintirea ei înfiorătoare. Oricum nu fusesem eu prea gras, însă canicula tropicală mă făcuse să pierd vreo zece kilograme şi aşa, ceea ce în Java ar fi putut trece drept o graţioasă zveltеţe asiatică, devenise, în cenuşiul parizian, slăbiciune de fantomă ori de boală gravă. Locul care îmi fusese lăsat pe pământ era tot mai sfrijit,

oamenii dădeau peste mine, pe stradă, fără a apuca să mă vadă, mi se făcuse frică să nu cumva să mă calce în picioare fără să vrea. În garsoniera în care locuiam aveam o saltea pusă direct pe jos, câteva scaune şi, pe post de masă, cele două cutii cu costume de baie. Când mai trecea câte o fată pe la mine, o invitam să se servească, să ia cinci, zece, mă rog, câte-o vrea. Numai că n-au prea avut succes şi nici nu mai ţin minte de câte am apucat să scap. Romanul nu îmi mai făcea decât greaţă şi totuşi l-am trimis câtorva editori, ale căror scrisori de respingere mi-au marcat întreaga iarnă. Sperasem ca triumful scriitorului să răzbune eşecul aventurierului şi al îndrăgostitului, dar era limpede că eşuaseră toţi trei.

2

Mama ajunsese celebră cu doi ani mai înainte. Universitară respectată de colegii ei, sintetizase, la solicitarea unui editor inteligent, cercetările cărora li se dedicase încă de la începutul carierei, într-un volum care s-a dovedit pur şi simplu un *bestseller*. Teza *Imperiul explodează* era pe atunci şi nouă şi îndrăzneaţă. Este o confuzie, afirma mama, să suprapui URSS-ul şi Rusia. În realitate, este vorba despre un mozaic de popoare care sunt ţinute, de bine de rău, la un loc, despre un mozaic de minorităţi etnice, lingvistice, religioase — în principal musulmane —, atât de numeroase, atât de gata să se reproducă şi atât de nemulţumite de soarta lor, încât, până la urmă, vrând-nevrând, vor ajunge să fie majoritare, ameninţând hegemonia rusească. De unde şi concluzia tezei: se înşală cei care îşi închipuie, cum o făcea mai toată lumea în 1978, că imperiul sovietic o să mai ţină încă vreo câteva generaţii. De fapt e fragil, cangrenat de propriile naţionalităţi ca de nişte termite, deci va sfârşi prăbuşindu-se în sine însuşi.

Nu s-a prăbuşit el chiar aşa, dar, oricum, deceniul care a urmat a dovedit realismul intuiţiilor mamei mele, ceea ce i-a conferit statutul de oracol pe care, ulterior, a avut grijă să nu îl pună în joc cu cine ştie ce predicţii imprudente. *Imperiul explodează* a făcut destule valuri pentru a merita un articol pe prima pagină din *Pravda*, în care „întristător de celebra“ Hélène Carrère d’Encausse era denunţată ca inspiratoare a unei noi forme deosebit de periculoase de anticomunism. Ceea ce nu a împiedicat-o pe mama să se ducă la Moscova în anul următor şi acolo să se întâlnească şi cu autorul respectivului articol, un istoric care a întrebat-o cu ochii strălucind de nerăbdare: „Aţi adus şi cartea cu dumneavoastră? Nu? Ce păcat, atât de mult îmi doream să o citesc, se pare că este o lucrare remarcabilă“ — semn că perioada crepusculară a brejnevismului, hotărât lucru, ajunsese vegetariană.

De acum specialistă de necontestat în problemele Uniunii Sovietice, mama a început să primească tot ceea ce se referea la subiect mai de departe ori mai îndeaproape. Şi astfel, luând prânzul la părinţii mei într-o duminică din iarna aceea groaznică şi scormonind prin grămada de lucrări abia sosite, am dat peste o carte cu un titlu care m-a intrigat: *Poetul rus preferă negrii vânjoşi*. Pagina de gardă conţinea o dedicaţie făcută cu scrisul stângaci al unei mâini prea puţin obişnuite cu alfabetul latin: „Pentru Carrère d’Encausse de la un Johnny Rotten al literaturii.“ În pofida proastei mele dispoziţii cronicizate, am zâmbit gândindu-mă că autorul dedicaţiei trebuie să fi ştiut tot atât de puţine despre „Carrère d’Encausse“, căreia editorul probabil că îi recomandase să îi trimită volumul, pe cât ştia mama despre Johnny Rotten. Am întrebat-o dacă a citit-o. Mi-a răspuns ridicând din umeri: „Am răsfoit-o. E plicticoasă şi pornografică.“ În familia

mea, cele două cuvinte sunt considerate sinonime. Am luat cartea cu mine.

Mie nu mi s-a părut deloc plicticoasă, din contră, însă m-a făcut să mă simt rău şi numai de aşa ceva nu aveam nevoie. Idealul îmi era de a ajunge un mare scriitor, mă simţeam la ani-lumină de acest ideal şi talentul altora mă ofensa. Clasicii, marii morţi hai, mai treacă-meargă, dar inşi abia cu puţin mai mari decât mine… În privinţa lui Limonov, nu talentul lui scriitoricesc m-a impresionat în primul rând. Dumnezeul tinereţii mele era Nabokov, mi-a luat ceva vreme ca să ajung să îmi placă proza cinstită şi directă, iar poetul rus probabil că mi s-a părut a fi proprietarul unor maniere cam prea relaxate. Ceea ce povestea, adică exact viaţa lui, a avut asupra mea mai mult efect decât modul în care povestea. Dar şi ce viaţă! Ce energie! Energie care, vai, în loc să mă stimuleze, m-a afundat încă şi mai departe, pagină după pagină, în depresie şi în ura faţă de mine însumi. Cu cât citeam mai mult, cu atât mă descopeream mai vizibil decupat dintr-o stofă ternă şi mediocră, sortit să joc pe lumea asta rol de figurant, de figurant amar, invidios, de figurant care visează numai la roluri principale, ştiind prea bine că nu le va avea niciodată fiindcă îi lipsesc charisma, generozitatea, curajul, totul în afara acelei înfiorătoare lucidităţi a rataţilor. M-aş fi putut linişti zicându-mi că tot ceea ce simţeam eu simţise şi Limonov, că şi el, ca şi mine, împărţea omenirea în puternici şi în slabi, în câştigători şi în perdanţi, în VIP-uri şi în pedestraşi, că şi el trăia prins în cleştele angoasei de a aparţine celei de-a doua categorii şi că tocmai această angoasă, atât de crud exprimată, asigura forţa cărţii. Doar că nu aşa vedeam lucrurile. Nu vedeam decât că el era, în acelaşi timp, şi aventurier, şi scriitor publicat, pe când eu nu fusesem şi nici nu aveam să fiu nici una, nici alta, unica şi derizoria aventură a vieţii mele soldându-se cu un manuscris care nu interesa pe nimeni şi cu două lăzi pline cu nişte costume de baie ridicole.

La întoarcerea din Indonezia, am găsit de lucru în critica de film. Un editor care îmi remarcase articolele şi pregătea o colecţie de monografii despre cineaşti contemporani mi-a propus să scriu una despre cine doream, iar eu l-am ales pe Werner Herzog. Îi admiram filmele care atunci atinseseră cota lor maximă de succes, dar, mai ales, admiram omul. Muncise într-o uzină pentru a-şi putea finanţa singur, fără a mai pierde vremea pentru a convinge pe cine ştie cine, documentare extatice în care puteau fi văzuţi supravieţuitori ai catastrofelor, tot felul de uitaţi de Dumnezeu, miraje. În *Aguirre, mânia lui Dumnezeu*, a reuşit să tragă pe sfoară şi jungla amazoniană, şi nebunia actorului lui principal, Klaus Kinski. A traversat pe jos Europa în plină iarnă, pentru a împiedica moartea să secere o foarte bătrână doamnă, Lotte Eisner, memorie vie a cinematografului german. Puternic, sportiv, ardent, totalmente străin de frivolitate şi de umorul îndoielnic care ne ajunseseră linie a destinului nouă, parizienilor, pe la începutul anilor optzeci, şi-a croit propriul drum în condiţii extreme, sfidând natura, atacând violent, la nevoie, comportamentele prea „naturale“, nelăsându-se oprit nici de prudenţa, nici de scrupulele celor care îl urmau cu mare greutate. Cu el, cinematografia şi-a schimbat înfăţişarea, fără a mai semăna a conversaţie de cafenea ca în peliculele foştilor elevi ai IDHEC[9]. Pe scurt, îl admiram pe Herzog ca pe un supraom şi, conform unei scheme care, pesemne, devenea limpede după câteva pagini, această realitate mă copleşise cu atât mai mult, cu cât nici vorbă să fi fost şi eu la fel.

Descurajarea a culminat, dacă pot să spun aşa, în momentul în care, apărându-mi cartea, revista *Télérama* m-a trimis la Festivalul de la Cannes pentru a-i lua un interviu lui Herzog, care îşi lansa noul său film, *Fitzcarraldo*. Toţi prietenii mei considerau că a dat norocul peste mine, în schimb mie mi se părea că eram în faţa unei experienţe atroce, în plin spectacol al perpetuei umiliri. Freelancer debutant, fără relaţii, mă găseam extrem de jos pe o scară care coboară de la starurile plutinde-n empireu până la publicul de rând, înghesuit dincolo de cordoanele de siguranţă pentru a întrezări măcar acele staruri şi, cu un pic de şansă, pentru a se fotografia cu ele. Imediat deasupra publicului de rând, fără naivitatea care însă îi permite acestuia, până la urmă, să fie mulţumit cu

propria-i soartă, venea şi rândul meu, dispunând de un ecuson ce îmi permitea să iau parte la cele mai neplăcute întâlniri, pedestraşul pedestraşilor ce eram. În ziua în care *Fitzcarraldo* intra în competiţie, editorului i-a venit ideea unei sesiuni de autografe în palatul festivalului, după proiecţia filmului. Aşa că m-am trezit la o masă plină cu exemplare din cartea mea, aşteptând clienţii, cum mi se va mai întâmpla deseori, mai apoi, prin librării sau saloane ale unor evenimente. E o situaţie care te poate pune la încercare, iar pentru mine botezul focului a avut loc în forma lui cea mai crudă, întrucât, la Cannes, clientul potenţial care iese de la un film a fost deja toată ziua bombardat cu tot soiul de documente cu care nu mai ştie ce are de făcut, dosare de presă, albume de fotografie, CV-uri şi broşuri de toate felurile. Ideea de a mai şi *cumpăra* ceva tipărit i se pare complet deplasată. Cea mai mare parte dintre persoanele care defilau prin faţa mesei mele nu îmi acordau nici cea mai mică atenţie, însă câteva, cu un gest mecanic şi plictisit, specific mai degrabă pişcotarilor de pe la recepţii care, când chelnerul trece cu un platou pe lângă ei, iau o cupă de şampanie din moment ce tot este gratis, apucau câte un exemplar din carte şi se îndepărtau căutând imediat, din ochi, un coş de gunoi ca să scape mai repede de ea ca de un material de propagandă politică pe care îl accepţi ori din laşitate, ori din politeţe, iar eu eram obligat să o iau la fugă în urma lor pentru a le explica, scuzându-mă, că, de fapt, cărţile erau *de vânzare*.

Respectivul moment de cumpănă s-a dovedit însă un nimic pe lângă interviul cu Herzog. Cu o zi mai înainte, i-am trimis cartea prin ataşatul lui de presă. Ştiind că nu citea în limba franceză, nu mă aşteptam să îmi spună mare lucru despre volum, dar speram ca măcar să-l întâmpine cu mai multă căldură pe tânărul care petrecuse un an întreg scriindu-l, decât pe restul procesiunii de jurnalişti blazaţi, cărora le consacrase respectiva zi în tranşe de câte trei sferturi de ceas bucata. Uşa apartamentului de la Hotelul *Carlton* mi-a deschis-o personal. Era îmbrăcat într-un tricou lălâu, în pantaloni de şantier, încălţat cu bocanci grei, părând abia ieşit din cortul de la poalele Everestului, pe timp urât. Bineînţeles că nu zâmbea. Mă rog, totul era în ordine… În schimb, eu surâdeam cam prea mult. Mă temeam că ataşatul de presă nu l-a anunţat ce era cu mine, dar, când am luat loc, am văzut pe măsuţa de alături cartea şi am bâlbâit în engleză ceva de genul: „Vai, aţi primit-o, ştiu că nu aţi putut-o citi, dar…“

M-am oprit apoi, în speranţa că va continua el conversaţia. M-a privit o clipă în tăcere, cu acel aer de înţelepciune severă pe care ţi-l închipui propriu lui Martin Heidegger sau maestrului Eckhart, după care, cu vocea joasă şi, totodată, foarte blândă, o voce absolut magnifică, a zis, iar vorbele lui mi le amintesc perfect:

— I prefer we don’t talk about that. I know it’s bullshit. Let’s work.

Let’s work însemna: să facem interviul, aşa se cere, face parte din inevitabilele rahaturi iritante ale meseriei, ca ţânţarii în Amazonia. Eram atât de intimidat, de uluit, încât în loc să — în loc să ce? Să mă ridic şi să plec? Să-l pocnesc? Care să fi fost cea mai potrivită reacţie? —, am dat drumul reportofonului şi i-am adresat cea dintâi dintre întrebările pregătite. La care a răspuns cu profesionalism, ca şi la următoarele.

Încă o poveste, înainte de a ne întoarce la Limonov. Lucrurile se întâmplă în septembrie 1973, iar personajele sunt Andrei Saharov şi soţia acestuia, Elena Bonner, care petreceau câteva zile pe malul Mării Negre. Pe plajă, îi abordează un individ, un academician care îi exprimă lui Saharov întreaga lui admiraţie şi faţă de savant, dar şi faţă de cetăţean, considerând că face cinste ţării etc., etc. Emoţionat, Saharov îi mulţumeşte. Peste două zile, în *Pravda* apare un articol de mari proporţii în care patruzeci de academicieni îi denunţă comportamentul şi, ca urmare, va fi exilat timp de cincisprezece ani în oraşul Gorki. Printre semnatari se află şi cel care le vorbise cu atâta căldură pe plajă. Observând, Elena Bonner izbucneşte în înjurături: păi, ăsta chiar e ultima jigodie! Martorul întâmplării se uită la Saharov şi se miră că acesta nu pare indignat şi nici nu se

enervează. În loc de aşa ceva, *cade pe gânduri*. Examinează ştiinţific problema care nu este comportamentul scabros al academicianului, ci faptul că rămânea de neînţeles.

Habar nu am dacă, până la urmă, a găsit explicaţia ori dacă nu cumva aceasta era întreaga societate sovietică, vorba lui Alexandr Zinoviev. Personal, caut una pentru comportamentul lui Herzog. Ce satisfacţie să fi descoperit în a jigni gratuit, fără să clipească, un băiat care venise să îi exprime întreaga admiraţie? Cartea nu o citise şi, chiar proastă să fi fost, tot nimic nu s-ar fi schimbat. Îmi pare rău că reamintesc o trăsătură apăsătoare pentru un om pe care, în pofida a orice, îl admir şi ale cărui opere recente mă fac să cred că în niciun caz nu s-ar mai purta la fel, ba chiar că ar fi uluit să i se spună că a făcut-o cândva. Totuşi, gestul acela a însemnat ceva, ceva ce ne priveşte în egală măsură pe mine şi pe el.

Un prieten căruia i-am povestit amara întâmplare mi-a răspuns râzând: „Să te-nveţi minte să mai admiri fasciştii!“ Răspuns expeditiv şi, cred eu, corect. Herzog, care era în stare să manifeste o compasiune vibrantă pentru cine ştie care aborigen surdomut sau vagabond schizofrenic, considera că un tânăr cinefil cu ochelari era un soi de ploşniţă care, moral vorbind, merita să fie strivită, iar eu fusesem clientul ideal pentru un atare tratament. Şi mi se pare şi mie că aici se atinge un anumit lucru care nu e altceva decât vâna fascismului.

Dacă dezgolim vâna asta, peste ce dăm? Dacă o luăm radical, peste o viziune evident scandaloasă a lumii: *Übermenschen* şi *Untermenschen*, arieni şi evrei, bun, de acord, dar nu despre asta voiam să vorbesc, nici despre neonazişti, nici despre exterminarea prezumatelor fiinţe inferioare, nici măcar despre dispreţul afişat cu o sănătoasă onestitate de către Werner Herzog, ci despre modul în care fiecare dintre noi se deprinde cu adevărul că viaţa este nedreaptă şi că oamenii nu sunt egali, ci mai mult ori mai puţin frumoşi, mai mult sau mai puţin talentaţi, mai mult sau mai puţin înarmaţi pentru luptă. Nietzsche, Limonov şi acea instanţă din noi pe care personal o numesc fascism, cu toţii strigă într-un glas: „Asta este realitatea, asta este lumea chiar aşa cum este ea!“ În definitiv, ce altceva ar putea spune? Care să fie exact opusul acestei stări de natura evidenţei?

— Ştim noi foarte bine despre ce este vorba, răspunde fascistul. Se cheamă minciună pioasă, angelism de stânga, corectitudine politică, chestiune cu mult mai răspândită decât luciditatea.

Eu i-aş zice creştinism. Ideea că, adică, în Împărăţia ce va să vie, care nu e nicidecum vreo lume de dincolo, ba din contră, e cea mai reală dintre realităţi, cel mai mic e, de fapt, cel mai mare. Sau ideea formulată într-o *sutra* budistă, pe care mi-a comunicat-o prietenul meu Hervé Clerc, conform căreia „omul care se consideră superior, inferior sau chiar egal cu alt om nu pricepe nimic din realitate“.

O astfel de idee poate că nu are sens decât în cadrul unei doctrine care consideră „eul“ ca pe o iluzie şi, numai la gândul de a adera la ea, mii de exemple se grăbesc să i se împotrivească, întregul nostru sistem de gândire fiind fondat pe o ierarhie a meritelor conform căreia, să zicem, Mahatma Gandhi este o figură omenească superioară criminalului pedofil Marc Dutroux. M-am folosit deliberat de un exemplu aproape de necontestat, multe alte cazuri putând fi discutabile, criteriile variind şi, de altfel, budiştii înşişi insistând asupra necesităţii de a face diferenţa, după conduita urmată în viaţă, între omul integru şi cel depravat. Cu toate acestea şi deşi îmi petrec mult timp pentru a stabili asemenea ierarhii, deşi, ca şi Limonov, nu mă pot întâlni cu vreun semen fără a mă întreba, mai mult sau mai puţin conştient, dacă îi sunt superior ori inferior, răspunsul liniştindu-mă ori sfâşiindu-mă, tot consider că respectiva idee — o repet: „omul care se consideră superior, inferior sau chiar egal cu alt om nu pricepe nimic din realitate“ — este piscul înţelepciunii şi că nu îţi ajunge o viaţă pentru a te umple de ea, pentru a o rumega, pentru a o apropria, în aşa fel încât să nu mai fie o idee care să informeze privirile şi faptele, indiferent de circumstanţă. Alcătuirea cărţii de faţă, pentru mine, este o modalitate bizară de a lucra în acest

sens.

9 IDHEC: *Institut des hautes études cinématographiques* — Institutul de Înalte Studii Cinematografice, care a funcţionat la Paris între 1943 şi 1986. (*N.t.*)

3

În afara rubricii din *Télérama*, aveam şi o emisiune săptămânală la un post de radio independent, la care l-am invitat pe Limonov cu ocazia apariţiei *Jurnalului unui ratat*. Am trecut pe la el pe acasă cu motocicleta ca să îl iau. Locuia în Marais, într-o garsonieră spartană, cu haltere pe jos şi, pe masă, lângă maşina de scris, cu un extensor pentru întărirea muşchilor braţelor. Cu tricoul negru mulat, care îi punea în evidenţă pectoralii şi bicepşii, cu părul tuns periuţă, părea un paraşutist din trupele de comando, dar unul cu ochelari cu lentilele groase, întreaga-i fiinţă, trup, chip şi expresie emanându-i un nu-ştiu-ce de o copilăroasă ciudăţenie. În fotografia cu care îmi ilustrasem articolul consacrat cărţii purta creastă irocheză, ace de siguranţă, o întreagă panoplie punk datând, pesemne, de la sosirea lui în Franţa, chestii care nu mai erau la modă, aşa că unul dintre primele lucruri pe care mi le-a spus era că aş fi putut găsi o poză mai recentă. Şi chiar părea iritat din cauza imaginii.

Din emisiune nu îmi mai amintesc cine ştie ce. După aceea l-am dus înapoi acasă, iar la despărţire nu i-am propus nici să mergem undeva să bem un pahar, nici să ne mai vedem. Şi totuşi aşa şi-a făcut primii prieteni la Paris. Mulţi dintre aceştia erau, ca şi mine, jurnalişti independenţi, plătiţi după numărul de articole, cu emisiuni pe la posturi de radio independente ori editori debutanţi, persoane între douăzeci şi treizeci de ani cărora le plăcuse prima lui carte şi se folosiseră de pretextul interviului pentru a face cunoştinţă, a bea ceva după, a lua masa împreună, a ieşi cu gaşca şi a se împrieteni. Abia sosit la Paris, necunoscând pe nimeni, vorbind prost franţuzeşte, Eduard era evident avid de astfel de relaţii şi, mulţumită lui Thierry Marignac, Fabienne Issartel, Dominique Gaultier sau prietenului meu, Olivier Rubinstein, s-a integrat rapid în micul trib al parizienilor foarte la modă, trecând prin toate vernisajele, cocteilurile oferite de editori, seratele de la Palace şi, mai apoi, de la Brains-Douche. Eu nu făceam parte din grupul respectiv şi mă prefăceam că îl dispreţuiesc, deşi, în realitate, mă intimida. O fi trist, dar nu am intrat niciodată în clubul de noapte Palace. Prin urmare, pe Limonov l-am mai întâlnit din când în când, în general la petrecerile date de Olivier, pe unde mai schiţam câte un salut, schimbând câteva cuvinte. Pentru mine, el însemna foarte mult, pe când eu, pentru el, exact invers, cel puţin aşa credeam, iată de ce am fost uluit când, revăzându-ne după douăzeci şi cinci de ani, la Moscova, am observat că îşi aminteşte perfect împrejurările primei noastre întâlniri, emisiunea radio, ba chiar şi motocicleta mea.

— O Honda 125 roşie, parcă de-aia era?

Şi chiar de-aia era.

După câte îmi închipui, cei dintâi ani la Paris au fost cea mai fericită perioadă din viaţa lui Eduard. Abia ce scăpase de sărăcie şi de anonimat. Apariţia *Poetului rus* şi apoi a *Jurnalului unui ratat* făcuse din el un mic star exact în mediul care îi plăcea, nu atât deci acela al editurilor şi al presei literare serioase, ci al tineretului monden, care s-a îndrăgostit pe loc de atitudinea lui bizară, de franceza lui stângace şi de aserţiunile liniştite şi provocatoare. Bancurile tăioase avându-l ca personaj pe Soljeniţîn, toasturile închinate lui Stalin erau exact ceea ce îşi dorea să audă acel public într-o vreme şi într-un mediu care, înmormântând laolaltă fervoarea politică şi neghiobia hippy, nu mai paria decât pe cinism, pe iluzii pierdute, pe un soi de frivolitate îngheţată. Până şi vestimentar stilul sovietic avea trecere în grupurile post-punk, ai căror membri se dădeau în vânt după ochelari cu rame groase de baga ca ale celor din Politburo, după insignele Komsomolului, după fotografiile cu Brejnev sărutându-l pe gură pe Honecker, iar Limonov a înmărmurit, apoi l-a copleşit emoţia observând în picioarele unei tinere creatoare de modă ultimul răcnet nişte botine din plastic cu capse semănând perfect cu cele pe care le purta mama sa, la Harkov, la începutul anilor cincizeci.

El, care se plânsese cât încăpuse că nu este abonat decât la femei de categoriile C sau D, avea de acum acces la femei de clasa A, ba chiar A+, precum acea frumuseţe pariziană celebră căreia, practic, îi băgase mâna în chiloţi în timpul unui dineu monden. Fiindcă era deja invitat la dineurile mondene. Au plecat împreună, au făcut un tur al barurilor după care, în zori, l-a tras până la ea acasă, în elegantul apartament din Saint-Germain-des-Prés. Avea cei mai frumoşi sâni din câţi văzuse el vreodată, dar asta nu era decât începutul basmului, fiindcă apoi aflase că era contesă — una autentică! — şi cunoştea absolut toată lumea bună a capitalei. Ciudată cu asupra de măsură, dând peste cap paharele cu băutură, fumând ţigară de la ţigară, înjura ca un birjar şi, la vremea când îl întâlnise, era încă nemăritată. Întronat oficial drept amant al sezonului în curs, Eduard a făcut o foarte puternică impresie cercului restrâns de homosexuali din jurul contesei, jucându-şi, spre satisfacţia generală, rolul de Don Juan. Flatanta relaţie a durat câteva luni. Un mic Rastignac ar fi ştiut să tragă oarecare foloase din asta, dar trebuie să-i facem dreptate lui Limonov: nu era un mic Rastignac. Chiar când îşi dorea să fie, dovedea geniul de a face exact ceea ce nu trebuia făcut pentru a ieşi în lume. În toamna lui 1982, invitat la New York de către editorul lui american — fiindcă, de acum, avea şi un editor în America —, a dat, într-un bar, de o cântăreaţă rusoaică de douăzeci şi cinci de ani pe care a luat-o cu el la Paris, în garsoniera lui. Contesa o fi suferit din cauza despărţirii, dar nu a arătat-o. În consecinţă au încetat să se mai vadă, fiindcă rusoaica era geloasă, dar, în rest, au rămas buni camarazi aşa, de la distanţă.

Am zărit-o vag pe Nataşa Medvedeva la Olivier Rubinstein care mergea des în vizită pe la ei. Era spectaculoasă: înaltă, maiestuoasă, cu coapsele zdravene în ciorapi cu plasă, cosmetizată ca o maşină furată şi, conform lui Olivier, care totuşi, ţinea la ea, „superpisăloagă“. Eduard era îndrăgostit nebuneşte de ea. De contesă nu fusese absolut deloc. Sufleteşte vorbind, pe ea o considera adevărata aristocrată. O fată a străzii, o nelegiuită născută ca şi el într-o cenuşie suburbie sovietică, plecată să cucerească lumea largă având drept unice atuuri frumuseţea scandaloasă, vocea de contralto şi umorul brutal, de supravieţuitoare. Erau îndrăgostiţi unul de altul, îndrăgostiţi cu pasiune, dar, totodată, frate şi soră, şi chiar dacă pe el îl distra rolul de proletar care o făcea pe contesă să se ude toată, îmi închipui că fantasma nu avea tot atâta înrâurire asupra lui, spre deosebire de cea a cuplului de aventurieri oarecum incestuoşi, provenind din aceeaşi mizerie şi uniţi printr-un pact pe viaţă şi pe moarte pentru a înfrunta lumea cea rea. Eduard era avid de a seduce, însă funciar rămânea un monogam. Credea că fiecare este predestinat să întâlnească în viaţă un anumit număr de persoane, că acest număr era fix şi odată şansele risipite, partida era pierdută. Pe Anna o părăsise întrucât găsise o femeie mai bună decât

ea. Elena îl părăsise fiindcă îşi închipuise că dăduse de un bărbat mai bun decât el. Nataşa era bună fiindcă erau între egali: doi copii pierduţi, care se recunoscuseră dintr-o privire şi nu se vor părăsi niciodată.

În *Cartea morţilor* povesteşte o întâmplare impresionantă şi anume, vizita lor la Siniavski. Scriitor talentat, printre cei dintâi disidenţi, Andrei Siniavski dusese la groapă sicriul lui Pasternak şi, după un proces aproape la fel de celebru ca acela al lui Brodsky, petrecuse câţiva ani în Siberia. Era arhetipul acelor gânditori ruşi cu barba lungă care, în emigraţie, nu vorbeau decât ruseşte, doar cu ruşi şi numai despre Rusia, adică tot ceea ce Eduard dispreţuia mai tare. Cu toate acestea ţinea la Siniavski, pe la care se ducea uneori, în casa acestuia plină de cărţi, de la Fontenay-aux-Roses. Îl emoţionau şi el, şi soţia lui, pe care îi considera oameni fără ascunzişuri, ospitalieri şi, deşi erau doar cu câţiva ani mai mari decât el, aveau asupra lui ascendentul unor adevăraţi părinţi. Nevasta era atentă ca bărbatul să nu i se atingă de pahar, fiindcă îi făcea rău, iar Andrei Donatovici, de cum băga ceva sub nas, trecea din registrul grav la cel sentimental, strângându-i pe cei din jur în braţe şi declarându-le că îi iubeşte.

În ziua în care Eduard le-a adus-o pe Nataşa, au băut ceai, apoi vodcă, au mâncat heringi şi castraveciori muraţi, erau în inima fierbinte a unei mici insule ruseşti de la marginea Parisului şi, la cererea lor, Nataşa a început să cânte romanţe, balade din marele război pentru apărarea patriei, în care era vorba despre batalioane pierdute, despre soldaţi morţi pe front, despre logodnicele acestora care îi aşteptau. Vocea îi era extraordinară, răguşită şi profundă, iar toţi cei care o cunoşteau spuneau că, atunci când cânta, pur şi simplu îi puteai zări sufletul. Când a ajuns la *Fularul albastru*, o melodie pe care nimeni care s-a născut în Uniunea Sovietică după al Doilea Război Mondial, fie bărbat, fie femeie, nu o poate asculta fără să plângă, într-atât de intensă, de răvăşitoare ajunsese emoţia celorlalţi trei, încât niciunul nu mai îndrăznea să îşi îndrepte privirile spre ea. La plecare, îmbrăţişându-l, Siniavski, trăgându-şi nasul, cu ochii înroşiţi de lacrimi, îi şoptise:

— Ce femeie aveţi, Eduard Veniaminovici! Ce femeie! Cât de mândru trebuie să fiţi de ea!

Nataşa se angajase cântăreaţă în cabaretul rusesc *Rasputin*, de unde se întorcea târziu, după încheierea programului, deseori beată. Când Limonov a descoperit că femeia începuse să bea de cum se trezea, a fost nevoit să admită că lucrul pe care, la început, îl crezuse o gravă alunecare accidentală nu era, în realitate, decât alcoolism. Diferenţa care niciodată nu este simplu de făcut, mai ales în cazul ruşilor, el o realiza cu claritate. Personal, la un chef, putea absorbi o cantitate ameţitoare de alcool, apoi să nu mai pună gura decât pe apă timp de trei săptămâni şi, oricum, nici cea mai zdravănă pileală nu îl împiedica a doua zi, la şapte dimineaţa, să fie la masa de lucru. Mi-a spus, şi am toate motivele să îl cred, că făcuse tot ce îi stătuse în putinţă pentru a o apăra pe Nataşa de propriul ei demon, supraveghind-o, ascunzându-i sticlele şi, mai ales, repetându-i iar şi iar că era o crimă, când ai un asemenea talent, să îl laşi să se piardă. A ştiut cum să îi provoace suficientă încredere în sine încât să o facă să renunţe complet la băutură, în timp ce scria o carte despre adolescenţa pe care şi-o petrecuse la marginea Leningradului, volum intitulat *Mămico, m-am îndrăgostit de-un tâlhar* şi publicat de Olivier. Pauza a ţinut câteva luni, după care Nataşa a recăzut în patima nu doar a alcoolului. Dispărea, de acum, câte două–trei zile. Înnebunit, Eduard umbla fără ţintă prin tot Parisul căutând-o, telefonând pe la prieteni, la spitale şi la comisariatele de poliţie. Până la urmă femeia se întorcea buimacă, slinoasă, abia ţinându-se pe tocurile înalte. Se prăbuşea în pat, iar el era nevoit să îi ridice corpul parcă tot mai greu, pe cale de a se ofili, pentru a reuşi să o dezbrace. Când Nataşa dădea semne că începe să se trezească, după vreo patruzeci şi opt de ore, o îngrijea ca pe un copil bolnav, îi aducea ciorbe fierbinţi, dar o şi întreba ce se întâmplase. Ea îi răspundea că nu îşi mai aminteşte nimic. *Zapoi*.

Prieteni comuni, cu toată delicateţea posibilă, i-au spus nu doar că bea până cădea în şanţ, dar

şi-o mai şi trăgea cu tot soiul de indivizi, deseori necunoscuţi. Dacă se hotărâse să îi vorbească despre asta, o făcuse pentru că aşa ceva se putea dovedi periculos. Femeia i-a mărturisit plângând: da, aşa era, şi o făcea de la paisprezece ani. După, de fiecare dată îi era ruşine, se jura că nu o s-o mai ia de la capăt, dar nu se putea abţine. Cândva, cuvântul nimfomanie trezea în Eduard vesele asociaţii de idei: păi, dacă toate fetele ar fi nimfomane, zicea, viaţa pe pământ ar fi mult mai haioasă. În realitate, nu e nimic haios în chestia asta. Femeia aceea superbă, înflăcărată, pe care o iubea, de care era atât de mândru şi căreia îi jurase credinţă, căreia îi promisese că va avea întotdeauna grijă de ea, nu era decât o bolnavă. Încă o bolnavă. Certurilor groaznice le urmau împăcări pasionale, în pat. Nataşa izbucnea în lacrimi, Eduard o mângâia, o strângea în braţe, o legăna repetându-i că putea avea încredere îl el, că va fi mereu lângă ea, că o va salva. După care totul reîncepea, femeia se apăra de grija lui ca un ins care, pe cale de a se îneca, îşi loveşte salvatorul şi încearcă să îl tragă după el, la fund. S-au despărţit de mai multe ori, s-au împăcat de mai multe ori, conform clasicei scheme: nici cu tine, nici fără tine.

Eduard avea ambiţia de a trece de la statutul de scriitor cunoscut cât de cât la acela de scriitor cu adevărat celebru şi ştia că pentru asta trebuia disciplină. Culcându-se rareori după miezul nopţii, se trezea în zori şi, după şedinţa de flotări şi haltere, se aşeza la maşina scris pentru cele cinci ceasuri de muncă zilnică. Pe urmă se considera liber să umble haihui pe străzi, preferând cartierele elegante ca Saint-Germain-des-Prés sau vechiul cartier periferic Saint-Honoré, împotriva cărora era mândru că îşi păstrase intactă ura întrucât, câtă vreme nu îţi pierzi răutatea, nu ai cum ajunge animal domestic. În acest ritm a scris şi a publicat o carte pe an, timp de zece ani. Nu avea decât un singur subiect: viaţa lui, pe care o debita în tranşe. După trilogia *Eduard în America (Poetul rus preferă negrii vânjoşi; Jurnalul unui ratat; Povestea servitorului)*, cititorul a avut dreptul la Eduard delincventul juvenil din Harkov (*Portretul banditului în adolescenţă; Micul ticălos*), apoi la copilăria lui Eduard sub Stalin (*Marea Epocă*), ca să nu mai vorbim despre culegerile de proze scurte în care era reciclat tot ceea ce nu îşi găsise locul prin romane. Erau cărţi bune, simple, directe, pline de viaţă. Editorii erau mulţumiţi să le publice, criticii să le primească şi cititorii fideli, printre care mă număram şi eu, să le citească, însă, spre marea lui dezamăgire, cercul cititorilor fideli nu creştea. Unul dintre editori l-a sfătuit, pentru a mai schimba tonul şi, poate, pentru a câştiga şi un premiu, să scrie un roman *adevărat*, de preferinţă licenţios. A trecut la treabă cu seriozitatea care îl caracteriza şi a dat gata vreo patru sute de pagini despre un emigrant rus care îşi croieşte drum în înalta societate newyorkeză iniţiind femeile bogate în arta sadomasochismului numai că, în pofida efortului de a fi scandalos, în pofida copertei unei reviste la modă, pe care apărea în smoching, cu un aer pervers şi cu două fete goale la picioare, *adevăratul* roman, care se intitula *Oscar şi femeile*, n-a mers, ba chiar, la drept vorbind, s-a dovedit a fi o carte proastă. *Poetul rus* se difuzase în cincisprezece mii de exemplare, un mare succes pentru cea dintâi carte, numai că Eduard se aştepta la o vogă în creştere or, nici vorbă despre aşa ceva, vânzările coborâseră un pic şi rămăseseră undeva, între cinci şi zece mii. Ca venit, chiar adăugând cele câteva traduceri şi obţinând, graţie atitudinii lui, avansuri care erau mai mari decât drepturile reale de autor, tot nu era mare lucru: undeva între cincizeci şi şaizeci de mii de franci pe an, cam cât câştiga, deci, un funcţionar superior. Drept care scormonea în continuare prin raioanele supermagazinului din Saint-Paul, în căutarea unor produse mai ieftine, bune pentru sărăcime şi cu care se hrănise toată viaţa: câte o găină din care ieşea o supă pentru mai multe zile, tăieţei, vin la pet, trezindu-se, la casă, că îi lipseau doi franci şi că trebuia să dea înapoi unul dintre articole, sub ochii dispreţuitori ai clienţilor aşezaţi la coadă, în spatele lui.

Scrisul nu a fost niciodată pentru el un scop în sine, ci unicul mijloc la îndemână pentru a-şi atinge adevăratul scop, acela de a ajunge bogat şi celebru, mai ales celebru or, după patru sau cinci ani la Paris, începuse să realizeze că asta s-ar fi putut să nu se întâmple niciodată. Poate că avea să îmbătrânească în pielea unui scriitor de mâna a doua, cu o reputaţie plăcut diabolică, la

care colegii se uită cu invidie prin saloanele literare întrucât atrage fete frumuşele şi cam *destroyed*, plus că duce o viaţă mai colorată decât a lor, deşi, în realitate, locuia într-o mansardă, împreună cu o cântăreaţă alcoolică şi îşi golea toate buzunarele pentru a avea cu ce să îşi cumpere o bucată de jambon, întrebându-se înspăimântat ce amintiri i-or mai fi rămas de asezonat pentru următoarea carte, fiindcă adevărul este că ajunsese la capăt, că, practic, îşi expusese întreg trecutul şi că nu îi mai rămăsese decât prezentul, iar prezentul stătea aşa: nici că mai avea cu ce se da mare, mai ales de când aflase să javra aia de Brodsky obţinuse Premiul Nobel.

4

Cum deja era invitat la acest gen de manifestări, s-a trezit într-o zi la Budapesta, la o întâlnire internaţională a scriitorilor. Printre cei prezenţi erau şi mari umanişti precum polonezul Miłosz ori sud-africana Nadine Gordimer. Din partea Franţei veniseră tânărul Jean Echenoz, blond, rezervat, elegant şi Alain Robbe-Grillet cu soţia — el, sardonic şi jovial, cu gesturi largi, cu voce profundă, încântat de propria-i celebritate mondială nu mai mult, însă, decât ar fi putut fi amuzat un student blazat de la medicină de un banc bun; ea, o mică doamnă vioaie, veselă, despre care se spunea că organizează orgii; amândoi, una peste alta, tare simpatici. Ceilalţi purtau obişnuitul costum cu haină din stofă de lână, ochelari înguşti pentru citit, coafuri permanente cu nuanţe albăstrui, strecurându-şi mici bârfe editoriale: nimic prea diferit de o delegaţie a Uniunii Scriitorilor sovietici, pusă pe chef, pe la Soci.

A început o dezbatere sinistră împreună cu scriitorii maghiari şi, în momentul în care unul dintre organizatori şi-a exprimat mândria de a putea primi intelectuali atât de prestigioşi, Eduard a declarat că el nu este intelectual, ci doar un proletar, unul mereu bănuitor, în niciun caz progresist ori sindicalizabil, un proletar care ştie prea bine că toţi cei ca el au fost dintotdeauna încornoraţii istoriei. Familia Robbe-Grillet a izbucnit în hohote, Echenoz a surâs de parcă s-ar fi gândit la altceva, iar ungurii au încremenit, şi pentru a-i consterna definitiv, a pus şi bomboana pe colivă explicând că, întrucât a fost muncitor, dispreţuieşte muncitorii şi, întrucât a fost sărac, de altfel cum continuă să fie, dispreţuieşte săracii şi nu i-ar da niciunuia niciodată nici măcar o centimă. După respectiva ieşire a fost cu totul liniştit, nemairugându-l nimeni să intervină. Seara, în barul hotelului, i-a ars un pumn în gură unui scriitor englez care vorbise de rău Uniunea Sovietică. Alţi scriitori s-au băgat să îi despartă, dar Eduard, în loc să o lase baltă, a început să dea în dreapta şi-n stânga, ca apucat de turbare, aşa că s-a lăsat cu o cotonogeală generală în focul căreia, după câte mi-a povestit Echenoz, respectabila Nadine Gordimer s-a ales cu o lovitură de scaun. Nu asta însă ţineam să vă povestesc.

Ceea ce ţineam să vă povestesc s-a întâmplat într-un microbuz care îi ducea pe participanţii la congres de la masa rotundă la hotel. La un semafor, un camion militar s-a alăturat microbuzului în interiorul căruia s-a iscat un delicios zumzet de glasuri înspăimântate parcă: „Armata Roşie! Armata Roşie!“ Cu nasurile strivite de geamuri, surescitaţi, toată gaşca, toţi intelectualii ăia burghezi erau ca nişte copii la teatrul de păpuşi când, din culise, iese lupul cel rău şi uriaş. Eduard şi-a închis ochii cu un zâmbet satisfăcut. Ţara lui era în stare încă să-i îngrozească pe toţi occidentalii ăia fără coaie. Vasăzică, totul era în ordine.

Cu excepţia lui Soljeniţîn, emigranţii ruşi din generaţia lui erau convinşi că nu se vor mai întoarce niciodată acasă, că regimul de care fugiseră va dura, dacă nu secole, oricum mult după moartea lor. Eduard urmărea destul de neatent cele ce se petreceau în URSS. Îşi spunea că patria lui hiberna sub banchiză, că el oricum o ducea mai bine aici, la distanţă, dar că ea avea să rămână mereu la fel, puternică şi mohorâtă, cum o ştia dintotdeauna, iar gândurile de felul acesta îl linişteau. La televizor se puteau vedea aceleaşi parade militare trecând prin faţa unor bătrâni împietriţi, cu piepturile pline de decoraţii. De multă vreme, Brejnev nu mai făcea un pas fără a fi sprijinit. După ce în sfârşit a dat colţul, după optsprezece ani de imobilitate şi de premii *Lenin* pentru inestimabila sa contribuţie teoretică la dezvoltarea studiului marxist-leninismului, în locul lui a fost pus Andropov, un cekist care, în mediile informate, trecea drept dur, dar deştept şi care, până la urmă, pentru conservatori nu mai apucase să rămână decât obiectul unui cult de mâna a doua, un soi de om care, dacă ar fi trăit, ar fi putut reforma comunismul, în loc să îl distrugă. Numirea lui în funcţie îl amuzase pe Limonov, fiindcă îşi amintise cum, cu cincisprezece ani mai înainte, îi agăţase fata. Numai că Andropov a murit şi el după nici un an şi în locul lui a fost pus rablagitul de Cernenko. Îmi aduc perfect aminte de titlul din *Libération*: „URSS vă prezintă cele mai bune murări“10. Găselniţa ne făcuse să râdem şi pe mine, şi pe prietenii mei, nu şi pe Eduard, căruia nu-i plăcea să îşi bată cineva joc de ţara lui unde Cernenko îşi încheiase şi el socotelile cu viaţa şi îi luase locul Gorbaciov.

După întreaga procesiune de mumii băgate iute-n pământ, unele după altele, Gorbaciov a fermecat pe toată lumea — toată lumea *de la noi*, vreau să zic — fiindcă era tânăr, mergea pe propriile picioare, avea o nevastă zâmbitoare şi, lucru limpede, iubea Occidentul. Cu el te mai puteai înţelege. În acest timp, kremlinologii studiau cu atenţie compoziţia Politburo-ului în sânul căruia distingeau liberali şi conservatori, cu cenuşii nuanţe intermediare. Se vedea bine că, alături de Gorbaciov şi de consilierii săi Iakovlev şi Şevardnadze, liberalii aveau vântul din pupă, însă nici de la cei mai liberali dintre liberali nu era de aşteptat altceva decât o anumită destindere interioară şi exterioară, relaţii corecte cu Statele Unite, puţină bunăvoinţă pe la conferinţele internaţionale, ceva mai puţini dizidenţi prin spitalele psihiatrice. Gândul că la şase ani după apariţia lui Gorbaciov în funcţia de secretar general al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice acest partid nu va mai exista, şi nici Uniunea Sovietică, gândul acesta deci nu i-ar fi dat însă nimănui prin minte, cu atât mai puţin lui Gorbaciov, *aparatcik* model care îşi dorea doar atât, deşi oricum şi această dorinţă însemna foarte mult: să ia lucrurile de acolo de unde le lăsase Hruşciov înainte de a fi fost debarcat, cu douăzeci de ani mai înainte, pentru „voluntarism“.

Nu o să ţin acum un curs despre *perestroika*, dar trebuie insistat puţin asupra următoarelor: lucrul extraordinar care s-a întâmplat în Uniunea Sovietică în acei şase ani, şi care a tras totul după el, a fost că s-a putut face istorie în mod liber.

În 1986 am publicat un mic eseu al cărui titlu, *Strâmtoarea Bering*, trimitea la o anecdotă pe care mi-o povestise mama: după căderea în dizgraţie şi executarea lui Beria, şeful NKVD sub Stalin, instituţiile care achiziţionaseră *Marea enciclopedie sovietică* primiseră ordinul de a decupa din exemplarele lor articolul elogios la adresa acelui înflăcărat prieten al proletariatului, pentru a-l înlocui cu un articol de aceleaşi dimensiuni despre strâmtoarea Bering. Beria, Bering: ordinea alfabetică era cea corectă, numai că Beria nu mai exista. Şi nici nu existase vreodată. Tot aşa, după căderea lui Hruşciov, bibliotecile au trecut la jocul foarfecilor pentru a suprima *O zi din viaţa lui Ivan Denisovici* din numerele vechi ale revistei *Novîi Mir*. Privilegiul pe care Sfântul Toma de Aquino nu i-l recunoştea lui Dumnezeu, să facă, adică, să nu fi avut loc ceea ce a avut loc, şi l-a arogat în schimb puterea sovietică, şi nu lui George Orwell, ci unui tovarăş al lui Lenin, Piatakov, îi datorăm această frază extraordinară: „Dacă partidul o cere, un adevărat bolşevic e

gata să creadă că negrul este alb şi albul este negru“.

Totalitarismul, faptul că la acest nivel decisiv Uniunea Sovietică a împins lucrurile mult mai departe decât Germania naţional-socialistă, constă în aceea că, acolo unde oamenii văd negru, să le spui că e alb şi să îi obligi nu doar să repete asta, dar şi, cu timpul, să ajungă pur şi simplu să o creadă. Din această sursă îşi extrage experienţa sovietică acea calitate fantastică, în egală măsură monstruoasă şi monstruos de comică, pe care o aduce la suprafaţă întreaga literatură subterană de la *Noi* a lui Evgheni Zamiatin la *Înălţimile care se cască* a lui Alexandr Zinoviev, trecând prin *Cevengur* a lui Andrei Platonov. Această sursă care îi fascinează pe toţi scriitorii ca Philip K. Dick, Martin Amis ori ca mine, în stare să absoarbă biblioteci întregi referitoare la ceea ce i s-a întâmplat omenirii în Rusia secolului trecut, chestiune sintetizată astfel de unul dintre istoricii mei preferaţi, Martin Malia: „Socialismul integral nu este un atac împotriva abuzurilor specifice ale capitalismului, ci împotriva realităţii. Este o tentativă de a abroga lumea reală, tentativă condamnată la eşec pe termen lung, dar care, pentru o anumită perioadă, reuşeşte să creeze o lume suprareală definită de următorul paradox: lipsa de eficienţă, penuria şi violenţa sunt prezentate drept încununare a binelui.“

Abrogarea realului trece prin abrogarea memoriei. Colectivizarea pământurilor şi milioanele de *kulaci* ucişi sau deportaţi, foametea organizată de Stalin în Ucraina, epurările anilor treizeci şi alte şi alte milioane de oameni omorâţi sau deportaţi absolut arbitrar, toate acestea nu s-au petrecut niciodată. Bineînţeles că un băiat sau o fată care avea zece ani în 1937 ştia perfect că, într-o noapte, nişte inşi au venit după tatăl lor pe care, după aceea, nu l-au mai văzut. Numai că ştia şi că despre aşa ceva nu trebuia să se vorbească şi că a fi copilul unui duşman al poporului era periculos, că era mai bine să te prefaci că nu s-a întâmplat nicicând ceva de felul acela. Şi astfel tot poporul se purta de parcă tot ce se petrecuse, de fapt nici că se petrecuse vreodată, învăţând istoria după *Cursul scurt* pe care tovarăşul Stalin se obosise să îl scrie chiar el, cu mâna lui.

Soljeniţîn o prevăzuse: imediat ce se va începe spunerea adevărului, totul se va prăbuşi. Cu siguranţă nu la asta s-a gândit Gorbaciov, ci mai degrabă la o concesie localizată şi controlabilă în momentul în care, în discursul susţinut cu ocazia celei de-a şaptezecea aniversări a Revoluţiei din octombrie, în faţa tuturor liderilor comunismului mondial — Honecker, Jaruzelski, Castro, Ceauşescu, Daniel Ortega din Nicaragua (care, în anii următori, vor cădea cu toţii, cu excepţia lui Castro, în mare parte datorită exact acelui discurs) —, a lansat termenul *glasnost*, care înseamnă transparenţă, proclamându-şi intenţia de a acoperi „spaţiile albe de pe harta istoriei“. În cuvântare se referise la „sutele de mii“ de victime ale stalinismului când, de fapt, a fost vorba despre zeci de milioane, dar ce mai conta, se dăduse undă verde, cutia Pandorei fusese deschisă.

Începând din 1988, informaţiile la care doar elita intelectuală avea acces sub formă de *samizdat* sau de ediţii apărute în străinătate şi importate clandestin, au devenit publice şi ruşii au fost cuprinşi de frenezia lecturii. Săptămânal apărea câte o nouă carte, până atunci interzisă. Tirajele enorme se epuizau pe loc. Puteai vedea oamenii stând la coadă, în zori, în faţa chioşcurilor şi apoi în metrou, în autobuz, ba chiar mergând pe stradă, citind ca nişte posedaţi ceea ce se bătuseră să cumpere. Timp de o săptămână, toată Moscova citea *Doctor Jivago* şi nu mai vorbea decât despre această carte, săptămâna următoare venea la rând *Viaţă şi destin* de Vassili Grossman, după aceea *1984* a lui Orwell ori cărţile marelui precursor englez Robert Conquest, care, în anii şaizeci, a scris istoria colectivizării şi a epurărilor, fiind acuzat că este agent CIA de către toţi cei care, în Vest, însemnau tovarăşii de drum îngrijoraţi să nu aducă la disperare clasa muncitoare dacă i se va dezvălui întreg adevărul despre patria comunismului. Un grup de disidenţi a înfiinţat sub patronajul lui Saharov Asociaţia *Memorial* care, cam ca *Yad Vashem*, Memorialul Victimelor Holocaustului de la Ierusalim, şi-a propus să îndeplinească dorinţa exprimată de Anna Ahmatova în *Recviem*: „Aş vrea să vă chem pe toţi, pe nume.“ Aşadar, era vorba despre a aduce la lumină

numele victimelor represiunii, victime care nu doar fuseseră ucise, dar şi şterse din memorie. La început, *Memorialul* ezitase să utilizeze cuvântul „milioane“, apoi făcuse pasul şi, imediat, era de parcă totul ar fi fost bine ştiut dintotdeauna, de parcă nu era aşteptat decât dreptul de a spune adevărul cu voce tare. Paralela între Hitler şi Stalin era deja un loc comun. În cadrul dezbaterilor, puteai fi sigur de succes, amintind teoria celor 5%, formulată de Tătucul Popoarelor (pe scurt: dacă din masa celor arestaţi 5% sunt vinovaţi, e încă foarte bine), sau citând fraza comisarului său pentru justiţie, Krilenko: „Nu trebuie executaţi numai vinovaţi, executarea nevinovaţilor impresionează şi mai mult“. Ba chiar Alexandr Iakovlev, prim-consilier al lui Gorbaciov, a susţinut într-un discurs că Lenin a fost cel dintâi om politic care a folosit termenul „lagăr de concentrare“. Discursul, absolut oficial, a fost susţinut cu ocazia bicentenarului revoluţiei franceze, aşadar, la doi ani după ce Gorbaciov dăduse la apă *glasnost*-ul, şi aşa ne putem face o idee despre drumul parcurs şi rapiditatea cu care acest lucru se întâmplase. Acelaşi Iakovlev şi în acelaşi an explicase, la televiziune, că decretul prin care erau reabilitaţi toţi cei ce fuseseră reprimaţi după 1917, nu era sub nicio formă, aşa cum afirmau unii membri de vază ai partidului, un gest de bunăvoinţă, ci unul de căinţă: „Nu avem ce le ierta, avem doar să le cerem iertare. Scopul decretului este să ne reabilităm pe noi, cei care, păstrând tăcerea şi uitându-ne în altă parte, am devenit complicii acelor crime.“ Aşadar, opinia la ordinea zilei era că ţara fusese, timp de şaptezeci de ani, pe mâna unei bande de criminali.

Prăbuşirea regimurilor comuniste din Europa de Est a fost provocată de eliberarea istoriei. Din ziua în care a fost recunoscută existenţa pactului secret Ribbentrop– Molotov prin care, în 1939, Germania nazistă a cedat fraudulos statele baltice URSS-ului, aceste state au dispus de un argument irefutabil pentru a-şi cere independenţa. A fost de ajuns pentru ca acestea să spună: „Ocupaţia sovietică, din 1939, fiind ilegală, continuă să fie la fel de ilegală şi acum, după cincizeci de ani, aşa că, ia căraţi-vă la voi acasă!“ Unor astfel de argumente, URSS-ul le-ar fi răspuns altădată cu tancurile, dar vremurile respective se duseseră, astfel că 1989 a fost un an miraculos pentru Europa. Ceea ce sindicatul *Solidarnosci*, din Polonia obţinuse în zece ani, ungurii au reuşit în zece luni, nemţii din Germania de Est, în zece săptămâni şi cehii, în zece zile. Cu excepţia României, totul s-a desfăşurat fără niciun fel de violenţă, prin revoluţii de catifea care, în bucuria generală, au adus la putere eroi ai spiritului, precum Václav Havel. Lumea se îmbrăţişa pe străzi, iar editorialiştii discutau fără a le veni să râdă teza unui universitar american care proclama iminenţa „sfârşitului istoriei“. Toţi mic-burghezii Europei Occidentale, printre care m-am numărat şi eu, s-au dus de Anul Nou la Praga sau la Berlin.

La Paris, numai două persoane nu luau parte la această bucurie generală: mama şi Limonov. Sigur că mama era fericită că blocul sovietic se descompunea, pe de o parte întrucât, fiică a unor ruşi albi fiind, nu îi putea fi decât ostilă, pe de alta, fiindcă şi ea prezisese evenimentul. Nu suporta însă ideea că toată lumea îi mulţumeşte lui Gorbaciov. După părerea ei (şi cred că avea dreptate, dar tocmai aşa ceva face să fie atât de fascinantă o mare figură istorică) tot ceea ce se întâmpla era tocmai în ciuda lui Gorbaciov. În definitiv, nu eliberase el nimic, se grăbise doar să pună în aplicare o propunere nechibzuită, forţându-i-se mâna, iar acum frâna cât putea un proces pe care îl declanşase din imprudenţă. Nu era decât un ucenic de vrăjitor, un demagog şi un ţărănoi necioplit care, culme a mizeriei din punctul de vedere al mamei, mai şi vorbea groaznic ruseşte.

Eduard era şi el de acord cu toate acestea. Popularitatea lui Gorby, cum îi ziceau cei care începuseră să îi spună şi lui Mitterrand Tonton, îl iritase încă de la început: şeful Uniunii Sovietice nu e pus acolo ca să le placă tâmpiţeilor de jurnalişti occidentali, ci pentru a-i înfricoşa. Când prieteni naivi îi spuneau „Ce tip formidabil, trebuie că îţi place de el“, le lua vorbele ca un catolic inflexibil felicitările în cazul în care ar ajunge papă episcopul rebel Gaillot. Nu-i plăcea deloc

glasnot-ul, nici că puterea se recunoscuse vinovată şi nici, mai ales, că aceasta, pentru a se pune bine cu Occidentul, renunţase la teritorii cucerite cu preţul sângelui a douăzeci de milioane de ruşi. Nu-i plăcea să vadă cum, de fiecare dată când se mai prăbuşea un zid, Rostropovici se şi repezea cu tot cu violoncelul lui pentru a cânta deasupra ruinelor suitele lui Bach, cu mutra lui pătrunsă de inspiraţie. Nu i-a plăcut când a dat, într-un magazin de efecte militare ieşite din uz, de o manta soldăţească purtată în Armata Roşie, că nasturii de alamă pe care-i ştia din copilărie fuseseră înlocuiţi cu unii din plastic. Un detaliu, sigur că da, însă acel detaliu, după părerea lui, spunea totul. Ce ar fi putut gândi despre el însuşi un soldat obligat să poarte la uniformă nasturi din plastic? Cum s-ar mai fi putut lupta? Pe cine ar mai fi speriat? Cui să-i fi venit ideea de a înlocui alama strălucitoare cu rahatul ăla de cheag turnat cu polonicul? Cu siguranţă nu înaltului comandament, ci, mai degrabă, unui dobitoc de civil însărcinat, prin cine ştie ce fund de birou, cu reducerea costurilor, dar uite-aşa se pierd bătălii şi se prăbuşesc imperii. Un popor ai cărui soldaţi sunt înţoliţi fără niciun gust, în uniforme ieftine, este un popor care nu mai are încredere în el însuşi şi nici nu mai inspiră respect vecinilor. E deja învins.

10 În original „URSS vous présente ses meilleurs vieux”, titlu care trimite la jocul paronimic *voeux — vieux*, aşadar *urări — bătrâni, babalâci, mărături.* (*N.t.*)

5

Prietena lui, Fabienne Issartel, regina nopţii pariziene, i-a spus:

— Ştiu pe cineva pe care ar trebui să îl întâlnească neapărat un băiat furios ca tine, care gândeşte totul pe dos decât restul lumii.

Şi a dat o masă la braseria Lipp, la care l-a invitat pe Jean-Édern Hallier care tocmai relansase revista *L'Idiot international*.

O primă serie a *Idiotului* fusese înfiinţată cu douăzeci de ani mai înainte, sub umbrela lui Sartre. Era o publicaţie incendiară, specifică şaizecişioptiştilor, ai cărei redactori îşi bănuiau patronul provenind dintr-o familie suspectă, scandalagiu, pus mereu pe harţă, că ar fi fost un provocator în solda poliţiei lui Pompidou. Una dintre faptele sale de glorie, pe care Fabienne i-o povestise lui Eduard ghicind că avea să îi placă, era aceea a călătoriei făcute în Chile, pentru a duce rezistenţei anti-Pinochet bani strânşi de la burghezia franceză de fiţe, care se considera de stânga. Atâta doar că rezistenţa nu primise un ban, Jean-Édern se întorsese cu mâinile goale şi nimeni nu reuşise să afle unde se evaporaseră fondurile. Încercase şi haine de mare scriitor, căutându-şi un loc pe măsură undeva între camaradul lui, Philippe Sollers, alături de care, pe vremuri, fondase revista *Tel Quel*, şi prietenul mai tânăr, Bernard-Henri Lévy, pe care era invidios din cauza frumuseţii şi succesului rapid ale acestuia. Frumos ar fi putut fi şi el, bogat oricum era — deţinea un Ferrari şi un apartament în Place des Vosges —, numai că în el locuia un bufon amar şi autodistructiv, care sabota lucrarea pe care zânele bune o executaseră lângă leagănul lui. Pe de o parte, s-ar fi putut reîntoarce spre ermiţi precum Julien Gracq, care îi fusese profesor, pe de alta, şi-ar fi vândut şi sufletul pentru a avea acces la vreo televiziune. Toţi cei care l-au cunoscut, ba chiar au ţinut la el, îşi amintesc că, în alternanţă cu accese de generoasă afecţiune, avea momente în care se putea vedea cum se căsca prăpastia inimii lui încărcate de gelozie şi atunci, dacă te aflai lângă el, pur şi simplu te simţeai murdărit. Şi despre el ar fi putut Brodsky afirma că amintea nu atât de Dostoievski, cât de infernalul lui erou Svidrigailov. Numai că era un Svidrigailov spectaculos, în a cărui trenă pluteau curaj, falimente, scandaluri şi pe care Mitterand, atât de mândru de cultura şi de puterea lui de analiză literară, nu a ezitat să îl considere un mare scriitor. Drept care Jean-Édern, în 1981, şi-a pus toată energia în slujba susţinerii acestuia, în speranţa unei recompense oarecare — un minister, un canal de televiziune —, dar aceasta nu a mai venit niciodată. Şi atunci, de pe o zi pe alta, s-a transformat în duşman de moarte al noului preşedinte, colportând tot soiul de bârfe pe seama acestuia, bârfe care, în ziua de azi, se zice că nu

erau decât secretele lui Polichinelle, fiindcă nu era nimeni să nu le ştie, însă, personal n-aş prea crede sau cel puţin eu nu eram la curent cu astfel de informaţii despre prietenii colaboraţionişti ai lui Mitterrand, despre cancerul sau fiica lui din flori. Mai târziu s-a aflat că serviciul antiterorist de la Élysée îşi consacra o bună parte a timpului ascultând convorbirile lui şi ale cunoştinţelor lui, până şi pe acelea date din cabina telefonică a restaurantului *Closerie des Lilas*, pe unde obişnuia să treacă frecvent. Pusese în circulaţie, prin Paris, un pamflet care la început s-a chemat *Tonton şi Mazarine*, apoi *Onoarea pierdută a lui François Mitterrand*. Nimeni nu îndrăznise să îl publice, deci îi trebuia o gazetă. Şi aşa a apărut a doua serie din *Idiotul*, în jurul căruia a adunat o întreagă bandă de scriitori sclipitori şi puşi pe harţă, cu unicul consemn de a scrie tot ce le trecea prin minte, doar scandalos să fie. Insulta era binevenită, deformarea adevărului, recomandată. Dacă s-ar fi lăsat cu procese, patronul urma să aibă el grijă de chestia asta. Aşa că redactorii se luau de toţi favoriţii şefului cel mare — Roland Dumas, Georges Kiejman, Françoise Giroud, Bernard Tapie —, de toate notabilităţile stângii cu burta plină şi de tot ceea ce, peste puţin timp, urma să se cheme „corectitudine politică“, ideologie dominantă a celui de-al doilea mandat de şapte ani al lui Mitterrand: SOS rasismul, drepturile omului, sărbătoarea muzicii. Marele specialist în denigrare al revistei, Philippe Muray, s-a mândrit până la sfârşitul zilelor lui că fusese denunţat prin lungi petiţii şi de către tot felul de foruri civice ale „lacheilor intelectuali“ cum le zice lui Pierre Bourdieu, Jacques Derrida sau celui mai înrăit dintre aceştia, delatorul şef, Didier Daeninkcx. Cea dintâi calitate a *Idiotului*, spunea acest herald al negativităţii, a fost că şi-a încolţit duşmanii în corzile Binelui. Publicaţia era contra tot ceea ce era pentru şi pentru tot ceea ce era contra, având drept principii fundamentale: noi suntem scriitori, nu jurnalişti; opiniile noastre, fiindcă nu despre fapte vorbim noi acum, contează mai puţin decât talentul nostru de a le exprima. Aşadar: stilul contra ideilor, vetustul antifon care vine de pe la Maurice Barrès şi Céline, găsindu-şi ţârcovnicul ideal în Marc-Édouard Nabe, înfiorătorul copil îndrăcit al *Idiotului*, capabil să ceară şi să mai şi obţină dreptul la titluri precum *Abatele Pierre e un jeg*, însă mereu se găseşte un pervers mai mare, aşa că Nabe, care scrisese la un moment dat un articol extrem de violent împotriva lui Serge Gainsbourg, a înghiţit greu hapul când Hallier i-a mai publicat o dată articolul, fără a-i cere permisiunea şi declarându-l un „infam“, chiar a doua zi după moartea cântăreţului.

(Am trecut şi pe lângă aventura aceasta, ca şi pe lângă aceea de la Palace. După tristul ev al costumelor de baie, am publicat câteva cărţi, găsindu-mi refugiu într-o altă familie, cu totul diferită, cea a autorilor care şi-au scos volumele la editurile P.O.L. sau Minuit. Aşa că am adoptat valorile de acolo, mai degrabă estetice decât politice, şi astfel nici măcar nu am manifestat vreo fărâmă de curiozitate faţă de ceea ce mi se părea a fi (de la mare depărtare şi fără să fi cumpărat mai mult de o dată *Idiotul* în decursul celor cinci ani de existenţă ai revistei) produsul unei găşti de fiinţe urlătoare. Or, eu deja aveam gaşca mea, iar membrii ei considerau o onoare tocmai să nu iasă în arenă în haită. Ne voiam nişte solitari, nişte retraşi cărora nu le păsa de sclipirile gloriei şi de a se arăta în lume. Eroii noştri erau Flaubert, Bartleby al lui Melville, care, orice ar fi fost întrebat, răspundea doar: *I would prefer not to*, Robert Walser cel mort în idealul alb al zăpezii elveţiene, după douăzeci de ani de tăcere, în străfundurile unui spital de psihiatrie. Mulţi dintre noi urmau o psihanaliză. M-am împrietenit pe viaţă cu Echenoz căruia îi admiram cărţile şi impecabila sa poziţie de scriitor: rezervă uşor ironică, ironie uşor melancolică, alături de el putând fi convins că n-ai să te complaci în emfază şi abuz de adjective. Pe cei de la *Idiotul* îi priveam cam ca, în metrou, o hoardă de suporteri ai echipei Paris-Saint-Germain, plini ochi de bere şi gata să sară la bătaie, iar ei, la rândul lor, trebuie să ne fi considerat un fel de sectă parnasiană de inşi fără sânge-n vine şi înfumuraţi. Cred însă că şi aşa e prea mult spus. Adevărul este că nu îi priveam în niciun fel şi că nu existam unii pentru alţii.)

Să ne întoarcem însă la prânzul de la Lipp. Agitat, cu părul vâlvoi, cu eşarfa albă intrându-i în farfurie, Jean-Édern i-a povestit lui Eduard cum îşi pierduse ochiul, atins de un glonţ rusesc, la Berlin, unde tatăl lui, generalul Hallier, se afla la încheierea războiului. Sută la sută inventţie, având tot atâtea versiuni câţi interlocutori îi ieşeau înainte. Era modul său de a seduce, iar cei doi bărbaţi s-au înţeles de minune. Fiecare îşi avea oaia lui neagră, care îl lăsa rece pe celălalt, dar, politicos, Eduard se arătase de acord că Mitterrand era un ticălos şi Hallier că Gorbaciov era şi el la fel.

— Chestia asta ar trebui s-o scrii.

Eduard nici nu cerea mai mult, trebuia doar găsit un traducător.

— Nu e nevoie de niciun traducător. Te înţeleg când îmi vorbeşti, deci te voi înţelege şi când vei scrie.

Şi astfel a început Eduard să scrie în franceză şi să se ducă la şedinţele comitetului de redacţie al *Idiotului*, care aveau loc în marele apartament al patronului, din Place des Vosges. Şedinţele începeau cu vodcă la zece de dimineaţă şi se încheiau a doua zi în zori. Când li se făcea foame, Louisa, menajera lui Jean-Édern, le gătea macaroane. În afara celor care scriau efectiv cele opt pagini ale săptămânalului, tot felul de oameni, care mai de care mai diferiţi treceau pragul apartamentului, nu se mai dădeau duşi, se certau şi, în loc să îi potolească, stăpânul casei, încântat, îi învenina şi mai tare, căci asta îi era bucuria, dar şi carburantul jurnalului. Când Eduard şi-a făcut pentru întâia oară apariţia, erau deja acolo Patrick Besson, Marc-Éduard Nabe, Philippe Sollers, Jacques Vergès. Era aşteptat şi Le Pen, până la urmă a sosit doar sindicalistul Henri Krasucki, iar Sollers s-a aşezat la pian şi a cântat *Internaţionala*. Gabriel Matzneff s-a declarat încântat să citească, alături de articolul în care el îl omagia pe *Michel Gorbatcheff*, cum ţinea morţiş să îi ortografieze numele, pe cel al lui Limonov, care cerea ca acelaşi Gorbaciov să fie adus în faţa curţii marţiale şi, apoi, să încaseze douăsprezece gloanţe. Conform legendei, Matzneff a împins până acolo eleganţa, încât chiar şi-a felicitat tânărul confrate pentru progresele făcute în limba franceză.

Mai apoi, Eduard s-a întors cu regularitate, cu atât mai mult cu cât locuia chiar alături, uneori o aducea cu el şi pe Nataşa şi, cu cât venea mai des, cu atât se simţea mai la largul lui. Extrema stângă şi extrema dreaptă se îmbătau umăr la umăr, opiniile cele mai contradictorii erau încurajate să intre în contact fără a fi fost nevoie să se ajungă la o chestie atât de vulgară precum dezbaterea de idei. Se schimbau informaţii confidenţiale despre modalitatea de a lua banii de la Jean-Édern („Cu o mână îi dai articolul şi cu cealaltă iei banii“ — tehnica Sollers), redactorii se mai luau la bătaie cu patronul, se certau pe veci, se împăcau mai apoi, telefonul se scotea noaptea din priză fiindcă Hallier era insomniac şi avea obiceiul de a suna la cinci dimineaţa. Tipografia nu era plătită, nici avocaţii, creditorii făceau anticameră, ploua cu procese de calomnie, nimeni nu ştia cu ce avea să fie scos numărul următor. Decorul din Place des Vosges îl ajuta pe Eduard să se creadă în *Cei trei muschetari*, carte la care ţinuse atât de mult în adolescenţă, şi să se vadă pe el însuşi drept un d’Artagnan al condeiului, ridicat la rangul de cavaler al companiei de duelgii şi franc-machitori de acel descreierat feudal care semăna cu Porthos prin lipsa de măsură, cu Aramis pentru modul dubios de a se descurca, ba chiar, dacă se gândea bine, cu Athos pentru melancolia funciară, graţie căreia i se ierta totul. E bine să ai gaşcă, îşi zicea Eduard, şi nici că era alta mai vie în tot Parisul.

V

Moscova, Harkov, decembrie 1989

1

Pe drumul de la aeroportul din Moscova, Eduard îşi aducea aminte de aceeaşi traiectorie, dar parcursă în sens invers. Era îngrozitor de mahmur şi se întinsese pe locurile din spate, cu capul pe genunchii Elenei, care îl mângâia pe păr privind defilarea şirurilor de blocuri şi a pădurilor întinse, pe care amândoi erau convinşi că nu aveau să le mai vadă vreodată. Era februarie 1974 şi ningea. Ningea şi în decembrie 1989. Au trecut cincisprezece ani, pe Elena a pierdut-o, în ţară se întorcea de unul singur şi, chiar dacă lucrurile nu e cazul să fie privite prea îndeaproape, s-ar putea zice că revenea ca un învingător. El şi ceilalţi doi invitaţi au călătorit la *business-class* şi, pe aeroport, au fost întâmpinaţi ca nişte VIP-uri. Pe când cei doi s-au aşezat pe locurile din spate ale microbuzului, alături de fata destul de drăguţă de la relaţii publice, el a preferat să ia loc lângă şofer, un ins posac, atacat de cuperoză, cu care a încercat să pornească o conversaţie. Era important pentru el să îi dovedească acestui rus de rând, cel dintâi cu care avea de-a face de când pusese iarăşi piciorul pe pământul natal, că, în pofida anilor petrecuţi în străinătate, în pofida succesului repurtat, rămăsese tot un om din popor, care vorbea aceeaşi limbă cu a lui. Numai că şoferul a rămas închis, împietrit într-o indiferenţă vag ostilă, şi acelaşi lucru s-a întâmplat şi cu personalul Hotelului *Ucraina*, unde cei trei au fost conduşi.

Hotelul *Ucraina* este unul dintre cei şapte zgârie-nori stalinişti, amestec de bancă neogotică şi puşcărie bizantină, care fac ca Moscova să semene cu Gotham City, oraşul din *Batman*, în capitală fiind considerat un hotel de lux, rezervat invitaţilor de marcă şi demnitarilor de partid. Pe Eduard l-a impresionat momentul în care i-a trecut pragul, lucru pe care nu îl îndrăznise niciodată pe vremea când nu era decât un tânăr poet *underground*. S-a mirat că în holul larg cât o catedrală nu domnea acea linişte solemnă, specifică locurilor aparţinând puterii, ci, din contră, un vacarm de piaţă ori de hipodrom, un du-te-vino de inşi siniştri, cu părul unsuros, vorbind în gura mare, ba chiar săltându-şi încălţămintea plină de noroi pe măsuţele joase.

Apartamentul, fastuos conform unor criterii de care se dezobişnuise şi înalt de cel puţin patru metri, luminat de un bec slab, era primitor ca o cameră frigorifică de carmangerie. Pe vremuri ai fi putut fi convins că şi pereţii, şi telefonul sunt blindate de microfoane, însă acum de nimic nu mai puteai fi sigur. La fel de convins puteai fi tot atunci, dacă veneai din străinătate, că ar fi fost o adevărată nebunie să le dai telefon unor ruşi, aşa ceva putându-le crea probleme foarte serioase, dar acum se părea că poate fi sunat absolut oricine. Eduard nu avea la el decât un singur număr de telefon, acela al mamei Nataşei, cu care trebuia neapărat să se întâlnească, dar care nu răspundea.

Numerele prietenilor din tinereţe nici măcar nu le-a luat cu el în ziua emigrării, cu cincisprezece ani în urmă, când părea exclus să se mai poată vedea vreodată, dar poate că erau ei la curent cu vizita lui. Poate că vor fi cu toţii acolo, la Complexul *Ismailovo*, pentru a-l întâmpina: Kolin, Sapguir, Voroşilov, ce mai rămăsese din smoghişti. Nici măcar nu îşi dădea seama dacă îşi dorea cu adevărat aşa ceva, în schimb îi era limpede că un eveniment organizat de Semionov avea puţine şanse să treacă neobservat.

Pe Julian Semionov îl întâlnise la o petrecere, la Paris, cu câteva luni mai devreme. Fără să fi ştiu ceva despre el, mirosise în omuleţul smucit şi prietenos haloul bogăţiei şi al puterii. Stătuseră de vorbă despre Gorbaciov — Semionov era pentru, Eduard contra —, apoi despre Stalin — aici lucrurile stăteau invers — şi, cu toate acestea, s-au apropiat.

— Sunteţi publicat în Rusia? a întrebat Semionov, aflând că Eduard era scriitor.

— Nu, şi probabil nici nu voi fi multă vreme.

Semionov ridicase din umeri:

— Acum este publicată toată lumea.

— Toată lumea, poate, eu, însă, nu, i-a răspuns plin de mândrie Eduard. Eu sunt scandalos.

— Perfect, a conchis Semionov, vă public.

A doua zi a fost sunat de un om de încredere al lui Semionov, care i-a solicitat câteva eşantioane din scrierile sale, explicându-i că patronul său, autor de romane de spionaj vândute în URSS în milioane de exemplare, crease, în atmosfera febrilă generată de *perestroika*, un săptămânal numit *Soverceno sekretno*, care s-ar putea traduce cu *Top secret*, un tabloid specializat în crime. *Top secret* mergea extraordinar, aşa că Semionov îi adăugase o editură care publica şi romane comerciale, dar şi operele complete ale lui George Orwell. Şi astfel *Marea epocă*, volumul pe care Eduard îl dedicase copilăriei sale, i-a fost editat în ţara de baştină în 300 000 de exemplare şi el invitat la Moscova alături de alte două talente ale emigraţiei, reperate de Semionov: actriţa Fedorova şi cântăreţul Tokarev.

La începutul anilor nouăzeci, am întreprins, alături de editorul meu, Paul Otchakovsky-Laurens, o călătorie în Rusia, organizată de Serviciul Cultural Francez. Cu acea ocazie am cunoscut un tip de auditoriu dispărut cu totul în ziua de azi, ca rătăcit de atâta pasiune pentru tot ceea ce sosea din străinătate. Paul şi cu mine ne-am trezit în marele amfiteatru al Universităţii Rostov-pe-Don, în faţa a cinci sute de persoane care nu aveau nici cea mai mică idee despre ceea ce scrisesem, dar, cu ochii strălucind, ne sorbeau şi cele mai banale cuvinte pentru simplul motiv că eram francezi. Era gloria în stare pură, detaşată de orice motivaţie, de orice merit, şi încă ni se mai întâmplă, şi unuia şi celuilalt, să ne ridicăm moralul doar spunându-ne:

— Îţi mai aminteşti de Rostov?

Experienţa respectivă mă ajută să îmi închipui întâlnirea organizată de Semionov la Clubul Cultural *Ismailovo* şi amestecul de exaltare şi de stinghereală pe care îl resimţise Eduard. Sigur că visase dintotdeauna să atragă mii de oameni, să îi seducă, să domnească asupra lor ca un rege, însă ştia foarte bine că toate acele mii de oameni nu se aflau acolo pentru el, erau doar atraşi de tot ceea ce venea din Vest, indiferent ce ar fi fost să fie, şi de publicitatea făcută de Semionov, de marca Semionov, de romanele de spionaj ale acestuia şi de revista lui cu fete în pielea goală şi canibali ucraineni.

Şi uite-l şi pe Semionov la tribună, în poziţie centrală: voinic, chel, în costum, dar fără cravată. Îşi prezintă invitaţii, spunând că este important să faci să se întoarcă în Uniunea Sovietică astfel de oameni dinamici, creativi, care îşi vor sufleca mânecile şi vor trece la reconstrucţia ţării. Cântăreţul Tokarev îşi scoate pieptul înainte, actriţa Fedorova bate din gene. Nimeni nu ştie despre ei altceva decât ce tot toacă de două săptămâni încoace *Top secret*, care vorbeşte despre

starleta asta şi despre *crooner*-ul obscur de parcă ar fi fost cine ştie ce vedete imense ale Vestului, iar conştiinţa unei asemenea imposturi strică plăcerea lui Eduard de a se vedea pe el însuşi descris, pe două pagini ale publicaţiei, ca un fel de rock-star literar. Când îi vine rândul să răspundă la întrebările publicului, face tot ce poate pentru a fi la înălţimea portretului. Da, aşa este, a fost vagabond, apoi valet al unui miliardar american. Nu, fosta lui soţie nu face trotuarul la New York, din contră, acum este măritată cu un conte italian, ceea ce era absolut adevărat şi, văzând cât poate plăcea contele cu pricina, îşi promite să îl amintească de câte ori va avea ocazia. Nicio întrebare legată de homosexualitate sau de negri, autorul articolului sărise peste acel subiect. La început s-a gândit să îl abordeze chiar el, ca să vadă cum amuţesc toţi jenaţi, dar pe urmă şi-a spus că era mai prudent să se rezume la versiunea din tabloid a personajului lui: un mic proletar care a ştiut să îşi croiască drum până în vârful *jet-set*-ului, fără a se lăsa impresionat de manechine, de contese, de depravarea occidentală, un bărbat care are coaiele la el şi pe care nu-l duci cu vorba.

Îşi zice că după el întâlnirea se va încheia, numai că Semionov mai prezintă şi un bătrânel care fusese în Gulag, lansându-se într-un discurs interminabil despre necesitatea „de a face lumină până la capăt asupra crimelor din Uniunea Sovietică“. Eduard ascultă cu iritare crescândă şi, când moşulică ăsta cu vocea lui tremurândă spune cum nicio familie nu a scăpat de epurări, cum oricine poate numi pe cineva din preajmă, un unchi sau un văr după care au venit într-o noapte cei de la NKVD şi pe care familia nu l-a mai revăzut de atunci, îi vine să intervină, să strige că trebuie să înceteze odată pisălogeala asta, că în familia lui nimeni nu a fost epurat, nici în cea mai mare parte a familiilor pe care le cunoştea, însă încă o dată se abţine şi, ca să îşi mai mintă încordarea, se apucă să se uite la cei din sală. Ce prost sunt îmbrăcaţi! Ce aer provincial au şi, ciudat, în acelaşi timp credul şi sceptic… Trebuie să recunoască: fetele sunt frumoase. În schimb, nicio faţă cunoscută, niciunul dintre vechii lui prieteni. Fie nu citesc revista lui Semionov, fie au murit de tristeţe, de plictis…

Conferinţa se încheie, iar Limonov dă câteva autografe, dar nu pe vreo carte. Semionov îl linişteşte repetându-i că tirajul a fost de 300 000 de exemplare, totuşi nimeni nu pare a o fi citit şi nici la vânzare nu a văzut-o pe undeva. Eduard e uimit, dar pot să vă spun că nu era nimic surprinzător, ţinând cont de sistemul de distribuţie. Când mi-a apărut în Rusia unul dintre romane, ca justificare a călătoriei întreprinse împreună cu Paul, la care m-am referit mai înainte, editorul m-a dus într-un depozit unde se încărca pe paleţi întreg tirajul ce urma să plece peste puţin timp la Omsk. Editorului meu i se părea că făcuse o afacere excelentă băgându-i pe gât, Dumnezeu ştie cum, unui angrosist din Omsk, 10 000 de exemplare din cartea mea. Se arăta bucuros să împartă cu mine o asemenea satisfacţie profesională, care demonstra că încăpusem pe mâini bune, dar a ridicat din sprâncene, prefăcându-se că nu pricepe, când am observat că totuşi era o ciudăţenie. De ce, adică, tocmai la Omsk? Mai mult, de ce *întreg tirajul* la Omsk? Exista, oare, un motiv pentru a crede că acei cititori potenţiali ai volumului *Zimny Lager (Clasa de zăpadă*), aparţinând unui scriitor francez necunoscut, se adunaseră cu toţii la Omsk, citadelă industrială a Siberiei? Întrebările i s-au părut absurde şi, pesemne, am făcut asupra lui impresia unuia dintre acei autori maniaci şi niciodată mulţumiţi care, atunci când le apare o carte, fac turul punctelor de vânzare, după care sună editorul pentru a se plânge că nu au văzut-o nicăieri expusă aşa cum ar fi meritat.

Semionov îşi trage obişnuiţii după el, pentru a sărbători succesul conferinţei, într-un restaurant georgian care seamănă, îşi zice Eduard, cu localurile acelea ale pieţei negre din filmele franceze despre vremea ocupaţiei. Dacă prin magazinele cu preţuri accesibile omului de rând nu se găseşte mai nimic, aici se rup mesele sub greutatea felurilor de mâncare şi a băuturilor. Clienţi şi personal par a fi nişte figuranţi angajaţi să alcătuiască ceea ce se cheamă o *ambianţă interlopă*: bogătaşi, curve, paraziţi, inşi care fac pe durii, tâlhari caucazieni, străini puşi pe distracţie. Toată lumea se

îmbată, se pipăie şi, mai ales, cheltuieşte sume enorme. Eduard încearcă să îşi spună că genul acesta de localuri existase dintotdeauna, că pur şi simplu el, un amărât de poet, nu putea avea acces acolo, dar, de fapt, nici pomeneală, e deja un altceva ceea ce îi excită tovarăşii de chef, iar lui îi displace profund.

Îi ia puţin timp până să conştientizeze ce e cu acest altceva care îl frapase încă înainte de a intra: este vorba despre privirea poliţistului de pe trotuar. Fiindcă nu este un gardian angajat de către restaurant, ci un caraliu de-adevăratelea, aşadar, un reprezentant al statului. Or, un reprezentant al statului, fie el şi mic în grad, era odinioară o persoană respectabilă. Care provoca frica. În timp ce curcanul de la intrare nu sperie sub nicio formă şi ştie foarte bine acest lucru. Clienţii trec pe lângă el fără să-l vadă şi, dacă se tem de ceva, în niciun caz nu de el se tem. Doar ei au banii, ei au puterea, iar bietul individ în uniformă este de acum în serviciul lor.

În afara celor trei invitaţi sosiţi din Vest, în jurul lui Semionov se mai află vreo zece tineri ale căror funcţii în cadrul grupului nu sunt deloc clare, dar care, în orice caz, sunt vasalii lui, aşa că, din instinct, lui Eduard nu i-au plăcut. Pe Semionov îl respectă, ca şi pe Jean-Édern Hellier, fiindcă sunt şefii bandei, însă pe slugi le dispreţuieşte. Şi asta fiindcă el, Eduard, nu poate fi nici cumpărat, nici domesticit. Doar e şi el tâlhar de drumul mare, gata, în cazul în care li s-ar încrucişa drumurile, să se-mprietenească cu şefii, de la egal la egal, dar nu s-ar amesteca nicidecum cu toată drojdia, cu slugoii, turnătorii şi gorilele. Uite, să-l luăm pe vecinul lui de masă: un şmecheraş îmbrăcat după chipul şi asemănarea şefului, într-o cămaşă albă, descheiată la câţiva nasturi, şi costum negru, care, invitându-l să ia cu polonicul din castronul plin de caviar, îi face cu ochiul zicând: „Mafia…“ Eduard îi răspunde în gând: „’Te-n cur pă mă-ta!“, dar acceptă conversaţia care se dovedeşte a fi instructivă. Încântat de propriul cinism, tânărul care încă nu a împlinit treizeci de ani pretinde că sistemul mafiot face bine democraţiei, pieţei, că nu mai e nicio îndoială că spre politica de piaţă se merge, spre un capitalism ca în Occident, ceea ce e cu totul de dorit. Evident, la început lucrurile nu vor sta ca în Elveţia, ci, mai degrabă, ca în Far West. „Aşa c-or să se scuipe ceva gloanţe!“, râde tânărul şi, exclamând „ta-ta-ta-ta!“, se preface că mitraliază un grup de străini care iau cina la o masă din apropiere. Unul dintre ei întoarce capul, chipul i se luminează şi se salută cu mitraliorul ca doi vechi complici.

— *My friend*, explică mândru tânărul, *american*.

Prietenul american este jurnalist, iar tânărul lucrează pentru societatea de securitate folosită de grupul lui Semionov. Amândoi se apucă să mimeze scene întregi din *Scarface*, pe care îl ştiu pe de rost. Eduard bea prea mult, coboară clătinându-se la subsol şi mai încearcă încă o dată, tot degeaba, să dea de mama Nataşei la telefon. La ieşirea de la toaletă e o îngrijitoare îngheţată, care percepe taxa şi pe care simte nevoia să o ia în braţe tocmai fiindcă este îngheţată, sovietică, fiindcă nu seamănă cu şmecherii care-şi umflă maţul la doar câţiva metri deasupra lor, ci cu oamenii săraci şi cinstiţi printre care şi el a crescut. Încearcă să stea de vorbă cu ea, să afle ce crede despre ceea ce se petrece cu ţara, dar, ca şi şoferul microbuzului, femeia parcă îngheaţă şi mai tare. Ce grozăvie: oamenii simpli cu care ar vrea să fraternizeze îi întorc spatele, pe când celor dispuşi să o facă, tare i-ar mai plăcea să le spargă botul! O ia în sus pe trepte, se răzgândeşte, coboară din nou, scoate din buzunar plicul cu banii negri de buzunar primiţi de la gazde şi, el care se mândreşte cu faptul că nu dă niciodată de pomană săracilor, scoate câteva hârtii de o sută de ruble, echivalentul a cel puţin un salariu lunar, şi le pune în farfuria bătrânei spunându-i:

— Roagă-te pentru noi, măicuţă, roagă-te pentru noi…

Şi, fără a i se uita în ochi, urcă în goană scara.

Continuarea serii i se învălmăşeşte în minte. Înainte de plecare se lasă cu ceartă fiindcă un nou-venit, care a ajuns cu întârziere la masa lui Semionov, ţine morţiş să achite nota pentru toată lumea, ceea ce îl enervează pe Semionov căci este vorba despre prietenii lui şi regula este că numai el achită mesele, în prezenţa lui nimeni neavând voie să scoată portofelul. Tânărul care este

însărcinat cu securitatea grupului pare dintr-o dată extrem de enervat, iar Eduard, deşi beat, înţelege că generozitatea excesivă a nou-venitului este, de fapt, o provocare. Mesenii se ridică trăgând cu zgomot scaunele, bodyguarzii se apropie, toată treaba pare că începe să semene cu filmele din care tânărul recitase mai înainte replicile, apoi, tot atât de brusc pe cum urcaseră, vocile se potolesc, pleacă din restaurant, ajung afară, în zăpadă, apoi la Hotelul *Ucraina* unde Eduard încearcă încă o dată să dea la telefon de mama Nataşei, care tot nu răspunde. E rupt de oboseală, însă nu poate adormi. Încearcă să se masturbeze şi, ca să i se scoale, se gândeşte la Nataşa, la obrajii ei tătăreşti, la paietele gălbui din pupile, la umerii în egală măsură plăpânzi şi anormal de largi, la curul ei lărgit de-atâta folosire. Şi-o închipuie într-un apartament sordid de prin mahalalele Moscovei, abia mai ţinându-se pe picioare, înjurând, trăsnind a spirt şi-n pizda goală. Şi-o închipuie trăgându-şi-o cu doi bărbaţi, fiecare în câte-o gaură şi, oprindu-se la această imagine care ştie, din experienţă, că îl va aduce la orgasm — mă rog, la orgasm vorba vine, care-l va ajuta să se deşerte —, îşi repetă cu emfază că patria lui este pe cale de a fi futută de toţi mafioţii, de-a o lua-n cur de la toţi poponarii şi acesta va fi chiar primul cuvânt care îi va veni în minte la trezire: poponari. Poponari jegoşi.

2

Câţiva ani mai târziu, Hotelul *Ucraina*, ca toate cele de categoria sa, avea să propună mic dejunuri fastuoase, cu sucuri proaspete de fructe, cincisprezece sortimente de ceai şi dulceţuri englezeşti. În decembrie 1989 însă, încă mai exista Uniunea Sovietică, aşa că Eduard, alături de un francez cu chip frumos şi serios, s-a aşezat la coadă în faţa unui bufet sovietic care arăta ca un fel de ghişeu de administraţie, dincolo de care se găsea o grasă arţăgoasă. Politicos, francezul s-a prezentat. Îl chema Antoine Vitez, era regizor şi îl recunoscuse pe Eduard, căruia îi citise mai multe cărţi ce îi plăcuseră. Cei doi s-au aşezat la aceeaşi masă pentru a-şi mânca heringii şi ouăle răscoapte, cu gălbenuşurile aproape albe.

Vitez venise de mai multe ori în Uniunea Sovietică, vorbea puţin ruseşte şi, în pofida a ceea ce numea „anumite manifestări greoaie“, la fiecare sosire avusese aceeaşi senzaţie că abia aici putea da de viaţa adevărată, gravă, matură, cunoscându-şi importanţa reală. Figurile, i-a explicat, sunt adevărate, dăltuite parcă, laminate, pe când în Occident nu mai vezi decât mutre de bebeluşi. În Occident totul este permis, deci nimic nu mai are importanţă, pe când aici este invers: nimic nu este permis, deci totul este important, ceea ce lui Vitez i se părea a fi mult mai bine. Iată de ce nu aproba decât din vârful buzelor schimbările în curs de desfăşurare. Sigur, nu că ar fi fost împotriva libertăţii, nici chiar a confortului, dar inima ţării nu trebuia să se piardă. Eduard şi-a spus în sine că nu e mare lucru, când tu te lăfăi în confort şi în libertate, să doreşti să îi aperi pe alţii de aşa ceva pentru binele lor sufletesc, totuşi, fiind mulţumit că a întâlnit un intelectual francez care nu era mort după Gorbaciov, simţindu-se flatat că Vitez îi citise cărţile şi fiind încă profund descumpănit de întoarcere, i s-a confesat regizorului.

— Mi-am pierdut nevasta pe undeva, prin Moscova.

Lăsându-şi privirea în pământ, Vitez a devenit atent. Da, a continuat Eduard, s-au certat groaznic la Paris, cum li se întâmplă deseori, iar ea, apucată de streche, a plecat cu o săptămână înaintea lui. L-a sunat când a ajuns, seara, beată moartă, abia mai articulând cuvintele şi repetând: „E îngrozitor aici, absolut îngrozitor“. De atunci nu mai avea nicio veste de la ea. Singura cale care i-a mai rămas pentru a o găsi era numărul de telefon al maică-sii, la care însă nu răspundea nimeni. Adresa nu i-o ştia, viza Nataşei expirase probabil demult, iar ea nu era genul de om care să îşi facă griji din cauza asta. Numai Dumnezeu ştia pe unde umbla şi ce făcea. Era alcoolică, era nimfomană, groaznic…

— O iubiţi? l-a întrebat Vitez pe tonul unui preot sau al unui psihanalist.

Eduard a ridicat din umeri:

— E nevastă-mea.

Vitez l-a privit cu simpatie:

— E groaznic, aveţi dreptate, şi totuşi vă invidiez. După micul dejun mă duc să mă înfund într-o şedinţă cu nişte funcţionari teatrali, pe când dumneavoastră vă veţi pierde în oraş ca Orfeu în căutarea Euridicei…

Despicând hoarda de bişniţari adunaţi încă de dimineaţă în hol, a ieşit din hotel şi, neştiind de unde să îşi înceapă cercetările, a luat-o înainte, rapid, fiindcă îi era frig în scurta de marinar şi ghetele neîmblănite. Ca să traverseze bulevardele prea late, era nevoit să coboare în pasajele subterane pline de apă murdară şi de lume morocănoasă, stând la coadă lângă nişte chioşcuri în care se vindeau tot soiul de nimicuri, de la borcane cu hrean la şosete şi varză murată, şi nimeni nu şi-ar fi cerut scuze dacă ar fi lăsat uşa batantă să te izbească peste mutră. Nu îşi amintea oraşul în care trăise şapte ani atât de cenuşiu, de trist şi de neprimitor. În afara staţiilor de metrou, adevărate palate, de departe lucrul cel mai frumos din Moscova, nu aveai unde te odihni în altă parte, unde sta un pic jos ca să îţi tragi sufletul. Nici vorbă de cafenele sau, dacă totuşi existau, atunci erau ascunse prin subsoluri ori prin curţile din spate ale imobilelor, deci trebuia să le fi ştiut, căci nu aveau niciun fel de firmă, iar dacă întrebai pe cineva ceva se uita la tine de parcă l-ai fi înjurat. Ruşii ştiu să moară, şi-a zis Eduard, însă în privinţa artei de a-şi trăi viaţa, au rămas tot nişte nulităţi. S-a plimbat prin jurul cimitirului Novodevici, pe unde făcea dragoste cu Elena. A trecut prin faţa clădirii în care, într-o noapte de vară, îşi tăiase venele. Şi-a amintit de canişul de-a dreptul absurd al Elenei, cu blana lui albă, cu firul ondulat, care se înnegrea de jeg când se topea zăpada. I-a venit s-o sune la Veneţia, unde trăia cu contele ei italian. Îi avea numărul în agendă, îşi mai vorbeau din când în când, dar ce să-i fi spus? „Sunt jos, am venit după tine, hai să-mi deschizi“? Asta ar fi trebuit să îi spună, doar că era prea târziu, iar tot restul, doar şovăială sentimentală.

După-amiaza era aşteptat la Casa Scriitorilor, al cărei prag îl trecuse cu atâta greutate cu douăzeci de ani mai înainte. Acceptase invitaţia în speranţa că avea să deguste dulcea savoare a răzbunării, numai că savoarea numai dulce nu s-a dovedit a fi. Înăuntru plutea damf de cantină şi se învârteau poeţi de mâna a treia, înţoliţi ca nişte mici funcţionari, cea mai puţin antipatică persoană dovedindu-se aceeaşi veşnică harpie de la bar, care i-a turnat un coniac într-o ceaşcă de cafea. Doar el a recunoscut-o pe ea, căci se afla acolo încă din vremea seminarului lui Arseni Tarkovski.

A fost condus într-o sală în care îl aşteptat un public deloc numeros, răspândit pe scaune. Se aştepta să dea peste *aparatcici* culturali, dar a descoperit stupefiat că erau cu toţii veterani ai *underground*-ului. Nu erau prietenii apropiaţi, însă a recunoscut câteva figuri zărite pe la petrecerile ori pe la lecturile de poezie. Mecle de slugoi, mutre de laşi, roase de ură şi, Doamne, cât de îmbătrânite! Inşi palizi ori stacojii, pântecoşi, dărâmaţi. Nici vorbă să mai fie *under*, nu, de acum, când totul era permis, au urcat la suprafaţă şi ceea ce este cel mai groaznic e că nulitatea lor, cu mărinimie pitită în tinereţe sub motivaţia cenzurii şi a clandestinităţii, ţâşnise deja din plin, la lumina zilei. Primul care a luat cuvântul şi singurul, după toate aparenţele, care putuse pune mâna pe unul dintre cele trei sute de mii de exemplare ale *Marii epoci* l-a întrebat cu severitate ce poate însemna, din partea unui pretins disident, acea apologie a KGB-ului. Eduard i-a răspuns sec că nu a fost niciodată disident, ci doar delincvent. O femeie între două vârste, cu o mină artificial concentrată şi melancolică, a afirmat că îl cunoscuse pe când erau tineri, nu are nicio importanţă dacă şi-o aminteşte şi el ori ba. Pe cât ţine minte, la vremea aceea Limonov era un poet inspirat, cu plete, plin de fantezie, şi se miră că acum revede o persoană care seamănă mai degrabă a secretar de Komsomol.

Ce să-i fi răspuns? Dialogul surzilor era total. În lumea din care venea Eduard, un artist putea purta, ba chiar era recomandat s-o facă, părul tuns periuţă, ochelari cu rame de baga şi costum

negru, sobru. Mai degrabă ar fi murit decât să abordeze din nou puloverul acela vechi şi lălâu, îmbrăcat pe sub haina cu gulerul plin de mătreaţă, modelul *nec plus ultra* al eleganţei *under*. Poet = epavă — pesemne că umbla formula prin mintea femeii aceleia care ar fi preferat, fără îndoială, ca el să semene cu Venicika Erofeev. Apropo de Erofeev, a intervenit o a treia persoană, când legendarul autor al romanului *Moscova-Petuşki* a aflat de întoarcerea vechiului său camarad Limonov, dar a realizat că este sponsorizat de negustorul de publicaţii de scandal Julian Semionov, se pare că a declarat că nu îi va mai strânge mâna, dacă se vor întâlni. Ce părerea are Eduard de acest lucru? Eduard a răspuns că nu avea nicio părere, că nu i-a dat prin cap să se ducă să se vadă cu Erofeev şi că nu au fost niciodată camarazi. Şi conversaţia a ţinut-o pe acelaşi ton încă o jumătate de ceas, după care şedinţa a fost încheiată, dar Limonov a refuzat invitaţia de a bea un pahar cu tinerii de la Uniunea Scriitorilor („tinerii de la Uniunea Scriitorilor!“). La ora patru după-amiaza se lăsa noaptea. A plecat ridicând gulerul scurtei groase, ca a marinarilor de pe *Potemkin*.

Înfiorătorul episod îi ştersese cheful de a se mai vedea cu vechii lui prieteni. Ce bine făcuse, cu cincisprezece ani în urmă, că o întinsese pe neanunţate! Ce invidioşi trebuie să fi fost cei rămaşi acasă! În timp ce el se lupta pentru supravieţuire pe frontul de Vest, ei rămăseseră să se macereze cu ochii-n soare, în confortul lor inconfortabil, apăraţi de placa de plumb a amarei conştiinţe a propriei mediocrităţi. Ratarea era nobilă, anonimatul era nobil, ba chiar şi prăbuşirea psihică era nobilă. Puteau visa că într-o zi aveau să fie liberi, iar în ziua aceea că vor fi salutaţi ca nişte eroi care, în clandestinitate, în subterană au ocrotit pentru generaţiile viitoare ce avea mai bun cultura rusească. Numai că, odată sosită libertatea, ei nu au mai interesat pe nimeni. S-au trezit în pielea goală, dârdâind în gerul competiţiei, cei care au ocupat funcţiile de prim rang au fost tinerii gangsteri precum oamenii lui Semionov, iar singurul loc în care *under*-ii s-au mai putut refugia a fost Uniunea Scriitorilor, unde continua să fie venerată o zdreanţă patetică precum Venicika Erofeev şi pe unde toţi se fereau de inşi cu adevărat vii ca aventurierul Limonov.

La un moment dat, în seara aceea sinistră, a intrat într-o galerie de artă în care erau expuse, cam ca nişte kitschuri, opere ale unor artişti cândva clandestini, şi a fost surprins să descopere acolo o pânză pe care îl văzuse pictând-o pe vechiul lui camarad boem, Igor Voroşilov: portretul unei femei în faţa unei ferestre, îmbrăcată într-o rochie roşie. Era chiar iubita lui Igor de la vremea respectivă, iar ferestrele, cele ale apartamentului pe care Eduard îl împărţise o perioadă cu cei doi. Femeia era drăguţă, însă acum pesemne că ajunsese ditamai grăsana, cât despre Igor, din catalog a aflat că murise cu doi ani mai înainte.

A întrebat apoi ce preţ avea tabloul. Preţul era derizoriu şi, de fapt, şi-a zis, nici nu merita mai mult. Bietul Igor, nu se înşela în noaptea în care a vrut să se sinucidă din disperarea de a nu fi decât un artist de mâna a zecea. Piaţa a tranşat, piaţa are dreptate şi această dreptate implacabilă nu a lăsat nicio şansă sufletelor bune, dar slabe ale tovarăşilor lui din tinereţe. Dintr-o dată s-a simţit cuprins de o imensă tristeţe şi de încă o senzaţie care semăna cu mila. Tocmai lui, care se lăuda cu faptul că îi dispreţuieşte pe cei slabi, i s-a făcut milă de acea demonstraţie de slăbiciune. I s-a făcut milă de sufletul bun şi slab al lui Igor, al îngrijitoarei de la toaleta restaurantului dependent de bursa neagră, de tot poporul ăsta al lui. Şi şi-a dorit, el care era puternic şi rău, să facă ceva pentru a proteja de cei puternici şi răi sufletele bune şi slabe ale lui Igor Voroşilov, îngrijitoarei de la toaletă, întregului său popor.

De la fiecare cabină telefonică încerca să o prindă pe mama Nataşei şi iată că miracolul s-a înfăptuit, iar aceasta a răspuns. Eduard s-a prezentat, a întrebat-o unde este Nataşa, iar mama femeii a izbucnit în lacrimi: Nataşa a venit, a rămas două zile, apoi a plecat fără a lăsa vreo adresă. Şi ea, mama, era foarte îngrijorată. Eduard i-a propus să treacă pe la ea. Cum locuia tare

departe, a fost nevoit să ia metroul, şi acolo s-a mai liniştit, fiind, până la urmă, un spaţiu în care se simţea mai puţin apăsat. Apoi, după ce a umblat destul de mult pe aleile pline de zăpadă ale unui complex de blocuri hruşcioviene, a ajuns într-o garsonieră minusculă, aranjată cu grijă maniacală, plină cu volume ale clasicilor, legate în piele şi aşezate în vitrine, exact ca acasă la părinţii lui. Mama Nataşei era o femeie micuţă, consumată, frământată care, deşi nu-i prea venea să aibă încredere în el, tot pe el conta fiindcă, dacă nu el avea să îi găsească fata, atunci cine? Viza de pe paşaport avea să îi expire, dar era loc şi de mai rău, mama gândindu-se în primul rând la alcool, care îl omorâse şi pe tatăl Nataşei. Cunoştea prea bine nimfomania fetei ei, un soi de bipolaritate făcând ca aceasta să rămână luni în şir cuminte acasă scriind poezii, pentru ca, după, fără a anunţa pe cineva, să dispară patru sau cinci zile spre a se duce să şi-o tragă cu cine se nimerea şi să se întoarcă buimacă, ruptă, cu chiloţii maro de la sânge şi rahat. Eduard nu zicea nimic, nu ar fi avut niciun rost să mai adauge ceva, angoasa mamei se prelingea parcă pe pereţii prea strâmţi ai garsonierei, dar se gândea că, poate, i-ar fi fost mai bine dacă nu ar mai fi găsit-o niciodată pe Nataşa, dacă aceasta ar dispărea cu totul din viaţa lui.

— O iubeşti? l-a întrebat dintr-o dată mama Nataşei, exact ca Vitez, şi tot ca lui Vitez i-a răspuns:

— E nevasta mea. De şapte ani am grijă de ea şi n-o să mă opresc tocmai acum.

Femeia l-a îmbrăţişat, l-a binecuvântat şi i-a spus că e un om bun. Nu era obişnuit să i se declare un asemenea lucru, dar s-a gândit că, în materie de dragoste, cel puţin, era adevărat.

Mama Nataşei i-a dat adresa unei foste colege de clasă a fetei ei, care s-ar fi putut să ştie ceva mai multe. Trei sferturi de oră cu metroul şi o jumătate de ceas pe jos, la minus cincisprezece grade, în scurta lui marinărească. Era trecut de miezul nopţii când a aterizat în acel soi de imobil artistic ocupat ilegal, prin care se învârteau tot felul de indivizi cu aer nu atât de artişti, fie ei şi *destroy*, cât de hoţi de buzunare sau de dealeri de droguri ceea ce, fără îndoială, şi erau. Fosta colegă, o blondă cu rădăcinile părului negre, jalnică, văzuse fotografia lui Eduard în *Top secret*, iar Nataşa îi vorbise despre el, cu siguranţă nu de bine, din moment ce sărea în ochi, încă de la prima vedere, că noua cunoştinţă nu îl putea suferi. S-au aşezat totuşi în bucătărie şi au băut vodcă, iar prietena Nataşei i-a povestit cu o plăcere nedisimulată cum nevastă-sa apăruse cu doi gagii şi rămăsese la ea să doarmă, zicând că era prea departe până acasă, că umbla încolo şi-ncoace prin apartament în pielea goală, că tot aşa şi fuma sprijinită de chiuveta de la veceu, în timp ce i-o freca unuia dintre gagiii ăia, pe când celălalt încerca să i-o bage chiar ei, prietenei. Eduard şi-a spus că prietena aceea nu era decât o târâtură, una dintre rusoaicele mizerabile a căror unică morală este că bărbatul îi e duşman şi a-l face să sufere reprezintă adevărata victorie. Ar fi trebuit să se ridice şi să plece, dar se făcuse prea târziu, metroul nu mai circula, risca să meargă ceasuri întregi pe jos înainte de a găsi un taxi, cât despre a chema unul, nici în vis nu s-ar fi putut. Motiv pentru care a rămas şi a continuat să bea şi să asculte tot mai năucit cum îi explica prietena Nataşei că totul se întâmplase numai din vina lui, că se poartă urât cu nevastă-sa, cum i-a şi povestit aceasta. Au apărut şi alţi locuitori ai imobilului, care s-au aşezat lângă ei, printre care şi un cecen pe nume Djelal, care mai întâi a insistat să ştie dacă nu cumva era evreu, convins fiind că în Franţa toţi sunt evrei începând cu Mitterrand, apoi, pe un ton glumeţ, dar tot mai ameninţător, a încercat să îl oblige să îi dea paşaportul. Pericolul era palpabil deja, treaba se putea suci urât, însă Eduard a rămas *cool*, poate şi din cauza beţiei, mai ales că toată lumea o luase la vale pe panta păstoasă a beţiei crunte. Ultimul lucru de care îşi mai aminteşte este că a ţinut un fel de discurs pe tema: „Ţara asta e genială din punctul de vedere al evenimentelor istorice, dar n-o să ducă niciodată o viaţă normală. Nu e pentru noi viaţa normală…“ S-a trezit când se crăpa de ziuă, cu capul pe masa din bucătărie. A trecut prin casa în care mulţi dormeau direct pe jos, a verificat dacă nu cumva îi fusese furat paşaportul, şi-a pus ghetele pe care le scosese la intrare, cum se face

iarna în Rusia. Cu toată durerea de cap, mintea îi era limpede şi avea un plan clar: va trece pe la hotel să îşi ia bagajul, va lăsa baltă şi pe Semionov şi turneul lui şi se va duce la gară, unde va urca în primul tren de Harkov.

3

Din obişnuinţă de om sărac, fără a se fi gândit special la asta, şi-a cumpărat pentru călătoria de optsprezece ore un bilet la clasa a treia şi, până la urmă, nu a regretat. A părăsit pielea de scriitor cunoscut pentru a se pierde în masa de ruşi grosolani, păduchioşi, care se întindeau pe banchete cu tot cu mâncarea lor puturoasă şi cu sticlele de vodcă. În vagonul necompartimentat, în care cuşetele se aliniau suprapuse ca la cazarmă, se puteau vedea câteva mecle de tâlhari, dar şi câteva chipuri atât de nevinovate, de vulnerabile, că-ţi venea să le plângi de milă. În orice caz, figuri adevărate, aici Vitez avusese dreptate, roşcovane, cenuşii, coclite chiar, nu însă trandafirii ca urâtaniile de americani. Se uita cum defila peisajul, dincolo de fereastra murdară: mestecenii, zăpada albă, cerul negru, imensele întinderi goale, punctate la tot mai mari depărtări de gările mici, cu castelele lor de apă. Pe peroane, la opriri, bătrâne cu ghete de pâslă se certau ca nişte mahalagioaice, care să-şi vândă mai întâi castraveţii muraţi ori afinele. Degeaba umblase el până departe, tot nu ajunsese vreodată altundeva decât prin marile oraşe, aşa că se întreba cum o fi să trăieşti în asemenea cătune.

Călătorul din faţa lui citea *Top secret*. Fotografia lui Eduard apăruse săptămâna trecută, călătorul l-ar fi putut recunoaşte, însă nici vorbă, în lumea în care acesta trăia nu ai cum recunoaşte oamenii cu pozele în ziare. S-au apucat să stea de vorbă. Celălalt i-a povestit un fapt divers pe care tocmai îl citise: într-un sat ca acela pe lângă care treceau, o femeie, ca să îşi pedepsească fata de zece ani, o legase afară, la minus treizeci de grade, iar copilul a îngheţat în asemenea hal, încât a fost nevoie să i se amputeze şi braţele şi picioarele. Imediat ce a fost adus acasă ceea ce mai rămăsese din puştoaica aceea, capul familiei, amantul maică-sii, a violat-o fără a mai sta pe gânduri, iar fata a născut un băieţel care, la rândul lui, a fost legat afară.

Începând aşa, conversaţia nu avea cum sclipi de optimism. Nu doar că totul se ducea pe copcă, diagnostic la care Eduard ar fi putut subscrie, dar era clar, conform tovarăşului de călătorie, că nimic, în ţara asta, n-a mers vreodată ca lumea. Opinie nouă. Pe vremuri se trăia prost, se înjura în barbă, dar, în linii mari, oamenii erau mândri de Gagarin, de sputnic, de armata puternică, de întinderea imperiului, de societatea mai dreaptă decât aceea din Occident. Libertatea cuvântului, dezlănţuită de *glasnot*, băgase, după părerea lui Eduard, în capul oamenilor simpli, lipsiţi de darul ironiei, ca interlocutorul lui din tren, ideea că toţi cei care guvernaseră ţara după 1917 fuseseră doar nişte sadici şi nişte asasini care o duseseră la dezastru. „Adevărul este, se plângea bărbatul, că suntem o ţară din lumea a treia, o Voltă Superioară plină de bombe atomice.“ Sigur citise expresia pe undeva, îi plăcuse şi o repeta cu o complezenţă copleşită. Am fost bătuţi la cap

şaptezeci de ani că suntem cei mai buni când, de fapt, nu suntem decât nişte învinşi. *Vsio proigrali*: în toate-am dat-o-n bară! Uite unde ne-au adus şaptezeci de ani de eforturi şi de sacrificii: am ajuns în căcat până-n gât.

Se lăsase noaptea, dar Eduard tot nu reuşea să adoarmă. Se gândea la cele câteva scrisori primite de la părinţii lui de când plecase de acasă: veşti smiorcăite, ţesături de nimicuri, lamentaţii provocate de singurul lor fiu care nu se va mai întoarce pentru a le închide ochii. Se uita peste toate acele scrisori fără a le citi cu adevărat, refuzând să îşi deplângă părinţii, mulţumindu-i lui Dumnezeu că l-a dus departe de vieţile lor dârdâinde de frică şi stafidite. Deci, se dovedise un fiu rău? Poate, însă inteligent, adică nemilos. Mila blegeşte, mila degradează, iar ceea ce era înfiorător, de când se întorsese, era că, odată cu furia, îl invada şi mila. S-a ridicat şi şi-a făcut loc printre pachetele legate cu sfoară, pline cu tot soiul de mizerii, în care se încurca toată acea sărăcime călătoare. La veceu, scaunul dădea pe afară de căcat congelat. La întoarcere, din compartimentul de serviciu a auzit gemetele conductoarei pe care o făceau poştă două haimanale. Gândul că ar putea suferi pentru ţara lui i s-ar fi părut altădată grotesc şi totuşi uite că suferea.

Trenul a ajuns la Harkov la şapte dimineaţa, iar taxiul l-a dus până în Saltov, în faţa blocului-coteţ de iepuri în care îşi petrecuse adolescenţa. Cu sacul marinăresc pe umăr, a urcat treptele de beton, goale ca ale unei puşcării. În faţa uşii, a ezitat. Nu risca să îi ucidă emoţia? Nu ar fi fost mai bine să roage un vecin să îi pregătească? Ei, cu atât mai rău. Şi a sunat. A auzit fâşâitul unor papuci venind dinspre bucătărie. Fără a mai aştepta să i se deschidă, a spus cu voce tare:

— Tăticule, mămico, eu sunt!

Nu a urmat răspunsul aşteptat, ci un:

— Cine e acolo?

Vocea mamei era bănuitoare, speriată, fiindcă de afară nu putea veni nimic bun. Eduard a ghicit că îşi lipise privirea de vizor.

— Eu, mămico, eu, Edicika.

S-a auzit yala de sus, apoi cea de jos, cea de la mijloc şi iată-i acum faţă în faţă. A sosit şi tatăl său, în urma mamei, cu paşi greoi, de bătrân. De mirat, sigur că s-au mirat, dar, ciudat lucru, nu cine ştie ce, s-au mirat cam ca de vizita unui văr din oraşul vecin, care apare pe neanunţate, nu a unui fiu plecat de cincisprezece ani şi pe care nu credeau că aveau să îl mai vadă vreodată. L-au strâns în braţe, i-au prins faţa în căuşul palmelor, dar imediat după aceea, mama l-a împins pentru a-l vedea mai bine, din cap până-n picioare, şi l-a întrebat unde îi era paltonul. Cum adică, nu avea palton? Aşa ceva nu se putea, nu e voie să ieşi pe un asemenea frig fără palton. Era chiar atât de sărac, încât nu îşi putea cumpăra unul?

— Nu, mămico, sigur că nu, am tot ce îmi trebuie.

Ea i-a răspuns că avea unul în şifonier, unul bun, pe care tatăl nu îl mai purta, şi uite-i pe toţi trei în faţa şifonierului, Eduard probând paltonul pentru a le face plăcere, ei examinându-i toate cusăturile şi tatăl constatând că totuşi era o situaţie tristă, numai haine bune în huse, la adăpost de molii, şi apartamentul acesta pe care nu vor avea cui îl lăsa după moarte. Chiar nu vrea să se întoarcă pentru a locui aici? E bine, e confortabil, e linişte. Tăindu-le brusc iluziile, Eduard le-a explicat că a dat pe la ei doar pentru câteva zile, povestindu-le ce a venit să facă la Moscova: turneul VIP şi cartea tipărită în 300 000 de exemplare. S-ar fi bucurat ca părinţii lui să înţeleagă reuşita lui, să fie mândri de el, însă nimic din ceea ce le istorisea nu părea a-i interesa. Tot ceea ce le spunea era prea departe de lumea lor. Nici măcar un exemplar din carte nu i-au cerut, ceea ce a picat bine fiindcă oricum nu avea şi, chiar dacă ar fi avut, portretul pe care li-l făcuse acolo nu era de natură să le placă. Singurul lucru pe care au dorit să îl afle era dacă are nevastă şi dacă puteau nădăjdui că într-o bună zi vor avea nepoţi.

— Nevastă am, a spus fără a se întinde mai mult asupra subiectului, copii, încă nu.

— Încă nu? La patruzeci şi şase de ani?

Raia a clătinat din cap dezolată. Curiozitatea li s-a astâmpărat repede, iar rutina vieţii cotidiene şi-a reintrat în drepturi. Veniamin, care ajunsese cu adevărat un bătrânel dărâmat, s-a întors în dormitor ţinându-se de mobile şi s-a întins în pat, în timp ce Raia, la bucătărie, în faţa unei ceşti de ceai, i-a explicat lui Eduard că tatăl lui avusese un atac cerebral anul trecut şi de atunci nu mai avea chef de nimic. Ea-l îmbrăca, ea-l dezbrăca, el aproape că nu mai ieşea din apartament şi, în afară de drumul la piaţă, nici ea. La drept vorbind, unde să se fi dus? Centrul o speria şi era chiar mulţumită că nu locuia acolo. „Aici e linişte“, repeta de parcă ar fi sperat că ţinând-o tot aşa îşi va convinge fiul să se mute înapoi, la ei, unde va îmbrăca paltonul cel vechi al tatălui şi, după moartea acestuia, pe cel nou, punându-şi pe cap şapca din blană de oaie. Ca să nu îşi închipuie băiatul că ar duce-o rău, a deschis dulapurile şi i-a arătat mândră proviziile stocate pentru eventualitatea unei penurii: treizeci de kilograme de zahăr şi câţiva saci de arpacaş din care mai avea câţiva şi în beci.

Flacăra albastră a gazului aprins în permanenţă la aragaz îl irita pe Eduard. A dat să îl stingă, dar mama a protestat: ţine de cald şi, pe urmă, pur şi simplu e o prezenţă, e de parcă ar mai fi cineva cu ea în casă.

— Dacă aş face ca tine, la Paris, m-ar costa câteva mii de franci, a constatat fiul şi, din toate cele ce le povestise până în clipa aceea, acesta a fost amănuntul care a impresionat-o cel mai tare.

— Vrei să zici că pe acolo statul a ajuns la fundul sacului încât vă pune să plătiţi gazul?

Parcă nu îşi mai revenea şi a adăugat încet, meditativă:

— Fii atent, se pare că Gorbaciov şi lingăii lui vor să facă la fel şi la noi…

Dincolo de graniţele marilor oraşe şi ale mediilor mai mult sau mai puţin intelectuale, a vorbi despre Gorbaciov însemna a purta o discuţie fără consecinţe neplăcute, fără risc de ceartă, întrucât toată lumea îl detesta. Gândul acesta l-a mai potolit un pic pe Eduard.

Dacă ar fi fost după el, ar fi luat în aceeaşi seară trenul înapoi, spre Moscova, dar ar fi fost un gest prea crud. Era prima şi cu siguranţă ultima oară când îşi revedea părinţii, aşa că s-a hotărât să le acorde o săptămână întreagă, pe care să o ispăşească exact ca un puşcăriaş, bifând în calendar trecerea celor şapte zile. Regăsindu-şi vechile haltere, a făcut în fiecare dimineaţă ora de antrenament fizic. A recitit fără plăcere Jules Verne şi Dumas, întins în patul lui de copil, a băgat în el trei mese grele pe zi, s-a decis să stea la taclale doar cu mama, chestie dificilă, cu hopuri, căci tatăl nu spunea nimic. Mama povestea şi cele mai lipsite de importanţă incidente care-i colorau ziua, cu o exactitate aproape halucinantă a detaliilor. Elipsa îi era necunoscută. Pentru a spune că a primit o scrisoare, relata întreg traseul până la poştă, coada de la ghişeu, schimbul de saluturi cu funcţionarul, itinerariul autobuzului la întoarcere. Şi aşa, cu certitudine nu aveai cum te plictisi.

Eduard s-a interesat ce mai făceau prietenii lui din tinereţe. Kostia zis Pisoiu’, cel care fusese condamnat la zece ani de închisoare, sfârşise tăiat cu cuţitul, într-o încăierare, la doar câteva zile de la eliberare. După moartea lui, i se duseseră încetişor şi părinţii, de durere. Cât despre Kadik, Kadik dandy-ul care se visa saxofonist, tot la Uzina *Pistonul* muncea. Nevastă-sa, Lydia, l-a părăsit, iar el s-a întors la maică-sa, împreună cu care şi-a crescut fetiţa care s-a făcut mare şi-a plecat, pe când Kadik a rămas cu mama lui. Bea tare mult.

— Cred că i-ar face plăcere să te revadă, a încercat Raia.

Eduard a refuzat. Şi Anna?

— Anna? Doamne-Dumnezeule, n-ai aflat? Au găsit-o spânzurată în cocioaba în care locuia de una singură, între două internări la psihiatrie.

Tot încerca să picteze şi se făcuse cu adevărat mult prea grasă. Raia se mai ducea din când în

când să o vadă. Într-o zi, Anna îi ceruse adresa lui de la Paris.

— N-am putut s-o refuz. Ţi-a scris?

Eduard a negat din cap. Adevărul este că primise cinci sau şase scrisori trăsnind a nebunie sordidă, la care nu răspunsese.

Televizorul funcţiona în permanenţă, derulând pe ecran programele televiziunii sovietice, cea mai masochistă din lume, după părerea lui Eduard, înecându-şi litania de catastrofe şi de lamentaţii într-un neîntrerupt val de muzică siropoasă. Saharov, fosta oaie neagră, tocmai murise şi, conform jurnaliştilor, ţara-ntreagă ca un singur om îl plângea, până şi în cele mai îndepărtate cătune.

— Parc-au înnebunit, comentase Raia care abia de ştia cine fusese Saharov. Ai zice că-l îngroapă pe Stalin.

Un orator l-a comparat pe proscrisul de mai ieri cu Gandhi, altul cu Einstein, al treilea cu Martin Luther King, iar unul cu mai mult simţ al umorului, cu Obi-Wan-Kenobi, înţeleptul mentor, din *Star Wars*, al cavalerului Jedi cel veleitar şi nehotărât, la care te ducea tot mai des cu gândul Gorbaciov.

— Şi cine va avea rolul lui Darth Vador? a întrebat reporterul.

Inevitabilul Evtuşenko s-a băgat în faţa camerelor de luat vederi pentru a-şi declama un poem în care defunctul era numit „şuviţă fremătândă a evului“, metaforă care l-a făcut pe Eduard să rânjească şi va ajunge o *private joke* personală, de neînţeles de nimeni altcineva în afara lui, în articolele din *Idiotul*. Suspans: va decreta ori nu Gorbaciov o zi de doliu naţional? Nu, a explicat acesta, întrucât nu prevedeau uzanţele: se decretau trei zile de doliu pentru secretarul general al Partidului, una pentru membrii Politburo, dar niciuna pentru simplii academicieni. Comentatorii au interpretat poziţia scăldată drept anunţul unei lovituri de bâtă trasă spre dreapta eşichierului, lucru confirmat în ziua funeraliilor. Gorbaciov s-a mulţumit cu un moment de reculegere expediat rapid în faţa rămăşiţelor pământeşti, în loc să conducă cortegiul funerar care a fost urmat de sute de mii de persoane prin întreaga Moscovă, fără să le fi obligat cineva, fenomen fără precedent în istoria ţării. Un deputat pe care Eduard deja îl remarcase pentru francheţea şi mutra lui simpatică de brută, Boris Elţîn, nu a pierdut însă ocazia: deja se impusese ca lider al democraţilor, demisionând cu scandal din Politburo, iar acum mergea în urma sicriului lui Saharov, alături de văduva acestuia, Elena Bonner. Bătrâna cioară, de câte ori se oprea camera asupra ei, ba fuma, ba stingea o ţigară, ba aprindea o alta. Observând că oamenii din jurul acesteia şi al lui Elţîn agitau nişte pancarte cu un 6 barat de o cruce, Raia şi-a întrebat fiul:

— Ce vrea să zică şasele ăla?

— Vrea să zică, i-a explicat Eduard, că trebuie suprimat articolul 6 din Constituţie, cel despre partidul unic.

— Şi, adică, ce-ar vrea?

— Să poată exista mai multe partide, ca în Franţa.

Raia s-a uitat la el îngrozită. Mai multe partide i se părea ceva la fel de barbar ca a plăti gazele.

VI

Vukovar, Sarajevo, 1991–1992

1

Stau jos, înghesuiţi lângă un perete fără uşi ori ferestre, în unghiul drept format de două mese din plastic maro. Nu se vede mai mult din decorul care s-ar putea să fie o sală de clasă, o cantină sau un local administrativ. Ea este îmbrăcată într-un palton de culoare deschisă şi în jurul gâtului şi-a înfăşurat o broboadă, el şi-a pus un pardesiu închis la culoare, un şal, iar pe masă şi-a lăsat căciula din blană de oaie. Parc-ar fi un cuplu de pensionari. Obiectivul camerei video nu îi părăseşte, cadrul se clatină absurd, cu mici mişcări înainte şi înapoi ale *zoom*-ului, cu mici panoramări, dar fără contracâmp. Cei care stau în picioare ori aşezaţi, în faţa lor, nu se văd. Nu se vede nici faţa celui care, din afara imaginii, cu voce înfuriată şi monotonă, îi acuză pe cei doi bătrâni că au trăit într-un lux neruşinat, că au lăsat copiii să moară de foame, că au comis genocidul de la Timişoara. După fiecare salvă de acuzaţii, procurorul invizibil îi invită să răspundă, iar bărbatul repetă, învârtindu-şi căciula între degete, că nu recunoaşte legitimitatea tribunalului. Din când în când, nevasta i se enervează, începe să argumenteze şi atunci el, pentru a o linişti, îşi aşază mâna peste a ei cu un gest familiar, emoţionant. Şi tot din când în când, el îşi priveşte ceasul de la mână, de unde se poate deduce că aşteaptă sosirea trupelor care să îi elibereze. Doar că trupele nu sosesc şi, după o jumătate de ceas, filmarea se întrerupe. Elipsă. Următorul cadru le arată corpurile însângerate, zăcând pe pavajul unei străzi sau al unei curţi, de cine ştie unde.

Scena are bizareria unui coşmar. Filmată de către Televiziunea Română, a fost difuzată pe canalele de televiziune franceze în seara de 26 decembrie 1989. Am privit-o încremenit înainte de a pleca să fac Revelionul la Praga, iar Limonov, la întoarcerea de la Moscova. Dăduse de Nataşa şi o luase cu el, ea dovedindu-se blândă şi drăguţă ca de fiecare dată după evadări. Poate că s-a gândit la cuplul lor, la visul de a îmbătrâni şi de a muri alături de ea, sigur e că s-a gândit la părinţii lui în momentul în care, abia încheiată emisiunea, a scris articolul din care extrag următoarele rânduri: „Caseta video, care ar fi trebuit să justifice moartea şefului de stat român, este mărturia strălucită şi teribilă a iubirii unui cuplu ajuns la bătrâneţe, iubire care se exprimă în strângeri de mână şi în schimburi de priviri. Sigur, şi ea, şi el au fost vinovaţi de ceva. Este imposibil ca liderul unei naţiuni să nu fie. Şi cel mai nevinovat tot a semnat un decret dezonorant, tot nu a graţiat pe cineva, este un dat al meseriei. Numai că aşa, hăituiţi, înghesuiţi în colţul unei încăperi oarecare, nedormiţi, ajutându-se unul pe altul să înfrunte moartea, ne-au dat o irepetabilă reprezentaţie demnă de tragediile lui Eschil ori Sofocle. Navigând împreună, simpli şi maiestuoşi,

către eternitate, Elena şi Nicolae Ceauşescu s-au întâlnit cu nemuritoarele cupluri de îndrăgostiţi ai istoriei universale“.

Personal, nu aş fi putut formula lucrurile cu atâta lirism şi nici nu mi i-aş fi putut imagina pe cei doi tirani ubueşti vinovaţi numai de inevitabilele erori ale exercitării puterii. Cu toate acestea, îmi amintesc că am resimţit şi eu aceeaşi stare violentă de rău în faţa parodiei de justiţie, în faţa execuţiei sumare şi a regiei care se dorea exemplară, dar îşi rata cu totul scopul întrucât, într-adevăr, cât de criminali ar fi putut fi cei doi acuzaţi, demnitatea tot de partea lor a fost. Am avut aceeaşi senzaţie şi mai târziu, când a fost descoperit şi apoi spânzurat Saddam Hussein. Anul miraculos care văzuse, în întreaga Europă, revoluţii lipsite de violenţă aducând la putere umanişti precum Václav Havel se încheia pe un ton jalnic.

În lunile care au urmat şi alte semne ciudate au parvenit din România. Revoluţia care îi dusese pe Ceauşeşti în faţa plutonului de execuţie făcuse mii de martiri, masacraţi într-o ultimă zvâcnire a regimului muribund. Au fost cu deosebire impresionante cadavrele descoperite la Timişoara. Cifra avansată, în general, a fost aceea de 4 000 de morţi. *Libération* preciza: 4 630. Ba 70 000 sporea cu vitejie numărul *TF1*. La ora la care se serveşte curcan şi paté de foie gras, jurnalele televiziunilor prezentau, abia scoase din gropi săpate în grabă, cadavre scheletice, pline de pământ, îmbrăcate în pijamale cu dungi. Întreaga Europă tremura. Se punea problema să fie trimise brigăzi internaţionale pentru a opri genocidul pe care îl desfăşurau ucigaşii disperaţi ai Securităţii, poliţia politică a lui Ceauşescu. Or, avea să se dovedească, în primul rând, faptul că vreo câteva zeci de cadavre fuseseră deshumate special pentru camerele de luat vederi, din cimitirele timişorene, în care zăceau după ce muriseră de moarte bună, în al doilea rând, că ucigaşii Securităţii, departe de a fi procedat la un genocid sinucigaş, se reconvertiseră cu înţelepciune în cadre ale Frontului Salvării Naţionale, partidul noului preşedinte, Ion Iliescu. Interzis, încărcat cu toate crimele cu putinţă, Partidul Comunist s-a mulţumit doar să îşi schimbe numele şi liderul, ducând-o însă în continuare la fel de bine, alegerile din mai 1990 aducându-i o largă majoritate şi justificând definiţia crudă dată românilor ca fiind singurul popor din istoria lumii care i-a ales în mod liber pe comunişti. Toate acestea m-au intrigat atât de tare, încât, primăvara, m-am dus să fac un reportaj în România.

Freud a teoretizat noţiunea de *Unheimliche*, care se traduce cu „stranietate“ şi care desemnează acea impresie pe care o poţi avea în vis şi, câteodată, şi în realitate: ceea ce ai în faţă şi pare cu totul familiar, îţi este, de fapt, profund străin. *Alien*, s-ar zice în engleză. România postrevoluţionară a avut asupra mea efectul unui adevărat *Disneyland* al acelui *Unheimliche*. O *twilight zone* pe care zvonuri neliniştitoare o dădeau drept mâncată ca un şvaiţer de o reţea de galerii subterane, săpate de poliţia secretă, în care dispăreau oameni. O zonă crepusculară perpetuă şi bine disimulată, încremenită într-un amurg continuu, la care se adăugau zecile de mii de câini vagabonzi care hălăduiau prin Bucureşti, bătându-se pentru hrană cu zecile de mii de copii, tot vagabonzi şi ei, dar părând mai puţin periculoşi decât lupii în care se transformaseră toţi oamenii, gata mereu să îşi atace semenii. Ura, bănuiala, calomnia te împiedicau să respiri, ca un gaz toxic. Îmi amintesc, printre multe alte exemple, de acel scriitor care se acoperise în ultimii douăzeci de ani de tot felul de premii şi funcţii oficiale, care mă tot bătea la cap cu „rezistenţa lui interioară“ în faţa blestematului regim şi care, când l-am întrebat dacă totuşi, fiind de la sine înţeles că nu aveam deloc intenţia de a fi cel care să ridice piatra, înţelegând perfect aproape imposibilitatea unei astfel de atitudini, aşadar, dacă nu cumva au fost şi alţii care să fi rezistat totuşi ceva mai puţin interior decât el, dacă deci nu mi-ar putea cita câteva astfel de nume (mă gândeam la câţiva opozanţi a căror reputaţie era nepătată, omologi locali ai lui Saharov). S-a uitat la mine cu seriozitate înainte de a-mi răspunde că prefera să tacă, din discreţie şi milă, întrucât

nimeni nu ignora faptul că Securitatea îşi recruta cei mai zeloşi informatori dintre aşa-zişii opozanţi. Bun. Până acolo am ajuns la un prim nivel al labirintului. Un al doilea, în care subiectul era dezvoltat, a însemnat că toate spiritele subtile cărora le-am povestit despre acel răspuns mi-au confirmat că, bineînţeles, interlocutorul meu avusese dreptate. Doar toată lumea cunoştea adevărul, nimeni nu s-ar fi putut să îl ignore, era o chestiune de notorietate.

Şi iată cum a venit momentul de a vorbi şi despre spiritele subtile. În România le-am aflat înflorind printre ruinele comunismului. Diplomaţi, jurnalişti, observatori aflaţi la post de multă vreme, se specializaseră în a citi sistematic şi exact pe dos sensul discursurilor oficiale, al clişeelor mediatice şi al iluziilor convenţionale. Duşmani pe viaţă ai „corectitudinii politice“, spiritele subtile erau încântate să poată susţine că fie KGB-ul, fie Securitatea, denunţate de către naivi ca fiind nişte oficine ale tenebrelor şi ale morţii, nu erau, în realitate, decât echivalentul Şcolii Naţionale de Administraţie (ENA) din Franţa, sau că opera ştiinţifică, aceea care îi adusese Elenei Ceauşescu titlul de doctor *honoris causa* al tuturor universităţilor din ţara ei nu era chiar nulă, aşa cum se zicea, cum nule nu erau nici poemele lui Radovan Karadjici, care vor apărea în curând în volum. Spiritele subtile aveau intrare liberă la preşedintele nostru, la Mitterrand, şi i-au amprentat politica externă, aşa că România, unde totul era cu două feţe, trucat, perfid, unde hecatombele care treziseră compasiunea indignată a Occidentului erau *în realitate* sinistre mascarade, avea tot ce îi trebuia pentru a deveni Eldorado-ul lor.

După două săptămâni în care am rătăcit prin această mlaştină a minciunilor şi a calomniilor încrucişate, eram copt pentru a asculta impresiile unui român bătrân, exilat de treizeci de ani în Franţa şi care, întors de puţin timp în patria lui, mi-a spus ceva absolut deloc subtil, dar nici corect din punct de vedere politic: „Aţi văzut ce mutre au ăştia din stradă? Aţi fost atent la mutrele lor? Sărăcia, mizeria, astea le înţeleg, dar neîncrederea încăpăţânată, josnicia, spaima de pe chipuri? Vă asigur că poporul meu nu aşa a fost. Nu ăsta este poporul meu. Nu înţeleg… *Cine sunt oamenii ăştia?*“ Iar ceea ce tremura în vocea lui era exact groaza eroului din *Invazia profanatorilor de morminte*, vechiul film SF al anilor cincizeci, din clipa în care a descoperit că oamenii fuseseră, puţin câte puţin, înlocuiţi cu extratereştri şi că fiecare dintre cunoscuţi, aparent neschimbat, era, de fapt, un mutant răufăcător.

Către finalul sejurului meu în România, preşedintele Iliescu şi primul său ministru, Petre Roman, au chemat muncitorii pentru a apăra „democraţia“ (pun ghilimelele aici, deşi ar trebui s-o fac la fiecare cuvânt) împotriva unui complot neofascist nu mai puţin imaginar decât genocidul săvârşit la Timişoara de către Securitate. Ceea ce, în schimb, nu s-a dovedit cu niciun chip imaginar a fost imensa logistică de autocare şi de trenuri afectate special de către Frontul Salvării Naţionale pentru a aduce la Bucureşti, pe 14 iunie 1990, douăzeci de mii de mineri aţâţaţi printr-o frenetică îndoctrinare, înarmaţi cu răngi, care timp de două zile au terorizat oraşul ciomăgind în primul rând orice persoană suspectă că ar aparţine opoziţiei, apoi, cum nu găsiseră destule, cam pe oricine au reuşit să pună mâna, la nimereală, ca să fie clar că nu era de glumă. În care condiţii, mi-am încheiat reportajul prin munţii Carpaţi şi nu m-am întors în Bucureşti decât pentru a prinde sfârşitul spectacolului. Minerii, felicitaţi de preşedintele Iliescu, începuseră să o ia din loc, iar jurnaliştii să apară în valuri, umplând holul Hotelului *Intercontinental* unde, întârziindu-mi întoarcerea acasă, m-am oprit pentru încă trei zile spre a vedea dacă se mai întâmplă ceva, pândind în oraş eventuala reîncepere a manifestaţiei care fusese împrăştiată, trăgând cu urechea la zvonurile care se centralizau la hotel, întrebându-mă dacă era mai bine să plec, riscând să ratez vreun nou eveniment, sau să mai aştept, riscând să nu mai dau de niciun motiv logic pentru a mă înapoia în Franţa.

În cele trei zile am stat mult de vorbă cu un jurnalist american care fusese bătut destul de

zdravăn şi care, pe de altă parte, avea aceeaşi pasiune ca şi mine pentru poveştile ştiinţifico-fantastice paranoice, a căror paradigmă ar fi putut-o constitui *Invazia profanatorilor de morminte*. Am luat la rând titlurile romanelor şi ale filmelor, numele autorilor şi, ajunşi la Philip K. Dick, am căzut de acord: cărţile sale care descriu cu o acuitate înspăimântătoare dezagregarea realităţii şi a conştiinţelor cu care aceasta intră în contact, sunt unicele ghiduri fiabile pentru o călătorie în prezenta *twilight zone* românească.

Una dintre ele, *Adevărul penultim*, descrie o omenire care, în urma unui război bacteriologic, s-a refugiat în adăposturi subterane unde, de ani şi ani, duce o existenţă atroce. Prin intermediul televiziunii, toată lumea ştie că afară războiul face ravagii, că săptămânal sunt distruse oraşe, iar atmosfera e din ce în ce mai otrăvită. Numai că într-o bună zi începe să circule un zvon conform căruia războiul a luat sfârşit de multă vreme şi o mână de potentaţi, stăpâni ai reţelei de televiziune, organizase acel simulacru cu scopul de a ţine sub pământ o populaţie mult prea numeroasă şi a-şi putea petrece în linişte viaţa, doar ei, sub bolta înstelată. Zvonul ia proporţii, cel mai rău lucru este că se şi adevereşte, şi ne putem imagina câtă ură, abjectă şi justificată în acelaşi timp, însufleţeşte acei oameni din subteran când iau cu asalt ieşirea spre suprafaţă. Genul acesta de ură îl văzuserăm şi eu, şi jurnalistul american sclipind în ochii minerilor debarcaţi în Bucureşti pentru „a salva democraţia“ şi mărturisesc că ne-am rugat ca nişte nelegiuiţi acolo, în barul de la *Intercontinental*, ca odată şi-odată ura respectivă să se întoarcă împotriva celor care au aţâţat-o.

2

M-am întors din România tulburat şi convins că modalitatea cea mai bună de a exprima acea tulburare era să scriu biografia lui Philip K. Dick. Lucrul la carte mi-a luat doi ani, în care nu am mai urmărit decât de la mare depărtare ceea ce se întâmpla în lume şi, în special, în ceea ce avea să se numească fosta Iugoslavie. La început, când era vorba numai despre sârbi şi despre croaţi, pentru mine a fost ca şi cum mi s-ar fi povestit despre syldavii şi despre bordurii din *Aventurile lui Tintin*, aşadar nişte ţărani mustăcioşi, cu turbane şi haine brodate, care, după ce beau destul, îşi luau puştile din cui pentru a se omorî unii pe alţii în numele nu ştiu cărei dispute pierdute în negura vremurilor, exact ca în cazul problemei stăpânirii unui câmp pe care sârbii, lucru extrem de greu de priceput pentru altcineva în afară de ei înşişi, îl consideră locul cel mai sfânt al istoriei lor, fiindcă a fost teatrul celei mai dureroase înfrângeri. De la distanţă, părea ceva la fel de descurajator ca România, erau destule motive pentru a conchide că praful se alesese din euforia anului 1989, însă în lipsa unei opinii limpezi, ascultam ceea ce se discuta în jurul meu fără a interveni.

Cea mai mare parte dintre prietenii mei, urmând exemplul lui Alain Finkielkraut, au susţinut cauza independenţei Croaţiei, în numele dreptului popoarelor de a dispune de propriul lor destin. La vremea respectivă, argumentul părea fără replică: dacă vrea cineva să plece, atunci pleacă, nu poţi ţine cu forţa o naţiune în închisoarea alteia. Totuşi, unii au avut replică. În primul rând, dacă o luăm pe calea aceasta, atunci trebuie acordat acelaşi drept oricui îl reclamă, corsicani, basci, flamanzi, italieni din Liga Nordului, şi de pe un asemenea făgaş nici că se va mai putea ieşi. În al doilea rând, Franţa era în mod istoric prietena sârbilor care opuseseră rezistenţă Germaniei naziste, în timp ce croaţii fuseseră nu doar pronazişti, dar nişte pronazişti ieşit din comun de zeloşi şi de sângeroşi. Cei care se foloseau de acest argument evocau bucuroşi scena memorabilă din *Kaputt* în care Malaparte, care îi făcea o vizită liderului croat Ante Pavelici, zărind un coş cu nişte forme cenuşii şi vâscoase, a întrebat dacă erau stridii dalmate şi i s-a răspuns că nu, erau douăzeci de kilograme de ochi de sârbi, aduse în dar şefului lor de bravii *ustaşi*, cum se numeau partizanii fascişti croaţi, varianta lor sârbească fiind *cetnicii*.

În sfârşit, ultimul argument, care mi s-a părut şi cel mai convingător: chiar considerându-se legitimă aspiraţia croaţilor la independenţă, soarta sârbilor stabiliţi de foarte multă vreme pe teritoriul croat nu se anunţa deloc de invidiat. Majoritari şi dominanţi în Iugoslavia, urmau să se trezească minoritari şi dominaţi în Croaţia. Putea, deci, fi înţeleasă îngrijorarea lor în momentul în care primele gesturi ale democraţiei croate prezidate de Franjo Tudjman au fost să suprime din

locurile publice inscripţiile cu litere chirilice, să destituie sârbii din funcţiile administrative şi să înlocuiască drapelul cu stea roşie al Federaţiei Iugoslave cu acela în carouri roşii şi albe al statului independent Croaţia, creat în 1941 de către germani, care, pentru cei ce apucaseră al Doilea Război Mondial, amintea cam aceleaşi lucruri ca şi svastica. Spun toate acestea pentru a readuce în memorie faptul că, în primele luni ale imploziei Iugoslaviei, repartizarea rolurilor de băieţi buni şi băieţi răi nu era chiar atât de evidentă şi că, fie şi amestecată în toată povestea o bună doză de propagandă, nu era un discurs delirant acela care îi considera pe sârbii din Croaţia ca pe un fel de evrei cărora li se promisese persecuţia. Lucrurile nu au început să se limpezească decât odată cu spectaculoasa distrugere a Vukovarului, şi exact acolo dăm iarăşi de Limonov.

În noiembrie 1991, a fost invitat la Belgrad cu ocazia apariţiei uneia dintre cărţile lui şi, după o şedinţă de autografe, a fost vizitat de nişte bărbaţi în uniformă care l-au întrebat ce ştia despre Republica Sârbă a Slavoniei. La drept vorbind, prea mare lucru nu ştia. Era vorba, i s-a explicat, despre o enclavă sârbească la capătul oriental al Croaţiei. Sârbii de acolo nu au dorit să îi urmeze pe croaţi în secesiunea lor, aşa că au procedat şi ei la secesiune, croaţii nu au fost de acord şi s-a lăsat cu război, iar o poziţie-cheie a acestui conflict armat, Vukovar, tocmai căzuse în mâinile lor. Nu ar vrea să vină într-o vizită acolo?

Eduard avea alte planuri, ceea ce se întâmpla în ţara lui îl interesa mai mult decât certurile dintre ţăranii din Balcani, însă şi-a spus că peste puţină vreme va împlini cincizeci de ani şi nu luase parte niciodată la un război, că era vorba despre o experienţă pe care un bărbat trebuie să o aibă odată şi-odată, aşa că a răspuns da. Excitat, nu putuse dormi toată noaptea. În zori, doi ofiţeri veniseră să îl ia de la hotel. Au pornit pe autostrada care leagă Belgradul, capitala Serbiei, de Zagreb, capitala Croaţiei. Şoseaua pe care, de când începuseră ostilităţile, nu se mai vedea niciun vehicul turistic era în schimb plină de baraje şi de *checkpoint*-uri. În timp ce nişte soldaţi verificau documentele celor din maşină şi alţii stăteau cu armele îndreptate către ei, suspiciunea a crescut brusc în momentul în care s-a constatat că, deşi rus şi, din acest motiv, prezumat pro-sârb, Eduard avea paşaport franţuzesc, ceea ce însemna catolicism, aşadar individ prezumat pro-croat. Lucrurile s-au aranjat cu câteva înjurături bine simţite la adresa lui Tudjman şi a lui Genscher, ministrul Afacerilor Externe german, care pledase pe lângă omologii lui europeni în favoarea recunoaşterii Croaţiei independente, făcându-l să fie considerat, la Belgrad, drept teoreticianul celui de-a patrulea Reich. Şi-au promis să-l spânzure pe unul cu maţele celuilalt, au băut un pahar pentru a pecetlui jurământul, după care au plecat mai departe.

Un detaliu ar fi trebuit totuşi să-i fi atras atenţia lui Eduard, în versiunea care i se prezentase: toţi acei militari dedicaţi cauzei sârbeşti erau îmbrăcaţi în uniforma armatei federale iugoslave, care încă mai exista şi căreia, teoretic, îi era interzis să ia parte la conflict, dar care, în realitate, formată din sârbi într-o zdrobitoare majoritate, tocmai bombardase plină de conştiinciozitate Vukovarul şi toate poziţiile croate învecinate. Detaliu care făcea improbabilă apropierea la care m-am referit mai înainte şi pe care o dezvolta bucuros ofiţerul însărcinat să îl însoţească pe Eduard, între soarta sârbilor şi aceea a evreilor din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Ar fi fost ca şi când cei din urmă, pentru a se apăra de nazişti, ar fi beneficiat de sprijinul neclintit al *Wehrmacht*-ului. Numai că lui Eduard nu îi păsa. Pur şi simplu, îi plăceau soldaţii înarmaţi până-n dinţi, blindatele, sacii cu nisip, uniformele de culoarea aramei coclite, care se desenau bine pe albul zăpezii, tirurile mortierelor care începuseră să se audă din depărtare. Peste puţin au trecut prin sate ale căror ruine încă mai fumegau. Te-ai fi putut crede, în colţul acela îngheţat al Balcanilor, în 1941, nu în 1991. Era război, război adevărat, ca acela în care nu mai ajunsese tatăl lui, dar uite că o făcea el!

Vukovarul fusese eliberat de către trupele sârbeşti cu două zile mai înainte. Nu l-a pus pe

gânduri nici ceea ce numeau, fără umbră de ironie, cei din jurul lui, „eliberare“ şi care era, de fapt, o distrugere totală. Şi Berlinul ajunsese o ruină când a fost eliberat de Armata Roşie, or, la dimensiuni reduse, desigur, la Berlinul anului 1945 te duceau cu gândul locurile care, cândva, fuseseră un frumos oraş habsburgic. La întoarcerea la Belgrad, povestindu-i aventura unui alt scriitor, acela l-a întrebat cu naivitate la ce hotel a fost cazat, iar Eduard, cântărind distanţa dintre un biet civil precum interlocutorul său şi un bărbat adevărat cum era de acum el, care văzuse războiul de aproape, a renunţat să îl mai facă să priceapă că nu mai exista niciun hotel în Vukovar, că doar câteva case mai rămăseseră în picioare, în care oricum nu se mai putea locui. Doar paragină şi moloz, fiare contorsionate, grămezi de cioburi pe care buldozerele începuseră să le dea la o parte. Din cauza minelor nu aveai voie să faci un pas mai la o parte, nici măcar ca să te pişi. Pe cer nu se vedea nicio pasăre. Morţi erau prea puţini, fuseseră deja ridicaţi, în schimb a văzut foarte mulţi când a fost dus să viziteze Centrul pentru identificarea cadavrelor.

Corpuri chinuite, vineţii, carbonizate. Gâturi tăiate. Miros de carne în descompunere. Saci cu resturi umane pe care soldaţii le încărcau în camioane. Cine să fi fost oamenii aceia? Sârbi? Croaţi? „Sârbi, evident“, răspunsese ofiţerul care îl însoţea. Părea chiar şocat de întrebare: pentru el, prin definiţie, victimele războiului nu puteau fi decât sârbi, croaţii erau doar călăii. Poate aşa să fi fost, dar la cincizeci de kilometri depărtare cum de se mai putea susţine o asemenea idee, la marginea unui oraş croat, pur şi simplu, ras de pe faţa pământului de artileria sârbească (în fine, federală…), în care un sfert din populaţie era dată lipsă la apel? Ce mai conta? Sigur, Eduard nu se îndoia că de ambele părţi existau tot atâţia ţărani alungaţi pe nedrept din casele lor, tot atâtea victime nevinovate şi luptători de mare valoare. Evident, nu credea că una dintre părţi avea întru totul dreptate şi cealaltă greşea cu totul, dar nici în neutralitate nu credea. Neutralitate-nseamnă laşitate, or, Eduard nu era un laş şi se simţea aşezat dintru-nceput de soartă alături de sârbi.

Şi se simţea bine astfel. Se simţea bine seara, lângă focurile de cărbuni la care bărbaţi nebărbieriţi îşi încălzeau mâinile umflate, cu unghii negre. Se simţea bine noaptea, în baraca în care plutea un miros greu de sobă cu cărbuni, de ţuică şi de picioare nespălate. În copilărie visase la astfel de bivuacuri, la fraternitatea dintre războinici, soarta îi refuzase însă împlinirea visului şi iată că, dintr-o dată, la o cotitură a cărării existenţei, îl dăruia exact stării pentru care fusese născut. În două ceasuri de război, îşi zicea, învеţi despre viaţă şi despre oameni mai mult decât în patru decenii de pace. Aşa e, războiul e murdar, e lipsit de raţiune, dar, ce dracu’, nici viaţa civilă nu e mai puţin smintită cu cenuşiul ei, cu chibzuiala şi cu ţinerea-n frâu a instinctelor. Adevărul pe care nimeni nu îndrăzneşte să îl spună este că războiul este o plăcere fiindcă, dacă nu ar fi aşa, ar înceta imediat. Odată ce ai gustat din el, este ca heroina, vrei s-o mai faci. Vorbim despre războiul adevărat, bineînţeles, nu despre „loviturile chirurgicale“ şi alte porcării bune pentru americanii care vor să facă pe jandarmii pe la casele altora fără a-şi risca preţioşii pifănei în luptele „la sol“. Gustul războiului, al celui adevărat, se află la fel de mult în natura omului precum gustul păcii şi este o idioţenie să vrei să-l amputezi repetând virtuos: pacea e bună, războiul e rău. În realitate este ca bărbatul şi femeia, ca *yin* şi *yang*: ambele sunt necesare.

Războaiele din fosta Iugoslavie nu au fost deloc, sau aproape deloc, purtate de către armate regulate, ci de către miliţii şi, ajunşi la acest punct, ţin să chem la bară doi martori care au urmărit întreg cazul direct pe teren şi care au scris şi cărţi legate de acest subiect. Este vorba despre Jean Rolin şi Jean Hatzfeld. Cel dintâi îmi este prieten, pe al doilea îl cunosc vag, însă pe amândoi îi admir. Lucrarea lui Jean Rolin se numeşte *Campanii (Campagnes)*, cea a lui Jean Hatzfeld, *Aria războiului (L’Air de la Guerre)*[11].

În prima pagină a *Campaniilor*, Jean Rolin descrie, citez: „un baraj al miliţienilor pe care nu era deloc uşor să îi faci să te asculte. Era la începutul războiului, timpul era frumos, pierderile încă puţine şi de o parte şi de cealaltă, şi cu totul nouă plăcerea de a avea arme cu care să poţi impune legea, teroriza civilii, abuza de fete, cu care, în sfârşit, te puteai bucura pe gratis de toate

aceste lucruri pentru procurarea cărora îţi trebuie timp şi se pot dovedi scumpe în vreme de pace când, pentru a le obţine, trebuie să munceşti din greu“. Haitei de ţărani încântaţi să se facă mangă şi să tragă focuri de armă i s-au alăturat, nu peste mult timp, tot soiul de susţinători ai unor echipe de fotbal, de delincvenţi mai mari ori mai mici, de autentici psihopaţi, mercenari străini, slavofili ruşi veniţi să apere ortodoxia (de partea sârbă), de neonazişti nostalgici ai *ustaşilor* (de partea croată) şi de djihadişti (de partea musulmanilor din Bosnia, care vor apărea şi ei în curând din culise). Această mică lume era susţinută de una şi aceeaşi cultură paramilitară ale cărei componente iată-le relevate tot de Jean Rolin: „Ţinută militară, berete verzi şi ochelari de soare *Ray-Ban*; kalaşnikoave, puşti cu aer comprimat sau pistoale-mitralieră *Uzi* împodobite cu rânduri de ştrumfi autocolanţi; alcoolism feroce; jeepuri fără numere de înmatriculare, dând pe afară de *cetnici* veseli, tatuaţi, pletoşi şi bărboşi care, întorcându-se de pe «front» ori de la cine ştie care operaţiune de «curăţire», vociferau, dădeau muzica la maximum, făceau pneurile să scârţâie, trăgând focuri, în cel mai bun caz în aer, dacă nu direct în oameni; curve ţipând scurt în bucătărie în timp ce în baie se tăiau cu joagărul coastele vreunui suspect; şi acelaşi graffiti pe pereţi: *We want war, peace is death*.“

La rândul lui, Jean Hatzfeld arată la lucru cea mai cunoscută miliţie sârbească. Este vorba despre *Tigri*, al căror şef, un anume Željko Ražnatovici, figură a proxenetismului belgrădean, şi-a câştigat galoanele de criminal de război sub numele Arkan. Scena, la care şi Eduard ar fi putut asista, s-a petrecut a doua zi după capitularea Vukovarului, într-un depozit în care fuseseră strânşi prizonierii croaţi scoşi de prin pivniţele în care se ascunseseră în timpul ultimelor asalturi. În principiu, se aflau sub protecţia armatei federale, care însă s-a dat cu amabilitate la o parte pentru a lăsa miliţiile lui Arkan să îi trieze pe cei descoperiţi. Trierea s-a operat cel mai adesea pe baza unor ranchiune personale, fiindcă învingători şi învinşi se cunoşteau foarte bine, până nu demult nimeni nu îşi punea problema cine e sârb şi cine croat. Doar locuiau în aceleaşi sate, în aceleaşi cartiere. Prizonierii pământii la faţă, îngroziţi, erau vecinii de ieri, tovarăşii de atelier ori de cârciumă ai celor care azi îi urcau cu lovituri de bâtă în camioane militare, într-o destinaţie necunoscută.

Hatzfeld îl descrie pe Arkan, care conducea operaţiunea, ca pe un soi de Rambo. Cât despre oamenii acestuia, a luat în maşină pe unul dintre ei, care făcea autostopul, un puşti vioi, simpatic, sportiv, care mergea în permisie să îşi vadă mama şi povestea vesel ce le fac prietenii lui *ustaşilor* — croaţilor, deci — care le cad în mână: „Proba iniţiatică însemna tăierea lentă a jugularei unui prizonier pus în genunchi. Băiatul precizase că dacă cineva făcea operaţiunea prea nervos, era obligat să o repete, că puţini fuseseră cei care refuzaseră şi, oricum, aceia plecaseră din patrula lor. Sigur, a adăugat, prima dată chestia avea un efect naşpa, dar pe urmă te bucurai de parc-ai fi mers la o beţie rupere“.

Am ţinut să citez aceste mărturii înainte de a auzi şi opinia lui Eduard care, cu ocazia întâlnirii de la cartierul general al acestuia, de la Erdut, din apropiere de Vukovar, l-a definit pe Arkan drept o persoană „fină şi circumspectă“, lăudându-se că respectivul a pus ochii numai pe el din tot acel du-te-vino de jurnalişti. Au băut amândoi şliboviţă şi au constatat că erau de acord în toate privinţele. Gorbaciov şi Elţîn meritau să fie împuşcaţi odată cu Tudjman şi Genscher, în Rusia era necesară revoluţia, intelectualii francezi care îi susţineau pe croaţi erau nişte iresponsabili etc. Eduard l-a întrebat pe Arkan dacă ar primi şi voluntari ruşi. „Toată lumea este bine-venită“, i-a răspuns Arkan cu un gest larg. Şi astfel în ziua aceea s-a născut o preafrumoasă prietenie, aşa încât, peste câteva luni, citind în *Le Monde* că o confruntare dintre sârbi şi musulmanii din Bosnia s-a încheiat în avantajul miliţiilor lui Arkan, pur şi simplu i-au dat lacrimile. S-a dus să caute fotografia în care Arkan stătea alături de puiul de râs care era mascota detaşamentului şi, privindu-i, s-a simţit cuprins de o nostalgie luminoasă. „Cât de mult m-aş bucura, Arkan frate, să

fiu din nou lângă tine! Cât ard de nerăbdare să mă întorc la război, în Munţii Balcani!“

11 Titlul celui dintâi volum, *Campagnes*, poate fi citit tot atât de bine şi *Câmpii*, româna permiţând jocul accentului pe prima sau pe a doua silabă, de ce nu chiar *Viaţa la ţară*, al celui de-a doilea, *L’Air de la guerre – Aerul războiului, Atmosferă de război*, dar şi, sonor, *Aria/Zona războiului*, în acest caz, în franceză creându-se şi o aliteraţie interesantă. (*N.t.*)

3

Când în primăvara lui 1992, luptele dintre sârbi şi croaţi au încetat provizoriu, mutându-se în Bosnia, lumea a început să fie ceva mai de înţeles, cel puţin în mediile frecventate de mine. Sârbii fanatizaţi, la Belgrad, de fiorosul preşedinte Miloşevici şi, la faţa locului, de către dubiosul Radovan Karadjici, erau evident demonii problemei, pe când musulmanii bosniaci, reprezentaţi de către un bărbat de o anumită vârstă, cu figură de umanist, Alija Izetbegovici, erau supuşi unei odioase agresiuni, cuvânt încă prea slab căruia i s-a preferat, peste puţină vreme, acela de genocid. Acei musulmani blonzi, cu ochi albaştri, care ascultau muzică clasică în apartamente dând pe-afară de cărţi, erau musulmanii ideali, din care am fi visat să avem şi noi, în Franţa, şi lor le era atribuit, în primul rând, meritul armoniei unei societăţi multietnice care făcuse din Sarajevo simbolul Europei, aşa cum ne-am fi bucurat să fie ea pe veci. Preocupate să salveze această Europă şi înfierbântate de amintirea războiului civil din Spania, mai multe persoane din jurul meu au început să facă regulat vizite în Sarajevoul asediat, culcându-se prin case bombardate, pe unde nu aveau cum să se spele, mergând în zigzag, sub tirul *snipers*-ilor, pe străzi cu trotuarele desfundate, îmbătându-se cu gândul că, poate, sosise şi ultima zi a vieţii lor şi, deseori, întrucât decorul se preta la aşa ceva, îndrăgostindu-se.

Retrospectiv, mă întreb oare eu de ce m-aş fi lipsit de o chestie atât de romanescă şi de vrednică de stimă. Puţin şi din frică, fiindcă fără îndoială m-aş fi dus dacă nu aş fi aflat, în ultimul moment, că lui Jean Hatzfeld îi fusese amputat un picior în care încasase o rafală de kalaşnikov. Dar nu e cazul să mă învinovăţesc complet: mă abţinusem şi din circumspecţie. Întotdeauna m-am ferit, şi o fac în continuare, de adunările sacre, fie ele şi reduse la dimensiunile cercului în care mă învârt. Pe cât mă cred cinstit incapabil de vreo violenţă gratuită, pe atât îmi imaginez, poate prea apăsat, motivele şi împrejurările care, în alte vremuri, m-ar fi putut împinge spre colaboraţionism, stalinism ori revoluţie culturală. Poate că, totodată, sunt prea înclinat să mă întreb dacă, printre valorile de la sine înţelese în mediul meu, cele comune tuturor oamenilor vremii acesteia, ţării şi clasei mele sociale, considerate obligatorii, eterne şi universale, nu se vor găsi unele care, într-o bună zi, să pară groteşti, scandaloase sau, pur şi simplu, greşite. Când oameni prea puţin înţelepţi, precum Limonov şi cei ca el, spun că ideologia drepturilor omului şi a democraţiei este exact echivalentul actual al colonialismului catolic — aceleaşi bune intenţii, aceeaşi credinţă, aceeaşi certitudine absolută că li se aduce sălbaticilor adevărul, frumosul şi binele —, argumentul relativist nu mă farmecă sub nicio formă, dar nici nu am un altul solid pe care să i-l opun. Şi cum, în conversaţiile politice, ajung uşor în acord cu cea mai nouă opinie exprimată, am devenit ceva

mai atent la spiritele subtile care explicau că Izetbegovici, prezentat ca un apostol al toleranţei, era, în realitate, un musulman fundamentalist, înconjurat de mujahedini şi hotărât să instaureze la Sarajevo o republică islamică, aşadar, deosebit de interesat, invers decât Miloşevici, ca asediul şi războiul să dureze cât mai mult cu putinţă. Că sârbii, în decursul istoriei, suferiseră îndeajuns jugul otoman, aşa că era de înţeles de ce nu aveau niciun chef să-l mai primească o dată. În sfârşit că, dacă te uitai cu atenţie la toate fotografiile publicate în presă, în care erau prezentate victimele sârbilor, puteai constata la fiecare una din două că sârbii erau, de fapt, victimele. Şi clătinam aprobator din cap: da, lucrurile erau ceva mai complicate…

Personal însă, în această privinţă îl preferam pe Bernard-Henri Lévy care se ridicase tocmai împotriva formulei ce îndrituia toate laşităţile diplomatice, toate rezervele, toate tergiversările. A răspunde cu expresia „lucrurile sunt ceva mai complicate“ celor care denunţau epurarea etnică a lui Miloševici şi a clicii lui ar fi fost exact ca şi cum ai fi spus da, fără îndoială, naziştii i-au exterminat pe evrei în Europa, dar dacă ne uităm mai îndeaproape, lucrurile au fost ceva mai complicate. Nu, tuna şi fulgera Bernard-Henri Lévy, nu era nimic mai complicat, din contră, era ceva tragic de simplu, iar eu şi la această afirmaţie clătinam aprobator din cap.

Îmi amintesc faptul că, la vremea respectivă, am răsfoit o cărţulie care se intitula, fără niciun fel de ambiguitate, *Cu sârbii*, şi care adunase vreo zece scriitori francezi precum Besson, Matzneff, Dutourd, mulţi de la *Idiotul*, pentru a reacţiona contra demonizării unui întreg popor „ajuns ţap ispăşitor pentru stăpânii noii ordini mondiale (aici trebuia înţeles: americanii — nota mea) pentru a-şi impune dominaţia lor teroristă“. Întreprinderea mi s-a părut, în lipsa termenului de comparaţie, curajoasă, cel puţin fiindcă autorii nu puteau avea niciun profit din toată povestea. Faptul în sine, ştiam prea bine, nu aducea nimic în sprijinul tezei lor. Nu e niciun profit de tras din a fi negaţionist, cum nu a fost nici pentru cine s-ar fi declarat fascist în 1945, cum a făcut-o, după executarea lui Robert Brasillach[12], cumnatul acestuia, Maurice Bardèche[13], care stătuse destul de liniştit în timpul ocupaţiei germane şi, ca atare, putea spera să scape basma curată după eliberare. Această formă de curaj nu are nimic cu viziunea limpede asupra faptelor, din punctul meu de vedere este o imbecilitate, dar tot curaj se cheamă. Abordând cu mare greutate această parte a cărţii de faţă şi multiplicându-mi lecturile, cercetările şi documentarea, am mers până la a reciti şi acea diatribă care mi-a făcut aceeaşi impresie ca şi acum cincisprezece ani. Se găseşte în ea un fond de sârbofilie franceză tradiţională, a lui Mitterrand (Jean Dutourd: „Cum va profita Franţa dacă se va certa cu vechii ei camarazi, sârbii, pentru nişte oameni cu care nu are nimic de împărţit şi care nu îi vor fi niciodată recunoscători, bosniacii, adică, şi kosovarii?“) şi a celor tineri în egală măsură, argumentele celor din urmă rezumându-se la: am fost şi eu la Belgrad, fetele sunt frumoase pe acolo, şlivoviţa curge în valuri, se cântă până noaptea târziu, oamenii nu sunt sub nicio formă barbari, ci doar demni, pudici, răniţi de-a dreptul fiindcă sunt atât de rău văzuţi de toată lumea, începând cu francezii pe care i-au considerat dintotdeauna prietenii lor. De acord, mi-am zis, dar nu asta e problema şi, în loc să mă las impresionat pe loc de argumentul „ascultă-mă pe mine, eu am fost pe acolo“, mai ales că personal nu ajunsesem, l-am găsit mai convingător când venea de la oameni care se duseseră chiar pe linia frontului celor două sau trei părţi, nu doar în spatele unuia singur şi nu doar câteva zile, ci câteva luni. În fond, martorii în care am avut încredere şi legat de care consider şi în ziua de azi, recitindu-i, că am avut dreptate să am încredere, erau cei doi Jean: Rolin şi Hatzfeld.

Nici unuia, nici celuilalt, cred, nu le-ar plăcea să joace în paginile de faţă rolul eroului pozitiv. Mă rog, asta e situaţia. Le admir curajul, talentul şi, mai ales, ca şi modelului lor, George Orwell,

faptul că preferă adevărul chiar şi în pofida a ceea ce s-ar bucura să fie adevărul. Ca şi Limonov, nu se prefac a ignora că războiul este ceva excitant, la care nu ajungi, când ai de ales, din virtute, ci din plăcere. Îi pasionează adrenalina şi adunătura de ţicniţi de care poţi da pe oricare front. Suferinţele victimelor îi impresionează indiferent de care parte a baricadei ar fi acestea şi, până la un anume punct, sunt dispuşi să înţeleagă inclusiv motivele care pun în mişcare călăii. Manifestând curiozitate faţă de complexitatea lumii, dacă observă că un fapt pledează împotriva opiniei lor, nu doar că nu îl ascund, dar chiar îl scot cât mai bine în evidenţă. Astfel, Jean Hatzfeld care, dintr-un reflex maniheist, considera că fusese prins într-o ambuscadă a *sniper*-ilor sârbi, hotărâţi să îşi treacă şi un jurnalist printre trofee, se întorsese după un an de la spital pentru a face o anchetă la Sarajevo, iar concluzia acesteia a fost că tirul care îl costase piciorul venise, ghinion!, tocmai dinspre miliţiile bosniace. O asemenea onestitate mă impresionează cu atât mai mult cu cât nu alunecă într-un „toți o apă și-un pământ“, tentaţie a spiritelor rafinate. Fiindcă vine o clipă când trebuie să alegi de partea cui eşti şi, în orice caz, unde să te postezi pentru a putea observa evenimentele. În timpul încercuirii oraşului Sarajevo, după cele dintâi momente în care, călcând acceleraţia şi tremurând ca varga, puteai pendula între un front şi altul, a fost obligatorie alegerea de a urmări desfăşurarea conflictului fie din localitatea asediată, fie de pe poziţiile asediatorilor. Chiar şi pentru persoane precum cei doi Jean, cu deosebire reticente în strădania de a aduce la un loc ciurdele de suflete curate, alegerea s-a impus în chip firesc: când ai de-a face cu unul mai tare şi cu altul mai slab, chiar dacă e o dovadă de onestitate să notezi că acela mai slab nu este în niciun caz alb, iar cel mai tare, negru, totuşi te dai de partea celui slab. Te duci unde cad obuzele, nu de unde se trag. Când situaţia se schimbă, este un anumit moment în care te surprinzi simţind, ca Jean Rolin, „o de netăgăduit satisfacţie la gândul că măcar o dată au luat-o şi sârbii peste bot“. Momentul respectiv nu ţine însă decât un moment, roata se învârte şi, dacă eşti cu adevărat un om de onoare, ajungi să denunţi părtinirea Tribunalului Internaţional de la Haga, unde sunt urmăriţi neobosit criminalii de război sârbi, pe când omologii lor croaţi şi bosniaci sunt lăsaţi pe seama indulgenţei previzibile a tribunalelor din ţările lor. Sau faci reportaje despre traiul groaznic, de acum, al sârbilor învinşi în enclavele lor din Kosovo. Este o regulă sinistră, dar rareori contrazisă, aceea că, până la urmă, victimele şi călăii schimbă rolurile între ei. Trebuie să te adaptezi rapid şi să nu te laşi prea uşor descurajat, pentru a rămâne continuu de partea victimelor.

12 Robert Brasillach: scriitor fascist francez — 1909–1945. (*N.t.*)

13 Maurice Bardèche: scriitor francez — 1907–1998 — de extremă dreaptă, fondator al negaţionismului francez, doctrină care contestă crimele nazismului, procesul de la Nürnberg etc. (*N.t.*)

4

Pawel Pawlikowski este un cineast englez de origine poloneză la fel de curios ca şi mine şi cu care mi s-au încrucişat deseori paşii în timpul scrierii acestei cărţi. I-a dedicat un documentar tulburător lui Venicika Erofeev, autorul romanului *Moscova-Petuşki*, eroul *underground*-ului brejnevist, pe care l-a descoperit, în ultimele luni de viaţă, decăzut, alcoolic, măcinat de cancer şi înghiţit de o singurătate absolută, lucruri pe care Limonov le-ar fi judecat, probabil, fără indulgenţă, dar care mie mi-au adus lacrimile în ochi. În 1992, Pawel era cuprins şi el de retorica, la fel de înflăcărată la Londra ca şi la Paris, care îi prezenta pe sârbi ca pe nişte moştenitori ai nazismului. Întrucât şi prietenii lui, ca şi ai mei, jurnalişti, scriitori, cineaşti se duseseră în Sarajevoul asediat, i-a venit ideea de a merge să vadă ce gândesc şi cei din partea cealaltă a baricadei.

Şi acolo a reuşit să filmeze muzicieni care, în faţa corturilor soldaţilor, cântau acompaniindu-se la vielă, melopee tot atât de venerabile precum *Cântecul lui Roland*, de la noi, în care era vorba despre înfrângeri pe pământ, despre victorii în cer, despre cum trebuie dat foc caselor turcilor. A urmărit apoi ecoul acelor melodii în timpul unor nunţi de la ţară sau al unor serbări şcolare cu elevii, totuşi, înarmaţi cu kalaşnikoave. Numele vitejilor de acum şase sute de ani au fost înlocuite cu ale vitejilor din ziua de azi: Radovan (Karadjici) şi Ratko (Mladici, şeful militar al sârbilor bosniaci). A filmat un consiliu de război unde pot fi văzuţi Radovan şi Ratko aplecaţi asupra unor hărţi pe care le redesenează cu markerele, mutând frontiere şi, odată cu ele, populaţii întregi, încercând să se pună de acord în legătură cu ceea ce poate fi cedat şi ceea ce nu trebuie cu niciun preţ, aşadar exact exerciţiul pentru care se speteau armate de diplomaţi la Lisabona, la Geneva, la Dayton, numai că aici războinicii erau între ei, la ei acasă, şi e cu adevărat fascinant să îi urmăreşti. A filmat şi la Pale, staţiunea sporturilor de iarnă ridicată în 1980 pentru Jocurile Olimpice de la Sarajevo, care acum ţinea loc de capitală a Republicii Sârbe a Bosniei, un soi de Vichy balcanic având, în loc de băi termale, vile şi piste de bob.

Aici, la Pale, la popota ofiţerilor, a remarcat un tip ciudat, scund, cu ochelari cu lentilele groase, cu părul tuns periuţă, care, peste haina de piele purta o manta a armatei federale şi care, vizibil fără a face parte dintre ei, părea în relaţii foarte bune cu un grup de *cetnici* cu totul înfricoşători. Pistolul calibrul 7,65 care îl bătea peste coapsă părea un element de deghizare, şi-a zis Pawel. Îl purta cum fac turiştii, în Tahiti, cu ghirlandele de flori primite în semn de bun-venit la coborârea din avion.

O echipă de la *Antenne 2* lua masa. Auzindu-i vorbind franţuzeşte, individul a luat-o către ei şi

s-a prezentat fără fasoane, cum se cuvine la război: Eduard Limonov, scri-itor interesat de punctele fierbinţi ale planetei. Prezent la Vukovar în decembrie şi în Transnistria în iulie.

— Un fel de Bernard-Henri Lévy, a adăugat chicotind scurt, dar nu chiar de aceeaşi parte.

Cei de la *Antenne 2* l-au măsurat din cap până-n picioare mai întâi uluiţi, apoi scârbiţi.

— Credeţi că este normal, ca jurnalist, să fiţi înarmat? l-a întrebat unul dintre ei.

Altul, fără menajamente, l-a făcut ticălos. Probabil că rusul nu se aşteptase la o astfel de reacţie, dar nu s-a lăsat:

— V-aş putea împuşca pe loc, a răspuns, şi apoi, arătând către *cetnici* a continuat: poate că i-ar cam încurca, dar sunt prietenii mei şi m-ar acoperi. Aflaţi că nu sunt jurnalist, ci soldat. Un grup de intelectuali musulmani îşi urmăresc cu ferocitate visul de a vedea instaurat aici un stat musulman, sârbii nu vor aşa ceva, eu sunt prieten cu sârbii şi mă cac pe neutralitatea voastră, care nu e altceva decât laşitate. Poftă bună.

Acestea fiind zise, le-a întors spatele şi s-a întors la masa *cetnicilor*. Prânzul a continuat într-o tăcere de mormânt. La ieşirea de la popotă, sunetistul i-a spus lui Pawel că ştie cine este Limonov. Îi citise o carte, de altfel formidabilă, în care îşi povestea anii de privaţiuni trăiţi la New York şi cum şi-o trăgea-n cur cu negrii. Pawel a izbucnit în râs.

— Şi-o trăgea în cur cu negri? Şi crezi că tovarăşii lui, *cetnicii*, sunt la curent?

Scriitori străini în cealaltă tabără erau o grămadă. Pe când aici, îi numărai pe degete. Lui Pawel i-a venit ideea să-l roage pe rusul care şi-o trăgea-n cur să facă un interviu cu Karadjici, pentru filmul la care lucra. Ideea chiar a fost o găselniţă de bun augur, întrucât nu îşi dorea nici voce din *off*, nici microfon întins cu mâna, niciuna, aşadar, dintre tarele documentarului plicticos. Şi astfel, în *Serbian Epics*, producţie a BBC, care mai apoi s-a acoperit de premii şi a fost difuzată mai peste tot, poate fi văzut *the famous russian writer Edward Limonov* dialogând cu *Dr. Radovan Karadjici, psychiatrist and poet, leader of the Bosnian Serbs*. Scena are loc pe înălţimile de unde bateriile sârbeşti bombardau Sarajevo, locaţie ideală ascunsă într-o viroagă. Se aude aproape continuu bubuitul mortierelor. Cei doi bărbaţi sunt înconjuraţi de soldaţi. Înalt, îmbrăcat într-un palton larg, cu părul grizonant zburlit de vânt ca frunzele unui stejar, Karadjici arată impunător şi, îmi pare rău s-o spun, dar Limonov, firav prin comparaţie, în geaca lui de piele, lasă impresia unui infractor mărunt, de cartier, care încearcă să se dea bine pe lângă naşul mafiot. Aprobă respectuos din cap în momentul în care Karadjici explică faptul că el şi ai lui nu sunt agresori, ci vor doar să ia înapoi pământul care le-a aparţinut dintotdeauna. Cu o sinceritate care mă face să cred că nu avea niciun dubiu, ceea ce nu l-a salvat de aerul unui pupincurist, Limonov răspunde în numele compatrioţilor săi ruşi şi al tuturor oamenilor liberi din lume, că admiră eroismul de care dau dovadă sârbii, ţinând cu vitejie piept celor cincisprezece ţări coalizate împotriva lor. După care, ca între poeţi, încep să discute despre poezie. Karadjici, visător, recită câteva versuri dintr-o odă pe care o închinase cu douăzeci de ani mai înainte unui Sarajevo în flăcări. Urmează un moment de tăcere, greu de înţelesurile misterioase pe care le conţin premoniţiile, şi care se întrerupe când preşedintele este cerut la telefon. Este soţia lui. Se retrage, pentru a vorbi, în cabina pe jumătate arsă a unui teleferic, unde a fost instalat telefonul de campanie. Răspunde „da, da“ şi se simte că este iritat. În care timp un soldat se joacă cu un căţelandru (descriu planurile filmării), iar Limonov, rămas pe cont propriu, se învârte în jurul unuia care îşi unge mitraliera. Văzându-l fascinat de armă şi ţinând să onoreze cum se cuvine un asemenea oaspete de prestigiu, soldatul îi propune să o încerce, dacă asta-i spune inima. Ca un copil, Eduard se duce în spatele mitralierei şi tot aşa ascultă cuminte când soldatul îi arată care este poziţia corectă. În sfârşit, în continuare ca un copil încurajat de râsul şi de palmele primite pe spate din partea adulţilor, renunţă la orice inhibiţie şi sfârşeşte, ta-ta-ta-ta, prin a goli întreg încărcătorul în direcţia oraşului asediat.

Nu am văzut filmul când a fost dat la televiziunea franceză, dar zvonul că Limonov putea fi văzut împuşcând trecători de pe străzile Sarajevoului s-a răspândit imediat. Când a fost întrebat în legătură cu acest subiect, cincisprezece ani mai târziu, a ridicat din umeri negând că ar fi tras în trecători. În direcţia oraşului, da, dar în gol, spre cer.

Privite atent, imaginile îi dau mai degrabă dreptate. Planul general de la începutul secvenţei indică faptul că aceasta se desfăşura pe nişte înălţimi destul de îndepărtate, se unde se trăgea cu mortierele spre clădirile din oraş, şi nu de mai jos, de unde *sniper*-ii luau la ţintă trecătorii. Dar planului cu Limonov distrându-se cu puşca mitralieră urmându-i un plan cu oraşul văzut mult mai de aproape, schimbarea de scară, prezentată ca un contracâmp, nu e tocmai cinstită. Rămâne valabilă însă întrebarea dacă pe Limonov l-ar fi tulburat invitaţia de a trage direct în oameni şi dacă ar fi făcut-o ori nu, în cazul în care împrejurările ar fi permis. Sigur este că imaginile şi poveştile pe care acestea le-au provocat l-au făcut pe Limonov să treacă, printre prietenii lui parizieni, de la statutul de aventurier la acela de cvasicriminal de război. Sigur este şi că, după ce l-am contactat pe Pawel Pawlikovski şi l-am convins să îmi trimită un DVD cu *Serbian Epics*, filmul m-a impresionat în asemenea măsură, încât am abandonat lucrul la cartea de faţă timp de un an, nu atât fiindcă s-ar fi văzut cum eroul meu comitea o crimă — adevărul este că nu se vedea nimic care să dovedească aşa ceva —, ci fiindcă era ridicol. Un puştiulică făcând pe forţosul pe la vreun bâlci. Ceea ce Jean Hatzfeld, în tipologia sa referitoare la minţile înfierbântate atrase de război, defineşte drept un *mickey*.

Despre perioada în care Limonov a rămas la Sarajevo mai circulă o poveste la fel de urâtă. Participase, în restaurantul *Kon-Tiki* din Pale, la un banchet al ofiţerilor care beau şi toastau ca husarii lui Lermontov. Pe o estradă, un violonist distra publicul. Era un prizonier musulman. La un moment dat, sârbii găsiseră amuzant să îl pună să îi acompanieze în timp ce cântau una dintre acele melodii ale cetnicilor care pot fi auzite în filmul lui Pawel, melodie care îndeamnă să li se dea foc caselor turcilor. Lui Limonov, sau cel puţin aceasta este varianta lui, nu i s-a părut corect şi, ca să-l mai liniştească pe muzicant, s-a apropiat de el şi i-a oferit un pahar de rachiu, o poşircă locală. Omul i-a spus că religia nu îi permitea să bea alcool. Limonov, încurcat de propria-i gafă, a dat să se retragă, însă un sârb care auzise dialogul a intervenit cu grosolănie:

— Fă ce ţi-a zis prietenul meu rus! Haide, bea! Bea odată, javră turcească!

Parcă văd scena: groaznică!

Tot restul serii, Eduard simţise aţintită asupra lui privirea întunecată a violonistului care îi interpretase gafa produsă cu gând bun, drept o intenţie deliberată de a-l umili or, ceea ce, la rigoare, ar fi de înţeles din partea sârbilor care erau duşmanii lui şi cu care s-ar fi purtat şi el la fel dacă rolurile s-ar fi inversat, i se părea de neiertat din partea unui străin. Eduard s-a simţit atât de rău din această cauză, încât, mai târziu, în timpul petrecerii, s-a apropiat iarăşi de instrumentist pentru a-i explica, pentru a se justifica, însă bărbatul i-a răspuns rece:

— Te urăsc. Pricepi? Te urăsc.

La care Eduard a conchis:

— OK. Tu eşti prizonier, eu sunt liber. Nu am cum să mă bat cu tine, aşa că nu îmi rămâne decât să suport consecinţele şi s-o încasez. Deci, ai câştigat.

La ce te poate duce cu gândul povestea? La prima vedere, că trebuie să fie adevărată, din moment ce chiar el o spune, deşi nimeni nu l-a obligat să o facă. Lucrurile sunt însă mai complicate. Mai întâi a fost narată de către un martor, un fotograf ungur, ca un exemplu de cruzime şi de lipsă de caracter din partea lui Limonov. Şi aşa a şi circulat. În cazul în care cauţi cuvântul „Limonov“ pe Google, până la urmă tot dai şi peste chestia asta. Prin urmare, a fost nevoit să ofere şi versiunea lui şi este posibil ca gafa aceea, o teribilă neînţelegere, în definitiv, să fie tot ce a găsit mai plauzibil pentru a acoperi o reală dovadă de lipsă de caracter pe care, în focul

pasiunii sale pentru cetnici, chiar să o fi comis şi de care pe bună dreptate să îi fie ruşine. Personal, eu chiar nu cred în prima versiune, întrucât nu îl văd pe Eduard nici ordinar, nici mincinos. Deşi, cine ştie?…

VII

Moscova, Paris, Republica Sârbă Krajina, 1990–1993

1

În ultimele luni ale vieţii, Saharov, deşi mai mult decât obosit, nu înceta să îi repete lui Gorbaciov:

— Alegerea e simplă, Mihail Sergheievici. Fie mergeţi pe mâna democraţilor, care ştiţi că au dreptate, fie mergeţi pe mâna conservatorilor despre care ştiţi nu doar că greşesc, dar şi că vă vor trăda. Nu are niciun rost să mai tergiversaţi.

— Da, da, Andrei Dimitrievici, ofta Gorbaciov uşor agasat şi înghiţind cu greu sondajele care îl dădeau pe Saharov drept omul cel mai popular din ţară. Toate bune şi frumoase, dar până atunci trebuie reformat partidul.

— Ba, deloc, îi răspundea limpede Andrei Dimitrievici. Problema care se pune nu este să fie reformat partidul, ci desfiinţat. Este prima condiţie pentru a avea o viaţă politică normală.

Când i se spuneau astfel de lucruri, Gorbaciov nu le mai urmărea. Totuşi, partidul… Şi se întorcea la ambiguitatea sa de politician care încerca să mulţumească pe toată lumea, într-o zi considerându-se Papa de la Roma, în alta Luther, rezultatul fiind că ajunsese în egală măsură detestat şi de democraţi şi de conservatori.

Referinţele politice obişnuite la noi se transpun destul de prost în Rusia, dreapta şi stânga nu prea înseamnă mare lucru, deşi termenii nu mi se par chiar atât de improprii. În definitiv, democraţii doreau democraţie, iar conservatorii, să îşi conserve puterea. Cei dintâi erau în special persoane de la oraş, mai degrabă tinere şi din zona intelectuală, care la început îl adoraseră pe Gorbaciov, dar, cum acesta nu îndrăznea să meargă mai departe, până la urmă îi dezamăgise. Ba chiar, la defilarea de 1 Mai din Piaţa Roşie, l-au huiduit. De acum, era permis, dar era şi tulburător, dacă te gândeai că omul acela, căruia poporul lui, indiferent cum ar fi fost, îi datora eliberarea, a trebuit să încaseze insultele pe care acelaşi popor nu avusese, pe vremuri, îndrăzneala de a le adresa lui Brejnev şi clicii lui: Jos partidul, la gunoi cu el şi cu Gorbaciov cu tot!

Totuşi, nu aceşti nemulţumiţi erau cei mai periculoşi. Când, la înmormântarea lui Saharov, un tânăr îi comparase pe defunct cu Obi-Wan Kenobi şi pe Gorbaciov cu un Jedi stângaci, jurnalistul care îl intervieva l-a întrebat în acele condiţii cine era Darth Vador, iar tânărul răspunsese că, din păcate, pretendenţii la titlu nu lipseau. De fapt, nu aveai decât să îi cauţi în Politburo şi în complexul militaro-industrial, unde dădeai de suficienţi *hard-liners*, cum le zic anglo-saxonii conservatorilor când într-adevăr nu le mai arde de glume. Atâta că, în linia unei serioase tradiţii sovietice, acele persoane erau cât se putea de cenuşii şi de lipsite de charismă politică, lucru care a asigurat succesul mediatic al unui complice al lor, uitat în ziua de azi: colonelul Victor Alksnis.

Eduard l-a întâlnit trecând prin Moscova, pe platoul unui post de televiziune. Fuseseră invitaţi amândoi drept antigorbacioviştii de serviciu, pentru a fi adversarii unor democraţi, foşti disidenţi, persoane din rezistenţa anticomunistă. Îmbrăcat în costum negru din piele, cu un rictus feroce, Alksnis părea un actor nu cine ştie cât de talentat, pregătindu-se cu seriozitate pentru o audiţie în vederea obţinerii rolului de dur care-şi aruncă duşmanii ca hrană pentru aligatori. Reprezentând în Parlament militarii sovietici aflaţi în bazele din Letonia, omul denunţa separatiştii baltici, preconiza instaurarea legii marţiale şi chema la sfânta unire a „marxist-leniniştilor, staliniştilor, neofasciştilor, ortodocşilor, monarhiştilor şi păgânilor“ pentru salvarea patriei de la dezintegrarea cu care o ameninţau cei care nu o iubeau şi care îşi doreau să ajungă sluga străinilor. Cunoscând deja discernământul politic al eroului nostru, nu ne va mira că s-a înţeles de minune cu Alksnis. După emisiune, „Colonelul negru“ cum era supranumit, l-a prezentat pe Eduard fraţilor lui de arme, cu ale căror nume nu mai încarc memoria cititorului, ajungând să îi descriu drept o simpatică mică gaşcă de militari şi de cekişti, cititori de *Mein Kampf* şi pasionaţi ai *Protocoalelor înţelepţilor Sionului*, care editau fiţuici ultranaţionaliste precum *Den (Ziua*), autoproclamat „jurnal al opoziţiei spirituale“, căruia democraţii îi ziceau „filomela statului major“, unde Eduard a debutat ca ziarist rus. După ce s-a întors la Paris, a păstrat legătura cu Alksnis, telefonându-şi unul altuia, trimiţându-şi faxuri, încurajându-se cu perspectiva unei lovituri de stat, ce deja părea iminentă.

Tot mai băgat în corzi, Gorbaciov era, trebuie recunoscut, şi tot mai orbit. În ianuarie 1991, profitând de faptul că întreaga lume era în faţa televizoarelor, urmărind primul Război din Golf, tancurile ruseşti au intrat în Vilnius după care, în faţa rezistenţei lituaniene, s-au retras lăsând în urmă vreo cincisprezece morţi. „Duminica neagră“ l-a discreditat complet pe Gorbaciov în faţa democraţilor. Cine să mai fi vrut să audă despre „socialismul cu faţă umană“ după asemenea evenimente? Ca să iasă basma curată şi după atacul de la Vilnius, şi după eşecul acestuia, Gorbaciov a pretins că nu era la curent cu mişcarea de trupe, aşa încât toţi s-au întrebat, în definitiv care variantă era mai rea: dacă minţea sau dacă nu mai era deloc stăpân pe situaţie? Armata îşi înmulţea, fără a-l informa, deplasările şi incidentele de frontieră, de preferinţă în timpul întâlnirilor internaţionale la vârf, pentru a-l pune într-o lumină nefavorabilă în faţa dragii sale opinii publice occidentale, dar, curios lucru, Gorbaciov nu părea nicidecum încurcat de astfel de amănunte. Din contră, zâmbea tot mai binedispus fotografilor. Secretarul general al Partidului Comunist, al cărui mandat se datora doar partidului, îl trata cu dispreţ pe „aşa-zisul democrat“ Boris Elţîn, care tocmai fusese ales preşedinte al Rusiei prin sufragiu universal. Lucrul acesta augmentase puterea lui Elţîn, însă Gorbaciov părea să nu îşi dea seama. Credinciosul său prieten Şevardnadze demisionase din funcţia de ministru al Afacerilor Externe, declarând public că dictatura era pe cale de reinstaurare, dar Gorbaciov a ignorat şi acel avertisment. Şi mai credinciosul Iakovlev nu demisiona, însă, de fiecare dată când se despărţea de un jurnalist, spunea: „La revedere, pe data viitoare, mă rog, dacă nu cumva voi fi în Siberia“. Cu energia disperării, încerca să îşi pună în gardă şeful în legătură cu răzvrătirea tot mai făţişă din Politburo, dar Gorbaciov ridica din umeri răspunzându-i: „Mereu exagerezi, îi ştiu eu bine, sunt băieţi de treabă, doar cam încăpăţânaţi. Situaţia e sub control“.

Şi, sub semnul unei dispoziţii atât de încrezătoare, a plecat într-o binemeritată vacanţă la vila sa somptuoasă pe care şi-o ridicase în Crimeea. Or, exact acolo, pe neaşteptate, i s-a tăiat telefonul, a fost izolat şi zona a fost încercuită. În acest timp, gaşca de generali ale căror nume trebuie să le citez, de data aceasta, întrucât, orice s-ar spune, au intrat în istorie — Vladimir Kriucikov, Boris Pugo, Dmitri Iazov şi Ghenadi Ianaev —, a declarat stare de urgenţă şi a început pe loc să acţioneze aberant, delegând atributele puterii celui mai jalnic dintre ei, vicepreşedintele Ianaev. Nenorocitul a trăit următoarele patru zile într-o asemenea panică, încât a trebuit să fie scos

cu forţa din biroul în care se încuiase, pentru a fi de acord să ţină o conferinţă de presă transmisă de televiziune. În pofida încercării de a pune iarăşi botniţă presei, ca pe vremuri, Ianaev tot a putut fi văzut cu mâinile tremurânde, cu privirile rătăcite şi, deşi prezentat ca un învingător, era totuşi deja învins. Cel mai straniu lucru al puciului din august 1991 a fost permanenta senzaţie de farsă, ţinând de personalitatea conjuraţilor, nişte mediocri şi, mai ales, nişte beţivi. Fiindcă s-au îmbătat rapid. Nu, nu cu puterea, ci, pur şi simplu, cu alcool. Zob de beţi. Beţi criţă. Aşa că iute inundaţi de melancolia spirtoasă, au simţit că treaba nu mergea, că erau pe cale de a face o prostie enormă, dar că nici nu mai era vreme de dat înapoi. Se dăduse alarma, tancurile pătrundeau în Moscova, treaba trebuia dusă înainte, dar însufleţirea se cam evaporase. Tare le-ar mai fi plăcut să se ducă la culcare după ce ar fi băgat în ei ceva aspirină şi castraveţi muraţi, să tragă plapuma până peste cap şi să aştepte să treacă furtuna.

Pentru o clipă totuşi, democraţii chiar au crezut ceea ce, de câţiva ani, încetaseră să mai creadă: că, după cel de-al doilea dezgheţ al banchizei, blocul de gheaţă se închidea la loc, aşadar, că fuseseră nebuni să-şi închipuie altceva şi că nu fugiseră cât mai era cu putinţă. Puciul s-ar fi putut să reuşească. Totul depindea de armată. Tinerii soldaţi care primiseră ordinul de a intra în Moscova erau îngrozitor de speriaţi la gândul că aveau de executat ceea ce taţii lor chiar executaseră la Praga, în 1968, dar oricum aveau nevoie de curaj pentru a asculta nu de şefii lor militari, ci de Elţîn, care îi presa să rămână de partea legii şi a statului.

Cu un excepţional simţ al simbolului, Elţîn a organizat rezistenţa începând cu sediul Parlamentului, edificiu căruia la Moscova i se spune Casa Albă, iar în acele zile istorice, pentru întreaga lume a existat încă o Casă Albă decât cea de la Washington. Această Casă Albă a devenit teatrul luptei din Rusia pentru democraţie. Imageria glorioasă a acelui august 1992, demnă de Jurământul din Sala Jocului cu Mingea[14] ori de discursul lui Bonaparte de pe podul de la Arcole, este reprezentată de fotografia lui Elţîn urcat pe tanc, în faţa Casei Albe. Şi Rostropovici alergând să facă de gardă la uşa biroului lui Elţîn, de la Casa Albă. Şi mulţimea de moscoviţi veniţi să apere Casa Albă, ridicând baricade, făcând zid din corpurile lor în apărarea libertăţii. Şi tancurile dând înapoi, şi fetele sărutând soldaţii şi punându-le flori în ţevile puştilor. Abia a patra zi s-a putut ofta de uşurare, fiindcă nu se împlinise coşmarul, iar viaţa putea fi în continuare trăită în libertate.

Tinerii din oraşe, cei care povesteau istoria ţării lor făcând trimiteri la *Star Wars*, îşi amintesc, după douăzeci de ani, de acel august 1991 ca despre unul dintre cele mai intense momente ale vieţii lor, ca despre un înfiorător film de groază care s-a terminat în deplin entuziasm. URSS se întoarce: super-flip. URSS se umple de ridicol: super-funny. Întrucât era frumos, frumos şi drept ca moştenitorii celor şaptezeci de ani de opresiune să se prăbuşească nu într-un amurg wagnerian al zeilor, ci în plin ridicol. Marionete, care nu mai speriau sub nicio formă pe cineva. Care, din întreaga lume, nu au mai fost susţinute decât de Castro, de Gaddafi şi de Saddam Hussein, ultimele relicve ale „cercului poeţilor dispăruţi“, şi de preşedintele nostru, François Mitterrand, prinţul spiritelor subtile care, împingând machiavelismul până în stupiditate, când i s-a reproşat că s-a grăbit să îi felicite pe cei ce îşi închipuiseră că ar fi fost noii stăpâni ai URSS-ului, a răspuns cu un suveran orgoliu că aceia era necesar să fie judecaţi după faptele lor, de parcă un puci nu ar fi fost aşa ceva, o faptă semnificativă, vasăzică.

Urmarea poveştii a fost că Gorbaciov s-a întors din Crimeea absurd de bronzat, fără să fi înţeles ceva din tot ceea ce se întâmplase, ţinând minte doar neplăcerile create lui şi familiei lui câtă vreme fuseseră rupţi de lume, în vila demnă de un emir al petrolului. Trei dintre pucişti s-au sinucis, dar, din fericire, a rămas Eduard să îi plângă fiindcă, indiferent de ceea ce s-ar crede despre alegerile lui, cel puţin rămânea fidel ideii de a jeli învinşii. Apoi, pe 23 august s-a desfăşurat extraordinarul spectacol, retransmis de televiziunile din întreaga lume: şedinţa

Parlamentului în care Elţîn, după ce l-a obligat de Gorbaciov să citească, cu voce şovăitoare, rezumatele şedinţelor în cursul cărora miniştrii pe care el îi numise deciseseră să îl trădeze, s-a aplecat spre acesta cu un aer lacom:

— Ei, era să uit, mai e şi decretul ăsta fără cine ştie ce importanţă de semnat…

— Ăsta de aici? a întrebat Gorbaciov buimac.

— Da, prin care se suspendă activitatea Partidului Comunist din Rusia.

— Ce? Ce? s-a bâlbâit Gorbaciov. Păi, nu l-am citit şi… nici n-am vorbit despre…

— Nu contează, a răspuns Elţîn, haideţi, Mihail Sergheievici, semnaţi.

Şi Gorbaciov a semnat.

Imediat după aceea, a fost dată jos de pe soclu statuia lui Dzerjinski din Piaţa Lubianka, unde se afla sediul KGB-ului, iar drapelul roşu a fost înlocuit cu cel tricolor, al guvernului provizoriu din 1917. Dar importantă, mai ales, câteva luni mai târziu, a fost o altă pileală istorică, cea la care s-au adunat în mare secret, într-un pavilion de vânătoare din pădurea Belovejskaia, preşedintele rus Elţîn, cel ucrainean Kravciuk şi cel bielorus Şuşkevici. Elţîn a părăsit Moscova fără a-i spune lui Gorbaciov nimic din ceea ce avea de gând să facă, cu atât mai mult cu cât nimic nu era pregătit şi niciunul dintre cei trei conspiratori nu avea nici cea mai mică idee despre ce erau acelea federaţie sau confederaţie. În saună, dând vodca peste cap, îşi repetau doar că aceste trei republici alcătuiseră, în 1922, Uniunea, ceea ce le dădea dreptul de a o şi desface. Elţîn era atât de beat, încât ceilalţi doi au fost nevoiţi să îl ducă pe sus la culcare, iar el, chiar înainte de a adormi, l-a sunat pe George Bush (seniorul) pentru a-i anunţa vestea: „George, m-am pus de acord cu pretenarii. Uniunea Sovietică nu mai există.“ Pentru ca umilirea să fie completă, i s-a lăsat celui mai insignifiant din troică, Şuşkevici, rolul de a-l anunţa pe Gorbaciov şi, când acesta a făcut-o, năucit, interlocutorul a întrebat: „Bine, şi eu ce ajung în toată povestea asta?“

Ce-a ajuns? Un pensionar înstărit, căruia i-au fost lăsate o vilă, o fundaţie şi dreptul de a susţine conferinţe foarte bine plătite până la sfârşitul zilelor. Pentru un ţar detronat, luând în considerare uzanţele ruseşti valabile încă din Evul Mediu, chiar înseamnă o soartă de o clemenţă extraordinară.

14 Jurământul din Sala Jocului cu Mingea: în original *Serment du Jeu de Paume*, moment important al Revoluţiei Franceze, petrecut pe 20 iunie 1789, când Starea a Treia (reprezentând burghezia) a decis transformarea Adunării Statelor Generale în Adunare Constituantă, în Sala Jocului cu Mingea a Palatului de la Versailles — *jeu de paume* este un antecesor, practicat şi acum, al tenisului, putând fi jucat cu o mănuşă sau cu o rachetă de lemn ori cu racordaj. (*N.t.*)

2

În confruntarea dintre Gorbaciov şi Elţîn, francezii încă de la început au ţinut partea celui dintâi şi mi se pare chiar surprinzător că, sentimental, i-au şi rămas fideli. Elţîn era considerat un fel de soldat necioplit, grosolan, care încă din timpul puciului din august 1991 juca un rol ambiguu, iar în timpul mandatului, lucrurile nu s-au ameliorat în percepţia publică. Eroul nostru era Gorbaciov şi nişte răi voiseră să-l dea jos. Sigur, Elţîn îl salvase, dar, ulterior, îi tot băgase sula-n coaste în aşa fel încât nu se mai ştia dacă făcea parte dintre băieţii buni ori dintre cei răi. Spusele îi cam frizau populismul, iar unora li se părea că avea mutră de dictator.

De una singură în Franţa, însă în acord cu majoritatea imensă a ruşilor, mama se referea la Gorbaciov ca la un *aparatcik* depăşit de forţele pe care chiar el îşi dorise să le pună în mişcare, iar la Elţîn, ca la un om care încarna aspiraţia de libertate a poporului său. Deşi format de către comunism, avusese curajul de a o rupe cu cel care îl formase. Alături de Elena Bonner, mersese în urma sicriului lui Saharov. Era cel dintâi preşedinte ales din istoria Rusiei. Apărase Casa Albă după cum La Fayette luase Bastilia, scosese în afara legii Partidul Comunist care înăbuşea conştiinţele şi lichidase Uniunea, care nu era altceva decât o închisoare a naţiunilor. În numai doi ani, pur şi simplu ajunsese un mare personaj istoric. Pe calea pe care se lansase, avea oare să reuşească că pună bazele democraţiei, economiei de piaţă, unei noi societăţi într-o ţară condamnată până în acel moment doar la rămânere în urmă şi la nefericire?

Conştient de propria ignoranţă în materie de economie, Elţîn a scos din pălărie un tânăr curajos, pe nume Egor Gaidar, un soi de Jacques Attali rus, grăsuţ, ieşit din rândurile înaltei nomenclaturi comuniste, dar profesând o încredere absolută în liberalism. Niciun teoretician din şcoala de la Chicago, niciun consilier al lui Ronald Reagan sau al lui Margaret Thatcher nu credea în virtuţile pieţei cu atâta înflăcărare ca Egor Gaidar. Rusia nu cunoscuse niciodată nimic care să semene mai de aproape sau mai de departe cu o piaţă liberă, aşa încât provocarea era uriaşă. Elţîn şi Gaidar au pornit de la convingerea că trebuia acţionat repede, foarte repede şi în forţă pentru a reteza din scurt reacţiile prin care au fost învinşi toţi reformiştii ruşi încă de la Petru cel Mare. Pilula pe care au oferit-o au botezat-o „terapie de şoc“ şi, dacă într-adevăr şi-a dorit cineva un şoc, atunci chiar şoc a fost.

S-a început cu liberalizarea preţurilor, ceea ce a provocat o inflaţie de 2 600% şi eşecul iniţiativei, în paralel cu „privatizarea pe bonuri“. La 1 septembrie 1992 au fost trimise, prin poştă, tuturor cetăţenilor ruşi cu vârsta mai mare de un an bonuri valorice de 10 000 de ruble bucata,

corespondentul părţii pe care o deţinea fiecare din în economia ţării. Ideea era ca, după şaptezeci de ani în care nimeni nu avusese, teoretic, dreptul de a munci pentru sine, ci doar pentru colectivitate, oamenii să fie cointeresaţi în vederea prosperării iniţiativelor şi a proprietăţii private, pe scurt, a pieţei. Din păcate, din cauza inflaţiei, când au sosit la destinatari, bonurile nu mai aveau nicio valoare, aceştia descoperind că îşi puteau cumpăra cu ele cel mult o sticlă de vodcă. Şi-atunci le-au revândut pe toate unor şmecheraşi care le propuneau, să zicem, o sticlă şi jumătate.

Respectivii şmecheraşi care, peste doar câteva luni, se vor trezi înscăunaţi regi ai petrolului, se numeau Boris Berezovski, Vladimir Gusinski, Mihail Hodorkovski. Mai sunt şi alţii, dar, pentru a-mi menaja cititorul, nu îl rog să reţină decât aceste trei nume: Berezovski, Gusinski, Hodorkovski. Un fel de Fifer, Fiddler şi Practical Pig, cei trei purceluşi ai lui Disney, care, ca în trupele de teatru sărace în spectacolele cărora apăreau mai multe personaje decât actori care să le susţină, vor încarna în cartea aceasta pe toţi cei supranumiţi oligarhi. Erau oameni tineri, inteligenţi, energici, nu neapărat necinstiţi de la natură, însă crescuseră într-o lume în care fusese interzis să se facă afaceri, cu toate că ei erau cu adevărat dotaţi pentru aşa ceva şi apoi, de pe o zi pe alta, li se spusese: „Haideţi, daţi-i drumul!“ Fără vreo regulă a jocului, fără legi, fără sistem bancar, fără fiscalitate. Cum zicea, cu încântare, omul lui Julian Semionov: ca-n Far West.

Dacă te întorceai o dată la două sau trei luni, cum făcea Eduard între două ture prin Balcani, rapiditatea schimbărilor de la Moscova ţi se părea halucinantă. Cenuşiul sovietic ajunsese să fie considerat etern şi iată că, acum, pe străzile care purtaseră numele marilor bolşevici, dar le primiseră la loc pe cele dinainte de revoluţia din 1917, firmele luminoase erau montate unele peste altele, cu aceeaşi densitate ca la Las Vegas. Apăruseră şi ambuteiajele, şi Mercedesurile negre cu geamuri fumurii, alături de bătrânele Jiguli. În magazine se găseau fără nicio greutate toate lucrurile cu care, pe vremuri, cei veniţi din străinătate îşi burduşeau valizele pentru a le face o bucurie prietenilor din Rusia: blugi, CD-uri, cosmeticale, curpapir. Abia ce apucase lumea să se înveţe cu apariţia McDonald’s-ului din Piaţa Puşkin, că s-a şi deschis alături un bar de noapte de fiţe. Înainte, restaurantele erau nişte hale imense şi lugubre. Şefi de sală cu mutre de funcţionari acriţi îţi aduceau meniuri de vreo cincisprezece pagini şi, orice ai fi comandat, nu se mai găsea — la drept vorbind, nu era decât un singur fel de mâncare şi acela, în general, infect. De acum, luminile erau discrete, chelneriţele zâmbitoare şi drăguţe, se puteau comanda fără grijă steak Kobe ori stridii aduse chiar în ziua aceea de la Quiberon. „Noul rus“ îşi făcea intrarea în mitologia contemporană cu saci de bancnote, haremuri cu fete de un lux orbitor, cu brutalitate şi bădărănie. Un banc al vremii: doi tineri oameni de afaceri îşi dau seama că poartă acelaşi model de costum. „Cinci mii de dolari am dat pe el, pe bulevardul Montaigne“, zice unul, la care, celălalt, triumfător: „Zău? Pe mine-al meu m-a costat zece mii!“

Pentru un milion de descurcăreţi care, mulţumită „terapiei de şoc“, au început să se îmbogăţească frenetic, o sută cincizeci de milioane de fraieri s-au prăbuşit în mizerie. Preţurile urcau fără încetare, fără a fi fost urmate şi de salarii. Un fost ofiţer KGB, cum era şi tatăl lui Limonov, abia de îşi putea cumpăra un kilogram de cârnaţi cu întreaga pensie. Un alt ofiţer de informaţii, cu grad mai înalt, care îşi începuse cariera la Dresda, în Germania de Est, repatriat de urgenţă întrucât numita Germanie fusese dată dispărută, rămas fără muncă, fără apartament de serviciu, obligat să facă pe taximetristul ilegal în oraşul natal, Leningrad, era normal să blesteme „noii ruşi“ la fel de îndârjit ca Limonov. Ofiţerul la care mă refer nu e vreo abstracţiune statistică. Îl cheamă Vladimir Putin, are patruzeci de ani, consideră, ca şi Limonov, că sfârşitul imperiului sovietic este cea mai mare catastrofă a secolului al XX-lea şi va fi chemat (printre altele) să joace un rol deloc neglijabil în ultima parte a acestui volum.

De la şaizeci şi cinci de ani în 1987, speranţa de viaţă a bărbatului rus a scăzut, până în 1993, la

cincizeci şi opt. Spectacolul mohorât al cozilor din faţa magazinelor goale, tipic erei sovietice, a fost înlocuit cu acela al bătrâneilor care umblau de colo-colo prin pasajele subterane, încercând să îşi vândă puţinul care le mai rămăsese. Fiindcă tot ceea ce se putea vinde pentru supravieţuire se vindea. Dacă erai un biet pensionar, o puteai face cu un kil de castraveţi, o husă pentru ceainic, numere antice din *Krokodil*, jalnicul jurnal „satiric“ de pe vremea lui Brejnev. Dacă erai general, treaba mergea cu tancuri sau avioane, unii dintre aceştia deschizând, fără umbră de scrupule, cu aparatele de zbor ale armatei, companii private al căror profit le revenea în totalitate. Dacă erai judecător, comercializai verdicte, dacă erai poliţist, toleranţă; dacă erai funcţionar, timbre seci; dacă erai fost combatant în Afganistan, competenţa de ucigaş. Un contract de crimă se negocia între zece şi cincisprezece mii de dolari. În 1994, la Moscova au fost împuşcaţi cincizeci de bancheri. Din banda unui rechin ca Semionov abia dacă a mai rămas jumătate, Semionov însuşi mutându-şi domiciliul la cimitir.

În acel moment a apărut vărul meu, Paul Klebnikov. Bunicii lui, ca şi ai mei, au fugit din Rusia în timpul revoluţiei din 1917, dar s-au stabilit în Statele Unite, în aşa fel încât Paul era tot atât de american pe cât sunt eu de francez, însă vorbea mai bine ruseşte. Era de o vârstă cu mine şi, deşi ne despărţea Atlanticul, ne cunoşteam din copilărie, iar eu ţineam foarte mult la el. Băieţii mei îl adorau, fiind modelul lor, imaginea vie pe care un puşti şi-o poate face despre un mare reporter. Frumos, voinic, zâmbind sincer, strângându-ţi zdravăn mâna, un fel de Mel Gibson în *Un an de cumpănă*. Lucra pentru revista *Forbes* care, în 1994, l-a trimis să facă o anchetă despre criminalitatea economică la Moscova. La sosire şi-a umplut agenda cu întâlniri, dar cei mai mulţi dintre interlocutori au fost ucişi înainte de a apuca să-i vadă la faţă. Situaţia i s-a părut atât de interesantă, încât a rămas în continuare acolo. Transformat în corespondent permanent al revistei *Forbes* la Moscova, şi-a continuat ancheta ca un mare jurnalist de investigaţii ce era. A scris o carte în care explică în detaliu, plecând de la cazul Boris Berezovski, cum s-au constituit, în timpul lui Elţîn, cele mai mari averi ruseşti. După care a fost împuşcat cu o rafală de pistol mitralieră la intrarea în imobilul în care locuia, ca şi Anna Politovskaia. Iar ancheta asupra asasinatului, ca şi în cazul uciderii Politovskaiei, nu a dus la niciun rezultat.

Rechinii se ucideau între ei pentru combinate industriale sau zăcăminte de materii prime, peştii cei mici, pentru chioşcuri ori tarabe la piaţă, şi până şi cel mai mic chioşc şi cea mai amărâtă tarabă era obligatoriu să aibă un „acoperiş“, cum erau numiţi nenumăraţii prestatori de servicii de securitate, în realitate, mai mult sau mai puţin nişte racheţi care trăgeau în tine pe loc dacă le refuzai serviciile. Holdingurile unor oligarhi precum Gusinski sau Berezovski se foloseau de adevărate armate puse sub comanda unor înalţi ofiţeri KGB, care ştiuseră să îşi privatizeze talentele. La nivel artizanal, indispensabila protecţie pentru a putea face afaceri se recruta jumătate din cadrul mafiei georgiene, cecene sau azere, jumătate, din al poliţiei ajunsă şi ea o mafie printre atâtea altele.

Ştiu o poveste interesantă legată de subiect. Eroul ei este prietenul meu Jean-Michel, un francez care, după ce soţia i-a murit în 1995, în catastrofa aeriană a zborului TWA 800, a plecat să îşi refacă viaţa la Moscova, aşa cum alţii se înrolează în Legiunea Străină. A deschis acolo restaurante, baruri, localuri de noapte care, de fapt, erau bordeluri pentru noii ruşi şi pentru bogaţii care îşi părăsiseră ţările. Moral poate fi judecat, dar să construieşti un asemenea imperiu plecând de la nimic, aproape fără a vorbi limba rusă, într-o vreme în care te puteai trezi, doar pentru un da sau un nu, împuşcat, cu picioarele prinse în beton şi aruncat în fundul râului Moscova, presupunea nervi de oţel pe care până şi exigentul nostru Eduard i-ar fi invidiat. Ar trebui un Scorsese pentru a reda în imagini o astfel de aventură. Eu însă, nu aşa ceva îmi propun să fac, ci doar să relatez următoarele: într-o seară, trupe de elită în ţinută de luptă, cu feţele ascunse de cagule, au invadat

unul dintre cluburile deschise de Jean-Michel, au îngrozit fetele, personalul şi clienţii, obligându-i să se culce pe jos sub ameninţarea kalaşnikoavelor. Odată creată ambianţa, şeful trupei şi-a scos cagula, a luat loc, şi-a turnat un pahar şi i-a explicat liniştit lui Jean-Michel că „acoperişul“ lui nu era fiabil, deci trebuia schimbat. Din acel moment, poliţia — întrucât comandoul era format din poliţişti — se însărcina cu treaba respectivă. Sigur, avea să coste ceva mai mult, dar protecţia ar fi fost mai sigură, transferul de autoritate urmând să fie efectuat fără probleme. Şeful îşi lua asupra lui sarcina de a explica situaţia precedenţilor protectori, garantând că nu vor fi generate niciun fel de necazuri. În timpul discuţiei, i-a oferit lui Jean-Michel un CD al grupului rock compus din oameni de-ai lui. Şi totul s-a petrecut aşa cum promisese. Jean-Michel nu a avut altceva de făcut decât să plătească chirie noului „acoperiş“, ba chiar s-a bucurat că poate pune CD-ul pentru a-şi face prietenii să se simtă bine. A avut noroc: în multe astfel de cazuri, incidentele se încheiau cu adevărate masacre precum cel organizat de Al Capone la Chicago, de Sfântul Valentin, în 1929.

Nu demult, înainte de a muri, fostul prim-ministru Egor Gaidar a mărturisit unui jurnalist: „Ceea ce trebuie să înţelegeţi este că nu am avut de ales între tranziţia ideală şi tranziţia criminală la economia de piaţă. Alegerea era între tranziţia criminală şi războiul civil“.

3

Pentru a justifica foametea, colectivizarea, epurările şi, mai general vorbind, tendinţa de a considera că „duşmanii poporului“ erau poporul însuşi, bolşevicilor le plăcea să spună că nu tai un copac fără să sară rumeguş, versiune rusească a proverbului de la noi despre omleta care nu se poate pregăti fără a sparge ouăle. Politica de piaţă a înlocuit dictatura proletariatului şi viitorul luminos de la orizont, însă proverbul a fost utilizat aşijderea de artizanii „terapiei de şoc“ şi de cei aflaţi suficient de aproape de putere pentru a avea porţia lor din omletă. Diferenţa faţă de timpurile bolşevicilor era că oamenii care se vedeau puşi în situaţia ouălor sparte nu se mai temeau că vor ajunge în Siberia şi puteau protesta. Drept care, în Moscova puteau fi văzute procesiuni de pensionari ajunşi cerşetori, de militari care nici că-şi mai văzuseră solda, de naţionalişti înnebuniţi de lichidarea imperiului, de comunişti plângând după vremea egalităţii în sărăcie, de oameni debusolaţi pentru că nu mai pricepeau nimic din mersul istoriei. Şi, la drept vorbind, cum să mai fi înţeles ceva, cum să mai vezi care era binele şi care răul, cine erau eroii şi cine trădătorii din moment ce, în fiecare an, continua să fie sărbătorită Marea Revoluţie din Octombrie, repetându-se, în acelaşi timp, că aceasta fusese în egală măsură o crimă şi o catastrofă?

De câte ori era la Moscova, Eduard nu scăpa niciuna dintre aceste manifestaţii. Recunoscut de către cei care îi citeau articolele din *Den*, era deseori felicitat, îmbrăţişat, binecuvântat: cu oameni ca el, Rusia încă nu era pierdută. Odată, invitat de tovarăşul său Alksnis, a urcat la tribuna pe la care se perindau liderii opoziţiei şi a luat megafonul. A spus că pretinşii „democraţi“ nu erau decât nişte profitori care trădaseră sângele vărsat de părinţii lor în timpul marelui război pentru apărarea patriei. Că într-un an de pretinsă „democraţie“ poporul suferise mai mult decât în şaptezeci de ani de comunism. Că se aude cum vuieşte mânia şi că trebuie să se pregătească toţi pentru războiul civil. Discursul nu era prea diferit de cele ale vecinilor lui de tribună, însă la fiecare frază mulţimea imensă izbucnea în aplauze. Cuvintele îi veneau pe buze firesc, exprimând ceea ce simţeau toţi cei adunaţi acolo şi valuri de aprobare, de recunoştinţă, de dragoste urcau către el. Visase un asemenea moment, pe când era sărac şi disperat de singur în camera Hotelului *Embassy*, din New York, şi iată că visul se împlinise. Se simţea la fel de bine ca la război, în Balcani. Calm, puternic, dus înainte de ai săi. La locul lui.

„Caut o bandă“ — titlul unuia dintre articolele sale. Nu şi-a făcut-o de la bun început pe a lui, ci mai întâi a încercat să se ralieze altora. Presupun că numele lui Vladimir Jirinovski îi spune cât

de cât ceva cititorului. Era prezentat şi este în continuare, fiindcă nici vorbă să se fi schimbat ceva, ca un Le Pen al Rusiei, ceea ce chiar este adevărat. Are limbariţa lui Le Pen, tupeul acestuia, limbajul direct. Fără îndoială e mai nebun, dar, în sfârşit: e rus. Am amintit câte ceva despre Alksnis, pitoresc personaj de plan secund. Cât despre ceilalţi — Ziuganov, Anpilov, Makaşov, Prohanov — am senzaţia că numai eu mai ştiu cine au fost, obligat de scrierea acestei cărţi să intru în profunzimile epocii. Recitind ceea ce am notat despre parcursul sinuos al acestora, despre ideile lor simple, programele confuze, alianţele efemere şi sciziunile împroşcânde cu venin, mă simt cam ca un istoric rus care ar încerca să explice compatrioţilor săi ce nuanţe îi despart pe Roland Gaucher şi pe Bruno Mégret în sânul extremei drepte franceze. Trebuie să recunosc însă că Limonov nu a dat niciodată înapoi în faţa unui astfel de soi de pedagogie. Am râs deseori descoperind printre articolele destinate să fie citite în cine mai ştie care fund de provincie rusească, paragrafe amănunţite despre *Jann-Edern Alliè, Patric Bésson, Alènne de Bénoua* sau *Kanar annşene*15. Pe scurt, aceste smârcuri de comunism nostalgic şi de naţionalism furibund le frecventa Limonov la Moscova, încercând să se convingă că acolo mocneau forţele vii ale naţiei. În context, în timpul unui banchet organizat de generalul Prohanov, redactorul-şef al lui *Den*, l-a cunoscut pe Alexandr Dughin.

În seara aceea, Eduard era trist. Nici nu ar fi putut fi altfel: tocmai aflase că, în portbagajul unui autoturism, fuseseră descoperite bustul tranşat şi, alături, capul pe jumătate carbonizat ale unuia dintre prietenii săi, comandantul de batalion Kostenko, pe care îl cunoscuse în Transnistria cu ocazia documentării pentru un reportaj sugerat de cei de la *Den*.

Să aruncăm o rapidă privire asupra Republicii Moldoveneşti Nistrene: acelaşi scenariu cu al diverselor republici sârbeşti din fosta Iugoslavie. Moldova este o bucată din estul României anexată de către Uniunea Sovietică. Moldovenii sunt atât de săraci, încât visează să redevină români, dacă se poate spune aşa. Când Uniunea Sovietică s-a prăbuşit, şi-au declarat independenţa în detrimentul ruşilor stabiliţi pe teritoriul lor. Ruşii aceştia, care erau un soi de colonişti ce ocupau cele mai înalte funcţii, s-au trezit dintr-o dată expuşi jignirilor şi represaliilor noii puteri statale predominant româneşti. Aşa că, la rândul lor, au creat o republică autonomă (Transnistria, aşadar) şi au pus mâna pe arme spre a se apăra. Lui Eduard, care simpatiza fără rezerve cu cauza lor şi nu ar fi vrut să rateze niciun război ce se aprindea printre ruinele imperiului, îi plăcuse enorm călătoria în Transnistria. Luase parte la o expediţie de pedepsire a românilor, traversase un ansamblu de locuinţe distruse, sub gloanţele unui *sniper*, alergase printre câmpuri minate şi, mai ales, îl întâlnise pe comandantul de batalion Kostenko, a cărui poveste i-o spunea acum vecinului de masă, un bărbos care i se prezentase cu numele de Alexandr Dughin.

Fost comandant al unei unităţi de paraşutişti în Afganistan, după ce îşi deschisese un service auto în Moldova, Kostenko ajunsese, în haosul sfârşitului de Uniune Sovietică, un senior al războiului şi un stăpân absolut al orăşelului în care locuia. Ucrainean ca şi Eduard, însă născut în Extremul Orient unde tatăl lui fusese cu garnizoana, avea faţă de chinez şi reputaţia unei cruzimi asiatice. Făcea dreptate în atelierul lui, înconjurat de gărzi de corp înarmate până în dinţi, alături de o blondă în mini şi cu ochelari negri. Eduard îl văzuse condamnând la moarte un grăsan lac de sudoare, bănuit că ar fi fost un trădător în solda românilor. Aprobase demonstraţia de fermitate, iar interlocutorul lui, Dughin, o aproba şi el.

Kostenko şi cu el stătuseră de vorbă nopţi de-a rândul. Comandantul de batalion îi povestise viaţa sa aventuroasă şi îşi prorocise sfârşitul, căci duşmanii aveau să îl ucidă mai devreme sau mai târziu, nu avea unde fugi şi, oricum, la ce ar fi fost de folos? Nu te faci din nou mecanic auto după ce ai domnit asupra unui întreg oraş. Dughin asculta tot mai atent, pe măsură ce povestea ajunsese într-o zonă crepusculară.

— Vi s-a confesat fiindcă se aştepta să moară, i-a spus lui Eduard. Pentru a rămâne cumva o

urmă din destinul lui întunecat şi violent.

Eduard a confirmat, văzându-se un fel de Régis Debray al acelui Guevara de margine de imperiu, fiind, totodată, puţin mirat că interlocutorul ştia cine era Régis Debray.

În linii mari, Dughin părea că le ştie pe toate. Filosof fiind, la numai treizeci şi cinci de ani autor al unei jumătăţi de duzină de cărţi, era o adevărată plăcere să stai de vorbă cu el. Eduard se înţelegea perfect cu el şi dacă unul începea o frază, celălalt ar fi putut-o încheia. Solemn, au băut în memoria lui Kostenko, iar rândul următor, Dughin a propus să îl bea în cinstea baronului Ungern von Sternberg. Eduard nu a avut nimic împotrivă, doar că nu ştia cine fusese acela.

— Chiar nu ştiţi cine e? s-a arătat Dughin uimit, dar, de fapt, a fost mulţumit cam cum ai fi de cineva care n-a citit încă *Război şi pace*.

Era mulţumit şi fiindcă îi venise rândul la cuvânt şi, dacă exemplul lui Kostenko era bun, el avea pregătit în mânecă un super-Kostenko, o povestire de înaltă clasă cu succes garantat.

În 1918, baronul Ungern von Sternberg, aristocrat leton dur, antibolşevic, se dusese cu divizia lui până în Mongolia pentru a lupta de partea armatei albe. S-a distins prin autoritatea pe care o avea asupra oamenilor lui, prin bravură şi prin cruzime. Se considera budist, dar unul care asimila şi gustul pentru torturile cele mai rafinate. Era tras la faţă, purta mustăţi lungi şi subţiri, iar privirile îi erau înceţoşate. Călăreţii mongoli îl considerau o fiinţă supranaturală şi chiar şi aliaţii lui albi începuseră să se teamă de el. Aşa că s-a îndepărtat de ei şi s-a afundat în stepă, în fruntea escadronului care, uitând de tot şi de toate, ajunsese o sectă de iluminaţi care ascultau doar de legea impusă de baron. Îmbătat de putere şi de violenţă, până la urmă a căzut în mâinile roşilor, care l-au spânzurat. Personal, am rezumat povestea, însă Dughin nu a făcut-o, aducând la viaţă cu o artă de mare rafinament acea figură comparabilă cu Aguirre din filmul lui Werner Herzog sau cu eroul din *Inima întunericului* a lui Joseph Conrad, Kurtz. Era una dintre marile sale povestiri de vitejie, pe care o depăna perseverent, fără a grăbi efectele, având grijă să nu îi scape nici cea mai mică nuanţă, totul cu o voce de melodicitatea violoncelului. Fiindcă acel universitar, acel om făcut pentru masa lui de lucru, pentru cărţi şi pentru teorie, era în egală măsură şi un povestitor oriental, capabil să îşi vrăjească auditoriul, iar Eduard care, de obicei, nu avea decât dispreţ pentru intelectuali, a fost şi el fermecat. Cel mai mult l-ar fi bucurat dacă, într-o bună zi, la fel va povesti cineva şi viaţa lui.

În zilele următoare au fost de nedespărţit, stând de vorbă până când le piereau puterile. Lipsit de complexe, Dughin se declara fascist, dar un fascist cum Eduard nu mai întâlnise. Ceea ce cunoscuse sub această emblemă erau fie acei dandy parizieni care, după ce lecturaseră un pic de Drieu La Rochelle, considerau că a fi fascist era o chestie şic şi decadentă, fie brute ca gazda lor de la banchet, generalul Prohanov, a cărui conversaţie trebuia cu adevărat să faci eforturi pentru a o putea urmări, alcătuită cum era din paranoia şi din bancuri antisemite. Habar nu avea că între tâmpiţeii care-şi dau aere şi dobitocii umflaţi ca nişte porci există şi un al treilea tip de doctrină, o varietate de fascişti din care, în tinereţe, şi eu am întâlnit câteva exemplare: fasciştii intelectuali, băieţi în general agitaţi, şterşi, neîmpăcaţi cu propria persoană, cu adevărat cultivaţi, frecventând cu ghiozdanele lor încăpătoare micile librării ezoteriste şi dezvoltând teorii nebuloase despre templieri, Eurasia ori rozacrucieni. Deseori încheind prin convertirea la Islam. Acelei categorii mi se pare că îi aparţine Dughin, doar că nu era băieţaş debil, se simţea bine în pielea lui, dar semăna cu un căpcăun. Înalt, bărbos, pletos, mergea cu paşi mici, uşori, ca un dansator, având un stil ciudat de a se sprijini pe un singur picior, ridicându-l pe celălalt în spate. Vorbea cincisprezece limbi, citise tot ce se putea citi, bea zdravăn, râdea deschis, era un munte de ştiinţă şi de farmec. Dumnezeu ştie, dar acelui bărbat, cu cincisprezece ani mai tânăr decât el, i-a dedicat întreaga sa admiraţie, intrând în şcoala lui.

Gândirea sa politică era confuză şi sumară. Sub influenţa lui Dughin a ajuns şi mai confuză,

însă ceva mai puţin sumară, împodobindu-se cu tot soiul de referinţe. Departe de a opune fascismul comunismului, Dughin le venera pe amândouă. Îi primise la grămadă, în panteonul lui, pe Lenin, Mussolini, Hitler, Leni Riefenstahl, Maiakovski, Julius Evola, Jung, Mishima, Gorddeck, Jünger, Meister Eckhart, Andreas Baader, Wagner, Lao Tse, Che Guevara, Sri Aurobindo, Rosa Luxemburg, Georges Dumézil şi Guy Debord. Dacă Eduard, doar aşa, ca să vadă până unde s-ar fi putut întinde coarda, ar fi propus şi invitarea lui Charles Manson, nu ar fi fost nicio problemă, ceilalţi s-ar mai fi strâns un pic, să îi facă loc. Prietenii prietenilor noştri sunt, doar, şi prietenii noştri. Roşii, albi, bruni, era acelaşi lucru: ceea ce conta, şi aici Nietzsche avea dreptate, era elanul vital. Rapid, Eduard şi Dughin s-au pus de acord că prietenii lor din opoziţie nu zburau suficient de sus. Bun, la rigoare, la Alksnis ţineau, dar la ceilalţi… Au descoperit că sunt şi complementari: bărbatul de spirit şi cel de acţiune. Brahmanul şi războinicul. Merlin magicianul şi regele Arthur. Împreună aveau să facă lucruri mari.

Care dintre ei să fi găsit numele Partidului Naţional-Bolşevic? Mai târziu, după ce se vor fi despărţit, fiecare avea să îl revendice. Şi încă şi mai târziu, când se vor strădui să devină oameni respectabili, fiecare va arunca ideea în spatele celuilalt. Oricum, amândoi au fost încântaţi de titlul pe care Eduard — aici nimeni nu a contestat paternitatea — l-a propus pentru viitorul lor ziar: *Limonka* (*Ananas*). E drept, nu la fruct se referea titlul, ci la al doilea înţeles, cel care explodează: *Grenada*. I-a mai încântat şi drapelul pe care li l-a desenat pe masa din bucătărie un prieten pictor, de altfel un ins blând ca un mieluşel, specializat în peisaje din Ombria şi din Toscana. Drapelul, un cerc alb pe fond roşu, amintea de cel nazist, doar că în spaţiul negru din interiorul cercului alb, în locul svasticii se aflau secera şi ciocanul.

15 Hazul este nu doar al aberaţiei de proiect, dar şi al transcrierii aproximativ fonetice a numelor – *Jean-Edern Hallier*, directorul publicaţiei *L'Idiot international*, *Patric Bésson*, *Alain de Benoist*, reprezentant al Noii Drepte, sau a titlului revistei *Le Cannard enchaîné*. (*N.t.*)

4

Aveau, prin urmare, drapel, titlul ziarului şi numele partidului. Plus un aderent: un student ucrainean pe nume Taras Rabko. Era deci un început. Nici bolşevicii, fasciştii şi naziştii, modelele lor, nu plecaseră cu mai mult în ascensiunea lor spre putere. Singurul lucru care le lipsea erau banii. Eduard s-a întors la Paris, în speranţa că va găsi acolo.

A rămas întreaga vară a lui 1993 şi situaţia a fost cumva stranie. De aproape doi ani, împărţit între politica moscovită şi războaie, indiferent unde ar fi izbucnit acestea, nu mai trecuse pe acasă decât în mare grabă. Se simţea străin în garsoniera pe care o împărţea cu Nataşa. El îşi pierduse obişnuinţa de a rămâne în Franţa, ea o câştigase pe aceea de a trăi fără el şi, cu siguranţă, de a se culca în casa lor cu alţi bărbaţi. Prietenii pe care îi avea în mica lume pariziană îi întorseseră spatele, dezgustaţi de periplul lui bosniac. O campanie de presă denunţa cârdăşia extremei drepte cu extrema stângă şi, la drept vorbind, dacă ar fi fost să se alcătuiască un portret-robot al individului care s-ar fi putut chema „brun-roşul“, atunci el i-ar fi putut servi drept model. Cota de piaţă i se prăbuşise, iar editorii nu-i mai răspundeau la telefon. Nu avea nicio importanţă: cum nu se considera literat, ci războinic şi revoluţionar de profesie, faptul de a fi ajuns subiectul oprobriului într-un mediu mic burghez dârdâind de frică nu avea cum să îi displacă. Problema era că nu dispunea de alte surse de venit în afara literaturii şi că abia reuşise să îşi vândă reportajele de pe front unei edituri, *Vârsta omului*, condusă de un patriot sârb, depistarea de fonduri pentru care sosise rămânând fără vreun rezultat. Dughin, care întreţinea legături cu toată extrema dreaptă europeană, era în schimb optimist, aşa că i-a dat unele adrese. Drept care Eduard s-a învârtit între reviste cu tiraj confidenţial şi ungherele mohorâte ale unor negaţionişti speriaţi care publicau respectivele fiţuici, fără a fi obţinut altceva decât cuvinte frumoase, fiecare ţinându-şi cu greu zilele din acele afaceri insignifiante. În privinţa relaţiilor lui, ştia că, deşi nu mai era bine-venit pe nicăieri, o uşă tot îi rămânea continuu deschisă, cea a omului pe care nimic nu îl putea scandaliza, pe care nicio proastă reputaţie nu îl speria. Din păcate, Jean-Édern Hallier nu mai locuia în Place des Vosges. Deoarece scrisese că Bernard Tapie era necinstit, fusese condamnat la plata de daune-interese în valoare de patru milioane de euro, motiv pentru care fusese nevoit să-şi vândă la licitaţie cu strigare marele apartament în care se ţineau şedinţele *Idiotului*. Copleşit şi de alte procese conexe, ţintă a creditorilor, cu publicaţia ameninţată de întreruperea apariţiei, se înţelege de la sine că nu a avut cum să îi dea lui Eduard niciun ban. În schimb, l-a invitat pe la el, în castelul din Bretania.

Iar Eduard s-a şi dus împreună cu Nataşa. De ani de zile nici unul, nici celălalt nu îşi mai luaseră ceea ce oamenii normali numesc vacanţă. Conacul i-a impresionat prin decăzuta sa măreţie şi prin lipsa de confort. Apa de la ploaie ajungea până în dormitoare, iar proprietarul nu se simţea nici el mai bine. Aproape orb, se folosea de o lupă pentru a putea forma numerele la telefon, ceea ce nu îl împiedica să îşi conducă vechiul Golf pe drumurile departamentale cu acceleraţia călcată la blană, dar uitând să decupleze frâna de mână. În prima zi s-au dus la cumpărături în vederea vizitei vecinului Le Pen, care era invitat la cină. Jean-Édern se dădea în vânt după şocul pe care îl provoca anunţând că îl aştepta pe Le Pen la cină, numai că Eduard deja cunoştea trucul, deci nu mai putea fi uluit. Oricum, Le Pen a fost aşteptat degeaba şi de data aceea. La heleşteu, Jean-Édern a făcut scandal fiindcă nu i s-a permis să parcheze pe locul rezervat pescarilor, gesticulând şi urlând că nu el, ci literatura franceză este astfel insultată, cu tot cu Victor Hugo şi Republică. Întristat, lui Eduard i s-a părut că făcea eforturi pentru a fi la înălţimea propriei reputaţii. Dacă s-ar fi oprit fie şi un minut din tot acel circ, cu certitudine ar fi murit. Cu toate acestea, la cină a fost cu adevărat în formă, făcând să se strice de râs curtea sa de bretoni verzi autonomişti, marinaţi în *chouchen*16, povestindu-le cum fusese la *Treizeci de milioane de prieteni*. Făcuse în aşa fel încât să fie invitat la emisiunea dedicată animalelor pretinzând că are acasă un câine, că îl adoră şi că toate cărţile şi le scrisese cu patrupedul culcat la picioarele lui. Sigur că nu era adevărat, că nu avusese în viaţa lui vreun câine, dar era gata să facă orice numai să ajungă să fie văzut la televizor, aşa că a împrumutat unul pe care şi l-a aşezat pe genunchi, l-a mângâiat, jucând rolul stăpânului iubitor, însă cum animalul nu îl cunoştea s-a enervat şi, cu cât bărbatul părea mai înduioşat vorbind despre credinciosul lui tovarăş cu patru picioare, cu atât respectivul mârâia mai tare, zbătându-se şi răsucindu-se ca să scape şi până la urmă chiar muşcându-l. Jean-Édern se juca pe sine însuşi, apoi câinele şi lupta lor: spectacolul era strălucit.

A doua zi, vremea s-a îndreptat, aşa că s-au dus la plajă. Eduard a intrat în apă. Deşi abia mai văzând, Jean-Édern i-a declarat admirativ Nataşei:

— Ia zi, pare bine dotat gagiul ăsta al tău!

Când Eduard a ieşit din apă şi s-a apropiat, l-a întrebat:

— De fapt, cam ce faci acuma în Rusia?

— În Rusia? i-a răspuns Eduard scuturându-şi prosopul de nisip. Mă pregătesc să iau puterea. Cred că momentul este tocmai bun.

16 *Chouchen*: hidromel breton, la origine din miere de hrişcă. (*N.t.*)

5

Când se spune că, de acum, la Moscova se găsesc de toate, nu este adevărat. Bine, se găseşte pateu de ficat cât doreşti şi vin nobil de Château Yquem ca să meargă cu el, însă nimeni nu se gândea să importe supe instant şi nici ciocolată de menaj, mărfuri care nu interesau sub nicio formă pe noii ruşi, dar care constituiau baza alimentaţiei lui Eduard. La fiecare venire la Paris îşi făcea o provizie zdravănă şi astfel, cu un bol de supă instant alături, s-a instalat în faţa televizorului în acea zi de septembrie 1993, când Elţîn, cu aer grav, anunţase întregii ţări dizolvarea Dumei, solicitând organizarea de noi alegeri.

Era de aşteptat. Când parlamentul se manifestă duşmănos faţă de şeful statului, ca în cazul de faţă, dizolvarea este o modalitate de rezolvare clasică, în politică. Dacă ţine, ţine, dacă nu, se duce naibii. Dacă se duce naibii, n-ai decât să-ţi muşti degetele, dar asta este treaba în democraţie, te resemnezi şi gata. Ceea ce nu era totuşi sigur era dacă şi democratul lui Elţîn vedea lucrurile în acest fel şi avea de gând să se resemneze în cazul în care noile alegeri nu i-ar fi adus un parlament mai docil. Oricum, nici nu terminase bine alocuţiunea, când telefonul a început să sune în casa prietenilor care îl găzduiau pe Eduard. Era Alknis, „colonelul negru“, care i-a comunicat că Rusia dăduse în clocot. Patrioţii se strângeau la Casa Albă. În consecinţă, Eduard şi-a terminat bolul de supă şi a plecat fără a mai sta pe gânduri.

Patrioţii erau deja câteva mii, adunaţi în faţa clădirii care, cu doi ani mai înainte, fusese pentru întreaga lume simbolul triumfului lui Elţîn şi al „democraţilor“. Atunci, cine să fi fost „patrioţii“? În linii mari, cei pe care i-am văzut, cu câteva pagini mai înainte, clamându-şi mânia pe străzile Moscovei. O parte, nu toţi, erau dintre cei pe care i-am putea numi fascişti. Numai că aceşti fascişti se instituiau acum în apărători ai ordinii constituţionale şi, în momentul în care îi acuzau pe democraţi că sunt gata, pentru a-şi apăra democraţia aia a lor pe care nimeni nu o dorea, să instaureze dictatura, nu prea aveai cum să-i învinuieşti. Să adăugăm, pentru a întregi tabloul, că cei doi oameni care se aşezaseră în fruntea revoltei împotriva lui Elţîn fuseseră în urmă cu doi ani în acelaşi loc, alături de el. Aceştia erau preşedintele Dumei, cecenul Ruslan Hasbulatov, şi vicepreşedintele republicii, generalul Ruţkoi, un vechi combatant din Afganistan care, deşi făcea parte din aceeaşi echipă de conducere, nu se mai sătura să îl ironizeze pe „micuţul tâmpiţel în bermude rozalii“, cum îi zicea primului-ministru Gaidar, de când acesta avusese proasta inspiraţie de a se lăsa fotografiat jucând golf într-o asemenea ţinută.

În aceeaşi seară, Ruţkoi şi Hasbulatov au convocat o sesiune extraordinară a Adunării

dizolvate, care Adunare, în primul rând, a declarat neconstituţională dizolvarea sa, în al doilea, l-a demis pe Elţîn, în al treilea, l-a numit pe Ruţkoi preşedinte în locul lui Elţîn şi în al patrulea rând, a ocupat Casa Albă, afirmând că se află acolo din voinţa poporului şi nu va ieşi decât dată afară cu baionetele. În afara deputaţilor rebeli, în clădire se mai afla şi o mulţime de patrioţi hotărâţi să o apere şi, printre ei, şi Eduard, care şi-a petrecut noaptea înfierbântat ca o fată mare-n noaptea nunţii, umblând din încăpere în încăpere, într-un nor gros de fum de ţigară. Peste tot se discuta, cei prezenţi strigau unii la alţii, se bea, se redactau comunicate, se alcătuia noul guvern. Eduard şi-a pierdut răbdarea văzând atâta risipă de vorbe goale, spunându-şi că avea să fie suficient timp şi pentru împărţirea ministerelor. Adevărata urgenţă era organizarea în vederea anunţatului asediu.

A reuşit să ajungă până la ultimul etaj, în biroul în care se închisese Ruţkoi. La uşă făceau de gardă nişte soldaţi, dar, insistând, Eduard a obţinut o audienţă. Generalul l-a primit în ţinută de camuflaj, vizibil încordat. Nu ştia foarte bine cine îi era musafirul, dar era ora trei dimineaţa şi presiunea atât de mare, încât ar fi stat de vorbă indiferent cu cine. Cu atât mai mult cu cât Eduard i se adresase cu „tovarăşe preşedinte“, formulă cu care nu era obişnuit, dar care i-a plăcut.

Încă de la începutul serii, „tovarăşul preşedinte“ sunase pe la toate bazele militare ruseşti pentru a sonda terenul.

— Şi e bine? întrebase Eduard îngrijorat, la care generalul îi răspunsese strâmbându-se:

— *Normal’no*, cuvânt cu o gamă largă de sensuri, care putea să însemne de la „excelent, mulţumesc“ la „aşa şi-aşa“.

Toată problema era de partea cui va fi armata în acea încercare a puterilor. Presupunând că, la fel ca în urmă cu doi ani, va rămâne de partea legii, întrebarea era care era partea legii? Cine era preşedintele legitim, Elţîn sau Ruţkoi? Statele Unite, Anglia, Germania şi Franţa tocmai îşi declaraseră susţinerea faţă de Elţîn şi poziţia potrivnică puciştilor, veste care părea că îl zdruncinase pe general. Spre a-i ridica moralul, Eduard i-a reamintit că poziţia ţărilor occidentale nu e de mirare:

— Nu vor decât un singur lucru: o Rusie îngenuncheată. De asta vor şi susţine întotdeauna trădători precum Gorbaciov sau Elţîn. Atâta doar că lucrul care se petrece de data aceasta nu este un puci. Parlamentul democratic ales refuză dictatura, iar Occidentul trebuie să accepte realitatea în numele propriilor sale valori.

— Asta este adevărat, s-a arătat generalul de acord, încruntându-se de parcă la aşa ceva nu s-ar fi gândit, dar ar fi ţinut să reţină argumentul pentru a-l utiliza în discurs.

— Important nu este ceea ce se petrece prin cancelariile lor, a continuat Eduard exploatându-şi avantajul, şi nici măcar ceea ce se petrece în cazărmi. Important este ceea ce se întâmplă aici, la Casa Albă. Aici s-au făcut jocurile ultima dată şi tot aici se vor face şi acum. Trebuie să luptăm. Arme avem?

— Da, a răspuns generalul ca hipnotizat.

— Destule?

— Da, destule.

— Atunci ce mai aşteptaţi pentru a le împărţi oamenilor?

— Nu acum. E prea devreme.

Eduard s-a încruntat:

— Prea devreme? Aşa ziceau şi social-democraţii în 1917: că situaţia nu este coaptă pentru o revoluţie, că nu există clasă muncitoare în Rusia, că aia-aia şi ailaltă… Din fericire, Lenin s-a gândit invers. Omul epocal este cel care simte momentul propice. Ceea ce grecii numeau *kairos*. (Dughin îl învăţase cuvântul pe care Eduard îl adora.) Or, ne aflăm exact în acel moment. Cei mai viteji bărbaţi ai Rusiei sunt aici, gata să se bată. Aveţi de ales, tovarăşe preşedinte, ce doriţi: să lăsaţi în istorie amintirea unui om epocal sau a unui laş?

Mersese prea departe, iar Ruţkoi se enervase:

— Până la urmă, dumneavoastră cine sunteţi? Un scriitor, da? Un intelectual? Ia lăsaţi deciziile militare specialiştilor!

Lui Eduard i s-a oprit respiraţia: el, un intelectual? Numai că Ruţkoi s-a săturat şi l-a dat afară.

A doua zi, Eduard a făcut o greşeală: a ieşit din clădire. Cum accesul era ca şi liber în Casa Albă, s-a gândit că avea să se întoarcă rapid, aşa că a trecut pe la nişte prieteni pentru a face un duş şi a se schimba, apoi pe la Dughin pe care l-a bătut la cap să se alăture patrioţilor, însă Dughin prefera să urmărească desfăşurarea evenimentelor la televizor şi atunci, pentru întâia oară, Eduard l-a bănuit de o oarecare laşitate. La întoarcere, asediul începuse. Elţîn ordonase întreruperea curentului electric şi tăierea telefoanelor, desfăşurând trupele OMON astfel că, bineînţeles, nu se mai putea trece. Chiar şi aşa, Eduard a încercat întreaga noapte să treacă. Strecurându-se printre camioanele militare şi cordoanele de soldaţi, cu pistolul mitralieră bătându-i şoldul, părea un partizan din timpul ocupaţiei naziste. Nişte difuzoare trimiteau către insurgenţi, fără încetare, propagandă guvernamentală, invitându-i să se predea. La ferestrele clădirii se zăreau luciri şi umbre fantomatice. În interior, de acum, nu mai aveau decât lumina lumânărilor.

Asediul avea să dureze zece zile, printre cele mai crunte din viaţa lui Eduard. Şi-ar fi dat zece ani din viaţă, un braţ, orice pentru a nu fi făcut tâmpenia de a ieşi din clădire, pentru a fi fost acolo, înăuntru, alături de acei viteji care, era convins, în curând aveau să îşi vândă scump pielea. Cum era mai bine: să stea ca un bou în spatele barajului de poliţie pentru cazul în care s-ar fi ivit vreo breşă ori să se întoarcă acasă şi să aştepte informaţiile de la televizor? Indiferent unde ar fi fost, tot nu se simţea bine, la locul potrivit. Televizorul îl făcea să turbeze. Sub Elţîn, nu e vorbă, circulaţia informaţiilor era liberă, dar acum era stare de asediu şi nu mai era vreme de glume. Douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru jurnalişti şi comentatori apăreau unul după altul pentru a-i prezenta pe „constituţionalişti“, cum se autointitulaseră insurgenţii, ca pe nişte fascişti şi nişte demenţi. Reveneau iar şi iar imagini ale manifestaţiei de susţinere pentru Elţîn, din Piaţa Roşie, imagini de la concertul inevitabilului Rostropovici, în schimb, nimic din ceea ce se petrecea în încercuita Casă Albă. Nici urmă de camere de luat vederi în interior. Nu-ţi rămânea decât să îţi închipui ce se întâmpla pe acolo.

Cei care intraseră şi au ieşit vii au descris toţi aceeaşi imagine: *Titanicul*. Nici lumină, nici telefon, nici apă, nici încălzire. Crăpau de frig, puteau, de mâncare şi de băut nu mai rămăseseră decât rezervele de la cantină, care şi ele se epuizaseră. Au pus pe foc mobilierul din birouri şi, la lumina flăcărilor, s-au adunat pentru a cânta imnuri ortodoxe şi melodii din marele război pentru apărarea patriei, convingându-se unii pe alţii că sunt în pragul martiriului. Cine erau cei care se convingeau unii pe alţii? Cazaci cu mustăţi lungi, bătrâni stalinişti, tineri neonazişti, deputaţi legalişti, preoţi cu barba până-n brâu. Preoţi care, ţinând cont de gravitatea situaţiei, nici vorbă să şomeze: cabinetele deputaţilor se transformaseră în confesionale şi baptisterii, în faţa cărora se formaseră adevărate cozi. Puţina apă care mai rămăsese fusese sfinţită. Icoane şi fotografii cu Sfânta Fecioară stăteau alături de portrete ale lui Lenin şi ale ţarului Nicolae al II-lea, drapelele roşii, alături de brasarde cu svastică. Cum telefoanele mobile încă nu apăruseră, nu exista nicio altă legătură cu exteriorul în afara unui radiotelefon al unui jurnalist englez, o valiză enormă care te ducea cu gândul la aparatele de emisie-recepţie din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Circulau tot felul de zvonuri, unele absolut demenţiale, precum arestarea lui Clinton de către Congresul Statelor Unite pentru că, susţinându-l pe Elţîn, trădase democraţia, altele periculos de plauzibile, precum cel despre armata care stătea să atace. Toată lumea era conştientă că, evident, armata avea să dea atacul, că treaba avea să se încheie cu o baie de sânge sau cel puţin prin capitulare, dar aceasta din urmă, din cauza adrenalinei, ajunsă la cotă maximă, nu era dorită de nimeni. Cei doi lideri, Ruţkoi, în ţinută militară de campanie, şi Hasbulatov, în cămaşă neagră şi

vestă antiglonţ, începuseră să se refere la posibilitatea unei sinucideri colective. Nimeni nu dormea.

Eduard a ratat evenimentele şi, din acest punct de vedere, nimic nu l-a mai putut împăca. În schimb, nu a lipsit de la uriaşa manifestaţie din 3 octombrie, din faţa Casei Albe, unde mai multe sute de mii de oameni, susţinători ai insurgenţilor, au venit să fluture drapele roşii. Limonov apăruse alături de tânărul Rabko, studentul care, după Dughin şi el, era cel de-al treilea membru al Partidului Naţional-Bolşevic. Se striga: „U-ni-u-nea So-vie-ti-că! U-ni-u-nea So-vieti-că! El-ţîn fascist!“ Dar şi: „Moarte jidanilor! La moarte cu bucile negre!“ („buci negre“17 însemnând popoarele caucaziene), reacţii pe care Eduard le dezaproba în primul rând fiindcă erau nişte tâmpenii, în al doilea, fiindcă exact pe acestea avea să le scoată în faţă mass-media occidentală. Şi provocau soldaţii din trupele OMON. Chiar vor îndrăzni să tragă în poporul rus? Au îndrăznit. Cele dintâi picături de sânge, cei dintâi răniţi. Mulţimea rezistă, mârâie, forţează un baraj. Cei din OMON intră în panică, trag la întâmplare, târăsc manifestanţi în camioane unde îi calcă în picioare. Nişte tineri îl recunosc pe Eduard, îl înconjoară şi îl apără cu trupurile lor. De la un balcon al Casei Albe, Ruţkoi, cu un megafon în mână, se adresează mulţimii. Vor ieşi pentru a merge cu toţii la Kremlin! Pentru a-l aresta pe Elţîn! Pentru a intra în *Ostankino*!

Ostankino, turnul televiziunii, constituia o miză vitală. Dacă insurgenţii preluau controlul informaţiei, totul se putea da peste cap, iar fortul Chabrol18 se putea transforma în căderea Bastiliei. Autobuze şi alte tot felul de maşini au început să se umple cu bărbaţi înarmaţi care urlau: „La *Ostankino*! La *Ostankino*!“ Eduard şi tânărul Rabko s-au urcat şi ei într-unul dintre acele autobuze, traversând un oraş pustiu, fiindcă ceilalţi oameni nu îndrăzneau să iasă din case. Cei câţiva gură-cască, văzând cortegiul, le-au făcut semnul V al victoriei. În autobuz, Eduard i-a dat un interviu unui jurnalist irlandez. Bătălia nu este câştigată încă, a explicat, dar poporul şi-a ridicat capul.

„Vă plac cuvintele *război civil*?“, scria în urmă cu cincisprezece ani în *Jurnalul unui ratat*. „Mie, foarte mult.“

La plecarea de lângă Casa Albă erau câteva sute, pe colina Ostankino au ajuns câteva mii. Numai că abia dacă unul din zece oameni era înarmat, iar escadroanele OMON îi aşteptau hotărâte, deschizând focul încă de la oprirea autobuzelor, după care au şarjat, cu pulanele în vânt. Înaintau, loveau şi trăgeau în acelaşi timp. Un masacru, nu altceva. Eduard, care, spre norocul lui, se găsea cumva într-o laterală a zonei lor de înaintare, s-a aruncat la pământ. Un alt corp s-a prăbuşit peste al lui. Era jurnalistul irlandez care nu s-a mai clintit. Un firişor de sânge i se scurgea din gură. Eduard l-a pipăit, i-a privit ochii înceţoşaţi, i-a luat pulsul. Era mort. Sunt ultima persoană pe care a filmat-o, i-a trecut rapid prin minte. Oare va vedea cândva caseta respectivă?

Pistoalele-mitralieră pârâiau în jurul lui. S-a ridicat, s-a clătinat atins de un glonţ şi şi-a dus mâna la umăr. Tânărul Rabko a reuşit să îl tragă la adăpost, în spatele copacilor din parc. Apoi şi-a rupt cămaşa pentru a pansa rana lui Eduard. Sângera abundent, dar rana nu era adâncă, iar umărul rămăsese întreg. În filme, întotdeauna eroii sunt răniţi la umăr. La doar câteva sute de metri lupta continua, se auzeau păcănitul armelor automate şi urlete. Apoi totul s-a liniştit. A căzut noaptea. Trupele OMON au găsit manifestanţii refugiaţi în parc şi i-au băgat fără menajamente în dube, dar Eduard şi Rabko au scăpat de urmăritori. Întrucât căile de acces erau supravegheate, au rămas întreaga noapte ascunşi în tufişuri, mai să moară de frig, iar Eduard şi-a spus că data viitoare va trebui să ia el frâiele în propriile-i mâini, nu să le lase unor secături de generali cu gura mare, care să-l facă tocmai pe el intelectual…

Când s-a crăpat de ziuă, Rabko şi cu el au riscat ieşirea din parc, au ajuns la o staţie de metrou

şi au aflat că blindatele încercuiseră Casa Albă. Doar cu câteva ceasuri în urmă îşi închipuiseră să aveau victoria la îndemână, acum era limpede că totul se dusese pe copcă. Litaniile ortodoxe şi cântecele patriotice sporiseră înflăcărarea în timpul asaltului. Generalul Ruţkoi, care tot repeta că se va sinucide ca Hitler în buncărul lui, de fapt s-a predat, însă abia după-amiază. Până atunci au murit o sută cincizeci de persoane care şi astăzi ar mai trăi dacă acela nu s-ar fi dovedit atât de fanfaron. Toată ziua a continuat să se tragă şi în faţa Casei Albe, unde se strânseseră câţiva mii de pierde-vară care căscau gura la asaltul OMON ca la un eveniment sportiv, dar şi în interior unde, imediat ce au intrat, soldaţii s-au apucat să-i urmărească pe cei asediaţi pe coridoare, prin birouri, pe la toalete. Când îi prindeau, în cel mai bun caz îi rupeau în bătaie, în cel mai rău, îi împuşcau. Cu toţii se bălăceau în sânge. Printre sutele de morţi şi miile de răniţi contabilizaţi oficial, se numărau insurgenţi, dar şi tot soiul de iluminaţi, de trecători, de bătrâni, de puşti curioşi. Mulţi puşti… Temându-se că ar fi putut urma un val de arestări în mediile naţionaliste, Eduard şi Rabko au hotărât să se ducă undeva la ţară.

Au luat, prin urmare, un tren care să-i ducă la Tver, la trei sute de kilometri de Moscova, unde locuia mama lui Rabko şi unde au rămas închişi în micul apartament al acesteia timp de două săptămâni, uitându-se la televizor. Versiunea oficială a evenimentelor, impusă în perioada crizei politice de către mass-media, începuse să se fisureze. Poate că democraţia fusese salvată, dar nu se mai vorbea despre ea decât între ghilimele. Ceea ce se întâmplase avea ca termen de comparaţie Comuna din Paris, atâta doar că, în varianta rusească, fasciştii jucaseră rolul comunarzilor, iar democraţii, pe al guvernului de la Versailles. Nimeni nu mai ştia cine erau personajele pozitive şi cine cele negative, cine erau progresiştii şi cine reacţionarii. La un moment dat, un jurnalist l-a intervievat pe Andrei Sini-avski, pe care l-am văzut emoţionat până la lacrimi când Nataşa cântase *Fularul albastru* în locuinţa intelectualului emigrant din Fontenay-aux-Roses. Iar Siniavski, disident istoric, democrat până în străfundurile fiinţei sale, om cinstit şi drept, nu a fost departe de a izbucni în lacrimi şi de data aceasta, numai că de furie şi de disperare, zicând:

— Groaznic este, acum, că adevărul am senzaţia că se află de partea celor pe care i-am considerat întotdeauna ca fiind duşmanii mei.

17 „Buci negre“: nume dat în Rusia celor care nu au în vine 100% sânge rusesc, slav, arian. (*N.t.*)

18 Fort Chabrol: expresie desemnând situaţia în care un individ sau un grup de indivizi de obicei înarmaţi, eventual dispunând de ostatici, se retrage într-un imobil care este înconjurat de forţele de ordine, după modelul incidentelor din 1899 când Jean Guérin, directorul săptămânalului *L’Antijuif* şi preşedintele *Ligii antisemite* s-a baricadat cu adepţii săi în imobilul din strada Chabrol nr 51, între 12 august şi 20 septembrie, dată când s-au predat cu toţii forţelor de ordine. (*N.t.*)

6

Duma fiind nu doar dizolvată, ci şi înecată în sânge, evident se impuneau noi alegeri la care Eduard s-a hotărât să se prezinte. Tânărul Rabko, student la drept, l-a ajutat să îşi înregistreze candidatura în districtul Tver. Era uşor, fiindcă anii preşedinţiei Elţîn au fost şi ani de haos, dar şi de libertate, care nu peste multă vreme aveau să fie regretaţi. Oricine putea candida pentru orice, exprimându-şi indiferent care opinie. Dughin le-a promis ajutorul, însă nu şi-a părăsit biroul bine încălzit de la Moscova, în aşa fel încât campania Partidului Naţional-Bolşevic s-a redus la activitatea lui Eduard şi a lui Radko, amândoi bătând în lung şi-n lat regiunea pe tot parcursul lunii decembrie, la volanul unei rable din vremuri imemoriale, înmatriculată în Moldova, împrumutată de către prietenii lor de la un ofiţer şi, după ce acesta nu le-a mai putut-o lăsa, după cum s-a nimerit, cu autobuzul ori cu trenul, în ultimul caz, bineînţeles, la clasa a treia.

Născut într-un mare oraş şi trăind de multă vreme în străinătate, lui Eduard îi părea rău că nu cunoştea mai bine Rusia profundă, ceea ce se cheamă *glubinka*. Descoperea acum, după Rjev, Stariţa, Nemidovo, un şir lung de localităţi uitate de Dumnezeu, devastate de „terapia de şoc“. Dacă râcâiai puţin stratul de nenorocire contemporană, toate erau neschimbate de pe vremea deprimantelor descrieri ale lui Cehov. Cunosc şi eu foarte bine un astfel de loc, Kotelnici, aşa că toate celelalte nume de târguşoare îmi readuc în memorie singurul hotel de acolo, împuţit, fără apă caldă fiindcă gerul spărsese ţevile, peste tot existând aceleaşi restaurante jegoase, mici fabrici abandonate, părculeţe lipsite de vegetaţie, nu şi de bustul lui Lenin, pe unde, din lipsă de bani pentru afişe, Rabko, asemenea unui artist de bâlci, racola trecătorii, invitându-i la întâlnirea cu Eduard. În raion erau de convins 700 000 de electori pe care îi aduna în grupuri de cincisprezece sau douăzeci, în special bătrâni, pensionari amărâţi şi temători care îl ascultau recitându-şi catehismul naţionalismului rusesc, clătinau din cap şi, până la urmă, îl întrebau:

— Bine, bine, dar de ţinut cu cine ţii, cu Elţîn sau cu Jirinovski?

Ofta copleşit. Cu siguranţă, nu cu Elţîn.

— Aţi văzut, la televizor, filmuleţul făcut de partidul lui, condus de scârba aia de Gaidar?

Era o chestie spotul respectiv. Măcar acolo puteai să vezi o familie prosperă, care avea un puşti şi un câine şi locuia într-o căsuţă dintr-un cartier rezidenţial. Ceva ce nu exista nicăieri prin Rusia, ci doar în serialele americane. Părinţii, numai zâmbet, se duceau să îl voteze pe Gaidar. La ieşire, puştiul conchidea, făcând cu ochiul: „Păcat că nu putem vota şi noi. Nu-i aşa, cuţule?“ Propaganda aceea, care se adresa unei clase de mijloc cu totul imaginară, era o insultă pentru 99% dintre ruşi, zicea Eduard. Cei care îl ascultau îl aprobau, lucru care nu îi împiedica să voteze cu

partidul la putere, pentru că în Rusia se votează, atunci când există dreptul de a se vota, numai cu partidul care deţine puterea. Asta e treaba.

Puţinii rebeli erau clienţii lui Jirinovski. Pawel Pawlikowski, realizatorul pe care deja l-am întâlnit la Sarajevo, a făcut un documentar despre campania acestuia, pentru BBC, în care poate fi văzut mereu cu gura mare, promiţând păcăliţilor reformei să legifereze gratuitatea pentru vodcă, să refacă imperiul, să zboare în ajutorul sârbilor, să arunce ploaie de bombe peste Germania, Japonia şi Statele Unite, să redeschidă Gulagul şi să-i trimită acolo pe noii ruşi, vechii dizidenţi şi pe toţi ceilalţi trădători aflaţi în solda CIA-ului. În definitiv, vindea cam acelaşi lucru ca şi Eduard, iar acestuia din urmă îi venea greu să explice cam ce aducea el în plus. Se proclama independent şi nimeni nu pricepea cum mai venea şi chestia asta.

Elţîn şi Gaidar au câştigat alegerile, însă Jirinovski tot a prins un sfert dintre voturi. Dacă Eduard ar fi intrat pe listele lui, ar fi ajuns deputat. Ar fi ajuns, fiindcă Jirinovski îl dorea printre oamenii lui, dar nu asta dorea şi Eduard, din obişnuitul motiv: prefera să fie şeful unui partid de trei persoane, decât vasalul unui individ care aduna milioane. Rezultatul scrutinului a fost atât de limpede, încât nu a mai aşteptat rezultatele oficiale ci, înfuriat şi umilit, a plecat imediat la Paris.

Ar fi vrut să o anunţe pe Nataşa, însă nu răspundea nimeni la telefon. Ajuns devreme acasă, a bătut la uşă şi a aşteptat un minut fiindcă, în felul lui, era băiat binecrescut, apoi a descuiat. A descoperit-o prăbuşită de-a latul patului înconjurat de sticle goale şi de scrumiere pline. Sforăia şi era beată moartă. În casă nu se mai aerisise de zile întregi şi puţea. Şi-a lăsat geanta deoparte şi, fără a face zgomot, s-a apucat de curăţenie. Nataşa a deschis un ochi, s-a ridicat într-un cot şi s-a uitat la el. Apoi, articulând cu greu cuvintele, i-a zis:

— Hai că mă-njuri mai încolo, acuma fute-mă.

S-a dus lângă ea în pat şi i-a băgat-o. Se agăţau unul de altul ca nişte naufragiaţi. După ce au făcut dragoste, Nataşa i-a povestit că nu mai ieşise de trei zile din casă şi şi-o trăsese cu doi necunoscuţi. Dacă ar fi apărut un pic mai devreme, ar fi dat peste ei şi ar fi putut juca o carte împreună. Femeia a izbucnit într-un râs strident. Eduard s-a îmbrăcat fără a spune un cuvânt, şi-a pus lucrurile la loc în geantă fără să se mai schimbe, a închis cu grijă uşa, a luat metroul, apoi RER-ul până la Roissy, unde a cumpărat un bilet de avion pentru Budapesta.

7

De la Budapesta, cu un autocar de noapte aproape gol se putea ajunge la Belgrad. În acel moment, era unica modalitate de a ajunge acolo. De la decretarea embargoului, niciun avion nu mai făcea legătura cu capitala sârbească. Aeroportul se închisese. Supusă oprobriului Europei, ţara se afunda în izolare şi în paranoia. Sârbii raţionali erau consternaţi de nebunia cruciadei în care îi târa Miloşevici şi se străduiau să reziste la presiunea propagandei lui deşănţate, numai că pe aceşti sârbi raţionali Eduard nici nu îi cunoştea şi nici nu îşi dorea să îi cunoască. Ceea ce îşi dorea era războiul. Simţea nevoia de a se arunca, de a se pierde în vâltoarea lui. În respectivul moment al vieţii sale, i se părea unica salvare. Avea şi un plan limpede: avea să îşi lase bagajul la Hotelul *Majestic*, unde coborâse din autocar, şi pe urmă să plece la reprezentanţa Republicii Sârbe Krajina.

Pentru că, într-adevăr, în acelaşi timp cu continuarea conflictului dintre sârbi şi bosniaci, se reaprinsese şi cel dintre sârbi şi croaţi pentru controlul enclavei sârbeşti situate nu departe de Marea Adriatică. De acum existau trei părţi beligerante, fără a-i mai pune la socoteală pe cei care încercau să le despartă, lucrurile întâmplându-se cam ca pe vremea Războiului de Treizeci de Ani în care, în orice clipă, cel mai înverşunat duşman îţi putea ajunge aliat, fiindcă se duşmănea cu celălalt duşman al tău. Diplomaţii şi jurnaliştii îşi smulgeau părul din cap. De data aceasta, Eduard nu ţinea să fie jurnalist, ci soldat. Simplu soldat, da, le-a explicat reprezentanţilor la Belgrad ai Republicii Sârbe Krajina, entitate autoproclamată care, desigur, nu era recunoscută decât de către sârbi. Oficialii se cam miraseră, întrucât voluntarii nu se prea înghesuiseră. I s-a comunicat că era greu de ajuns până acolo, că trebuia să mai aştepte, că va fi anunţat la vreme. Aşa că s-a întors la Hotelul *Majestic*.

Conform descrierii sale, îmi imaginez locul cam ca pe Hotelul *Lutétia* din Paris, în timpul Ocupaţiei. Erau pe acolo un piano-bar, traficanţi de valută, târfe, gangsteri, jurnalişti veroşi şi politicieni care mai de care mai intransigenţi în ale naţionalismului. Mulţi dintre ei partizani, precum Vojislav Seselj, ai soluţiei „de a tăia gâtul croaţilor şi al musulmanilor, dar nu cu un cuţit, ci cu o lingură ruginită“, vor avea parte, peste puţin timp, de morţi violente sau vor fi judecaţi pentru crime de război. Ambianţa îi plăcea lui Eduard. L-a abordat o fată de şaptesprezece ani, foarte drăguţă. Nu era o curvă, ci un fan. Îi citise toate cărţile, toate articolele apărute în presa sârbească şi mama ei la fel. Adulat de cele două admiratoare, Eduard i-a scris dedicaţii mamei şi, cum aceasta închisese înţelegătoare ochii, s-a culcat cu fata. Nu era obişnuit cu amantele prea

tinere, dar a descoperit că, de plăcut, îi plăcea. Se gândea tot mai serios să se sinucidă, iar gândul că poate făcea dragoste pentru ultima oară îl îmbăta. Era într-o continuă erecţie. Şi aşa au trecut trei zile la capătul cărora, servindu-i vodca, barmanul i-a şoptit că Arkan, care aflase de prezenţa lui acolo, îl aştepta. Arkan! Dragul lui prieten Arkan! A luat ascensorul până la ultimul etaj, unde nu aveau acces decât cei primiţi în vizită de comandanţi de pe front. O gorilă l-a percheziţionat şi iată-l în apartamentul lui Arkan care se afla acolo în uniformă kaki şi cu beretă verde, trăgând un chef cu vreo zece dintre zbirii lui.

— Ia zi, Limonov, tot n-ai făcut revoluţia aia pe acolo, prin Rusia?

Luat pe nepregătite, Eduard a îngăimat că încercase oarecum. Doar se aflase printre eroii care apăraseră Casa Albă de tancurile lui Elţîn. Şi fusese rănit când încercaseră să cucerească sediul televiziunii *Ostankino*. Acum voia să se ducă la luptă, în Krajina. Ceea ce, într-adevăr, uşor nu era, i-a confirmat Arkan. Coridorul de acces dinspre Belgrad era constant întrerupt o zi de croaţi, una de musulmani, ca să nu mai vorbim despre UNPROFOR. Însă exista un transport a doua zi.

— Chiar vrei s-ajungi?

— Şi-ncă cum!

Cinci dimineaţa. Un microbuz cu geamurile acoperite de noroi aşteaptă pe esplanada plină de zăpadă din faţa hotelului. Încet-încet, maşina face turul cartierelor mărginaşe, ca un autobuz şcolar, încărcându-se cu indivizi adormiţi, cu mutre de ţărani. La răsărit, ies din Belgrad. Bând cafea din termos şi şliboviţă direct din sticlă, înaintează întreaga zi printre caroserii de camioane, pe nişte drumuri care trec prin sate incendiate. Traversează Herţegovina, platou stâncos, bătut de vânturi, arid, unde au fost turnate multe westernuri *spaghetti* şi pe unde nu cresc, după câte se spune, decât bolovani, şerpi şi *ustaşi*. În teorie, toată lumea ştie care teritoriu este sârbesc, bosniac sau croat. Direct pe teren, lucrurile sunt mai complicate. Liniile frontului taie în două unele sate, de la o porţiune de drum la alta se schimbă alfabetul, limba oficială, sistemul monetar, religia, fanatismul naţional. Fără a fi perfect în temă, e greu de spus care baraje sunt ale miliţiilor sârbeşti, care ale celor croate ori bosniace, însă, ciudat, microbuzul trece prin toate fără a i se face greutăţi. Zic ciudat, întrucât tovarăşii lui Eduard, deghizaţi în ţărani care se duc la târgul de animale, sunt, de fapt, oamenii lui Arkan, care se întorc pe front după o permisie la Belgrad, iar spaţiul pentru bagaje este îndesat cu armament.

După ce parcurg trei sferturi din drum, aparatul de radio anunţă veşti îngrijorătoare: în timpul nopţii avusese loc un soi de lovitură de stat în Republica Sârbă Krajina, iar ministrul Apărării, căruia Arkan i-l recomandase pe Eduard, se spune că a fost dus la închisoare. Peste puţin timp îşi fac apariţia, lipite proaspăt pe trunchiurile copacilor, afişe cu capul lui Arkan pe care se pusese un preţ. Este ca în ţara inventată San Theodoros, din benzile desenate cu Tintin, unde, pe drumul dintre Alcazar şi Tapioca, nu puteai fi niciodată sigur cine pe cine o să împuşte. Ceea ce se întâmpla acum, chestiune pe care Eduard începe să o ghicească, iar viitorul i-o va confirma, este că Miloşevici, descris de către un diplomat american drept „un şef mafiot sătul de traficul de droguri din Bronx, care îşi doreşte să se reconvertească la afacerile cu cazinouri din Miami“, începuse să îşi aranjeze cărţile în vederea unor proxime negocieri. În înţelegere cu Tudjman, cel mai crunt duşman al lui, pregătea abandonarea Krajinei în mâinile croaţilor, la schimb cu teritoriile sârbeşti din Bosnia şi ridicarea embargoului. În noua fază a jocului, un ins gata să meargă până la capăt ca Arkan începea să deranjeze, aşa că era necesar să se scape de el, în consecinţă, îţi puteai zice că duzina de brute scuturate în toate părţile de microbuz avea să ajungă direct într-o capcană de şoareci. Aşa ar fi fost logic, numai că logica Balcanilor e o bizarerie. Există scurtcircuitări, întârzieri în transmiterea informaţiei care fac ca Eduard, lăsat baltă în oraş de către tovarăşii lui de drum, pentru a se descurca de unul singur cu autorităţile locale, nu este neapărat prost primit, ci doar plimbat de la un birou la altul şi, până la urmă, expediat într-o

cazarmă austro-ungară, undeva în câmp.

Acolo i se dă o uniformă imposibil de ştiut a căreia dintre părţile beligerante, într-atât sunt de disparate elementele vestimentare, gradul de căpitan şi o cameră numai pentru el. Gradul se potriveşte cu încăperea: precedentul locatar, tot căpitan, călcase pe o mină, iar următorul avea să fie tot căpitan, fiindcă aşa e mai simplu. În zori, echipamentul este completat cu un kalaşnikov şi un înger păzitor, un ofiţer sârb morocănos şi brutal care, ajuns în vizită la unul dintre subordonaţi, începe să îl înjure şi să îi ameninţe nevasta fiindcă este croată. Eduard e şocat, dar i se spune că trebuie să înţeleagă: anul trecut, întregii familii a ofiţerului îi fusese sucit gâtul de către croaţi. Peste câteva zile, îi vine rândul subordonatului să-i sucească gâtul ofiţerului.

Eduard ajunsese într-o adevărată fundătură a războiului. Nimeni nu mai sosea, nimeni nu mai pleca, nimeni nu mai pricepea cine împotriva cui se bătea. Existau multe pierderi de ambele părţi, iar ţăranii sârbi erau cu atât mai neîncrezători, cu cât se simţeau trădaţi de toată lumea, nu doar de Occident, dar şi de însăşi patria-mamă care se pregătea să îi lase de izbelişte. În fapt, peste un an, Republica Sârbă a Krajinei nu va mai exista şi locuitorii ei vor fi ori morţi, ori în puşcării, ori, cei mai norocoşi, refugiaţi în Serbia.

Eduard a rămas două luni în acea regiune sălbatică, de munte, unde a participat — el o spune, iar eu îl cred — la mai multe operaţiuni de gherilă: raiduri prin sate, ambuscade, acţiuni de hărţuire. Şi-a riscat viaţa. O întrebare pe care mi-am pus-o deseori, scriind această carte, este dacă a ucis vreodată pe cineva. Multă vreme nu am îndrăznit să i-o adresez şi, când în sfârşit m-am hotărât, a ridicat din umeri şi a constatat că asta chiar era o întrebare de civil.

— Am tras adesea. Şi am văzut oameni căzând. Gloanţele mele să-i fi atins? Greu de zis. Războiul e o chestie confuză.

Rareori l-am bănuit că ar minţi, dar în acel caz, da, măcar un pic. Ştiind că scriu o carte despre el pentru publicul francez, aşadar, un public virtuos şi gata oricând să se indigneze, poate că a preferat să nu se laude cu ceea ce trebuie să fie, în opinia lui, o experienţă care cu adevărat te îmbogăţeşte. A omorî un bărbat într-o luptă corp la corp, conform filosofiei sale, cred că este cam ca sodomia: o treabă de încercat măcar o dată în viaţă. În consecinţă, dacă a făcut-o, atunci sunt toate datele că în decursul celor două luni să se fi întâmplat, acolo, în Krajina, în lipsă de martori.

Până la urmă s-a întors la Belgrad, cu maşina unui jurnalist japonez. La fiecare baraj a jurat că nu deţine arme, deşi îşi păstrase pistolul-mitralieră calibrul 7,65, amintire din aventura despre care ştia că avea să fie cea din urmă din şirul balcanic. Pe tot parcursul ei, nu încetase să întoarcă pe toate feţele interpelarea lui Arkan: „Ia zi, Limonov, tot n-ai făcut revoluţia aia pe acolo, prin Rusia?“ Şi a înţeles că, pentru el, vremea luptelor periferice se încheiase. Sosise ceasul să se bată pe adevăratul front, de a se întoarce la Moscova unde ori să învingă, ori să moară.

VIII

Moscova, Altai, 1994–2001

1

Vieţile paralele ale bărbaţilor iluştri — continuare: Eduard şi Soljeniţîn şi-au părăsit ţara în acelaşi timp, în primăvara lui 1974, şi s-au întors în acelaşi timp, peste exact douăzeci de ani. Aceşti douăzeci de ani, Soljeniţîn i-a petrecut dincolo de sârma ghimpată care, pentru a descuraja curioşii, îi înconjura proprietatea din Vermont, ieşind doar pentru a pronunţa diatribe la adresa Occidentului, ceea ce i-a atras neclintita reputaţie de persoană dificilă, şi scriind şaisprezece ore pe zi, trei sute şaizeci şi cinci de zile pe an ciclul romanesc despre originile revoluţiei din 1917, în comparaţie cu care *Război şi pace* nu mai este decât o povestioară psihologică firavă, gen *Adolphe* al lui Benjamin Constant. Nu l-a părăsit niciodată certitudinea că într-o zi, în timpul vieţii lui, avea să se întoarcă acasă şi că atunci, acolo, acasă la el, lucrurile se vor fi schimbat. Şi uite că Uniunea Sovietică nu mai exista, terminase *Roata roşie*, aşadar, sosise ceasul.

Conştient de dimensiunea istorică a evenimentului, nu a vrut să se întoarcă la fel cu indiferent care alt emigrant. Nu. A luat avionul până la Vladivostok şi, de acolo, a ajuns la Moscova cu trenul. Un tren special, o lună de călătorie, cu opriri prin sate, pe unde asculta doleanţele poporului, totul fiind filmat de BBC. Era un Hugo întorcându-se de la Guernesey[19]. Trebuie însă spus că se putea face la fel de bine comparaţia şi cu un Hibernatus[20], întoarcerea grandioasă trezind la Moscova doar indiferenţă sau ironie: ironia eternă, inevitabilă, a mediocrilor în faţa geniului, dar şi a timpurilor noi în faţa anacronismului care devenise Soljeniţîn. Cu cinci ani mai înainte, mulţimile s-ar fi prosternat în faţa lui. *Arhipelagul Gulag* tocmai fusese publicat, pe atunci, şi lumea nu îşi mai revenea din emoţia de a avea dreptul să îl citească. Se întorcea însă într-o lume în care, după câţiva ani de bulimie, literatura nu mai interesa pe nimeni, mai ales literatura scrisă de el. Oamenii se săturaseră de lagărele de concentrare, iar librăriile nu mai vindeau decât *bestseller-uri* internaţionale şi ghiduri din acelea pe care anglo-saxonii le numesc *how-to*: cum să scapi de kilogramele în plus, cum să te îmbogăţeşti, cum să-ţi exploatezi potenţialul. Palavrele de bucătărie, devoţiunea în faţa poeţilor, prestigiul obiecţiilor de conştiinţă, toate acestea luaseră sfârşit. Nostalgicii comunismului, al căror număr Soljeniţîn nici că-l bănuise, îl considerau un criminal, democraţii, un aiatolah, iubitorii de literatură nu vorbeau despre *Roata roşie* decât rânjind (evident, nu o citiseră, nimeni nu o citise) şi, pentru tineri, figura lui se confunda aproape cu a lui Brejnev în cimitirul iconic al Uniunii Sovietice.

Cu cât Soljeniţîn devenea mai mult obiect de persiflare, cu atât înflorea mai tare Eduard. Căpitanii Levitin care-i otrăviseră tinereţea ieşiseră din joc: bărbosul îngropat sub propriile-i predici, Brodsky venerat de universitari şi nemaisemnând decât nişte fleacuri de ode la adresa

Veneţiei. Eduard mai că-l compătimea: Auzi, Veneţia!… Şmecherie de bou bătrân. Gloria celor doi le rămăsese undeva, în urmă. A sa, după cât credea, abia răsărea. La drept vorbind, când îşi încheiase partea franceză a existenţei şi se mutase de-a binelea la Moscova, realizase că este celebru. După publicarea *Marii epoci,* prin grija lui Semionov, îi mai apăruseră şi alte volume, mult mai scandaloase: *Poetul rus preferă negrii vânjoşi, Povestea unui servitor, Jurnalul unui ratat*. Bună alegere. Nici că se mai citise vreodată aşa ceva în Rusia, cărţile i se vindeau în mii de exemplare. Ziarele, impresionate şi ele de propria lor îndrăzneală, făceau tot mai multe reportaje despre el, iar Limonov nu le înşela aşteptările. Locuia împreună cu Nataşa, ilegal, într-un imobil evacuat, încă nereabilitat, fără lumină electrică în zonele comune şi fără balustradă pe scară. Pozau amândoi în costume de piele şi cu ochelari negri, în decorul *destroy* care îi încânta pe fotografi. În Franţa, statutul de star rock ar fi fost extrem de greu compatibil cu acela de agitator ultranaţionalist, dar în Rusia mergea, puteai scrie într-o publicaţie în care se reluau iar şi iar *Protocoalele înţelepţilor Sionului* şi să fii şi idolul tineretului. O altă deosebire faţă de Franţa era că îţi puteai vinde cărţile în tiraje de 200 000 sau 300 000 de exemplare şi să rămâi tot sărac. „Terapia de şoc“ şi debandada distribuţiei îi reduceau la minimum de subzistenţă drepturile de autor, dar nici că-i păsa. Între bani şi glorie, de cea din urmă era interesat şi chiar dacă, atunci când era mai tânăr, visase să le aibă pe amândouă, ştia de acum că nu acela îi era destinul. Ducea o existenţă sobră, spartană, dispreţuind toate formele de confort şi, departe de a se simţi umilit de sărăcia care îl însoţise întreaga viaţă, extrăgea din ea o mândrie aristocratică. Cu toate acestea, exact cu bietele sale drepturi de autor, în lipsa unor alte subvenţii, a scos primul număr al publicaţiei la care visase.

Într-un text absolut megaloman, scris câţiva ani mai târziu, îşi imaginează cum îşi vor reprezenta istoricii viitorului respectivul moment crucial al istoriei Rusiei, înfiinţarea, adică, a gazetei *Limonka* în toamna lui 1994. Toată lumea, zice, îşi va dori să fi luat parte la acea aventură, dar, în realitate, în micul birou al lui Dughin de la *Sovietskaia Rosia* nu se aflau decât „cel mai mare scriitor şi cel mai mare filosof din Rusia celei de-a doua jumătăţi a secolului al XX-lea“, Nataşa care scria articole sub pseudonimul Margot Führer, câţiva punkişti siberieni şi câţiva studenţi ai lui Dughin, care se făceau mangă pălăvrăgind despre ortodoxie, plus credinciosul Rabko, însărcinat cu administraţia. Tipograf au găsit la Tver, oraşul natal al celui din urmă. Eduard s-a dus împreună cu acesta acolo, în antica lor rablă moldovenească, pentru a lua cele cinci mii de exemplare ale primului număr, şi au făcut cum au făcut de le-au şi împrăştiat, adică le-au vândut pe unde au putut, făcând turul gărilor din Moscova, suindu-se prin trenurile care plecau spre marile oraşe din provincie. Nu sperau neapărat să le vândă, ci ca măcar unii să le deschidă, cum ai deschide o sticlă care pluteşte pe mare. Eduard povesteşte despre începuturile publicaţiei *Limonka* şi ale Partidului Naţional-Bolşevic ca despre o exaltantă epopee al cărei act secund a fost amenajarea unui subsol insalubru, unde şi-au găsit adăpost după ce au fost aruncaţi pe uşă afară de la *Sovietskaia Rosia.* Şi-au suflecat mânecile (şi le-au suflecat cei vreo şase fondatori istorici, mai puţin Dughin care, ca de obicei, se mulţumea să îi încurajeze şi să inspecteze lucrările după încheierea lor), au scos munţi de moloz, au pregătit ipsos, au reparat ţevăria. Dar oricâte eforturi au făcut, locul tot plin de umezeală şi de şobolani a rămas, numai că partidul a căpătat astfel un sediu pe care l-au botezat *Buncărul*.

Buncăr, Margot Führer… Ajuns la acest punct, nu sunt deloc sigur că lectorul meu chiar are chef să îi povestesc, ca pe o exaltantă epopee, începuturile unei publicaţii obscure şi a unui partid neofascist. Şi nici eu nu prea cred să am chef de aşa ceva.

Totuşi, lucrurile erau ceva mai complicate.

Îmi pare rău. Nu îmi place propoziţia de mai sus. Nici modul în care s-ar putea folosi de ea

spirite mai subtile. Din păcate, deseori reprezintă chiar adevărul. Cel puţin în cazul de faţă aşa şi este. Lucrurile erau mai complicate.

19 Opunându-se public loviturii de stat prin care Napoleon al III-lea devenea din preşedinte, împărat, în 1851, şi urmărit de poliţia politică a acestuia, Victor Hugo s-a refugiat împreună cu familia, în 1852, mai întâi la Bruxelles, apoi în insulele britanice din Marea Mânecii, Jersey şi Guernesey, în cea din urmă rămânând între 1855 şi 1870, anul căderii celui de-al Doilea Imperiu, revenirea în Franţa fiind comparabilă cu aceea a lui Soljeniţîn în Rusia, în 1994. (*N.t.*)

20 Personajul găsit după zeci de ani în gheţurile din Groenlanda, din filmul cu acelaşi nume al lui Édouard Molinaro. (*N.t.*)

2

Zahar Prilepin se apropie de patruzeci de ani. Locuieşte împreună cu soţia şi copiii la Nijni-Novgorod, unde conduce ediţia locală a ziarului *Novaia Gazeta*, publicaţia independentă în care scria şi Anna Politovskaia. Autor a trei romane, este pe cale de a trece, atât în ţara lui cât şi în străinătate, de la statutul de tânără speranţă la cel de valoare sigură. Primul dintre aceste romane are ca subiect Cecenia, unde a fost ca soldat, cel de-al doilea îndoielile şi rătăcirile de puşti de provincie, care a crezut că îi oferă împotmolitei sale vieţi un sens devenind *nasbol*, adică militant al Partidului Naţional-Bolşevic. Este o carte născută din experienţa autorului şi a prietenilor săi congeneri, întrucât Zahar Prilepin este de mai bine de cincisprezece ani un *nasbol* convins. Şi arată ca atare: voinic, cu craniul ras, cu haine negre, ghete Doc Martens, părând blândeţea întruchipată. Ştiu, trebuie să am grijă, numai că, după câteva ceasuri alături de el sunt gata să jur că Zahar Prilepin este un gagiu formidabil. Cinstit, curajos, tolerant, genul care priveşte viaţa aşa cum se uită şi la tine, drept în ochi adică, şi asta nu în vederea vreunei confruntări, ci pentru a te înţelege şi, pe cât posibil, pentru a ţine la tine. Contrariul brutei fasciste, dar şi al dandy-ului decadent căruia i se pare sexy imageria nazistă ori stalinistă. În cărţile sale, care sunt traduse şi pe care le recomand cu căldură, vorbeşte despre viaţa de zi cu zi din provincia rusească, micile joburi, despre pilelile cu amicii, sânii femeii pe care o iubeşte, dragostea împletită cu îngrijorarea şi plină de farmec pentru propriii copii. Se referă la asprimea vremurilor, dar şi la clipele de graţie pe care ţi le rezervă fiecare zi, dacă ştii să fii atent. Un scriitor excelent, serios şi tandru, pe care l-aş putea compara cu Philippe Djian de la debut, însă un Philippe Djian care a făcut războiul.

Or, iată ce povesteşte Zahar Prilepin.

Avea douăzeci de ani şi se plictisea groaznic în orăşelul lui din regiunea Riazan, când un prieten i-a dat un ziar ciudat, sosit cu trenul de la Moscova. Nici el şi nici prietenul lui nu mai văzuseră aşa ceva. Nimeni în Rusia nu avea habar de *L'Idiot International*, *Actuel*, *Hara-Kiri*, nici de presa *underground* americană, a căror influenţă o revendica Eduard, ca atare aveai de ce rămâne cu gura căscată privind machetarea ţipătoare, desenele scârboase, titlurile provocatoare. Chiar dacă era organ de partid, *Limonka* se referea mai puţin la politică şi mai mult la rock, la literatură şi, mai ales, la modă. Care modă? Moda *fuck you, bullshit*, moda semnului injurios făcut aducând un braţ spre umăr şi sprijinindu-l pe celălalt de încheietura cotului. Punkitudine suverană.

Acum, spune Zahar Prilepin, trebuie să ne închipuim ce înseamnă un oraş rusesc de provincie, viaţa sinistră pe care o trăiesc acolo tinerii, viitorul lor total blocat, disperarea la care ajung în cazul în care au un pic de sensibilitate şi ceva aspiraţii. Dacă un singur număr din *Limonka* ajunge

într-o asemenea localitate şi cade în mâinile unuia dintre acei tineri fără vreo ocupaţie, posomorâţi, tatuaţi, care îşi scarpină chitara şi îşi beau berile la umbra preţioaselor lor postere cu The Cure ori Che Guevara, partida e câştigată. Rapid vor fi zece, douăzeci, întreaga gaşcă neliniştitoare de pierde vară care o freacă prin piaţete, palizi, cu jeanşii lor negri şi rupţi, *usual suspects*, clienţi obişnuiţi ai posturilor de poliţie. Acum dispuneau de o nouă parolă, trecându-şi de la unul la altul *Limonka*. Era jucăria, era chestia care li se adresa chiar lor. În spatele tuturor articolelor se afla tipul ăla, Limonov, căruia Zahar şi prietenii i-au citit febril cărţile şi care a ajuns în acelaşi timp scriitorul lor preferat şi eroul lor din viaţa reală. Ca vârstă le-ar fi putut fi tată, însă nu semăna cu niciunul dintre taţii lor. Nu se temea de nimic, dusese o viaţă aventuroasă, care-i făcea să viseze pe toţi băieţii de douăzeci de ani cărora le spunea, citez: „Eşti tânăr. Nu îţi place să trăieşti în ţara asta de căcat. Nu ai chef să ajungi niciun rusnac ordinar, niciun căcănar care nu se gândeşte decât la bani, nici vreun cekist. Simţi în tine revolta. Eroii tăi sunt Jim Morrisson, Lenin, Mishima, Baader. Ei bine, atunci uite care e situaţia: deja eşti un *nasbol*“.

Ceea ce trebuie înţeles, continuă Zahar Prilepin, este că *Limonka* şi *nasbol*-ii au constituit contracultura din Rusia. Unica. Tot restul nu a fost decât simulacru, racolare, spirit de turmă. Evident, existau în toată povestea şi câteva brute, câţiva indivizi transformaţi de stagiul militar în persoane uşor iritabile sau nişte *skin-heads* cu câinii lor lup, bineînţeles că erai în ton cu moda când făceai salutul hitlerist pentru a-i scoate din pepeni pe *prilicinîi*, pe oamenii serioşi şi la locul lor. Exista, însă, şi tot inventarul orăşelelor Rusiei profunde, creatori de benzi desenate, basişti în căutare de complici în vederea formării unui grup rock, tipi care fac filmuleţe, timizi care scriu pe ascuns poezii, suferind din cauza unor fete prea frumoase, visând să ia gâtul tuturor colegilor şi să se arunce mai apoi în aer ca-n America. Sataniştii din Irkuţk, Hell’s Angels din Viatka, sandiniştii din Magadan. „Prietenii mei“, spune blând Zahar Prilepin şi simţi că poate avea tot succesul din lume, toate premiile literare, poate fi tradus în toate limbile pământului, poate face turnee prin Statele Unite, important pentru el este să rămână fidel prietenilor, bieţi amărâţi ai provinciei ruseşti.

Băieţii respectivi — fiindcă, la început, nu erau decât băieţi — erau săraci. Dacă aveau totuşi ceva de lucru, atunci asta însemna încărcare şi descărcare de baloturi, măturatul curţilor, amestecul mortarului ori paza parcărilor unde garau, umplându-i din cap până-n picioare de zăpadă amestecată cu noroi, maşini 4X4 care costau salariul pe o jumătate de veac al mamelor lor, din care ieşeau zbierând în telefoanele mobile nişte bărbaţi doar puţin mai în vârstă decât ei, evident mai şmecheri şi pe care îi dispreţuiau din tot sufletul. Când s-a prăbuşit comunismul, Zahar şi prietenii lui aveau cincisprezece ani. Copilăria li se desfăşurase în Uniunea Sovietică şi fusese mai bună decât adolescenţa şi începutul maturităţii. Îşi aminteau cu tandreţe şi cu nostalgie vremurile în care lucrurile aveau un rost, în care nu dispuneai de prea mulţi bani, dar nici cine ştie ce nu ai fi avut de cumpărat cu ei, în care casele erau bine întreţinute şi un băieţel îşi putea privi cu admiraţie bunicul fiindcă fusese declarat cel mai bun tractorist de la colhoz. Fuseseră martorii eşecului şi umilirii părinţilor lor, oameni modeşti, dar mândri de ceea ce erau, care alunecaseră în mizerie şi, mai ales, îşi pierduseră mândria. Cred că mai ales acest lucru nu îl suportau.

Peste puţin timp, la Krasnoiarsk, la Ufa şi la Nijni-Novgorod s-a înfiinţat o secţie a Partidului Naţional-Bolşevic. Într-o zi a apărut acolo şi Limonov, însoţit de trei sau patru dintre băieţii lui. Toată gaşca venise la gară să îi întâmpine. Musafirii au dormit când la unul, când la altul, petrecând nopţi întregi stând de vorbă şi, mai ales, ascultând. Eduard se exprima simplu, dar şi metaforic, cu autoritatea celui care ştia că nu va fi întrerupt şi cu o predilecţie pentru cuvintele „magnific“ şi „monstruos“. Totul era fie magnific, fie monstruos, parcă nu ar fi existat nimic între cei doi termeni, iar Zahar, prima dată când l-a văzut, şi-a spus: „Omul ăsta este magnific, capabil

de fapte monstruoase“.

Îi citise întreaga operă, chiar şi versurile din tinereţe, în care se exprimă, crede Zahar, viziunea proaspătă şi primitivă a unui copil. Numai că Limonov nu mai avea nimic dintr-un copil, călătoria îndelungată prin lume îl făcuse să îşi piardă toate iluziile. „Strategia de viaţă, susţinea, trebuie construită pe presupoziţia ostilităţii celuilalt.“ Unica viziune realistă asupra lucrurilor şi cea mai bună protecţie împotriva ostilităţii celuilalt este să fii curajos, vigilent şi gata să ucizi. Era de ajuns să petreci câteva minute în apropierea lui, să simţi energia pe care o emana trupul lui uscăţiv şi musculos, mereu la pândă, pentru a fi convins că dispunea de toate aceste calităţi. În schimb, nu îi puteai citi pe chip nicio urmă de bunătate. Interes pentru cel de lângă el, da, o curiozitate trează necontenit, însă nu bunătate, nu tandreţe, nu completa abandonare celuilalt. Iată de ce Zahar, care îl admira şi nu ar fi cedat pentru nimic în lume locul pe care şi-l câştigase în cercul lui Limonov, nu se simţea deloc în largul lui în prezenţa acestuia, deşi era complet relaxat împreună cu ceilalţi *nasbol*, în care avea o încredere absolută. Băieţii, care adunaseră porecle precum Negativul, Şamanul, Letcon ori Cosmonautul, erau, după părerea lui, cele mai bune fiinţe din univers, pe cât de insolenţi şi de violenţi, pe atât de loiali şi de fideli, gata să îşi dea viaţa pentru a o salva pe aceea a unui camarad, gata să intre în puşcărie pentru ideile pe care le susţineau. O astfel de morală era exact contrariul celei care prevala în jurul lor, în lumea coruptă şi lipsită de repere care îi succedase Uniunii Sovietice a copilăriei lor. Ani de zile după ce i-a cunoscut, Zahar nu i-a mai frecventat decât pe ei. Toţi ceilalţi i se păreau neserioşi şi plicticoşi.

— Am avut noroc, îşi zicea, am întâlnit oameni alături de care ar fi o onoare să mor. Mi-ar fi putut trece întreaga viaţă fără a-i întâlni, dar uite că s-a întâmplat. Şi aşa e bine.

S-a decis să plece până la Moscova care, în definitiv, nu era decât la 400 de kilometri de Nijni-Novgorod. Prima dată a făcut-o într-o totală nepăsare, dar, cum pe parcursul anilor represiunea se înăsprise, *nasbol*-ii din provincie fuseseră sfătuiţi să evite trenurile expres fiindcă, la cumpărarea biletului trebuia prezentat la ghişeu un act de identitate, riscând să fie trecuţi în baza de date a FSB-ului, cum se chema, de acum, KGB-ul. Soluţia o constituiau trenurile personale care, oricâte mici ocoluri ar fi făcut de la un oraş la altul, fracţionând deplasarea, cel puţin îţi permiteau să scapi de controale. Toată treaba lua două zile, pe care ţi le petreceai îmbătându-te şi dormind. Erau trei sau patru băieţi acneici, livizi, cu mâinile înroşite, purtând blugi, scurte de piele şi şepci negre, la care ceilalţi călători se uitau cu silă. Moscova îi speria. Se simţeau nişte amărâţi provinciali. Le era frică să nu fie arestaţi de poliţie în metrou, le era frică de fetele frumoase şi bine îmbrăcate, de care nu ar fi îndrăznit să se apropie, aşa că s-au grăbit să facă drumul de la gară la staţia *Frunzenskaia*, în apropierea căreia se găsea *Buncărul*. Au sunat la uşa blindată, schimbată de mai multe ori fiindcă de tot atâtea ori cei din forţele speciale o tăiaseră cu aparatul de sudură, după care devastaseră localul şi-i luaseră pe sus fără menajamente pe toţi cei de care dăduseră pe-acolo. Cineva le-a deschis, iar ei au coborât treptele care duceau la subsol unde, în sfârşit, au răsuflat uşuraţi. Erau între ai lor.

Zahar descrie *Buncărul* ca pe amestecul dintre un atelier ocupat fără forme legale de către un grup de artişti, o casă de corecţie pentru tineri delincvenţi, un *dojo* al artelor marţiale şi un dormitor improvizat pentru primirea publicului la un festival de rock. În afişele şi în tablourile care acopereau pereţii roşi de umezeală puteau fi văzuţi Stalin, Fantomas, Bruce Lee, Nico, Velvet Underground şi Limonov în uniformă de ofiţer al Armatei Roşii. În subsol existau o masă mare pe care se mânca şi se macheta *Limonka*, nişte boxe pentru concerte şi, pe jos, covoare roase pe care tinerii sosiţi din provincie îşi puteau întinde sacii de dormit, culcându-se la grămadă printre scrumiere pline şi sticle goale, într-un damf înţepător de om şi de câine. Cu timpul, începuseră să apară şi fete care, după cum observase Zahar, erau fie foarte urâte, fie foarte frumoase. Cele mai

multe cultivau stilul punk sau gotic. Printre băieţi predomina raderea ţestei, dar existau şi plete, perciuni, ba chiar şi câteva tunsori impecabile de vânzători de aparatură electrocasnică. Nimeni nu se mira de nimic. Oricine era admis, acceptat aşa cum era, unicul lucru solicitat era să nu îi fie frică nici de lovituri, nici de închisoare.

În fundul sălii largi se aflau două birouri. Cel al lui Dughin era confortabil, dotat cu un radiator electric, împodobit cu rafturi de bibliotecă până în tavan, cu covoare şi chiar cu un samovar, deşi nu îşi făcea apariţia decât, în cel mai bun caz, câteva ceasuri pe zi. Cel al lui Eduard, mult mai spartan, ţinându-i deseori loc de casă. Scriitor celebru, obiect de cult în mediile de fiţe ale Moscovei şi Sankt Petersburgului, cunoştea o groază de artişti şi de alte tot soiul de vedete care, o vreme, frecventaseră *Buncărul* cum altădată, la New York, era frecventată acea *Factory* a lui Andy Warhol. *Nasbol*-ii de rând erau un pic intimidaţi văzând rockeri celebri, cântăreţe, manechine croindu-şi drum printre sacii lor de dormit, printre câinii lup pentru a ajunge la masa cea mare la care prietenul meu, editorul Saşa Ivanov, îşi aminteşte că a petrecut cele mai exaltante seri de acum un deceniu. Puteai întâlni acolo, zice el, oameni de care nu aveai cum da în altă parte: tineri, originali, lipsiţi de cinism, cu ochii strălucind de entuziasm. Era ceva extraordinar de viu.

Fidelii lui Dughin, studenţi fascişti sau preoţi ortodocşi, nu erau tot atât de *glamour*, ba chiar din contră, dar dacă maestrul le era în vervă şi simţea că are publicul interesat, se mai întâmpla ca acest „cel mai mare filosof rus al celei de-a doua jumătăţi a secolului al XX-lea“ să se alăture cercului respectiv şi să îşi vrăjească auditoriul de artişti la modă şi de penibili adolescenţi provinciali cu preafrumoasele poveşti din repertoriul personal: sacrificiul eroic al japonezilor kamikaze, sinuciderea lui Mishima, secta paramilitară budistă creată în Mongolia de către baronul Ungern von Sternberg. Cu barba lui neagră, cu sprâncenele stufoase, cu vocea caldă, redevenea povestitorul inspirat pentru care Eduard făcuse o adevărată pasiune. Numai că, vai, farmecul său atât de convingător în cuvinte se pierdea în scris. Eduard, care se ocupa aproape singur de *Limonka*, nu îndrăznea să îi refuze articolele uscate, abstracte, fastidioase pe care cofondatorul şi gânditorul partidului i le dădea lunar, cu atâta solemnitate, încât ai fi crezut că era vorba despre Sfântul Graal. Dughin părea sincer convins că punerile sale la punct doctrinare erau vârful de lance al publicaţiei, motivul pentru care se repezeau cititorii să o cumpere. Altfel, nu îi plăceau nici tonul, nici aspectul acesteia. Modelul lui preferat era al revistelor cenuşii şi cu tiraj confidenţial la care era abonat, nişte buletine parohiale ale extremei drepte europene.

Cu cât trecea timpul, cu atât între credincioşii celor două birouri se căsca o prăpastie tot mai mare. După cum brahmanii dispreţuiesc muritorii de rând, discipolii lui Dughin dispreţuiau hoarda proletară recrutată de Eduard, prietenă cu rockul şi scandalul, gen cu care glorioasa istorie a fascismului nu prea avea legătură, ba chiar deranja spiritele mai sensibile. Era şi cazul lui Zahar, care detesta orice referire la grupările paramilitare de tipul *Freikorps* şi la brigăzile de asalt, nepreaplăcându-i când Eduard îl numea pe Dughin „doctor Goebbels“, motiv pentru care s-a simţit mai degrabă uşurat când acesta din urmă, după certuri tot mai înveninate, a sfârşit prin a părăsi partidul pentru a înfiinţa un centru de studii geostrategice, astăzi instituţie prosperă, subvenţionată de Kremlin. Gata cu brahmanii. De acum erau doar ei între ei, doar paria. Şi lui Zahar îi plăcea mai mult aşa.

3

În *Sankia*, roman despre *nasbol*-i, Zahar relatează o conversaţie dintre personajul principal şi un fost profesor al acestuia, care ţinea la el şi încerca să îl înţeleagă. Profesorul citise curios câteva numere din *Limonka*. Numele partidului, drapelul, sloganurile l-au deranjat, dar a încercat să le interpreteze drept provocări, ca acelea ale suprarealiştilor francezi, pe care îi venera. Acţiunile militanţilor, care constau în acoperirea vagoanelor de tren cu graffitiuri, în desfăşurarea de bannere pe frontispiciile monumentelor greu de escaladat sau, în timpul manifestărilor oficiale, în aruncarea de roşii în guvernator, i se păreau în egală măsură imature, simpatice şi curajoase. Simpatice, deoarece erau curajoase. În Rusia nu e de glumă cu ordinea publică, iar asemenea ieşiri de liceeni, care, în Europa Occidentală s-ar solda cu ceva amenzi, acolo îi pot costa pe autorii lor pedepse cu închisoarea, pe care le ispăşesc cu mândrie. Cu o seriozitate înfierbântată şi întunecată, eroul lui Zahar (presupun, el însuşi cu zece ani în urmă) vorbeşte despre patrie, despre suferinţele patriei, despre esenţa patriei, iar abia acest discurs îl pune pe gânduri pe profesor. Necazurile sunt pe aproape, îi spune el fostului elev, atunci când ruşilor începe să li se înfierbânte imaginaţia patriotică, atunci când se apucă să vorbească despre măreţia imperiului lor ori despre sfânta lor misie, spunând lucruri precum: „Nu trebuie să încerci să înţelegi Rusia, trebuie să crezi în ea“.

— Ar fi mai bine, continuă profesorul, ca ruşii să fie lăsaţi să ducă, ori măcar să încerce să ducă, o dată cel puţin, o viaţă normală. Pare greu acum, dar va veni şi asta. Deocamdată avem câţiva bogaţi şi mulţi săraci, dar se va dezvolta o clasă de mijloc ce nu va aspira decât la confort, la a fi protejată de convulsiile istoriei, lucru care este tot ce i se poate întâmpla mai bine ţării ăsteia.

Numai că nu, eroului lui Zahar nu i se pare deloc că aşa ceva este tot ce i se poate întâmpla mai bine ţării. Fiindcă vrea mai mult, vrea altceva.

— Cum adică? Mai mult ce? s-a înfierbântat şi profesorul. Mai multă ordine? Mai multă dezordine? Când cineva vă citeşte revista, se străduie, doar-doar o pricepe ceva. Ţipaţi ţinând-o una şi bună: Uniunea Sovietică! Uniunea Sovietică! Chiar asta vreţi? Să dăm înapoi? Să restaurăm comunismul?

Întrebarea nu era retorică: ea se adresa electoratului prezidenţial în 1996. Ar fi prea puţin spus că alegerile respective arătau tare rău şi pentru Elţîn, şi pentru democraţi. Efectul dezastruos al „terapiei de şoc“ şi al celui dintâi val de privatizări aruncase ţara în haos, aşa că majoritatea

populaţiei, pe tonul unei absolute evidenţe, discuta despre ceea ce se întâmplase după 1989 ca despre un cataclism istoric. Elţîn, în care toată lumea îşi pusese atâtea speranţe, părea că nu mai ţine nimic sub control. Închis la Kremlin, fără alţi interlocutori în afara familiei sale şi a responsabilului cu securitatea, un soi de *tonton macoute*21 pe care-l chema Korjakov, îşi trata ceea ce singur numea „ideile negre“, aşadar, o limpede şi profundă depresie, bând peste măsură. Cât de indulgenţi ar fi fost ruşii faţă de alcoolism, tot nu li s-a părut prea distractiv ca preşedintele lor să se îmbete ca un porc de fiecare dată când le reprezenta ţara la întâlniri internaţionale la vârf. Ba chiar li s-a făcut ruşine văzându-l, la Berlin, în timpul sărbătoririi solemne a victoriei din 1945, clătinând din cap la tribuna oficială, apucându-se apoi, tot mai înveselit, să bată ritmul, în sfârşit ridicându-se şi, sub privirile încremenite ale celorlalţi şefi de stat, pretinzând că dirijează personal fanfara militară. Alternanţa dintre căderile depresive şi euforia etilică s-a dovedit un teren propice, nu altfel decât în cazul căpitanului Haddock din benzile desenate cu *Aventurile lui Tintin*, pentru răbufniri războinice, astfel încât, anunţaţi de către venalul Korjakov asupra momentului favorabil din punct de vedere psihologic, şoimilor de la Marele Stat Major nu le-a venit greu să îl convingă pe Elţîn că un mic război purtat cu eficienţă împotriva „bucilor negre“ ar trage covorul de sub picioarele naţionaliştilor, readucându-i popularitatea evaporată.

Asupra motivelor care animau respectivii şoimi, vărul meu, Paul Klebnikov, despre care pot jura că nu era adeptul niciunei teorii a conspiraţiei, susţinea, înainte de a fi asasinat, următoarea teză: Cecenia, independentă din 1991 şi condusă de un fost *aparatcik* sovietic convertit în grabă la islam, era fără urmă de îndoială o zonă liberă pentru criminalitatea organizată, o placă turnantă a traficului de droguri şi de bani falşi, însă Rusia, chiar dacă îi mai scăzuse astfel porţia de prăjitură, continua să profite de pe urma acestei regiuni, aşa că nu exista niciun motiv pentru a grăbi o intervenţie directă. Existau, în schimb, toate motivele pentru a ascunde cumva corupţia masivă de la nivelul înaltului comandament militar. Generalii vânduseră cantităţi enorme de arme, de muniţie şi, mai ales, de blindate pe piaţa neagră, deci, aveau nevoie de un conflict serios pe undeva, pentru ca materialele volatilizate să poată fi considerate ca oficial distruse.

Factor decisiv ori nu, în măsura în care Paul îl considera astfel, fapt este că armata rusă nu s-a zgârcit. Dacă în timpul asedierii Sarajevoului au avut loc 3 500 de detonări pe zi, în 1994, în prima fază a asediului capitalei Groznîi au fost 4 000 pe oră. Oraşul a fost distrus complet, la fel ca Vukovarul. Atâta doar că cecenii, fideli reputaţiei lor de vitejie şi de cruzime, pe care de două secole încoace le-o construieşte literatura rusă, au răspuns prin nemiloase acţiuni de gherilă, apucându-se să prăjească soldaţii ruşi direct în tancurile lor, exportând pe teritoriul rusesc acţiuni teroriste sângeroase, iar cei 40 000 de tineri chemaţi sub arme, printre care şi Zahar Prilepin, cărora li se promisese un atac fulgerător şi victorios, urmat de o triumfătoare întoarcere acasă, s-au trezit împotmoliţi în ceva la fel de groaznic ca Afganistanul pentru părinţii şi pentru fraţii lor mai mari. De când Gorbaciov îşi retrăsese trupele, în 1988, nu trecuseră decât şase ani de pace între două războaie împuţite din care tinerii ruşi se întorseseră, care şi când se mai întorseseră, mutilaţi, umiliţi, cu minţile rătăcite. Elţîn, atât de iubit la început, era acum mai detestat decât predecesorul său, iar alegerile prezidenţiale păreau a cădea atât de prost pentru el, încât se gândea serios la anularea lor. Sau, cum îi tot repeta la saună acel *tonton macoute* de Korjakov: „Democraţia e bună, Boris Nicolaievici, dar fără alegeri e mai sigură“.

De data aceasta, alternativa nu mai era un histrion ca Jirinovski, ci de-a dreptul comuniştii. Cu cinci ani în urmă, Elţîn scosese Partidul Comunist în afara legii. Toată lumea considera definitiv închis experimentul înspăimântător şi grandis, în acelaşi timp, făcut în Uniunea Sovietică asupra fiinţei umane. Or, după abia cinci ani de experiment democratic, toate sondajele concordau şi nu aveai cum să nu recunoşti tulburătoarea evidenţă: oamenii nu mai îndurau mult din democraţia care mergea mână în mână cu economia de piaţă, dar şi cu nedreptatea, şi se pregăteau să voteze

în masă pentru Partidul Comunist.

Liderul acestuia, Ziuganov, nu propunea nici redeschiderea Gulagului, nici reconstruirea Zidului Berlinului. Sub eticheta de „comunist“, acest politician tern şi prudent vindea nu atât dictatura proletariatului, cât lupta împotriva corupţiei, nişică demnitate naţională şi misiunea spirituală a Rusiei ortodoxe în faţa noii ordini mondiale. Zicând că Isus a fost cel dintâi comunist. Şi promiţând că, dacă va fi votat, bogaţii vor fi mai puţin bogaţi şi săracii mai puţin săraci, iar, cel puţin asupra acestei părţi a programului său, nu aveau cum să nu fie cu toţii de acord, fiindcă cine ar fi putut fi partizanul ideii că bătrânii trebuie să moară de foame şi de frig?

Cu toate acestea, gândul că vrea cineva să îi facă mai puţin bogaţi i-a speriat pe oligarhi, cu atât mai mult cu cât tocmai inventaseră şi îi vânduseră lui Elţîn o combinaţie minunată pentru a se putea îmbogăţi încă şi mai mult: „împrumuturi contra acţiuni“. Ideea era simplă: băncile lor împrumutau statul cu bani, deoarece vistieria acestuia se golise, împrumuturile urmând să fie gajate cu piese de mare valoare, încă neprivatizate, ale economiei ruseşti, precum gazele şi petrolul, adevăratele bogăţii ale ţării. Dacă după un an statul nu îşi plătea datoria, respectivii treceau pe la casă şi se serveau după voie. Schimbul ar fi venit după alegerile prezidenţiale, aşadar, pentru oligarhi era vital ca Elţîn să rămână în funcţie, nu să fie schimbat cu un Ziuganov care, pentru a-şi dovedi calităţile, ar fi putut denunţa înţelegerea.

Legenda spune că şi-au dat seama de pericol la întâlnirea la vârf de la Davos, unde s-au adunat toţi super-bogaţii şi ultraputernicii planetei. Întrucât la Davos, în 1995, Ziuganov, pe care îl considerau un politician ridicol, nu numai că avusese îndrăzneala de a-şi face apariţia, dar mai şi strânsese un roi de jurnalişti şi de consilieri ai unor şefi de stat, care cu toţii bâzâiau în jurul lui sorbindu-i opiniile, de altfel moderate, cu necesara deferenţă datorată viitorului stăpân al Rusiei. „Mă, să-mi bag!“, şi-a zis atunci Berezovski, oligarhul emblematic, omul pe care cu toţii îl detestau în acelaşi timp fiindcă era evreu, genial şi lipsit de scrupule. Şi s-a dus să bea un pahar cu George Soros, marele finanţist american care dezvolta în Rusia tot felul de fundaţii şi de programe filantropice.

— S-ar zice, a constatat Soros, că se pregăteşte cineva să vă tragă prăjitura din faţă înainte de a fi încheiat împărţirea ei.

— Aşa se pare, a oftat Berezovski.

— Poate chiar veţi fi trimişi în Siberia, a adăugat suav Soros. În locul vostru, băieţi, aş face ochii mari…

Conversaţia l-a împins la acţiune pe Berezovski care imediat i-a sunat pe telefoanele mobile pe ceilalţi şase cei mai puternici oligarhi ai Rusiei, propunându-le să uite pentru moment certurile (cea mai spectaculoasă fiind cea dintre el şi Vladimir Gusinski, magnatul presei, armatele lor ucigându-se reciproc, în stil mare) şi să îşi unească forţele pentru a ajuta la realegerea bătrânului ţar. Aşa că cei şapte şi-au aruncat în luptă întreaga putere financiară şi mediatică, iar puterea mediatică însemna, de fapt, *întreaga* presă. Toate ziarele, toate posturile de radio şi de televiziune accentuau răspicat acelaşi mesaj: fie Elţîn, fie haosul. Fie Elţîn, fie întoarcerea cu totul în trecut. Şi pentru a nu uita ori idealiza ceea ce a fost comunismul, se difuzau douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru documentare înspăimântătoare despre Gulag, despre foametea organizată de către Stalin în Ucraina, despre masacrul de la Katyn. S-au comandat mari filme cu structură romanescă despre epurări, precum *Soare înşelător* al lui Nikita Mihalkov. Mie îmi place foarte mult acest film, însă îmi pot închipui furia care l-a cuprins pe Limonov, în cazul în care l-a văzut, fiindcă mereu a avut un dinte împotriva regizorului urmaş al unei familii din înalta nomenclatură culturală bolşevică, prieten al disidenţilor, dacă aşa ceva nu îl făcea să îşi rişte cariera ori libertatea, aflat în graţiile tuturor regimurilor politice şi ajuns, logic, cântăreţ oficial al contrarevoluţiei. Filmul readucea în imagini vilele de odinioară, acele *dacha* încălzite de soarele verii, marile familii fericite şi zilele lor liniştite, pe de o parte, pe de alta, perfidul comisar politic

care, în egală măsură din invidie şi din fanatism a făcut ţăndări beatitudinea existenţei. Un film stalinist invers, dar, dacă era vorba despre stilul respectiv, lui Eduard tot filmele staliniste adevărate îi plăceau mai mult. Nu erau atât de fanate ca expresivitate şi aveau autenticitatea lucrurilor pe care le văzuse în propria lui copilărie.

Nasbol-ii de vârsta lui Zahar erau şi ei la fel de scârbiţi de acea desfăşurare propagandistică prin care era negat tot ceea ce învăţaseră să iubească, alungând idealul pentru care părinţii lor se bătuseră umăr la umăr împotriva nazismului. Ce s-ar fi putut face cu acea greaţă, ce formă politică i se putea oferi? *Nasbol*-ilor le-ar fi plăcut să le-o spună şeful lor, numai că, pentru Eduard, Elţîn sau Ziuganov erau unul ciuma şi altul holera, aşa că nu a găsit altceva mai bun de făcut decât să bată palma cu *Blocul stalinist*, un grupuscul încă şi mai marginal decât al lui, apoi să se trezească depăşit, candidat cum era la conducerea absurdei coaliţii, de un anume Victor Djugaşvili care nu era doar strănepotul lui Stalin, ci, cu tot cu mustaţă şi pipă, mai era şi sosia unchiului.

În pragul celui de-al doilea tur de scrutin (între cele două, Elţîn făcuse şi un infarct care a fost ascuns pe cât de bine s-a putut), trebuia totuşi spus *nasbol*-ilor cu cine să voteze, iar Limonov a surprins pe toată lumea dezvoltând teoria conform căreia cu cât societatea se prăbuşea mai tare în haos, cu atât era mai bine pentru Revoluţie. Prin urmare, cu Elţîn. Subtilitatea avea să îi fie reproşată, fiind la originea zvonului conform căruia, sub masca sa provocatoare, nu era decât un agent plătit al Kremlinului, episod din care a tras concluzia că în politică trebuie să te fereşti de paradoxuri. Doar se ştia că masele nu înţeleg nimic, *Mein Kampf* este foarte limpede în legătură cu acest subiect.

De fapt, impresia generală în clipele acelea era că o luase razna şi aşa şi era, o luase razna fiindcă tocmai îl părăsise Nataşa.

Nu ştiu prea mare lucru despre motivele şi împrejurările despărţirii, scrierile lui din perioada respectivă fiind mult mai puţin intime decât cele din tinereţe, totuşi se pare că femeia ar fi reacţionat la fel de radical ca Elena altcândva. Un text cam delirant, scris la cald, aşază finalul celor treisprezece ani de viaţă în comun sub semnul unei interpretări „filosofice şi mistice“ în care se recunoaşte influenţa lui Dughin care încă nu părăsise corabia. Eduard se referă la coincidenţe tulburătoare, la vise premonitorii, la rătăciri halucinante, ba chiar, el, cel atât de prozaic şi de puţin receptiv pentru genul *Maestrul şi Margareta*, la o neconvingătoare întâlnire cu diavolul pe străzile Moscovei. A consultat o clarvăzătoare care i-a spus că, într-o viaţă anterioară, el fusese un cavaler teuton, iar Nataşa, o prostituată pe care o proteja. Interpretare care lui Limonov i se păruse luminoasă. O protejase, da, ca un viteaz cavaler. La fel ca Elenei îi fusese loial, credincios şi la fel ca Elena, ea îl trădase. A încercat să se convingă că nu era demnă de el, să îşi asmută dispreţul împotriva ei, dar nu se putea împiedica, nici măcar mergând până la epuizare pe străzile Moscovei, să îşi repete ca pe o litanie descrierea trupului ei: mâinile mari, dezarticulate parcă, atât erau de suple, sânii albi şi un pic lăsaţi, pizda totdeauna umedă, întotdeauna gata pentru pula lui şi, vai, şi pentru pulile celorlalţi bărbaţi. I-o scula cum nicio altă femeie nu reuşise s-o facă, exceptând-o pe Elena. Se gândea la felul ei de a se masturba, visătoare, fără a lăsa ţigara din mână, goală, sprijinită de chiuveta de la toaleta din garsoniera lor din strada Turenne. Întins pe saltea, o privea prin uşa deschisă. Îşi amintea de ziua când, întorcându-se din campania electorală catastrofală, dăduse de ea beată, întinsă de-a latul patului, şi cum îi spusese, când realizase prezenţa lui în cameră: „Hai că mă-njuri mai încolo, acuma fute-mă!“ Degeaba îi repeta Dughin sentenţios fraza lui Nietzsche, pe care prietenii cultivaţi o scot de fiecare dată la iveală în astfel de împrejurări — „tot ceea ce nu mă ucide mă întăreşte“ —, continua să sufere ca un câine. Şi-ar fi dat şi viaţa numai să se mai scufunde o dată în pântecele acelei sublime cântăreţe ratate, al acelei alcoolice, al acelei nimfomane, al acelei creaturi a abisurilor şi a excesului care, îşi zicea, a avut

norocul incredibil de a fi fost femeia lui Eduard Limonov şi care, acum, are îndrăzneala, încă şi mai incredibilă, de a nu mai vrea să fie.

Perioada de cvasidelir a luat sfârşit imediat după alegerile care, zdravăn trucate, au dus la victoria lui Elţîn. Într-o seară, când Eduard se întorcea singur acasă, pe o stradă pustie, trei indivizi i-au sărit în spate, au dat cu el de pământ şi i-au cărat şuturi în coaste şi în faţă. Nu voiseră să îl omoare, dacă ar fi ţinut neapărat ar fi făcut-o, însă era un avertisment serios, soldat cu opt zile de spitalizare şi aproape cu pierderea unui ochi.

S-a întrebat îndelung de la cine era avertismentul şi la ce se referea. Bănuielile cele mai consistente duceau către generalul Lebed. Fostul paraşutist, erou al războiului din Afganistan, care semăna cu Arnold Schwarzenegger, dar era ceva mai corpolent, vestit pentru cinstea sa aspră, ieşise al treilea la alegerile prezidenţiale. Multă lume din Rusia, dar şi din Occident, îl considera ca pe un fel de De Gaulle siberian. Alain Delon, arătând un neaşteptat interes pentru treburile interne ale Rusiei, i-a promis susţinerea într-un interviu din *Paris Match*. Eduard, în schimb, îl detesta, în primul rând întrucât îi detesta, în general, mai mult decât adversarii fireşti, pe cei care erau de aceeaşi parte a baricadei cu el, dar aveau mai mult succes, or Lebed evident aparţinea categoriei „bărbaţi adevăraţi“, în al doilea rând fiindcă, deşi era general, se ridicase curajos împotriva războiului din Cecenia, neprecupeţindu-şi eforturile pentru a găsi o ieşire onorabilă. *Limonka* dusese o campanie violentă împotriva lui şi, chiar dacă revista nu era decât o fiţuică de cinci mii de exemplare, citită de punkişti din provincie, nu ar fi fost imposibil, una peste alta, ca onestul general sau cineva din anturajul său să îşi fi exprimat iritarea aşa cum se exprimă aceasta în ţara lor, chiar şi în mediile cele mai elevate.

În orice caz, începând din ziua aceea Eduard nu a mai făcut un pas pe stradă fără a fi însoţit de trei *nasbol*-i suficient de voinici pentru a preveni posibilele incidente. Nu era singurul care o făcea: în Rusia extrem de multe persoane au gărzi de corp. Odată, la Moscova, am agăţat o fată care avea şi bodyguard. Îl zăream peste umărul ei, în restaurant, în timp ce-mi exersam talentele: cina şi el, la masa alăturată, cu figura absolut lipsită de expresie. Mai târziu, în noapte, a rămas de pază în spatele uşii. Chestia te cam perturbă, dar până la urmă te obişnuieşti.

21 *Tonton macoute*: Numele sub care erau cunoscuţi membrii miliţiilor VSN — Voluntarii Securităţii Naţionale — ale regimului dictatorial Duvalier, din Haiti, create după modelul „cămăşilor negre“ din Italia fascistă. (*N.t.*)

4

Străinii veniţi să îşi încerce norocul în Rusia, oameni de afaceri, jurnalişti, aventurieri, vorbesc cu nostalgie despre al doilea mandat al lui Elţîn. 1996–2000 au fost anii cei mai *rock'n roll* din viaţa lor. Fiindcă, în anii aceia, Moscova a fost centrul lumii. Nicăieri altundeva nopţile nu erau atât de nebune, fetele, atât de frumoase, notele de plată, atât de piperate. Sigur, pentru cei care aveau de unde le plăti. Vocea acelora care nu aveau nici că se auzea. Nici măcar cu ocazia crahului din 1998, al doilea în numai zece ani, care a evaporat şi ultima brumă din bietele lor economii, tot nu au ieşit în stradă, rămânând stupefiaţi prin cafenelele sordide, hipnotizaţi de televizoarele care nu arătau altceva decât lumea feerică a celor bogaţi, cu vilele lor uriaşe, cu tinere somptuoase care, cu un card Gold şi cu gesturi nepăsătoare, îşi plăteau porţia de sushi care echivala cu salariul pe un an de zile al unei învăţătoare, tineri aroganţi care, înconjuraţi de armate de bodyguarzi cu căştile de emisie-recepţie pe cap, se duceau cu avioanele cu reacţie personale până în Alpi, la Courchevel, unde umpleau jacuzziurile cu şampanie Veuve Clicquot. Hold-up-ul „împrumuturi contra acţiuni" mersese mult mai bine decât se sperase. Astfel, Hodorkovski primise cadou, pentru 168 de milioane de dolari, compania petrolieră *Yukos*, al cărei profit este de *trei miliarde* pe an. Acum, oligarhii aveau absolut totul, averi imense, bazate pe materii prime, nu pe tehnologii, averi care nu generau bogăţie publică, dispărând în reţeaua opacă a *offshore*-urilor din capitala Liechtensteinului, Vaduz, ori din insulele Caiman. Realitatea te putea şoca, dar puteai spune şi cum o făcea mama: „Sigur că sunt nişte gangsteri, dar nu este decât prima generaţie de capitalişti din Rusia. La fel a fost şi în America, la început. Oligarhii evident nu sunt nişte persoane cinstite, dar copiii şi-i educă în cele mai bune colegii din Elveţia pentru a putea da măcar ei dovadă de onestitate. O să vezi. Mai e de aşteptat o generaţie."

Şi politica s-a privatizat. Cartea pe care curajosul meu văr Paul Klebnikov a scris-o ca urmare a anchetei privitoare la Berezovski se intitulează *Naşul de la Kremlin* şi exact despre asta este vorba. Berezovski nu a triumfat cu discreţie, nepierzând nicio ocazie pentru a aminti oricui îl întreba că puterea, în Rusia, el era, că bătrânul ţar îi datorează păstrarea tronului aşa că acum, la schimb, trebuia să-i îndeplinească toate dorinţele. Opoziţia era făcută bucăţi, poporul era catatonic, iar Eduard, turbat, căci nu găsea nimic în care să îşi cheltuie energia care dădea pe afară din el. Nu l-a calmat nicidecum faptul că s-a apucat de fumat. Pe Nataşa a înlocuit-o cu Liza, o fermecătoare punkeriţă longilină, de douăzeci şi doi de ani, care semăna cu Anne Parillaud în *Nikita* şi era înnebunită după el. Numai că nici noua dragoste, nici conducerea publicaţiei

underground, nici literatura nu erau suficiente pentru ideea pe care şi-o făcuse despre propriul lui destin. „Dacă un artist, scria, nu înţelege la timp că trebuie să se consacre unui lucru mai presus de el, precum un partid ori o religie, atunci ceea ce îl aşteaptă nu este decât o soartă jalnică, făcută din beţii, showuri televizate, mici cancanuri, mici rivalităţi şi, pentru a pune punct, un infarct sau un cancer de prostată.“ Religia o păstra pentru mai târziu. Un partid deja avea, nu ştia prea bine ce ar fi putut face cu el, dar tot era ceva, o forţă şi, pentru a o măsura s-a decis să organizeze un congres.

La care au venit toţi membrii. Ei, nu chiar toţi, fiindcă în Rusia erau vreo şapte mii, dar mai multe sute dintre aceştia chiar au debarcat în Moscova, sosind mai de peste tot, ca la un festival rock. Cei mai nerăbdători dintre delegaţi, ajunşi deja de câteva zile, au fost încartiruiţi în *Buncăr*, pentru ceilalţi s-au pus la punct nişte dormitoare într-un cămin muncitoresc. Nu a fost ceva uşor, cum uşor nu a fost nici să se găsească o sală. De fiecare dată când proprietarul vreuneia accepta, se întorcea a doua zi pentru a anunţa că s-a gândit mai bine şi că nu mai era de acord, că între timp apăruse poliţia care îi explicase că nu era o idee bună. Te puteai teme de tot ce putea fi mai rău: alertă de bombă, provocări, interdicţie pur şi simplu. Numai că tot ce putea fi mai rău nu s-a întâmplat, congresul s-a deschis, Eduard a urcat la tribună, sub posterul imens reprezentându-l pe Fantomas, şi de acolo strălucea. De trei ani se chinuiau neobosiţi, el împreună cu o mână de oameni, să ducă exemplarele revistei la gară, de unde plecau către îndepărtate localităţi izolate, şi iată că astăzi se vedea rezultatul: prezenţa de fiinţe adevărate, de fraţi.

Nu erau Siegfriezii la care visa Dughin, ci nişte adolescenţi posomorâţi şi acneici, de provincie, livizi, cu leziuni roşietice pe piele, care pe stradă umblau încolonaţi şi, dacă din întâmplare intrau în vreo cafenea, se apucau să îşi numere ruşinaţi banii uitându-se la gagicile lor grăsane, comandând porţii cât pentru patru persoane. Clienţi amărâţi, *nasbol*-ii îşi arătau colţii, temându-se să nu pară ridicoli şi că alţii i-ar putea lua la mişto. Fără Eduard ar fi fost fie alcoolici, fie delincvenţi. Le oferise însă un sens vieţii, stil, ideal şi pentru toate acestea erau gata să moară pentru el. La rândul lui, Eduard era mândru de ei, mândru că, în prezent, apăruseră şi fete în mijlocul lor, fete care, după cum observase şi Zahar Prilepin, erau ori foarte frumoase, ori foarte urâte, nu exista cale de mijloc aici, dar până şi cele urâte erau bine-venite, iar cea mai frumoasă dintre toate era a lui, lungana de Liza cu craniul ei ras ca-n palmă, care îl privea cu dragoste în timp ce el vorbea, şi vorbea, şi vorbea învăluit de adoraţia lor.

Le-a spus că Rusia este guvernată de bătrâni, de umflaţi, de corupţi şi că viitorul sunt ei. Cunoscutul cuplet. Dar le-a mai spus şi altceva, la care se gândise îndelung: că situaţia politică nu este coaptă. Calitatea unei personalităţi, cum degeaba îi repetase şi cretinului de general Ruţkoi în timpul asediului Casei Albe, era de a şti să sesizezi când e coaptă situaţia or, acum şi acolo, nu era. Coaliţiile stupide cu ortodocşii antisemiţi sau cu strănepoţii lui Stalin mai bine le lăsai baltă. Nu acum vor lua puterea, în Rusia, *nasbol*-ii. Într-o bună zi, da. Nu acum. Cu toate acestea, nu se vor mulţumi doar să citească *Limonka* prin cotloanele lor. Ceva este de făcut. Nu chiar oriunde în ţară, mai degrabă la periferie, în acele teritorii abandonate de trădătorul Gorbaciov. Odată cu ele au fost abandonaţi şi 25 de milioane de ruşi, cadre ale Uniunii Sovietice care, de când Uniunea nu mai există, au încetat şi ele să mai însemne ceva. Duseseră acolo civilizaţia, iar acum sunt asediate de Islam sau, ceea ce nu e cu nimic mai bine, de ideologia democratică. Conduseseră, iar acum sunt continuu jignite, ostracizate, în cel mai bun caz tolerate în ţara care le datora totul şi pe care o irigaseră cu propriul lor sânge, exact cum făcuseră şi sârbii în fosta Iugoslavie. Trădătorul Elţîn nu acceptase să zboare în ajutorul sârbilor, clar nu o va face nici atât în ajutorul celor 900 000 de ruşi din Letonia, al celor 11 milioane de ruşi din Ucraina, al celor 5 milioane de ruşi din Kazahstan. Prin urmare, noua lor luptă va fi de a aţâţa în acele teritorii focare ale insurecţiei, de a favoriza apariţia de republici separatiste. Au, aşadar, două obiective: ţările baltice şi Asia

Centrală. În ţările baltice, partidul este deja bine implantat, având peste o sută de *nasbol*-i la Riga. În privinţa Asiei Centrale, Eduard este în măsură să anunţe că va face el însuşi un turneu de prospectare a terenului. Va pleca peste puţină vreme şi contează, pentru a-l însoţi, pe vreo zece viteji. Orice candidatură, în acest sens, este bine-venită.

S-au şi ridicat o sută de mâini. Aplauze tunătoare, entuziasm general. O nouă frontieră se întrevede în faţa celor mai îndrăzneţi dintre *nasbol*-i. Este un moment istoric: ca atunci când, îşi zice Eduard, Gabriele D'Annunzio a strâns un batalion de eroi pentru a recuceri Fiume22. Din culise, Liza îi trimite sărutări.

Călătoria naţional-bolşevicilor în Kazahstan, Turkmenistan, Tadjikistan şi Uzbekistan a durat două luni. Opt oameni şi-au însoţit şeful, opt tipi în ţinută de paraşutişti pe care o serie de fotografii, reproduse în *Anatomia eroului,* îi arată în faţa unor tancuri, alături de reprezentanţii trupelor ruseşti staţionate în ţările respective. Fotografii care l-au făcut să hohotească de râs pe unul dintre prietenii mei, într-o seară, la un chef.

— Hai, mai lasă-mă! Păi asta nu e decât o gaşcă de poponari care-au plecat acolo ca să şi-o poată trage-n voie.

Am râs şi eu, fiindcă aşa ceva nu-mi trecuse prin minte. Cinstit vorbind, nu cred să fi fost vorba despre asta, dar, cine ştie?…

Cert este că atât Liza, cât şi femeile celorlalţi, în cazul în care aveau, rămăseseră cuminţi acasă. Cu toate acestea, regretul lui Eduard nu părea a fi absenţa femeii, cât a mercenarului francez Bob Denard, pe care îl cunoştea oarecum, întâlnindu-l la un moment dat la Paris, şi pe care se străduise să îl ia cu el în acea aventură. Marele profesionist al puciurilor şi al tot felul de şmecherii prin Africa ar fi fost de mare ajutor în detectarea posibilităţilor de destabilizare. Din păcate, Bob Denard avea alte priorităţi pe agendă. La fel de sigur este şi că, neputând destabiliza cine ştie ce, Eduard a descoperit în schimb nişte ţări pe sufletul lui. S-a îndrăgostit de Asia Centrală şi, la drept vorbind, nu atât de ruşii de acolo, obiectul declarat al grijii sale, cât de uzbeci, kazahi, tadjici şi turkmeni, despre care e gata oricând să depene tot soiul de clişee care, cred eu, sunt tot atâtea adevăruri: popoare mândre, bănuitoare, sărace, ospitaliere, cultivând tradiţia violenţei şi a răzbunării, calităţi care se bucurau de întreaga lui simpatie. Plecat sub semnul lui Gabriele D'Annunzio, s-a întors sub acela al lui Lawrence al Arabiei, văzându-se ca eliberator nu atât al bursucilor de ruşi, cât al uzbecilor şi al kazahilor de la munte, care şi ei, în definitiv, aveau toate motivele să îşi deteste dictatorii locali. Drept care tocmai el care, sub influenţa prietenilor sârbi, era cu totul pornit împotriva Islamului, la întoarcerea din Asia Centrală nu-i mai lăuda decât pe musulmani, întinzându-şi admiraţia până la ceceni cărora le elogia sobrietatea, geniul gherilei şi eleganţa cruzimii. Trebuie să îi recunoaştem un lucru acestui fascist: nu îi sunt dragi şi nici nu i-au fost vreodată alţii decât minoritarii. Slabii împotriva graşilor, săracii împotriva bogaţilor, ticăloşii care îşi asumă propriul destin, fiinţe destul de rare, împotriva virtuoşilor din care se strâng legiuni întregi şi, oricât de aiuritoare ni s-ar părea traiectoria lui Eduard, ea are, de fapt, coerenţa de a se fi plasat dintotdeauna, absolut dintotdeauna, de partea celor dintâi.

22 Fiume: actualmente Rijeka, oraş croat, a avut în ultimii trei sute de ani un statut mai degrabă autonom, în 1920 fiind cucerit de o trupă comandată de scriitorul italian care a şi condus aici, pentru cincisprezece luni, ceea ce singur a proclamat ca fiind statul independent Regenţa Italiană de Carnaro. (*N.t.*)

5

Al doilea mandat al lui Elţîn apropiindu-se de final, oligarhii căutau un succesor la fel de înţelegător, şi atunci, celui mai abil dintre ei, Berezovski, i-a venit o idee: Vladimir Putin, un cekist absolut necunoscut publicului larg. Fost ofiţer de informaţii în Germania de Est, după căderea Zidului Berlinului fusese nevoit să se învârtă o vreme în gol, după care îşi reiterase parcursul profesional în FSB pe care îl conducea fără cine ştie ce strălucire de un an de zile. În diferitele funcţii în care fusese numit, dăduse dovadă de loialitate faţă de superiori, or tocmai această preţioasă calitate le-a vândut-o Berezovski prietenilor săi: „Nu e vreun vultur, aşa că o să ne mănânce din palmă“. Mandatat de gaşcă, Berezovski a luat avionul personal şi a aterizat pe aerodromul din Biarritz, unde Putin îşi petrecea concediul împreună cu soţia şi copiii, într-un hotel de categorie mijlocie. Când oligarhul i-a propus funcţia, i-a răspuns cu modestie că nu era sigur că are alura necesară.

— Ei, haideţi, Vladimir Vladimirovici, dacă vrei, poţi. Nu vă faceţi griji, oricum: veţi avea permanent ajutorul nostru.

Să o luăm un pic înaintea evenimentelor: Berezovski, atât de mândru de machiavelismul de care dădea dovadă, tocmai mizase pe cea mai proastă carte din întreaga lui carieră. Ca într-un film de Mankiewicz, ofiţerul şters şi servil se va dovedi o implacabilă maşină de război, trăgându-le scaunul de sub ei, unul după altul, tuturor celor care îl făcuseră rege. La trei ani după întrevederea de la Biarritz, Berezovski şi Gusinski au fost siliţi să se exileze. Hodorkovski, singurul care a încercat să se îndrepte, să găsească o acoperire morală imperiului său petrolier, a fost arestat şi, după un proces scandalos, a fost expediat ca în vremurile bune de demult, în Siberia, unde încă mai zace, la ora la care scriu aceste rânduri. Ceilalţi s-au dat la fund, înţelegând cine este şeful.

Până atunci, virginalul şi modestul Vladimir Vladimirovici a fost prezentat poporului de către Elţîn care, cu şase luni înaintea alegerilor prezidenţiale, l-a desemnat ca urmaş la tron. Câştigarea acestora nu părea decât o simplă formalitate, dar, pentru a fi siguri că noul venit le va aborda îmbrăcat în mantia salvatorului patriei, nimic nu ar fi dat mai bine decât un mic război, iar pretextul acestuia, dus şi acum tot în Cecenia, a fost seria de atentate cu bombă care, în toamna lui 1999, a făcut peste trei sute de morţi în rândul civililor, în clădirile de la marginea Moscovei. Circulă o teză conform căreia acele atentate, imputate fără nicio dovadă teroriştilor ceceni, au fost, în realitate, comise de FSB. Ipoteza a fost formulată de către generalul Lebed, jurnalistul Artiom Borovyk, fostul ofiţer de securitate Alexandr Litvinenko şi de către vărul meu, Paul

Klebnikov. Toţi patru au murit în mod violent: Lebed şi Borovyk în accidente suspecte, Litvinenko otrăvit cu poloniu, Paul împuşcat cu un kalaşnikov. În egală măsură paranoică şi credibilă, ipoteza privitoare la atentatele din 1999 rămâne suficient de răspândită în mijlocul populaţiei ruseşti, cel mai ciudat lucru fiind că posibilul scenariu nu a dezamăgit electoratul peste măsură, dovadă că acesta l-a votat iar şi iar pe Putin, chiar crezându-l vinovat sau, cel puţin, în stare de o asemenea crimă.

În orice caz, la câteva luni după plasarea sa pe orbită, Putin nu mai era nici virginal, nici modest. Proclamându-şi intenţia de a „nimici teroriştii şi pe closet de-ar fi“, a dat tonul mandatului tot atât de sclipitor cum avea să o facă şi Nicolas Sarkozy prin deja celebra: „Car-te d-aici, băi, cretinule!“ Formula a devenit imediat, printre *nasbol-i*, un banc ritualic: „Îmi dai o dată vodca sau te nimicesc şi pe closet de-ai fi?!“ Ca şi Berezovski, Limonov şi ai lui nu se îndoiau de soarta care îi aştepta.

Lucrurile au evoluat repede, foarte repede. Chiar înainte de alegerile prezidenţiale, ministrul Justiţiei a emis o lege prin care se interziceau extremismul şi fascismul, pe care însă se ferea să le definească, făcând cunoscut Partidului Naţional-Bolşevic că actul legislativ îl privea în mod direct. Eduard a cerut o audienţă direct ministrului, a obţinut-o, şi-a pus costum şi cravată şi şi-a pledat cauza. El, extremist? El, fascist? Niciodată! Ministrul l-a ascultat, i-a declarat stima pentru talentul de care da dovadă, părea foarte deschis. Trei luni mai târziu însă, imediat ce a trecut data-limită pentru acordarea licenţelor de funcţionare a partidelor, cuţitul ghilotinei a căzut: răspunsul era nu. Nu, Partidul Naţional-Bolşevic nu mai avea dreptul să existe. Siderat, Eduard a solicitat iarăşi audienţă şi, spre marea lui surpriză, a obţinut-o din nou, şi-a pus iarăşi costumul şi cravata şi n-a mai mers pe ocolite. Există în Rusia, i-a explicat el ministrului, o sută treizeci de partide recunoscute şi înregistrate legal, printre care multe partide-fantomă, fără aderenţi. Nu e cazul partidului lui, care are şapte mii de membri. Treburile erau simple: dacă funcţionarea nu îi era autorizată, Partidul Naţional-Bolşevic avea să fie constrâns să se organizeze în clandestinitate, iar el, Limonov, nu va mai putea face nimic dacă tinerii îngrijoraţi de soarta ţării lor vor fi împinşi către extremism şi terorism. Ministrul a ridicat din umeri:

— Înţeleg că vreţi să îmi spuneţi că dacă partidul dumneavoastră nu va fi autorizat, vă veţi apuca să puneţi bombe?

— Vreau să vă spun, i-a răspuns Eduard, că dacă ne veţi bara calea legală, vom opta pentru alta.

Peste puţină vreme a fost convocat la Lubianka de către un ofiţer care l-a anunţat direct că a fost însărcinat să se ocupe de el şi de partidul lui. Ofiţerul nu s-a dat prieten al literaturii, dar nici antipatic nu era, ceea ce i-a confirmat lui Eduard ideea că cekiştii făceau mai multe parale decât funcţionarii civili.

— Grenada asta ce este? l-a întrebat arătându-i logoul revistei *Limonka*. Incitare la crimă?

Eduard i-a răspuns că modelul era produs de uzinele de armament ruseşti şi că a îi reproduce imaginea, după câte ştia, nu era interzis de vreo lege. Ofiţerul a izbucnit într-un râs binevoitor, i-a dat numărul lui de mobil şi l-a invitat să îl sune în cazul în care ar fi observat printre tinerii din jurul lui elemente atrase de terorism.

— Aşa voi face, a confirmat politicos Eduard.

În privinţa terorismului, se pare că în întreaga lui istorie legală şi ilegală, Partidul Naţional-Bolşevic nu s-a ilustrat niciodată decât prin acţiuni paşnice. Au susţinut asta nu doar *nasbol*-ii şi Eduard, ci şi reprezentanţi ai puterii care i-au urmărit şi i-au arestat pentru delicte lipsite de gravitate precum acelea că au strigat „Stalin! Beria! Gulag!“ la mitingul fostului premier Gaidar,

că i-au aruncat în obraz lui Gorbaciov un buchet de flori — fără spini, precizează Limonov — sau că au distribuit un fluturaş intitulat „Prietenul nostru, călăul“ la ieşirea de la proiecţia oficială a filmului lui Nikita Mihalkov, *Bărbierul din Siberia*. Călăul astfel pus în cauză era preşedintele Kazahstanului, Nursultan Nazarbaiev, mecena al filmului, iar fluturaşul care denunţa soarta deloc de invidiat a opozanţilor şefului de stat ţinea mai degrabă de o acţiune umanitară, decât de una fascistă, atâta doar că organizaţiile umanitare au rămas într-o prudentă espectativă pentru a nu lovi într-o personalitate atât de puternică şi care atrăgea consensul precum Mihalkov, ajuns pentru cinematografia rusă ceea ce era Putin pentru puterea politică: *haziain*, altfel spus *the boss*. Replica nu s-a lăsat aşteptată: un cocktail Molotov a explodat în *Buncăr*, soldaţii OMON au şi debarcat, au curăţat locul, au bătut şi au arestat *nasbol*-ii prezenţi, toate acestea, Limonov este mai mult decât sigur, făcându-se la cererea lui Mihalkov. La o altă proiecţie a filmului, doi *nasbol*-i, ca măsură de represalii, i-au aruncat cineastului în cap cu ouă stricate, motiv pentru care au fost imediat arestaţi, alegându-se fiecare cu câte şase luni de puşcărie.

Şase luni pare totuşi mult doar pentru nişte ouă stricate. Puţin însă, faţă de pedepsele pronunţate în ţările baltice pe care, să ne amintim, Eduard le desemnase drept teren prioritar pentru acţiune. Operaţiunea letonă este un asemenea nod de paradoxuri postcomuniste, încât cred că merită să fie povestită. Totul a început în momentul în care justiţia Letoniei, fost satelit al URSS devenit stat independent şi democratic, a condamnat şi băgat în închisoare un bătrân partizan sovietic, erou al marelui război pentru eliberarea patriei, care, până la căderea Zidului Berlinului, continuase prin a fi un cekist vestit pentru ferocitatea de care dădea dovadă. Văzut dinspre Franţa şi, să zicem, prin instrumente de presă precum *Le Monde* sau *Libération*, evenimentul nu era decât o sfântă terapie istorică: societatea exercita o obligaţie faţă de propria memorie, cerând socoteală călăilor. Văzut dinspre *nasbol*-i, era o abjecţie, o insultă la adresa celor douăzeci de milioane de morţi în cel de-al Doilea Război Mondial şi a milioanelor de oameni care au crezut în comunism. Pentru aceşti tineri romantici, bătrânul crocodil al KGB-ului devenise un erou, un martir, aşa că s-au decis să îşi manifeste susţinerea, trei dintre ei pătrunzând în catedrala Sfântului Petru din Riga, unde au aruncat o grenadă falsă pentru a împrăştia turiştii, după care s-au baricadat în clopotniţă, de unde au răspândit o ploaie de fluturaşi. Făcând gestul, ştiau foarte bine ce îi aştepta: batalioane de caralii cu megafoane, care încercau să îi convingă să se predea, negocieri, solicitări care nu aveau nicio şansă să fie îndeplinite (să fie eliberat fostul cekist, Letonia să renunţe la intrarea în NATO), altele mai realiste (ambasadorul Rusiei să fie prezent când se vor preda). Şi până la urmă s-au predat, ambasadorul Rusiei a fost prezent, dar nu a făcut nimic pentru a-i apăra, au fost trataţi cu brutalitate, de parcă ar fi deschis focul în plină mulţime, şi au fost judecaţi nu pentru huliganism, ci, pur şi simplu, pentru terorism, fiind condamnaţi, cu binecuvântarea autorităţilor ruseşti, la cincisprezece ani de închisoare.

Aţi citit bine: cincisprezece ani! Ceea ce face ca acest caz să fie încă şi mai încurcat e faptul că puterea de la Kremlin, contra căreia se ridicau *nasbol*-ii, nu mai tolera nici ea afronturile aduse gloriosului trecut. Practic, Putin avea să declare război estonilor în clipa în care aceştia au dorit să scape de un monument care preamărea Armata Roşie. În fond, şi el, şi *nasbol*-ii erau de acord asupra acestui subiect, dar cei din urmă, bineînţeles că mai degrabă s-ar fi sinucis decât să recunoască. În schimb, când venea vorba despre „lupta împotriva terorismului“, oricât de benigne i-ar fi fost manifestările, cekiştii ruşi lucrau mână în mână cu serviciile secrete letone, vânându-i fără cea mai mică mustrare de conştiinţă pe romanticii apărători ai foştilor lor colegi persecutaţi acum.

Îmi dau seama că totul este foarte complicat, or, tocmai pentru a descâlci acest ghem de complicaţii am scris cartea de faţă. Eduard, pe care Dumnezeu ştie că nu îl deranja sub nicio

formă să plutească pe ape tulburi, începuse şi el să se cam sature, visând la aer curat şi la spaţii mai largi. Moscova era sinistră, aşa că şi-a zis că mai bine s-ar duce undeva, în Asia Centrală, venindu-i cheful să combine o nouă călătorie pentru studierea posibilităţilor de destabilizare a Kazahstanului cu un stagiu de supravieţuire, gen *Rambo*, în Munţii Altai. Cam aşa vedea o vacanţă omul acesta care nu îşi lua niciodată vacanţă, ceea ce m-a dus cu gândul la fotografiile lui Stalin, din Abhazia: nu poate fi văzut decât în cizme şi bluză militară din pânză groasă, înconjurat de nişte mustăcioşi îmbrăcaţi la fel şi care, dacă le-o fi plăcut să se mai întindă pe un şezlong ori să facă o baie în mare, o ascundeau foarte bine.

Să aruncăm o privire pe hartă: republica Altai, care se învecinează cu Kazahstanul (şi e de cinci ori mai întinsă decât Franţa), este locul cel mai continental de pe lume, la egală şi considerabilă distanţă de oceanele Atlantic, Pacific, Indian şi Arctic. Ca şi Mongolia, ţara în care baronul Ungern von Sternberg şi-a înfiinţat ordinul de legionari budişti, este o regiune vestită pentru peisajele care te lasă cu respiraţia tăiată — platouri înalte, iarbă cu firul lung, culcată de vânt — şi pentru densitatea redusă a populaţiei. Spaţiu cât vezi cu ochii, cer şi nimeni sub bolta lui. În acest univers al elementelor, abstract aproape, s-a aventurat Eduard la sfârşitul verii anului 2000, înghesuit alături de patru dintre oamenii săi într-un jeep care se hurducăia pe drumurile desfundate. Ghidul, un ins tăcut şi inexpresiv pe nume Zolotarev, reperase în munţii de la sud ceva care părea să corespundă cu ceea ce căutau: un loc departe de oameni care, situat într-o zonă greu accesibilă, fără vecini prin apropiere, putea servi drept câmp de instrucţie, acesta fiind unul dintre miturile care circulau în sânul partidului. Mulţi dintre *nasbol*-i credeau cu tărie că Eduard înfiinţase deja mai multe, ultrasecrete, după modelul celor djihadiste din Pakistan, iar el lăsase să plutească îndoiala asupra subiectului, deşi nici vorbă să fi fost adevărat: deocamdată nu exista niciunul.

La capătul drumului, la zece kilometri de cel mai apropiat cătun, kilometri pentru parcurgerea cărora avuseseră nevoie de un ceas, călătorii descoperiseră o colibă de lemn, cu acoperişul pe jumătate prăbuşit, cu ferestrele acoperite cu folie. Înăuntru, două încăperi, patru paturi şi o sobă care părea a putea fi folosită. Şi-au scos calabalâcul, sacii de dormit, proviziile alimentare şi s-au instalat. Seara au mâncat pe iarbă, sub cerul liber. Povestea fermecată începuse.

Lirismul panteist nu este punctul meu forte. Deşi îmi plac peisajele alpine, nu mi se pare prea la îndemână să descriu focurile de tabără, torentele, miile de soiuri de ierburi, de ciuperci, de urme de animale sălbatice, aşa că trec rapid peste această parte a robinsonadei care a durat, pentru Eduard, trei săptămâni în decursul cărora băieţii s-au dedicat, dincolo de vânat şi de cules, exerciţiilor de tir şi de *clos-combat*. Nu i-a deranjat nimeni. Copil al betonului, Eduard descoperea o lume nouă pentru el, iar ghidul Zolotarev, aflat în elementul lui, se dovedea un personaj fascinant. În oraş, i se păruse un bătrân hipiot de provincie, cu laţe slinoase şi cu bandană, neieşind din mutism decât pentru a mormăi nişte vagi măgării *new age* în care reveneau cu regularitate cuvinte precum „energie“ şi „karma“. În cea dintâi dimineaţă, ieşind din colibă, Eduard l-a găsit meditând în poziţia lotus, cu faţa spre soarele ce răsărea, ceea ce, la început, l-a făcut să zâmbească, dar nu i-au trebuit nici trei zile pentru a simţi realmente undele potolite şi pozitive care emanau dinspre acel om de treabă. Zolotarev l-a dus la pescuit în torente, l-a învăţat să scoată icrele din peşti, să-i prăjească, să găsească ierburile şi fructele cu care să-l gătească. Cunoştea natura ca nimeni altcineva, ba era mai mult decât cunoaştere, făcea parte din natură, doar în sânul ei găsindu-şi locul. Eduard era aproape intimidat, simţindu-se în faţa lui Zolotarev ca acel călător mult prea civilizat alături de vânătorul mongol Dersu Ozala din filmul cu acelaşi nume al lui Kurosawa, pe care îl văzuse şi la care ţinuse atât de mult cândva. Bărbatul de aici era scund ca mai toţi vânătorii, cu ochi migdalaţi, cuvintele ieşindu-i greu de pe buze. Puterea şi maliţia care îl caracterizau scăpau la prima vedere, dar, odată sesizate, numai pe ele le mai vedeai,

înţelegând că era să treci pe lângă o persoană extraordinară. În felul lui, era şi el un maestru.

Lipită de colibă se afla o *banya*, una dintre acele saune rudimentare care peste tot la ţară, în Rusia, folosesc drept sală de baie. Între patru pereţi ridicaţi din trunchiuri de brad şi călăfătuiţi cu muşchi, asuzi în aburii degajaţi de un cămin cu jăratic şi bolovani încinşi peste care se aruncă, din când în când, câte un polonic cu apă rece. În mod obişnuit, lui Eduard nu-i prea plăcea *banya*. Putea rezista multă vreme la abur fiindcă avea inima zdravănă şi nu se speria la gândul că va ieşi şi se va rostogoli prin zăpadă gol puşcă, între două reprize de asudat din toţi porii, dar ideea de a sta jos, degeaba, îl făcea să se plictisească rapid, având senzaţia că pierde timpul. Pentru Zolotarev, din contră, *banya* era aproape un ritual religios la care a reuşit încercarea de a-l converti şi pe lipsitul de răbdare Limonov. Seara, după lungi escapade prin munţi, îmbătaţi de oboseală şi de vânt, petreceau un ceas ori două bând vodcă în norul de vapori, lăsându-şi muşchii să se destindă, tăcând liniştiţi şi siguri pe ei, iar când Zolotarev, la intervale interminabile, pronunţa ca un oracol câte o propoziţie sibilinică a lui Lao-tse, autorul lui preferat, lui Eduard nu i se mai părea deloc ridicol şi se arăta de acord. „Cel care ştie nu spune, cel care spune nu ştie.“ Bătrânul hippy spunea puţine, dar ştia, era într-un contact armonios cu ceva mult mai important decât el, ceva cu care, alături de el, şi Eduard se simţea legat. Era calm. Se simţea bine.

La începutul lui septembrie s-a lăsat frigul. În zori, dinspre văi se ridica o ceaţă îngheţată. Au tăiat şi au făcut provizii de lemne pentru iarnă. Ideea fusese, încă de la plecare, ca trei dintre ei să facă experienţa iernii, rupţi de lume, imediat ce zăpada avea să facă drumul impracticabil. Urma să fie o experienţă dură, dar exaltantă, îşi zicea Eduard. Îi invidia şi ar fi rămas cu drag alături de ei fiindcă, la Moscova, tot nu mai avea niciun partid de care să aibă grijă. Plănuiseră să se întoarcă să îi ia pe cei trei în aprilie, când se va mai dezgheţa. Au verificat dacă au destule provizii indispensabile, din cele care nu se găsesc în natură: zahăr, lumânări, cuie… Într-unul dintre romanele lui Jules Verne, pentru asta era nevoie de o listă de trei pagini, pe care şi eroul meu şi eu, când eram mici, o citeam cu inima bătându-ne cu putere. S-au îmbrăţişat bărbăteşte, Eduard şi ceilalţi doi plecând înapoi la Barnaul, capitala Republicii Altai, unde locuia Zolotarev de care s-au despărţit emoţio-naţi. Eduard i-a mărturisit vânătorului că, la prima lor întâlnire, nu-i făcuse cine ştie ce impresie, dar că după ce l-a cunoscut mai bine, poate spune că se mândreşte că este prietenul lui. Chipul lui Zolotarev a rămas ca de lemn, iar ochii migdalaţi nici nu i-au clipit.

— M-am uitat bine la tine, i-a răspuns lui Eduard. Ai suflet. Nu fac politică, dar băieţii tăi îmi plac şi ei.

— Dacă vrei, îţi pot aduce un carnet de membru de partid când o să mă întorc. Chiar mi-ar face plăcere.

6

Întreaga iarnă, din octombrie până în aprilie, Eduard nu a mai visat decât la Altai. Anotimpul fusese groaznic la Moscova. În *Buncăr* atmosfera era ca de plumb din cauza condamnării comandoului din Letonia. O mână de *nasbol*-i moscoviţi, adevăraţi kamikaze ţinând cont de riscuri, ţinuse să plece la Riga, dar băieţii fuseseră arestaţi în gară, bineînţeles pentru deţinere de droguri, ţinuse să precizeze poliţia, ajungând şi ei la închisoare. Părinţii lor au considerat că dacă lucrurile luaseră o întorsătură proastă, totul fusese din vina lui Eduard, drept care au apărut în *Buncăr*, l-au înjurat şi l-au ameninţat că îl vor da în judecată. Unul dintre *nasbol*-ii de la începuturi, unul dintre cei opt care participaseră la marea călătorie din Asia Centrală, fusese bătut înfiorător undeva, în împrejurimile Moscovei. Ancheta stabilise că fusese vorba despre un scandal între beţivi şi poate că aşa şi fusese, dar poate că nu… Taras Rabko, credinciosul credincioşilor, al treilea membru istoric al partidului, a venit într-o zi după Eduard pentru a-l anunţa, în lacrimi, că va pleca. Rezistase cât de mult fusese posibil, însă familia, cariera de magistrat… Nu se mai putea. Este soarta fatală a partidelor formate din tineri: când încep să facă ceva în viaţă, pleacă. Liza, cea care semăna cu Anne Parillaud în *Nikita*, l-a părăsit şi ea pe Eduard pentru a se mărita şi a face copii cu un informatician de vârsta ei. A înlocuit-o cu o Nastia încă şi mai tânără. De fapt, era minoră, chestie care, pe de o parte, îl flata, pe de alta, era un motiv suplimentar de a-şi alimenta paranoia.

Nastia a fugit de acasă pentru a veni să locuiască împreună. Într-o seară, când s-au întors târziu acasă, au văzut din stradă lumină la fereastră. Au urcat în grabă scările, sărind mai multe trepte o dată şi, când au deschis uşa, lumina era stinsă. Totul părea în ordine, ceea ce era încă şi mai neliniştitor. Eduard se temea nu atât de hoţii care ar fi putut lua ceva cu ei, cât de musafirii care ar fi putut lăsa ceva. Au scotocit peste tot, apartamentul fiind atât de mic, încât dacă cineva ar fi ascuns arme, ar fi dat de ele, în schimb un gram de heroină este şi el de mici dimensiuni… Pentru a se şti acoperit, Eduard a decis să îl anunţe pe ofiţerul de la FSB, cel care îi dăduse numărul telefonului său mobil. Ofiţerul nu a stabilit întâlnirea la biroul de la Lubianka, unde totuşi Limonov ajunsese de două ori, ci pe peronul unei staţii de metrou, ca între conspiratori. După cum am mai spus, lui Eduard omul nu i se părea detestabil, aşa că i-a vorbit deschis: vizita nocturnă de la el de acasă, telefoanele anonime, senzaţia că există un cerc care e pe cale de a se strânge în jurul lui. Ofiţerul a clătinat din cap îngrijorat, de parcă ar fi fost la curent cu cele ce se întâmplau, însă nu ar fi depins de el, ci de un alt serviciu cu care nu s-ar fi aflat în termeni prea buni.

— Cinstit vorbind, a riscat Eduard, ce părere aveţi despre povestea de la Riga? Consideraţi că

este normal ca Rusia să îşi lase baltă conaţionalii?

Ofiţerul a oftat:

— Suntem de acord în această privinţă, numai că nici eu şi nici dumneavoastră nu suntem cei chemaţi să decidă. Este o problemă a statului.

— Adevărul este, a continuat Eduard, că facem noi treaba pe care ar trebui să o faceţi dumneavoastră. În loc să ne persecutaţi, mai bine v-aţi folosi de noi. Şi ne-aţi lăsa să ducem la bun sfârşit ceea ce nu aveţi voie să faceţi.

O spunea cu sinceritate, fiindcă nu avea nimic împotriva organelor de securitate ale statului, ba dimpotrivă. Se vedea cu uşurinţă pe el şi partidul lui lucrând mână în mână cu acestea, ca Bob Denard şi escadronul lui de mercenari cu oficialii însărcinaţi cu fostele colonii franceze din Africa. Ofiţerul însă s-a făcut că nu a auzit, s-a uitat la ceas şi a întins-o.

7

A sperat să respire uşurat în Altai. N-a respirat uşurat. Pe tot parcursul călătoriei — trei zile cu trenul de la Moscova la Novosibirsk, încă una de la Novosibirsk la Barnaul, ca de obicei, cu clasa a treia — s-a simţit ţinut sub observaţie, supravegheat. Să nu cumva să ajung un paranoic, îşi repeta ca pe o mantra. Dar nici să nu uit că, deseori, chiar ai dreptate să ajungi paranoic. Greu, în acest sens, să urmezi „calea de mijloc“ preconizată de Lao-tse devenit, sub influenţa vânătorului Zolotarev, autorul său de căpătâi. O să fie mai bine, îşi spunea, când voi ajunge acolo. Era bucuros să îşi poată regăsi prietenul vânător la Barnaul şi să plece la drum alături de el. Se gândise mult la el în acea iarnă înfiorătoare, gând liniştitor, ca şi lectura lui Lao-tse, o vibraţie calmă, tăcută, promisiunea unei posibile reculegeri printre valurile, zgomotele şi delirul acestei lumi.

Când a ajuns acasă la Zolotarev, a aflat că acesta fusese înmormântat cu o zi mai înainte. O femeie care ieşise să îşi plimbe câinele îl descoperise mort lângă peretele clădirii în care locuia. O fereastră de la apartamentul în care stătea, la etajul patru, era deschisă. Sinucidere? Accident? Crimă? *Nasbol*-ii cu care îşi petrecuse seara dinaintea morţii l-au asigurat pe Eduard că nu era deprimat şi că nici nu a plecat beat de lângă ei.

Eduard a mototolit nervos, în buzunar, legitimaţia de membru al Partidului Naţional-Bolşevic pe care i-o adusese în dar vânătorului.

În noaptea următoare, s-a întâmplat ceva straniu. A plecat la drum, după cum fusese prevăzut, împreună cu doi *nasbol*-i la fel de tăcuţi ca şi el, sideraţi de cele tocmai întâmplate. Absorbit de gândurile negre, nu a mai dat atenţie lucrurilor care, la precedenta călătorie, îl fermecaseră: cerul nesfârşit, peisajele reduse sub bolta cerului infinit, la cele mai elementare expresii ale firii, hanul unde s-au oprit pentru a bea un ceai, chipurile ascetice şi nobile ale oamenilor de la munte care i-au găzduit. Au rămas peste noapte în acelaşi loc ca data trecută. Era mult spus într-un sat: erau doar câteva iurte şi o cabană de lemn unde, imediat ce au sosit, s-a şi dus la culcare, fără să mai ia cina, fără a scoate un singur cuvânt. Din fericire, *nasbol*-ii aveau cortul lor, aşa că a putut rămâne de unul singur.

Întins pe patul de campanie, s-a gândit la morţii lui. La oamenii pe care îi cunoscuse şi care se duseseră. Începuseră să se strângă mulţi. Şi-a zis că, dacă s-ar apuca să îi numere, ar ieşi mai mulţi morţi decât vii, dar nu a avut curajul să o facă. Nici chef de somn însă nu avea, ci doar să

rămână aşa, în pat, fără să mai facă vreo mişcare. Şi-a spus că şi el avea să moară şi, ciudat lucru, era de parcă acest gând nu îi mai dăduse niciodată prin minte. Visase deseori la genul de moarte care i-ar fi plăcut: în luptă sau împuşcat, executat la ordinul vreunui tiran, sfidându-l pe acela până la ultima suflare, dar asemenea spectacole, realiza acum, nu aveau nicio legătură cu certitudinea care îl cuprinsese, aceea că urma să moară.

Şi-a revăzut viaţa, calea urmată de la copilăria petrecută în Saltov până la cabana asta din Altai unde, la aproape şaizeci de ani, stătea întins pe pat, în seara de acum. Cale lungă, presărată cu capcane care însă nu îl făcuseră să cedeze. Îşi dorise o viaţă de erou şi aşa o trăise, fără a face nazuri când fusese vorba să plătească preţul.

Apoi şi-a amintit ceva ce îi spusese vânătorul, toamna trecută: conform tradiţiei budiste, aici este centrul lumii, locul în care comunică lumea celor morţi cu a celor vii. Aşadar, locul căutat de baronul Ungern von Sternberg aici era.

Pe fereastră se vedea luna strălucind deasupra dealurilor întunecate. Luna plină. Şi Eduard a început să audă, mai întâi îndepărtată, apoi ca o prezenţă din ce în ce mai pregnantă, o muzică. Gonguri, goarne, cântece cavernoase. Ai fi zis că era banda sonoră a *Cărţii tibetane a morţilor, Bardo Thodol*, pe care o descoperise cândva sub îndrumarea lui Dughin. Javra aia de Dughin, şi-a zis cu indulgenţă. Indiferent ce s-a întâmplat însă, tot s-ar fi bucurat să ştie că va da de el în paradisul războinicilor, cu condiţia să-l primească acolo şi pe căcăciosul ăla…

S-a întrebat dacă de acum luneca în somn sau în moarte. S-a gândit că afară, pe undeva, prin apropiere, se desfăşura poate o ceremonie de iniţiere şamanică. În vremuri normale, nimic nu l-ar fi interesat mai mult decât să ia şi el parte, dar în acel moment, poate şi din discreţie faţă de gazde, dar mai mult fiindcă nu avea niciun chef să se mişte, a rămas întins în pat, înfăşurat în muzica aceea din altă lume, care intra în amestec cu sunetele propriului trup, cu sângele bătându-i în tâmple, sângele pompat de inimă, care îi circula prin vine. Nu dormea, nu se mişca. Era de parcă ar fi murit sau ar fi trecut în altă formă de viaţă.

A doua zi de dimineaţă i-a întrebat pe *nasbol*-i dacă au asistat la ceremonie. Care ceremonie? Nu a fost nimic de genul acesta, nici petrecere, nici concert, nici ritual şamanic, nimic. După cină, toată lumea se dusese la culcare. Dacă umbla după *nightlife*, au glumit băieţii, atunci trebuia mers în altă parte, nu în Altai.

Eduard nu a mai insistat. Restul drumului a continuat să se gândească la aceleaşi lucruri, fără a mai fi însă copleşit, ca în ajun. Şi-a zis că melodia celestă, experienţa aceea a lumii de dincolo era un dar al vânătorului care, cu certitudine, anunţa un anume lucru. Poate accesul la tronul Eurasiei, pe care avea să îl cucerească el şi mâna lui de *nasbol*-i, plecând de la schimnicia lor din munţi, reuşind acolo unde baronul Ungern von Sternberg a dat greş. Poate iminenta lui intrare în Valhalla, moartea adică, dar de moarte nu îi era frică şi nici nu îi va fi vreodată. Fiindcă deja trecuse de partea cealaltă.

Cei trei *nasbol*-i care rămăseseră sus, în munte, nu au părut supăraţi pe ei când i-au văzut apropiindu-se, din contră, arătau bine, bronzaţi, ascetici, adevăraţi călugări-soldaţi. După starea lor fizică şi după voci se simţea că se copseseră. Seara, peste care plutea umbra lui Zolotarev, a fost în egală măsură gravă şi veselă, minunat de relaxată. Băieţii au povestit cum fusese peste iarnă: momente de deprimare, momente de exaltare, ziua în care unul dintre ei a întâlnit un urs. În vârful unor ţepuşe lungi de lemn au fript *şaşlik*, bucăţi de carne de oaie specifice Caucazului şi Asiei Centrale. Au băut din vinul adus în portbagaj de la Barnaul, dar nu s-au îmbătat. Totul era delicat, prie-tenesc. Se simţeau bine toţi şapte, la lumina lămpii cu gaz. Deşi prea puţin sentimental, Eduard simţea nevoia de a le spune acestor băieţi, care ar fi putut fi copiii lui, că erau fiinţele cele mai nobile şi mai curajoase de pe faţa pământului. De care se simţea în acelaşi timp foarte aproape şi foarte departe. Niciodată nu dăduse dovadă de atâta tandreţe. Detaşându-se, şi-a

zis că oarecum aşa trebuie să fi arătat şi Cina cea de Taină.

La cele dintâi semne ale zorilor, a fost deşteptat de lătrături. Nu aveau câine, dar nu a mai fost vreme să se mire. Totul a mers extrem de repede: soldaţi din trupele speciale au dat buzna în colibă, i-au smuls pe toţi din sacii de dormit şi i-au obligat să iasă şi să îngenuncheze în zăpada din care încă se mai găsea dimineţile la acea altitudine. Erau vreo treizeci, cu cagule, cu pistoalele-mitralieră lipite de şold, ţinând în lese câinii-lup care făceau o hărmălaie de iad. Eduard, care îşi pierduse ochelarii, i-a regăsit pe pipăite. Era în izmene de lână şi în picioarele goale. Ca şef, i s-a dat primul dreptul de a se îmbrăca. Soldatul însărcinat să îl însoţească în colibă a profitat pentru a-i şopti că îi adoră cărţile şi că e mândru să participe la arestarea lui. Nu avea nicio urmă de ironie în glas, era cu adevărat mândru şi bucuros, mai era puţin şi îi cerea şi un autograf.

S-a trecut la treburi serioase:

— Unde sunt armele?

— Care arme?

— Nu faceţi pe proştii!

A urmat o scotocire minuţioasă cu câinii, cu detectoarele de metal, dar în afara celor două puşti de vânătoare nu s-au găsit alte arme, chestie care, mărturisesc, mă miră şi pe mine, fiindcă ar fi fost atât de uşor să le obţină. Să punem deci acest scrupul legalist pe seama calităţilor FSB-ului.

Cei şase *nasbol*-i au fost urcaţi fără menajamente, cu palmele lipite de creştet, într-o dubă militară. Eduard, în schimb, a împărţit berlina confortabilă cu colonelul Kuzneţov, un colos care nu se despărţea nicio clipă de ochelarii săi cu lentilă de oglindă, marca *Ray-Ban*, şi care, imediat ce coliba devastată a dispărut din retrovizor, a scos din micul frigider de la bord vodca şi zacusca. De acum se mai puteau destinde, doar aveam opt ceasuri de drum până la baza FSB de la Gorno-Altaik, unde un avion special aştepta prizonierii. „Trataţie VIP“, a comentat colonelul. Încântat de succesul operaţiunii, dădea peste cap păhărel după păhărel, insistând ca Eduard să nu se lase mai prejos, ceea ce acesta a şi făcut, dar ceva mai moderat şi, după ce ofiţerul a desfăcut cea de-a doua sticlă, a împins cordialitatea până la a declara că *nasbol*-ii erau într-un fel familia lui, din moment ce se ocupa de atâta vreme de ei. Eduard s-a arătat mirat, deoarece credea că îl cunoştea pe cel însărcinat cu dosarul lor.

— A, nu, i-a explicat colonelul, ăla era un bleg, de doi ani i s-a retras sarcina, de când cu povestea cu Mihalkov.

La cererea cineastului a intrat pe fir el, Kuzneţov. Tot el a fost cel care le-a pus cătuşele, cu două luni în urmă, *nasbol*-ilor care voiau să plece la Riga.

— O înscenare, a constatat Eduard, nici vorbă să fi avut droguri la ei.

Ofiţerul a izbucnit în hohote complice de râs:

— Păi sigur că n-aveau. A fost o glumă!

Eduard s-a enervat şi, când se enerva, vocea îi devenea tot mai uscată, mai sacadată:

— Chiar nu v-a deranjat să întindeţi o cursă unor băieţi care se luptau pentru a-l scoate din închisoare pe unul dintre ai voştri? Felix Dzerjinski, cel care v-a înfiinţat, s-ar răsuci în mormânt dacă v-ar vedea. El a fost cu adevărat un mare om, dar dumneavoastră ştiţi ce sunteţi? Nişte rahaţi care faceţi de ruşine minunatul nume de cekist!

Insultat, colonelul şi-ar fi putut folosi poziţia de forţă, dar, dintr-o dată, ruşinea i s-a citit pe faţă. Ai fi zis că stătea să-i dea lacrimile.

— De ce nu ţii tu la noi, Veniaminovici? a suspinat colonelul. De ce un om ca tine nu este alături de noi? Am putea face lucruri mari împreună…

— Mă recrutaţi?

Vecinul i-a întins mâna. Băuse, dar părea sincer. Eduard a ridicat din umeri:

—’te-n pizda mă-tii.

IX

Lefortovo, Saratov, Engels, 2001–2003

1

Toată viaţa visase Eduard la aşa ceva. Şi atunci când, mic fiind, citea *Contele de Monte-Cristo.* Şi atunci când taică-său, paznicul de ocnaşi, i-a povestit mamei lui, într-o noapte, despre acel condamnat la moarte atât de curajos, de calm, de stăpân pe el care devenise eroul adolescenţei sale. Pentru un bărbat care se imaginează erou de roman, puşcăria este un capitol care nu trebuie ratat şi sunt sigur că, departe a fi fost copleşit, Limonov s-a bucurat de fiecare clipă, aş spune chiar de fiecare cadru al scenelor acelui film văzut de o sută de ori: hainele civile şi cele câteva obiecte personale — ceasul, cheile, portofelul — care se lasă la magazie; uniforma care seamănă cu o pijama, pe care o primeşti în locul hainelor; examenul medical cu tuşeu rectal; cei doi gardieni care te încadrează în nesfârşitul labirint al coridoarelor; şirul de porţi cu gratii şi de portaluri; în sfârşit, uşa grea, de metal, care se deschide, apoi se închide în urma ta şi, iată, ai ajuns, în aceşti opt metri pătraţi vei trăi câteva luni sau câţiva ani şi aici, exact ca la război, ai să arăţi cu adevărat câte parale faci.

Nu a fost tratat ca o plevuşcă, doar ajunsese la Lefortovo, unde erau aduşi cei mai periculoşi duşmani ai statului. Marii prizonieri politici ai Uniunii Sovietice, apoi ai Rusiei, teroriştii de anvergură, toţi trecuseră pe aici, aşa că nu era greu să îţi închipui că eşti Omul cu Masca de Fier. Până în ziua de azi, această fortăreaţă a KGB-ului, situată undeva în împrejurimile Moscovei şi care nu figurează pe nicio hartă, este îmbrăcată într-un asemenea secret, încât, la început, Eduard nu a ştiut de ce erau acuzaţi el şi tovarăşii lui. Nu şi-a văzut avocatul şi nu a avut dreptul la vizite. Nu ştia când va începe instrumentarea cazului, ce se va fi spus după arestarea lor, dacă se va fi spus ceva şi nici măcar dacă apropiaţii lor erau la curent cu arestarea.

Spre deoasebire de cea mai mare parte a penitenciarelor din Rusia, Lefortovo nu este nici murdar, nici suprapopulat, aici nu eşti nici violat, nici nu ţi se tăbăceşte pielea, în schimb eşti supus unui regim strict de izolare. Nu doar că nu eşti obligat să munceşti, dar, şi dacă ai vrea, tot nu s-ar putea. Individuale, albe, aseptizate, celulele sunt dotate cu televizor la care deţinuţii sunt liberi să se uite de dimineaţa până seara, iar această flască dependenţă îi aruncă, pe termen lung, în apatie, apoi în depresie. Plimbarea zilnică are loc devreme, în zori, pe acoperişul închisorii, unde fiecăruia dintre deţinuţi îi este atribuit doar un spaţiu de câţiva metri pătraţi, perfect închis cu grilaj şi, pentru a anula posibilitatea de a fi schimbate fie şi câteva cuvinte între aceste spaţii personale de plimbare, nişte difuzoare împrăştie o muzică atât de asurzitoare, încât şi dacă ai urla cât te ţin plămânii tot nu te-ai auzi nici măcar tu însuţi. Oricum, ingrata plimbare nu este

obligatorie, aşa că mulţi dintre deţinuţi sfârşesc prin a se dispensa de ea, rămânând în pat, cu faţa la perete, fără a mai respira vreo clipă aerul de afară. Iarna, când, la ora plimbării, afară era încă noapte şi groaznic de frig, nimeni nu mai solicita ieşirea, iar gardienii care luaseră obiceiul ca, odată sunată deşteptarea, să se întoarcă liniştiţi şi să îşi bea ceaiul, au fost uluiţi de faptul că deţinutul Limonov a cerut să iasă la plimbarea la care îi dădea dreptul regulamentul. „Păi, sunt minus douăzeci şi cinci de grade“, i s-a obiectat. N-avea importanţă. Întregul sejur la Lefortovo, Eduard nu a lăsat să treacă nici măcar o singură zi fără a ieşi pe acoperiş timp de o jumătate de ceas, pentru a fugi, de parcă i-ar fi lipsit splina, pe suprafaţa de beton, făcând flotări şi abdomene, boxând cu aerul îngheţat. Pe gardieni i-a iritat puţin obligaţia de a-şi părăsi cambuza bine încălzită pentru un singur client, dar i-a şi impresionat. Altfel, deţinutul era politicos, potolit, se vedea că era un om educat. Peste puţin timp i-au zis „profesorul“.

Dacă era ceva ce Eduard detesta cel mai mult pe lume, atunci era să piardă timpul. Or, o închisoare este regatul timpului pierdut, al timpului care se târăşte fără formă sau direcţie, mai ales închisorile precum Lefortovo în care deţinuţii sunt lăsaţi în voia propriilor lor resurse. Pe când ceilalţi leneveau întreaga dimineaţă, Limonov se trezea la ora cinci şi, până la culcare, extrăgea din fiecare clipă maximum de randament. Îşi făcuse o regulă din a nu se uita la televizor decât la ştiri, niciodată la vreun film ori la vreo emisiune de varietăţi, pe care le considera începutul moleşirii. Din a dispreţui, la bibliotecă, romanele uşoare, făcute, cum se zice, ca „să-ţi mai treacă vremea“, împrumutând unul după altul volumele aride ale corespondenţei lui Lenin, pe care le citea stând drept pe scaun, la masă, şi luând notiţe într-un caiet. O masă, o lampă care să lumineze bine şi un caiet au fost, de altfel, singurele facilităţi pe care le-a solicitat, iar gardienii, tot mai admirativi în ceea ce îl privea, i le-au adus cu tot respectul. Într-un an de zile, urmând acest regim, a scris patru cărţi, printre care o autobiografie politică şi un text de neclasat şi, după, părerea mea, cel mai frumos de la memorabilul *Jurnal al unui ratat*, *şi anume, Cartea apelor*.

Cu o vară mai devreme, înainte de plecarea în Altai, nevoia presantă de bani îl împinsese să încheie *Cartea morţilor*, de care m-am folosit foarte mult. Realizând portretele unor oameni celebri sau ale unor necunoscuţi pe care îi întâlnise şi care, între timp, muriseră, şi-a rememorat propriile amintiri aşa cum îi veneau în minte şi, în pofida obligaţiei de a scrie, pentru a încheia cartea la termen, mai bine de douăzeci de pagini pe zi, exerciţiul i-a plăcut atât de tare, încât şi în închisoare a simţit nevoia de a face un lucru similar. Ar fi putut, ca Georges Perec, să facă lista paturilor în care a dormit, ca Don Juan, pe aceea a femeilor cu care s-a culcat sau, de asemenea, ca un adevărat dandy, să spună povestea unora dintre hainele sale. A ales apele: mări, oceane, râuri, lacuri, bazine şi piscine. Nu neapărat apele în care înotase, deşi îşi promisese, imediat ce a învăţat să înoate, să o facă de fiecare dată când ar fi fost omeneşte posibil şi, după câte îl cunosc, fără îndoială rareori a fost oprit de ger, de murdărie, de înălţimea valurilor sau de perfidia curenţilor. Cartea nu urmează niciun plan, nici cronologic, nici geografic, trecând, după starea de moment a autorului, de la o plajă de pe Coasta de Azur, unde o priveşte pe Nataşa care înoată, la fluviul Kuban unde se scaldă, alături de Jirinovski. Îşi aminteşte promenadele de-a lungul Senei, din vremea în care locuia la Paris; sirenele vapoarelor care se încrucişau în Golful Hudson, pe care le vedea de la fereastra camerei sale, din vila miliardarului Steven; o fântână din New York, în care s-a băgat beat şi şi-a pierdut lentilele de contact; coasta bretonă, alături de Jean-Édern Hallier; plaja de la Ostia, din apropiere de Roma, unde fusese cu Elena, cu doar câteva luni înainte ca Pasolini să fie asasinat acolo; Marea Neagră, în vremea războiului din Transnistria; torentele din Altai, unde vânătorul Zolotarev l-a învăţat să pescuiască; marele bazin din grădina Luxembourg, în care, în primele zile ale şederii la Paris, plănuise să prindă ceva crapi, într-atât era de înfometat. Există patruzeci de capitole scurte, toate precise şi luminoase, telescopând locuri şi

epoci, dar care, în pofida dezordinii lor, se ordonează în jurul femeilor din viaţa sa.

Despre Anna, Elena, Nataşa, am aflat deja. Limonov a povestit îndelung cât de mult le-a iubit pe toate trei, cum a părăsit-o pe una şi cum a fost părăsit de celelalte două, cât l-au înnebunit de durere plecările lor şi cât de teribil, cel puţin aşa zice el, l-au regretat amândouă fiindcă şansa de a avea o viaţă ieşită din comun numai alături de el ar fi avut-o. Pe de altă parte, nu a lăsat decât să se întrevadă poveştile cu Liza şi, mai apoi, cu Nastia. Ştiu cu câtă violenţă condamnă spiritul vremurilor de acum aplecarea bărbaţilor copţi pentru carnea proaspătă, eu însumi, ca să fiu cinstit, găsesc lucrul acesta patetic, aşadar, pe inşii de şaizeci de ani care nu se culcă decât cu fete una mai tânără decât alta. Nu contează, pur şi simplu, aşa stau lucrurile, iar *Cartea apelor* este un imn adus micuţei Nastia, care avea şaisprezece ani când a cunoscut-o, dar părea de doisprezece. Eduard îi cumpăra îngheţată şi o ajuta să îşi facă temele. Când se plimbau, mână în mână, pe malul Nevei, la Sankt-Petersburg, sau pe cel al Eniseiului, la Krasnoiarsk, nimeni nu era şocat, fiindcă toată lumea îşi închipuia că erau tată şi fiică. Nu era de o frumuseţe spectaculoasă ca Elena, Nataşa ori Liza, ci o mică punkistă de un metru cincizeci şi opt, timidă, introvertită, autistă aproape, care, în altarul personal cu semizei transgresivi, îl aşezase pe scandalosul scriitor Limonov între controversatul rocker Marylin Manson şi ucigaşul în serie Cikatilo, acel Hannibal Lecter ucrainean. Avea deci un cult pentru Eduard şi, în închisoare, cultul devenise reciproc. În carte, el a expus ca pe nişte bijuterii amintirile din cei doi ani cât au fost împreună. Acum Nastia avea nouăsprezece ani, iar el se întreba îngrijorat oare ce făcea ea afară, dacă nu cumva l-a uitat, dacă nu cumva l-a trădat. În principiu, Limonov se mândrea că este un lucid şi un realist. Chiar dacă se considera un ins capabil de fidelitate, nu îşi făcea iluzii în privinţa altor persoane şi nu şi-ar fi putut imagina niciun moment cum o Elena, o Nataşa, o Liza, într-o situaţie similară, l-ar fi putut aştepta. În schimb, Nastia, da. Nastia spera că o să-l aştepte, credea că o să-l aştepte, ar fi ajuns la disperare dacă ar fi aflat că nu l-a aşteptat.

Dar, până când să-l fi aşteptat? A trecut pragul închisorii în pielea unui bărbat de cincizeci şi opt de ani care nu cântărea un gram măcar mai mult decât la douăzeci de ani, unul ajuns pe culmea posibilităţilor profesionale şi de seducţie, însă nimeni nu putea şti dacă, la ieşire, în pofida voinţei şi rezistenţei sale, nu avea să devină, ca zdrobitoarea majoritate a deţinuţilor, un om sfârşit.

La Lefortovo nu era nimeni obligat să se bărbierească ori să se tundă, aşa că, în semn de sfidare, şi-a lăsat părul să-i crească în voie astfel că, atunci când scria, pletele îi măturau tăblia mesei. Dacă o ţinea tot aşa, aveau să-i mănânce şi pe jos. Nu mai semăna deloc cu Edmond Dantès din *Contele de Monte Cristo*, ci cu bătrânul tovarăş al acestuia, din castelul de pe insula If, abatele Faria.

2

Va rămâne la Lefortovo timp de cincisprezece luni, supus regimului de riguroasă izolare. Apoi, într-un Antonov guvernamental şi cu o escortă de poliţie la fel de impresionantă de parcă ar fi fost Carlos Şacalul sau, el singur, întreaga *Rote Armee Fraktion* a lui Andreas Baader, a fost transferat la Saratov, pe Volga, unde trebuia să se desfăşoare procesul. De ce la Saratov? Întrucât era jurisdicţia rusească cea mai apropiată de Kazahstan, unde se presupunea că a comis crimele de care era acuzat. Până la urmă, care erau acele crime? La Saratov chiar nu mai puteau fi ignorate, mai ales că, de fiecare dată, trebuia nu doar declinată identitatea — nume, prenume şi prenumele tatălui —, dar şi enumerate articolele pe baza cărora fusese încarcerat. Şi astfel, încă de la sosire, Eduard a învăţat să debiteze ca pe o salvă de mitralieră o mantra care şi în ziua de azi încă îi mai ţâşneşte de pe buze la foc automat, chiar şi sculat din somn: „Savenko, Eduard Veniaminovici, articolele 205, 208, 222 paragraful 3, 280!“

Să explicăm. 205 însemna terorism. 208: organizarea unei bande înarmate şi participarea la actele acesteia. 222, paragraful 3: cumpărare, transport, vânzare şi depozitare ilicită de arme de foc. Şi 280: incitare la activităţi extremiste.

Când judecătorul de instrucţie, la prima lor întrevedere, i-a enumerat capetele de acuzare şi pedepsele grele care puteau decurge de aici, Eduard s-a simţit împărţit între orgoliul de a se vedea inculpat pentru chestiuni atât de serioase şi interesul vital de a se disculpa. Pe de o parte, nu îi convenea să recunoască faptul că şase fraieri piliţi, aflaţi într-o colibă din Altai, la o sută de kilometri de frontiera kazahă, fără alte arme în afara câtorva puşti de vânătoare, ar fi avut la fel de puţine şanse de a destabiliza Kazahstanul ca şi de a putea ei singuri, din fundătura lor, să declanşeze un război atomic. Pe de altă parte, dacă nu ţinea morţiş să stea la răcoare douăzeci de ani pentru terorism, nu avea de ales şi trebuia să pară că doar se dăduse şi el interesant. Cu toate acestea, judecătorul nu părea deloc dispus să îi asculte argumentele şi nu renunţa la versiunea propusă de FSB, conform căreia Limonov şi cei şase complici ai săi constituiau o serioasă ameninţare pentru securitatea naţională.

Versiunea, pentru a fi totul pus la punct, era susţinută de un film pe care canalul unu al televiziunii ruse îl difuzase chiar în ziua sosirii lui la Saratov. După arestare avuseseră loc evenimentele de la 11 septembrie, din Statele Unite, ceea ce se simţea şi în film: Partidul Naţional-Bolşevic era prezentat drept o ramură a Al-Quaida, isba din munţii Altai, ca o tabără secretă de antrenament unde se strângeau sute de luptători fanatici, lucru la care Limonov chiar visase,

dar care, în realitate, doar ştia bine, semăna extrem de puţin cu aşa ceva. Toată lumea din închisoare văzuse filmul *Vânătoarea de fantome* (aşa era intitulat), toată lumea ştia că Eduard era personajul principal şi toată lumea începuse să-i zică „Ben Laden“, ceea ce era flatant, bineînţeles, dar şi periculos.

Saratov era reversul lui Lefortovo: nu riscai să suferi din cauza izolării, ci a promiscuităţii. Deşi celulele erau prevăzute pentru patru persoane, adeseori se îngrămădeau în ele şapte sau opt. Când Eduard a intrat pentru întâia oară într-a sa, toate paturile erau ocupate, aşa că, fără proteste, şi-a întins salteaua pe jos, considerând normal ca ultimul sosit să fie cel mai prost servit. Umilinţă care, bineînţeles, i-a surprins pe ceilalţi. Fusese doar precedat de reputaţia de intelectual, de prizonier politic, de celebritate, trei motive pentru a fi fost considerat un pisălog pretenţios, trei motive pentru ca lucrurile să iasă urât. Doar că s-a dovedit imediat un tip simplu şi direct, care nu căuta decât să *sidiet' spokoino*, adică să îndure liniştit, fără să facă valuri, dându-se la fund, fără să atragă necazurile sau orice altceva, aşa că toţi au apreciat această înţelepciune de prizonier experimentat, simţind, în acelaşi timp, fiecare că, sub aerul calm şi prevenitor al lui Limonov, se ascundea un adevărat dur. Nu genul care întreabă prosteşte dacă vede pe cineva apucându-se de vreo treabă la bucătărie ori în altă parte: „Pot să te-ajut?“, ci, mai degrabă, genul care ghiceşte ce e de făcut şi se şi apucă de lucru. Fără cuvinte ori gesturi inutile, fără nazuri la corvezi, împărţind cu ceilalţi pachetele, dacă le primea, respectând, fără a fi nevoie să i se explice, regulile nescrise care domnesc în viaţa de puşcărie. Asta fără să se omoare cu nu ştiu câte, impunând cu calm şi cu autoritate felul lui de a vedea şi de a face ce era de făcut. La început, ceilalţi s-au mirat că nu accepta niciodată să joace cărţi ori şah, întrucât considera că ambele erau pierdere de vreme, şi că stătea tot timpul pe salteaua lui citind sau scriind, dar au priceput repede că nu era niciun fel de snobism în chestia asta, pur şi simplu, aşa era Eduard, ceea ce nu îl împiedica să fie oricând gata dacă cineva avea nevoie de o mână de ajutor pentru a-i scrie o scrisoare iubitei sau pentru a completa cuvintele încrucişate. La o săptămână după sosire, toată lumea era de acord: era un gagiu mişto.

Au existat perioade, în timpul scrierii acestei cărţi, în care l-am detestat pe Limonov sau m-am temut, povestindu-i viaţa, să n-o apuc pe căi greşite. Găsindu-mă la San Francisco pe parcursul unei asemenea perioade, am vorbit despre ceea ce lucram cu prietenul meu, Tom Luddy, iar Tom, care este persoana cea mai dotată de pe lume pentru a stabili conexiunile necesare (orice l-ai întreba, poate să îţi vândă oricând un pont sau să-ţi ofere întâlnirea cu o persoană preţioasă pentru ceea ce te preocupă), a reacţionat pe loc.

— Limonov? Am o prietenă care l-a cunoscut foarte bine. Mâine, dacă vrei, putem cina împreună.

Şi astfel am cunoscut-o pe Olga Matici, o rusoaică albă de vreo şaizeci de ani, care preda literatura rusă la Berkeley şi care îl cunoscuse pe Eduard pe vremea când acesta locuia în Statele Unite. La apariţia volumului *Eu, Edicika*, specialiştii în limbile slave, fie ei americani ori francezi, s-au întrebat perplecşi ce să creadă despre autor şi, destul de rapid, ca un singur om, au ales să îl deteste. Olga era o excepţie: nu rupsese niciodată legăturile cu el, preda un curs despre opera lui, când se ducea la Moscova trecea să îl vadă şi îi purta de treizeci de ani o afecţiune şi o consideraţie de neclintit, fiind, de altfel, o excepţie cu atât mai semnificativă, cu cât mi-a lăsat impresia unei femei nu doar inteligente şi civilizate, dar şi de o profundă bunătate. Ştiu, nu este vorba decât despre o impresie a mea, dar, ca şi în cazul lui Zahar Prilepin, mă-ncred în ea.

Iată ce mi-a spus:

— Am cunoscut, după cum ştiţi, destui scriitori şi, mai ales, scriitori ruşi. Pe toţi. Dar singurul tip bine, cu adevărat bine dintre ei a fost Limonov. *Really, he is one of the most decent men I have*

met in my life.

Am înţeles cuvântul *decent* spus de ea în sensul pe care i-l dăduse George Orwell când se referise la *common decency*: acea înaltă virtute, zicea el, mai răspândită în popor decât în mijlocul claselor superioare, extrem de rară la intelectuali, care este alcătuită din cinste şi din bun-simţ, din neîncredere în vorbele mari şi din respect faţă de cuvântul dat, de apreciere lucidă a realităţii şi de atenţie acordată celuilalt. Totuşi, cu certitudine, degeaba am eu încredere în Olga, tot mi-e greu să îl văd aureolat cu nimbul unei asemenea calităţi când trage cu arma la Sarajevo ori complotează cu imbecili sumbri precum colonelul Alksnis. Fiţi, însă, liniştiţi, şi Olgăi îi vine greu s-o facă. Pentru anumite momente totuşi, da, pricep ce a dorit să zică, iar puşcăria a fost un astfel de moment. Poate chiar momentul de vârf al vieţii lui Limonov, cel în care a fost cel mai aproape de a fi ceea ce cu vitejie, cu încăpăţânare de copil, se străduise dintotdeauna să fie: un erou, un om cu adevărat uriaş.

Tovarăşii de celulă erau prizonieri de drept comun, condamnaţi la pedepse grele pentru crime la fel de grele. Cea mai mare parte, conform articolului 162, crimă cu circumstanţe agravante, aşa că Eduard, care stimase întotdeauna bandiţii, era mândru că le trezise respectul. Mândru că aceştia considerau partidul lui nu ca pe o adunătură de tineri idealişti, ci ca pe o bandă („Şi, zi, ai şapte mii de oameni? Hai să-mi bag!“). Mândru că, atunci când nu era poreclit Ben Laden, i se spunea „Lămâie Caidul“. Mândru mai presus de orice că unul dintre naşi, cu discreţie, aşa cum este anunţat cineva că nu depinde decât de el ca acela să intre în Academia Franceză, l-a întrebat într-o bună zi dacă i-ar plăcea să fie primit în confreria *vory v zakonie*, „hoţi în lege“, aristocraţia interlopilor, care îl făcuse atât de mult să viseze în adolescenţă. Concluzia mi se impune, fără a mă surprinde: leit Eduard. Lucrul care totuşi mă miră şi îi dă Olgăi dreptate este că, în toate cele trei cărţi în care îşi relatează experienţa din închisoare, vorbeşte cu mult mai puţin despre el decât despre ceilalţi. Tocmai pe el narcisicul, egotistul, tocmai pe el îl vedem uitând de el însuşi, uitând să intre în poza necesară şi interesându-se sincer de ceea ce îi adusese pe tovarăşii lui acolo.

Unii îi spuneau: „Eşti scriitor, deci trebuie să scrii povestea mea.“ Şi atunci, fără a se lăsa rugat, o scria. Astfel s-au alcătuit zeci de microromane. Unul dintre ele, de exemplu, era saga bandei lui Engels: opt răufăcători care puseseră şaua pe oraşul industrial percepând taxe de protecţie, dijmuind în dreapta şi-n stânga, generoşi în împuşcarea rivalilor şi a poliţiştilor, alegându-se pentru aceste lucruri cu condamnări de la douăzeci şi doi de ani la închisoare pe viaţă. Mai era şi povestea tristă, tare tristă a deţinutului care îşi aştepta apropiata eliberare, care de săptămâni întregi îi bătea la cap pe ceilalţi descriindu-le, punct cu punct, drumul înapoi la logodnica lui, numai că, în ajunul zilei celei mari a primit de la aceasta o scrisoare în care îi mărturisea că trăia deja cu alt bărbat. Făcând tot ce îi stătea în puteri pentru a-l mângâia pe bietul băiat, Eduard s-a gândit, bineînţeles, la Nastia. Pe urmă, era cazul îngrozitor al celor doi veri care violaseră şi uciseseră o fetiţă de unsprezece ani. S-a apropiat şi de aceşti adolescenţi de provincie, dintre care unul era arierat mintal, simţind cum plutea în jurul lor aura de mizerie şi de ruşine care înconjoară criminalii sexuali. A reconstituit fascinat modul în care „doi tinerei singuratici au făcut bucăţi o atât de fină şi de graţioasă păpuşă numai fiindcă nu au ştiut cum să o mânuiască“. Când, înainte de a părăsi Saratovul, unul dintre cei doi băieţi care urmau să îşi petreacă tot restul vieţii martirizaţi într-un penitenciar cu regim deosebit de sever, i-a şoptit „Noroc, Edik!“, s-a simţit tulburat, răvăşit chiar, fiindcă vieţaşul acela chiar i-o urase din toată inima.

„Am întâlnit mulţi dintre aceşti bărbaţi puternici şi răi, care au ucis, iar acum sunt torturaţi de către stat, scrie Limonov. Sunt fratele lor, aproape mujic, ca şi ei, scuturat de vântul nefast al puşcăriilor. Mi-aţi cerut-o şi, iată, scriu pentru voi, măi băieţi, musafiri ai temniţelor. Nu vă judec. Sunt unul de-al vostru.“

Aşa este, nu îi judecă. O face fără iluzii, fără compasiune, însă atent, curios, serviabil dacă se iveşte ocazia. Fără nicio greutate. Gata oricând. Mă gândesc la prietenul meu, judecătorul Étienne Rigal: cel mai mare compliment pe care i-l poate face cuiva este să îi spună că ştie pe ce lume se află. Dacă este, totuşi, o persoană în această lume căreia nu mi-ar da niciodată prin cap să i-l adresez, aceasta este Limonov care, cu tot curajul şi energia sa vitală, mi se pare că mai tot timpul a nimerit-o numai pe lângă. Nu şi în puşcărie. În puşcărie n-a nimerit-o numai pe lângă. Fiindcă ştia foarte bine pe ce lume se afla.

Încă un citat la care ţin: „Fac parte dintre aceia care nu s-au pierdut oriunde ar fi ajuns. Merg către ceilalţi şi ceilalţi către mine. Lucrurile se aşază natural la locurile lor.“

Unul dintre cei cu care s-a înţeles cel mai bine a fost un anume Paşa Ribkin. La treizeci de ani, colosul cu craniul ras petrecuse deja zece în puşcărie şi, după cum zice şi el cu drăgălăşenie, „trăia printre crime ca locuitorii din pădure printre copaci“. Asta nu îl împiedica să fie un om liniştit, mereu vesel, în personalitatea lui amestecându-se un fanatic al unui Hristos rus şi un ascet oriental. Fie vară, fie iarnă, chiar şi atunci când termometrul cobora, în celulă, sub zero grade, nu era îmbrăcat decât într-un şort şi cu şlapi în picioare, nu mânca niciodată carne, nu bea ceai, ci numai apă încălzită, şi practica impresionante exerciţii de yoga. Deşi nu se prea ştie acest detaliu, foarte multă lume în Rusia practică yoga, chiar mai multă decât în California, şi în toate mediile sociale. Rapid, Paşa a descoperit în „Eduard Veniaminovici“ un om înţelept. „Nu se mai nasc oameni ca dumneavoastră, l-a asigurat el, în orice caz, eu n-am mai întâlnit.“ Şi l-a învăţat să mediteze.

Ai zice că e ceva extrem de greu până încerci prima oară, dar, de fapt, e extrem de simplu, o chestie pe care o poţi învăţa în cinci minute. Te aşezi cu picioarele încrucişate sub tine, stai cât mai drept cu putinţă, tragi de coloana vertebrală de la coccis până la occiput, închizi ochii şi te concentrezi asupra propriei respiraţii. Inspiri, expiri. Asta-i tot. Dificultatea constă exact în faptul că asta este tot. Dificultatea este ca numai la asta să te rezumi. La început faci exces de zel, încerci să îţi alungi gândurile. Realizezi destul de repede că nu se pot alunga ele chiar aşa, cu una cu două, ci că e mai bine să priveşti cum li se învârte caruselul şi, puţin câte puţin, începi să nu fi mai fi atras de caruselul ăsta. Şi respiraţia se încetineşte puţin câte puţin. Ideea este să o observi fără a o modifica şi fie şi acest lucru este extrem de dificil, aproape imposibil, dar practicând zi de zi poţi face un cât de mic progres, şi un progres cât de mic înseamnă ceva enorm. Fiindcă ajungi să întrevezi o zonă de calm. Dacă, dintr-un motiv sau altul, nu eşti calm, dacă ai spiritul agitat, nu e grav: îţi poţi observa agitaţia, plictiseala, dorinţa de a te mişca şi, observându-le, te distanţezi de ele, devii ceva mai puţin prizonierul lor. În ceea ce mă priveşte, practic acest exerciţiu de ani şi ani. Evit să vorbesc despre acest subiect fiindcă nu mă am prea bine cu zona *new age*, cu zenul, cu toată ciorba asta, dar recunosc cât e de eficient, de binefăcător, încât îmi vine greu să pricep de ce nu face toată lumea la fel. Un prieten glumea deunăzi, de faţă cu mine, despre David Lynch, cineastul, spunând că s-a zuzit cu totul fiindcă nu mai vorbeşte decât despre meditaţie şi doreşte să convingă guvernul să o introducă în programa pentru şcolile primare. N-am răspuns nimic, dar consider că e de domeniul evidenţei că zuzul cu pricina e prietenul meu şi că Lynch are dreptate de sus până jos.

În orice caz, din ziua în care bunul şi înţeleptul Paşa Ribkin i-a explicat şmecheria, Eduard, cu obişnuitul său pragmatism, a sesizat utilitatea metodei şi a integrat în programul riguros de folosire a timpului şi timpi de meditaţie. La început se aşeza în lotus pe cadrul patului, dând salteaua la o parte, cu ochii închişi, însă, odată obişnuit cu exerciţiul, a descoperit că îl putea face oriunde, cu discreţie, fără să aibă nevoie să se aşeze în respectiva poziţie, puţin cam ostentativă şi de care abuzează campaniile publicitare fie că este vorba despre ape minerale, fie despre poliţe de asigurare. Prin diferitele sasuri, cuşti metalice şi dube care jalonează traseul prizonierului între

celula sa şi biroul judecătorului de instrucţie, printre lătrăturile câinilor lup, damful sufocant de urină şi înjurăturile matinale ale soldaţilor din escortă, învăţase să se retragă în el însuşi şi să pătrundă în zona în care era liniştit şi unde nimeni nu îl mai putea atinge. Dacă ar fi o persoană pe care nu mi-aş putea-o imagina nicidecum dedându-se acestui exerciţiu, atunci despre Limonov ar fi vorba, dar cred că şi acest lucru ţinea de impasibilitatea remarcabilă de care a dat dovadă în închisoare. Cred, de asemenea, şi că întâlnirea cu Zolotarev şi strania experienţă pe care a trăit-o în Altai, după ce a aflat de moartea prietenului, l-au pregătit pentru a putea primi un asemenea dar şi nu mi-ar trebui prea mult pentru a afirma că, de acolo de unde ajunsese, vânătorul i-l trimisese.

3

În seara de 23 octombrie 2002, tovarăşii lui de celulă se uitau la televizor, la unul dintre acele filme poliţiste după care se dădeau în vânt, în pofida încercărilor lui Eduard de a-i face să înţeleagă că, pentru ei, asemenea lucruri erau de-a dreptul insultătoare, întrucât gaborii erau arătaţi ca nişte eroi şi delincvenţii ca nişte monştri, ştiau ei bine că aşa ceva nu avea cum fi adevărat, dar, ce mai conta, tot nu se mai săturau. Dintr-o dată, programul a fost întrerupt şi, pe fundalul unei muzici dramatice, s-a anunţat că, la Moscova, actorii şi publicul unui teatru au fost luaţi ostatici de către un comando terorist cecen. Celorlalţi nici că le-a păsat, realitatea îi interesa mai puţin decât astfel de ficţiuni idioate şi ar fi stins televizorul dacă nu s-ar fi opus Eduard care, jurnal după jurnal, nu a scăpat nimic din ceea ce s-a întâmplat în cele cincizeci şi şapte de ore care au urmat, până la atacul cu gaz lansat în zorii zilei de 26 împotriva celor opt sute de persoane prezente în teatru, terorişti şi ostatici la grămadă.

Dacă s-a arătat atât de pasionat şi de neliniştit de cazul cu pricina, aceasta a fost, evident, fiindcă el însuşi era inculpat pentru terorism, fiindcă procesul se apropia şi paranoia care se revărsase peste întreaga ţară nu avea cum aranja situaţia în bine. Totodată şi fiindcă, prin comparaţie cu munţii de cadavre gazate de către forţele speciale, teribilele crime ale tovarăşilor lui de captivitate păleau, drept care Eduard nu a încetat să revină şi mai târziu la comparaţia dintre crimele comise într-o clipă de pasiune dezlănţuită sau de beţie, pentru care autorii plătesc întreaga viaţă, şi crimele de stat pentru care eşti decorat. Însă ceea ce frapează cel mai tare în notiţele pe care şi le-a luat, fără a se putea informa asupra ansamblului evenimentelor, în timpul tragediei de la Teatrul *Dubrovka*, este că analiza lui, făcută la cald, fără alte informaţii în afara celor transmise de televiziune, concordă cu exactitate cu acelea ale unei femei pe care nu o ştia şi pe care, dacă ar fi cunoscut-o, cu siguranţă nu ar fi plăcut-o, dar care a putut urmări evenimentele mult mai îndeaproape: Anna Politovskaia. Ca şi ea, Eduard s-a temut de la început că se va lăsa cu o baie de sânge. Când baia de sânge a avut loc, a ghicit ca şi ea, din fundul celulei lui de la Saratov, că oficialii minţeau, că fuseseră cu mult mai multe victime decât numărul recunoscut şi că pentru acele victime nici măcar nu se încercase să se facă ceva spre a fi salvate. Când, cu o mişcare virilă a bărbiei, Putin a declarat că „în faţa ameninţării teroriste nu mai contează pierderile, nu ne vom lăsa copleşiţi, să bage bine la cap cu toţii!“, Eduard, ca şi Anna Politovskaia, şi-a amintit de zvonul insistent conform căruia teribilele atentate din 1999 nu fuseseră comise de ceceni, ci de FSB cu binecuvântarea prezidenţială, aşa că a sfârşit, ca şi ea, prin a-l considera pe Putin „fascist“. După câte ştiu, a fost pentru întâia oară când a utilizat cuvântul în sens negativ.

Mica Nastia a sosit de la Moscova pentru un vorbitor de o jumătate de ceas, separaţi de un geam. Avea douăzeci de ani, arăta extrem de micuţă în haina ei chinezească şi purta părul într-o coadă neagră, lungă. I-a povestit despre facultatea de jurnalism la care se înscrisese şi unde era în primul an şi despre micile joburi pe care le avea pentru a-şi putea plăti studiile: vânzătoare de îngheţată, îngrijitoare de câini într-un adăpost special. L-a întrebat dacă ar fi de acord că aducă acasă un pitbull, iar Eduard a consimţit râzând: „Prefer să aduci un câine decât un gagiu!“

Dar chiar avea dreptul să-i răspundă în felul acela? Îl răscoleau îndoielile. Uneori se gândea că înţelept, dar şi nobil ar fi fost să o sfătuiască: „Nu mă mai aştepta. Pleacă. Ai de construit o viaţă a ta şi nu cu mine o vei face. Sunt patruzeci de ani diferenţă între noi doi şi numai Dumnezeu ştie când voi ieşi de aici. Găseşte-ţi un băiat de vârsta ta şi gândeşte-te şi la mine câteodată, iar eu te voi binecuvânta“. Totuşi, nu reuşea să pronunţe aceste cuvinte. Şi nu doar fiindcă ţinea la ea, fiindcă niciun deţinut, din nicio închisoare de pe lume nu ar respinge iubirea unei femei, dar şi pentru că, mai ales, cel puţin Eduard aşa considera, dacă le-ar fi pronunţat, ar fi jignit-o. Ar fi însemnat să o trateze pe fetiţa asta vitează ca pe o insă oarecare, supusă legilor comune, tocmai pe ea care îşi dorea din toate puterile să fie o persoană extraordinară, o eroină, singura femeie demnă de eroul care era Limonov, singura care, în pofida oricărei adversităţi, rezista, singura care i-ar fi rămas credincioasă chiar dacă toţi ceilalţi l-ar fi trădat.

— Ştii, i-a zis Nastia, că cea mai tânără soţie a profetului Mahomed, când l-a cunoscut, se mai juca încă cu păpuşile?

— Cu păpuşile? Pe bune? Dar, ia spune-mi, chiar ai de gând să mă mai aştepţi mult?

S-a uitat la el plină de candoare, de nevinovăţie. Nimeni nu îl mai privise aşa. Nimeni nu îl mai iubise aşa.

— Am să te aştept pentru totdeauna…

Pe 31 ianuarie 2003, procurorul general al Federaţiei Ruse, un anume Verbin, despre care Eduard notează doar că semăna cu o drujbă aşezată vertical, a cerut împotriva acuzatului Savenko pedeapsa de zece ani de temniţă grea în temeiul articolului 205, patru ani în temeiul articolului 208, opt ani în temeiul articolului 222, paragraful 3, şi trei ani în temeiul articolului 280, aşadar, douăzeci şi cinci de ani. În marea lui clemenţă, procurorul a propus reducerea pedepsei integrale la paisprezece ani. Acuzatul Savenko care, de la un capăt la celălalt al procesului pledase nevinovat, forţându-se să asculte fără să clipească rechizitoriul, s-a prăbuşit pe dinăuntru. Cum nu efectuase nici doi ani, dacă judecătorul va fi de acord cu procurorul, când va ieşi va avea şaptezeci şi cinci de ani. Curajul şi voinţa nu puteau schimba nimic, un om de şaptezeci şi cinci de ani care, în Rusia, iese de la ocnă după paisprezece ani, ştia bine cu ce semăna: cu un mort viu.

Ca de măciucă s-a dovedit şi cea de-a doua lovitură care l-a izbit în moalele capului peste trei zile. La emisiunea sa de ştiri, canalul NTV a anunţat moartea Nataşei Medvedeva, fosta soţie a lui Eduard Limonov şi figură a rockului alternativ, despre care redactorul vorbea ca despre un soi de Nico23 a Rusiei. Nu se afirma limpede că murise din cauza unei supradoze, dar se lăsa să se înţeleagă. Odată, de mult, când încă mai locuiau împreună, ea şi Eduard au comparat diferite modalităţi de a te sinucide, conchizând că heroina era tot ce putea fi mai bun: marele fulger extatic, pacea şi gata. După Anna, Nataşa… Să fie el cel care se îndrăgosteşte de femei sortite unui sfârşit tragic, sau femeile o sfârşesc tragic fiindcă l-au întâlnit, l-au iubit şi l-au pierdut? Şi-a spus că Nataşa, la fel ca Anna şi chiar ca Elena, cât de contesă italiancă o fi ajuns ea, nu a încetat nicio clipă să îl iubească şi poate că s-a hotărât să-şi încheie viaţa aflând ce pedeapsă îngrozitoare fusese cerută pentru el. Şi-a amintit de trupul ei, de picioarele ei larg desfăcute, de felul sălbatic, aproape incestuos, în care făceau dragoste. Gândindu-se că poate nu avea să mai facă niciodată dragoste, căzut într-o stare aproape cataleptică pe salteaua lui, nu în poziţia lotus ci fetus, şi-a

legănat disperarea îngânând în şoaptă o mică baladă pe care a compus-o pe loc:

Nataşenka pe undeva,
în ploaie încropită se plimba
Cu tălpile ei goale, uite-aşa.
Sus-sus, pe norul care s-a oprit
Dumnezeu cu un cuţit
Raze-i arunca pe chip.
Ba-da-da-da! Bum-bum-bum-bum!
Cântă Nataşa goală-acum.
Ţuguie buzele cărnoase
Agită moarte palme mari, frumoase,
Desface pulpe moarte, lungi şi, hai,
aleargă iute către Rai
Goală goluţă şi lac de sudoare, vai.

23 Nico: cântăreaţă, actriţă, manechin, poetă de origine germană, născută în 1938 la Köln şi moartă în 1988 la Ibiza. (*N.t.*)

4

Cu palisadele sale vopsite în culori cochete în locul zăbrelelor, cu boschetele de trandafiri şi lavabourile imitate după cele create de Philippe Starck, colonia penitenciară numărul 13, de la Engels, este lagărul de muncă la care m-am referit la începutul acestei cărţi, pe care sunt invitaţi să îl viziteze apărătorii drepturilor omului pentru a se convinge despre progresul făcut în Rusia, în domeniul condiţiilor carcerale. Tot aşa în 1932, în plină foamete atât de groaznică, încât ţăranii ajunseseră să îşi ucidă propriii copii, H.G. Wells conchidea, după o masă excelentă care îi fusese servită la Kiev că, pe cuvânt de onoare, se mănâncă bine în Ucraina. În cercurile deţinuţilor ruşi, Engels are, în realitate, o atât de proastă reputaţie, încât unii dintre ei s-au automutilat în speranţa de a nu ajunge acolo. Totuşi, Eduard considera că avusese noroc şi trebuie spus că parcă s-ar fi întors din morţi: la două luni după ce procurorul Verbin ceruse condamnarea lui la paisprezece ani de închisoare, judecătorul îl condamnase doar la patru, jumătate fiind deja executată. Încă doi ani de tras, după ce se pregătise pentru doisprezece, însemna un miracol, aşa că era mai mult decât oricând decis să stea în banca lui şi să nu dea curs vreunei provocări din partea ofiţerilor sau a gardienilor pe care i-ar fi putut irita celebritatea lui. Cunoştea prea bine faptul că în orice moment cine ştie care ins cu draci pe el putea să sară la tine şi, sub orice pretext, erai băgat o săptămână în celula de pedeapsă, dacă nu şi mai rău. Printre poveştile înfiorătoare care circulau la Engels era şi aceea a deţinutului care, în ziua dinaintea eliberării, a avut ghinionul să se întâlnească cu un subofiţer beat căruia i s-a părut că respectivul era prost bărbierit şi aşa, ca dintr-o toană, ca să-i arate cine era şeful, i-a prelungit pedeapsa cu un an. Uite-aşa, sub semnul unui total arbitrariu bazat pe regulamentul de ordine interioară al închisorii. Sigur că puteai face apel la un judecător, dar, înainte ca acesta să caseze hotărârea, aveai tot timpul să mai bagi vreo zece ani de supliment. Iată de ce, la Engels, Eduard a făcut efortul de a deveni invizibil şi, cum marele lui talent în viaţă era să profite de tot ceea ce i se întâmpla, până la urmă acest gen de activitate i s-a părut chiar interesant.

Dacă Lefortovo şi Saratov făcuseră din el un expert al sistemului penitenciar, în schimb în materie de lagăr de muncă era novice şi ceea ce a descoperit acolo a fost că acea condiţie de *zek* nu se schimbase cu nimic de pe vremea când o descria Soljeniţîn. Exact ca ziua lui Ivan Denisovici, şi cea a lui Eduard Veniaminovici începea la cinci şi jumătate dimineaţa, când suna sirena pentru deşteptare. De fapt, a lui începea ceva mai devreme, fiindcă se trezea de la sine la ora cinci. Şi pe când toţi ceilalţi sforăiau în baracă, numai el, întins ca un mort sub pătură, îşi

observa respiraţia. Erau clipe doar ale lui, de care se bucura, care îi plăceau. Nu avea ceas, dar nici nu avea nevoie să se uite la vreunul pentru a şti, cu precizie de un minut aproape, cât timp i-a mai rămas până când exploda toată nebunia programului de după deşteptare. Iar când sirena mai avea puţin până să sune, se simţea ca un motor care aşteaptă să intre cheia în contact. Şi uite că sirena chiar începea să urle, gardienii să urle şi ei şi să înjure, ocupanţii paturilor de deasupra se loveau de cei de dedesubt, se luau la ceartă şi gata, nebunia dădea scurt în clocot.

Mai întâi, toţi cei din baracă dădeau năvală spre veceuri, cu o pauză de ţigară în curte. Cum era unul dintre puţinii nefumători, Eduard profita pentru a se duce să îşi facă nevoile în primul pluton. Dacă tranzitul său intestinal era de o exemplară regularitate, a observat, în schimb, că excrementele îi puteau mai tare aici decât în libertate, ba chiar mai mult şi decât dincolo, în închisorile propriu-zise. A mai observat şi că, dacă *zek*-ilor le puţea căcatul, nu acelaşi lucru se putea spune şi despre pubelele lor. Asta şi fiindcă nu conţineau decât chiştoace de ţigară, dar nimic organic, fiindcă tot ceea ce era organic era mai mult sau mai puţin comestibil şi tot ceea ce era comestibil se mânca. Aceasta era legea lagărului de muncă.

Primul apel, pe platoul central, se făcea la şase şi jumătate. Numele, prenumele, prenumele tatălui, articolele pe baza cărora fusese fiecare condamnat. Se făceau trei apeluri pe zi şi, cum cu totul erau opt sute de deţinuţi, fiecare dintre apeluri dura un ceas bătut pe muchie. Vara, bun, te mai bronzai, dar iarna era crunt. Eduard se considera norocos fiindcă sosise în lagărul de la Engels în mai şi aşa a avut timp să se obişnuiască progresiv cu temperaturile scăzute. După apel venea *zariadka*, jumătatea de oră de gimnastică în colectiv, apoi ora micului dejun. Opt sute de *zek*-i cu craniile rase se succedau în serii în imensa sală de mese. Clinchetul lingurilor, lipăitul, certurile înăbuşite pe loc şi, peste toate, o muzică greu de definit, ceva între hard-rock şi potpuriu simfonic, ale cărei accente marţiale ar fi trebuit, după părerea lui Eduard, să incite la revoltă, să-i apuce pe toţi să spargă tot şi să-nfigă capete-n pari, însă nici vorbă de aşa ceva, cu spinările încovoiate, protejându-şi străchinile de tinichea cu braţul, de parcă ar fi existat riscul de a li se fura merindele, *zek*-ii înfulecau în linişte *kacha* şi supa transparentă cu puţină pâine neagră. Hrana lipsită de vitamine le făcea pielea cenuşie şi din această cauză le şi duhneau excrementele atât de nesănătos cum observase Eduard. Nu crăpau de foame, dar le dispărea orice urmă de energie. Cu certitudine asta se şi dorea.

Spre deosebire de închisorile prin care mai trecuse, la Engels era un lagăr de muncă şi chiar de reabilitare prin muncă. După micul dejun trebuia să treci la treaba al cărei specific era, ca regulă generală, să nu folosească la nimic. Imediat după sosirea lui Eduard, au început nişte ploi interminabile, care inundau în permanenţă clădirile. Pământul însă trebuia să fie uscat la fiecare dintre cele trei apeluri cotidiene, aşa decretase administraţia, altfel urmând să fie cu toţii privaţi de televizor. Lui Eduard i se fâlfâia, dar pentru ceilalţi ar fi fost o tragedie. Rezultatul a fost un spectacol burlesc: procesiuni de deţinuţi scoţând apa cu nişte pahare, ca dintr-o barcă, de dimineaţa până seara, din băltoacele care se refăceau neîncetat. La început, Eduard s-a gândit că ar fi fost mai raţional ca ameliorarea să se bazeze pe o lucrare de zidărie la sistemul de scurgere a apelor pluviale. Se pregătea să îşi comunice observaţia, dar, din fericire, s-a abţinut înţelegând la vreme că, dacă administraţia penitenciară nu se comportă ca un patron raţional, acest lucru se datora faptului că munca de Sisif era o veche tradiţie a lagărelor: nimic nu era mai deprimant, după cum observaseră toţi veteranii Gulagului, decât să te speteşti făcând o treabă inutilă şi absurdă, precum aceea de a săpa o groapă, apoi o alta cu pământul căreia o umpleai pe cea dintâi şi tot aşa. Un *zek* bun era un *zek* deprimat, rupt de oboseală. De asemenea, şi asta se dorea.

La şaizeci de ani, Eduard era considerat pensionar şi, din acest motiv, era scutit de munca forţată, însă, spre deosebire de Lefortovo şi Saratov, aici nu avea voie nici să scrie, nici să citească, nici să mediteze. Până seara îi era interzis să se întoarcă în baracă, la cărţile şi la caietele lui, aşa că trebuia să cureţe tot soiul de chestii, treabă nu mai puţin absurdă. Astfel, să frece până

la fund, realmente până la fund, un rând de closete nu-i putea lua mai mult de un ceas. I s-au acordat patru. Foarte bine, patru ceasuri le va freca. Dacă nu ieşea lună din prima o lua de la capăt, nicio budă din lume nu avea să strălucească mai tare şi nimeni nu-l va vedea nici măcar un minut frecând pisoiul.

Zelul nu era doar exterior. Nici pe dinăuntru nu stătea degeaba. Ocupaţiile plictisitoare şi repetitive favorizau visarea, or, sfântul Paşa Rybkin, yoghinul de la Saratov, îi atrăsese atenţia: visarea era exact inversul meditaţiei. Visare adică un mic zgomot mental de fond pe care cea mai mare parte dintre oameni nici măcar nu o conştientizează, deşi e cea mai cumplită pierdere de timp şi de energie. Pentru a scăpa de această stare fie îşi număra respiraţiile, le prelungea, se concentra la drumul aerului de la nări până în vârfurile plămânilor şi retur, fie recita cu mare atenţie la fiecare vers din poemele pe care le ştia pe de rost, fie scria. Desigur, în minte, aşa cum făcuse Soljeniţîn cu cincizeci de ani înaintea lui: alcătuind frază după frază, paragraf după paragraf, capitol după capitol, memorizându-le pe măsură ce erau gata şi, astfel, îmbunătăţind zilnic performanţele unui hard-disc deja impresionant.

Teoretic, regulamentul lagărului nu interzicea scrisul, dar, pe de o parte, nu prea avea timp pentru a transcrie tot ce gândise în timpul zilei, cel mult seara, o oră, pe de altă parte ar fi stârnit curiozitatea gardienilor, iar această curiozitate nu era deloc respectuoasă, ca în închisorile precedente. Odată, unul dintre inşii respectivi, neînţelegători şi suspicioşi, i-a cerut să vadă caietul, l-a răsfoit într-o tăcere grea, ameninţătoare, şi, până la urmă, l-a întrebat:

— Adică, zici de mine-aici?

Eduard a îngheţat şi, din ziua aceea, nu şi-a mai făcut decât însemnări îndulcite cu multă diplomaţie, mizând pe memorie pentru a le pune la punct după eliberare.

Şi bine a făcut. Chiar înainte de încheierea pedepsei, caietele i-au dispărut în chip misterios, motiv pentru care a fost obligat să rescrie de la un capăt la altul, fără nicio notiţă, întreaga carte compusă la Engels. Nici că se putea mai bine, se gândi el.

5

Şi acum, cum să povestesc eu ceea ce am în acest moment de povestit? Fiindcă aşa ceva nu se povesteşte. Iar cuvintele o iau la goană. Dacă nu ai trăit asta, nu poţi avea nici cea mai mică idee, or, eu n-am trăit aşa ceva. În afară de Eduard, mai cunosc o singură persoană care a avut această experienţă. Cel mai bun prieten al meu, Hervé Clerc. S-a referit la subiect într-o carte care este, în acelaşi timp, un eseu asupra budismului şi care se intitulează *Lucrurile aşa cum sunt ele*. Prefer cuvintele sale celor ale lui Eduard, însă, aici, despre experienţa lui Eduard trebuie să spun ceva. Hai să încercăm.

Îşi aminteşte foarte bine clipa dinainte. O clipă oarecare, dintre cele de care dai în cele mai obişnuite zile. Tocmai curăţa acvariul din biroul unui ofiţer superior. Toate birourile ofiţerilor superiori din administraţia penitenciarelor erau dotate cu câte un acvariu. Să le fi plăcut peştii? Şi, dacă nu le plăceau, ar fi putut oare să solicite scoaterea acvariilor din birourile lor? Cel mai probabil, nici măcar nu se gândeau la chestia asta. Lui Eduard îi plăcea să cureţe acvariile, cel puţin era o treabă mai curată şi mai distractivă decât spălatul veceurilor. Peştii i-a mutat într-o putină cu un minciog, a golit apa din acvariu cu o găleată şi s-a apucat să-i şteargă pereţii cu un burete. Dedicându-se acestei activităţi, lucra şi asupra propriei respiraţii. Era calm, concentrat, atent şi la ce făcea şi la ce simţea.

După care, pe neanunţate, totul s-a oprit. Şi timpul şi spaţiul. Cu toate că nu era mort. Nimic din ceea ce îl înconjura nu şi-a schimbat aspectul, nici acvariul, nici peştii din putină, nici biroul ofiţerului, nici cerul care se vedea pe fereastra biroului ofiţerului, însă era de parcă, până în acel moment, totul nu fusese decât un vis, iar acum, dintr-o dată, devenise absolut real. Ridicat la pătrat, la cub, revelat şi, în acelaşi timp, anulat. Era aspirat de către un vid mai plin decât tot ceea ce ar fi putut fi plin pe lume, de către o absenţă mai prezentă decât tot ceea ce, pe lume, umple un spaţiu cu prezenţa sa. Nu mai era nicăieri, fiind cu totul *acolo*. Nu mai exista şi nu mai fusese niciodată mai viu de atâta. Nu mai era nimic şi era totul.

Această stare se poate numi transă, extaz, experienţă mistică. Prietenul meu Hervé zice: e o răpire.

M-aş bucura să pot expune lucrurile mai pe larg, mai detaliat, mai convingător, însă observ că nu pot face altceva decât să adun oximoroanele unul după altul. Obscură claritate, plenitudine a vidului, vibraţie imobilă şi aş putea continua mult tot aşa fără ca nici eu, nici cititorul să fi ajuns

mai departe. Ceea ce pot spune într-un mod simplu, reunind experienţele şi cuvintele lor, este că Eduard şi Hervé ştiu cu o absolută certitudine că, unul într-un apartament din Paris, acum treizeci de ani, celălalt, în biroul unui ofiţer căruia îi curăţa acvariul, în colonia penitenciară numărul 13 de la Engels, au avut acces la ceea ce budismul numeşte *Nirvana*. Realul pur, nefiltrat. Bine, din afară poţi oricând obiecta: da, dar cum se poate dovedi că nu a fost o halucinaţie? o iluzie? o contrafacere? În niciun fel, în afara esenţialului: atunci când ai ajuns acolo, ştii că aşa este şi nu altfel, că asemenea extincţie şi lumină nu pot fi imitate.

Şi cei doi mai spun: atunci când eşti înghiţit, dus, ridicat până la starea aceea, simţi, în măsura în care ţi-a mai rămas ceva cu care să simţi, ceva care ţine de imensa alinare. Dorinţa şi angoasa, fond al vieţii omului, s-au evaporat. Bineînţeles că s-au întors, fiindcă dacă nu eşti unul dintre acei iluminaţi despre care hinduşii afirmă că ar fi doar unul în fiecare veac, nu poţi rămâne în starea aceea. Doar că au gustat din ceea ce urma să fie viaţa fără de ei, au aflat la prima mână ce înseamnă *să ieşi din joc*.

Apoi cobori. Ai trăit într-o străfulgerare întreaga durată a lumii şi ştergerea ei, apoi ai recăzut în timp. Unde regăseşti bătrânul atelaj la care sunt înhămate dorinţa şi angoasa. Şi te-ntrebi: „Ce caut eu aici?“ Şi îţi poţi petrece următorii treizeci de ani ca Hervé, rumegând, gânditor, incomparabila experienţă. Sau, ca Eduard, te poţi întoarce în baracă, te poţi întinde pe pat şi nota următoarele în caietul tău:

„Aşteptam asta de la mine. Nicio pedeapsă nu mă poate atinge, fiindcă voi şti s-o transform în fericire. Cineva ca mine poate chiar extrage bucuria din moarte. Nu mă voi mai întoarce la emoţiile omului obişnuit.“

Scriu delicatele rânduri de faţă acasă la Hervé, în Elveţia, în vila unde ne întâlnim de două ori pe an spre a urca în munţii din cantonul Valais. În biblioteca de acolo am dat de o culegere de articole consacrate lui Julius Evola. Pentru a nu o lungi, Evola a fost un fascist italian de mare anvergură intelectuală, în acelaşi timp nietzschean şi budist, unul dintre eroii fascişti cultivaţi de Dughin. Din talmeş-balmeşul de erudiţie tradiţionalistă răspândită în culegerea de texte, iese deasupra unul minunat, scris de Marguerite Yourcenar. Am notat următorul pasaj care m-a frapat şi pe care nu m-am putut împiedica să nu i-l duc şi lui Limonov:

„Orice deturnare a forţelor apropriate de disciplinele mentale în folosul avidităţii, orgoliului şi voinţei de putere nu anulează forţele respective, ci le face să cadă *ipso facto* într-o lume în care orice acţiune înlănţuie şi în care orice exces se întoarce împotriva proprietarului acelor forţe. (…) Pare de domeniul evidenţei că baronul Julius Evola, care nu ignora nimic din marea tradiţie tantrică, nu s-a gândit niciodată să se înzestreze şi cu arma secretă a acelor lama tibetani: pumnalul-de-ucis-Eul.“

6

Eduard a fost convocat la director. Din start o astfel de convocare pentru un *zek* este de rău augur. Nu l-a văzut pe director decât în ziua în care a ajuns în lagăr şi şi-ar fi dorit ca lucrurile aşa să şi rămână. De data aceasta, insul cunoscut pentru răceala sa proverbială, l-a primit politicos, anunţându-l despre vizita uneia dintre acele delegaţii cărora conducerii îi făcea atâta plăcere să îşi prezinte lagărul. Unul dintre membrii delegaţiei, consilierul prezidenţial pentru drepturile omului Pristavkin, şi-a exprimat dorinţa de a se întâlni cu deţinutul Savenko. Este deţinutul Savenko de acord?

Deţinutul Savenko nu îşi revenea. În primul rând întrucât i se cerea părerea, din moment ce un *zek* nu avea cum fi de acord ori nu, singura lui datorie fiind aceea de a se supune fără să crâcnească, apoi din cauza interesului faţă de el a acelui Pristavkin, un *aparatcik* gorbaciovist de cea mai bună calitate, pe care îl cunoştea fiindcă avuseseră o dispută în timpul unei dezbateri despre crimele comunismului. Se certaseră îngrozitor, Eduard îl făcuse trădător şi vândut, Pristavkin nu a pierdut mai apoi nicio ocazie să se dea la el, fascistul, scriind chiar, în *Literaturnaia Gazeta*: „Nu are decât să rămână în puşcărie, căci acolo e locul cel mai potrivit pentru el“.

Prin urmare, pe Eduard îl îngrijorau şi insul cu pricina, şi proasta impresie pe care avea s-o facă printre ceilalţi alegerea lui ca persoană cu care să se dialogheze. Cu toate acestea, a acceptat şi, în ziua anunţată, a fost condus într-o încăpere vecină cu biroul directorului, împreună cu încă vreo zece deţinuţi proaspăt bărbieriţi, curaţi, evident aleşi pe sprânceană pentru a face o impresie bună asupra membrilor delegaţiei. Au aşteptat toţi în tăcere, fără a îndrăzni să se privească unul pe altul, tare încurcaţi că se aflau acolo. În sfârşit au apărut şi delegaţii care se vedea după obrajii îmbujoraţi că tocmai se ridicaseră de la o masă bine udată. Timp de o jumătate de oră, deţinuţii au fost întrebaţi dacă totul era în ordine, dacă erau bine trataţi ceea ce, în forul lui interior, pe Eduard l-a făcut să rânjească: chiar or fi atât de idioţi, încât să îşi închipuie că un *zek*, în prezenţa directorului şi ştiind ce l-ar aştepta imediat ce musafirii le vor fi întors spatele, ar avea curajul să răspundă: nu, nu e deloc în ordine, sunt foarte rău trataţi? Trage cu ochiul la Pristavkin care, la rândul lui, se uită cu coada ochiului spre Limonov. De ultima dată când îl văzuse mai pierduse ceva păr, făcuse burtă şi obrajii îi fuseseră cuprinşi de cuperoză. Uite că viaţa de aventurier conservă mai bine decât aia de *aparatcik*, şi-a zis Eduard. În sfârşit, Pristavkin i-a spus directorului, cu voce destul de tare pentru a fi auzită de toată lumea, că s-ar bucura dacă ar putea sta de vorbă doar cu Limonov.

— Savenko, a corectat cel interesat.

— Bineînţeles, s-a grăbit directorul să răspundă. Poftiţi la mine în birou.

Cei doi s-au retras sub privirile uluite ale celorlalţi. O clipă a plutit o întrebare: unde să se aşeze? Dacă ar fi ţinut de Eduard, el ar fi rămas în picioare, iar musafirul ar fi trebuit să se afunde în fotoliul directorului, aceasta era realitatea situaţiei de faţă şi, dacă i s-ar fi propus o schimbare de roluri nu ar fi acceptat, dar Pristavkin l-a luat de braţ şi s-au aşezat amândoi pe o banchetă, în faţa unei măsuţe, ca doi vechi prieteni.

— O ţigară? i-a oferit Pristavkin.

Eduard i-a răspuns că nu fumează.

— Bine, a început Pristavkin cu respiraţia trăsnind a coniac, gluma asta a durat suficient. Sunteţi un mare scriitor rus, Eduard Veniaminovici. *Cartea apelor* este o capodoperă. Ba da, ba da, lăsaţi-mă s-o afirm aşa cum trebuie: este o capodoperă. De altfel, cunoscătorii evident nu se înşală. Ştiţi că sunteţi pe *shortlist* la Booker Prize? PEN Clubul este îngrijorat de soarta dumneavoastră şi, bineînţeles, deşi organele nu vor recunoaşte asta niciodată oficial, este clar că acuzaţia de terorism nu stă deloc în picioare. Timpurile se schimbă şi nu trebuie greşită ţinta. Adevărata criminalitate, în ziua de azi, este cea economică. Cineva precum Mihail Hodorkovski, care deturnează milioane de dolari, da, este un criminal şi încă din cea mai rea spiţă, pentru care există o mie de motive să ajungă în închisoare. Însă un artist ca dumneavoastră, Eduard Veniaminovici, un maestru al prozei ruse… Locul dumneavoastră nu este printre asasini.

— Unii sunt oameni de bine, a observat Eduard.

— Da? Chiar credeţi că asasinii sunt oameni de bine?

Pristavkin a izbucnit într-un râs binevoitor.

— Este o opinie de scriitor. Şi Dostoievski zicea tot aşa… În orice caz, justiţia a fost prea severă cu dumneavoastră. Nu vă faceţi însă probleme, Eduard Veniaminovici, lucrurile se vor aranja.

— Nu aş avea nimic împotrivă, a răspuns Limonov prudent.

— Ei, dar cine-ar avea? În acest moment, ceea ce ar facilita lucrurile ar fi să vă recunoaşteţi vinovăţia. Nu vă uitaţi aşa la mine, ştiu că aţi refuzat să o faceţi la proces, dar vă rog să mă înţelegeţi: ar fi o chestiune strict formală, ca să nu se facă de râs prietenii noştri de la KGB, că doar ştiţi cât sunt de susceptibili. La rigoare, poate să nu afle nimeni. Va rămâne o simplă declaraţie în dosarul dumneavoastră şi atât. Recunoaşteţi şi într-o lună, maximum două, sunteţi afară.

Eduard s-a uitat la cel din faţa lui, încercând să ghicească după mutra lui dacă i se întindea sau nu o capcană. Apoi a scuturat din cap: mai mult decât la libertate ţinea la reputaţia de dur care nu îşi pleacă niciodată capul.

— Mai gândiţi-vă, a încheiat Pristavkin.

După respectiva vizită, soarta i-a devenit nesigură, iar faptul că urma să îi fie decisă la nivel înalt i-a creat un statut bizar: respect, invidie, ideea că era mai bine să nu ai treabă cu el. Când i s-a vorbit despre vizită, a preferat să o minimalizeze: Pristavkin ăla pesemne că era beat, deci cele discutate nu vor avea niciun fel de consecinţe.

Numai că se înşela, iar avocatul lui, sosit de la Moscova, i-a confirmat că greşea. Opinia publică se întorsese în favoarea lui. Nu mai era văzut ca un terorist, ci, da, ca un fel de Dostoievski scriindu-şi cărţile capitale prin abisurile casei morţilor, iar oportunistul Pristavkin îşi spusese, probabil, că a prins ocazia visată de a face pe liberalul. Cu toate acestea, Eduard s-a încăpăţânat să refuze condiţia eliberării. Care putea să greveze asupra onoarei sale. Avocatul a propus o soluţie cazuistă: să încerce să treacă peste chestiunea vinovăţiei şi să insiste, în schimb,

asupra faptului că nu a contestat niciodată verdictul.

Aşa da, s-a arătat Eduard de acord.

După care lucrurile au mers foarte repede. Chiar prea repede. Se instalase în ritmul unei pedepse lungi, îşi ajustase în acest sens gândurile, proiectele, chiar şi metabolismul, şi uite că era anunţat că peste zece, peste opt, peste trei zile gata, schimba decorul, figuranţii erau concediaţi, se trecea la alt film. Directorul nu îl mai convoca, îl *invita* să treacă pe la el pe la birou, tratându-l de acum ca pe un VIP, de parcă înainte totul nu fusese decât o glumă, un joc de rol pe care, odată partida încheiată, îl puteau comenta ca între oameni de lume. L-a rugat să îi dea un autograf pe *Cartea apelor* şi l-a întrebat nelinişti oare ce amintire va păstra despre stabilimentul lui acest fost deţinut de marcă.

— Nu voi ezita să îl recomand prietenilor mei, iar directorul, încântat de un aşa răspuns spiritual, a exclamat:

— Îl veţi recomanda prietenilor dumneavoastră?! Vai, vai, ce glumeţ sunteţi, Eduard Veniaminovici!

Eliberările înainte de termen erau atât de rare la Engels, iar a sa trăsnea atât de evident a pile şi a aranjamente, încât lui Eduard chiar îi era ruşine de tovarăşii lui de lagăr. După ce făcuse tot ce îi stătuse în putinţă, cu sinceritate, pentru a le dovedi că era unul de-al lor, un mic mujic scuturat de teribilele vijelii ale închisorilor, acum nu era departe de a se vedea, în ochii lor, ca unul dintre acei jurnalişti care, în timpul reportajelor, fac pe năpăstuiţii lipsiţi de adăpost sau pe foştii puşcăriaşi şi, imediat ce îşi încheie safariul, le zic subiecţilor: „Ciao, gagiii, a fost super, o să mă gândesc la voi, vă trimit pateu de Crăciun!“, promisiune în general uitată imediat. Soiul acesta Eduard l-ar fi privit scârbit, aşa că l-a liniştit şi, totodată, l-a mirat să constate că nimeni de la Engels nu îl invidia, ba chiar prestigiul îi sporise. Erau mulţumiţi, după toate aparenţele, că au putut cunoaşte un individ ale cărui treburi se rezolvau trăgându-se iţe încurcate şi dubioase, la cel mai înalt nivel, şi că se vor putea lăuda că l-au cunoscut. Până la urmă, exagerata demonstraţie de candoare l-a cam dezgustat.

Cu o zi înainte de eliberare a primit dreptul de a-şi lua înapoi valiza de la magazie. Care valiză era unul dintre fetişurile lui. O şterpelise de la Steven când se mutase de la New York la Paris şi îl urmase peste tot, în război, în Altai, prin puşcării, conţinând două cămăşi, una neagră şi una albă. Seara, în baracă, a fost „cocktailul de despărţire“, s-au îmbrăţişat, s-au bătut pe spate şi au discutat îndelung care cămaşă era mai potrivită la ieşire. Problema era cu atât mai importantă, cu cât evenimentul urma să fie filmat. Televiziunea trimisese cererea, Eduard ezitase, dar directorul insistase în mod deosebit, cât despre deţinuţi, pe aceştia îi excitase perspectiva, ca pe nişte copii promisiunea de a fi duşi la circ.

— Pe-aia albă trebuie să ţi-o pui, e mai elegantă, i-a spus Anton, un băiat drăguţ, condamnat la treizeci de ani pentru crimă cu circumstanţe agravante generate de acte de cruzime.

— Păi, Anton, a obiectat Eduard, ies din puşcărie, nu din vreun bar de noapte.

— Totuşi, trebuie să fii elegant, doar eşti un scriitor celebru.

— Pe aici nu e niciun scriitor celebru, ci doar *zek*-i, i-a răspuns Eduard şi, chiar înainte de a-şi fi terminat propoziţia, i s-a făcut ruşine de falsitatea şi demagogia ei, căci bineînţeles că exista pe acolo un scriitor celebru şi bineînţeles că soarta lui nu avea nicio legătură cu aceea a lui Anton.

Din cauza echipei de la televiziune, încă de la deşteptare lagărul era întors cu fundu-n sus. Erau vreo şase oameni: redactorul, realizatorul, operatorul, sunetistul, asistenţii, printre ei numărându-se şi trei fete. Fete care, întrucât era vară, purtau fuste foarte scurte şi tricouri fără mâneci şi extrem de decoltate, fete care miroseau a parfum şi, pe dedesubtul parfumului a femeie, a

subsuori, a pizdă, fete care înnebuniseră complet turma de *zek*-i pe care îi aranjaseră pentru filmarea apelului matinal, de pe platoul central. Ora apelului trecuse, de fapt, de mult, echipa televiziunii nu sosise suficient de devreme pentru a asista la cel adevărat, şi oricum realizatorul avea ideile lui despre cum trebuia să arate un apel adevărat. Directorul se aşteptase să fie scoşi în faţă, cum o cerea şi el de câte ori sosea în vizită vreo delegaţie, deţinuţii cei mai prezentabili or, pe măsură ce filmarea înainta, devenea din ce în ce mai clar că intenţia realizatorului nu era aceea de a sublinia farmecul stabilimentului şi cât de bine arătau beneficiarii acestuia, ci, din contră, de a demonstra că aventurosul scriitor Limonov ieşea din infern. În pofida protestelor directorului, asistentele acelea drăguţe aveau misiunea de a aduna mutrele cele mai hidoase, cameramanul, de a strânge planurile generale la indivizi tolăniţi la soare, la bălţi pline de noroi, la grămezi de gunoaie, ceea ce era destul de greu într-un lagăr de muncă în general extrem de bine gospodărit. Nu am de gând să arunc cu piatra, în definitiv am făcut exact acelaşi lucru turnând o secvenţă pentru filmul meu documentar despre lagărul pentru minori de la Kotelnici, întrucât sperasem un spectacol dantesc şi cu greu m-am resemnat când am realizat că nici vorbă să fi fost aşa ceva.

În mijlocul întregii harababuri, Eduard făcea conştiincios ce i se cerea, jucându-şi propriul rol. În scena apelului, încadrat de doi figuranţi cu mutre ideale pentru a fi urgent trimişi la spânzurătoare, şi-a strigat numele, prenumele, prenumele tatălui şi articolele pe baza cărora fusese condamnat. Era pentru ultima oară când o făcea, dar a trebuit să reia încă de două ori fiindcă realizatorul nu a fost mulţumit de primele două duble. În sala de mese, apoi, şi-a şters blidul cu pâine continuând o conversaţie „naturală“ cu ceilalţi.

— Băieţi, purtaţi-vă de parcă n-am fi şi noi pe aici, le repeta realizatorul, ca şi când ar fi o zi oarecare.

Deţinuţii se considerau parcă la o petrecere, disputându-şi onoarea de a intra în cadru alături de eroul lor. „Mă văd şi eu? Mă văd?“, întrebau dând din coate. Iar Limonov, continuând conversaţia fals naturală, fals obişnuită, din care nu urmau să rămână decât replicile lui, fiindcă era singurul căruia i se pusese o lavalieră, îşi spunea că făcuse o prostie acceptând povestea cu televiziunea. Că era păcat să plece în felul acela. Poate chiar, îşi mai zicea, era păcat să plece aşa de repede. Sigur că ardea de nerăbdare să îşi regăsească libertatea, pe micuţa Nastia şi băieţii din partid. Dar omul care a fost aici nu avea să mai fie în altă parte. Despre lagărul de muncă s-ar fi putut spune că era iadul, numai că, doar prin puterea minţii sale, Eduard se dovedise în stare să îl transforme în paradis, făcându-l să arate la fel de ospitalier ca mânăstirea pentru un călugăr. Cele trei apeluri zilnice erau slujbele, meditaţia constituia rugăciunea lui, iar cerul îşi deschisese porţile o dată pentru el. În fiecare noapte, înconjurat de sforăiturile din baracă, se îmbăta în taină de propria sa forţă, de metalul din care îi era alcătuit sufletul supraomenesc, metal supus unui proces misterios început în Altai, alături de vânătorul Zolotarev, şi pe cale de a ajunge la împlinire, la o eternă şi adevărată eliberare de care, se întreba cuprins de o subită îngrijorare, nu cumva risca să fie privat din cauza eliberării sale de acum, din lumea timpului care se scurge? Îşi spusese mereu că vocaţia sa era de a se scufunda cât mai adânc cu putinţă în realitate, or, realitatea aici se afla. De acum, se sfârşise. Cel mai bun capitol al vieţii sale rămăsese în urmă.

Epilog

Moscova, decembrie 2009

1

Iată-ne întorşi la începutul acestei cărţi. Când am făcut reportajul despre Limonov, acesta ieşise din închisoare de patru ani. Nu ştiam nimic din tot ceea ce am povestit până aici, mi-au trebuit încă aproape patru ani pentru a afla şi totuşi am avut senzaţia confuză că este ceva care scârţâie. Era de parcă nu s-ar fi despărţit de lavalieră, de parcă şi-ar fi jucat continuu rolul în faţa unei camere de luat vederi, într-un *reality show.* Ajunsese, în ţara lui, starul care visase să fie: scriitor adulat, *guerillero* monden, client perfect pentru tabloide. Abia eliberat din închisoare, a lăsat-o baltă pe viteaza micuţă Nastia pentru a se da la una dintre acele femei de categoria A, cărora nu le putuse rezista niciodată: o actriţă fermecătoare, ajunsă celebră graţie serialului intitulat *KGB în smoching*. Trecerea prin puşcărie făcuse din el un idol al tineretului, iar alianţa cu Kasparov, un om politic frecventabil. Nu exclud să-i fi dat *cu adevărat* prin cap că ar fi putut fi adus la putere de o revoluţie de catifea, ca altădată Václav Havel.

Până la urmă, după cum cititorul îşi aminteşte fără îndoială, totul s-a întâmplat la alegerile din 2008 conform predicţiilor jurnalistului englez pe care l-am întâlnit la conferinţa de presă a tandemului Limonov–Kasparov. Putin a respectat Constituţia şi nu a candidat pentru un al treilea mandat, în schimb a pus la punct un sistem ingenios, amintind de maşinile cu dublă comandă de la şcolile de şoferi: noul preşedinte, Medvedev, a trecut pe locul elevului, Putin, prim-ministru, pe acela al profesorului. Lăsând elevul să conducă, că doar trebuia să înveţe şi el. Cu un clătinat patern din cap îl felicita când o scotea bine la capăt, fiind liniştitor, nu-i aşa, să ştii că, în caz de belea, un bărbat cu experienţă îţi este alături. Cu toate acestea, lumea se întreba două lucruri: oare, în 2012, Putin avea să treacă înapoi la volan, cum îi dădea dreptul aceeaşi Constituţie care nu interzice decât trei mandate *consecutiv*? Şi, deprinzând gustul puterii, nu cumva docilul Medvedev îşi va înfrunta mentorul şi poate chiar îl va zdrobi, aşa cum Putin îi zdrobise şi el pe cei care îl aduseseră la tron?

Mă gândesc mult la Putin, încheind cartea de faţă. Şi, cu cât mă gândesc mai mult, cu atât consider că tragedia lui Eduard este că, tocmai când se credea scăpat de căpitanii Levitin care i-au otrăvit tinereţea, tocmai când, într-un târziu, credea că îi este calea liberă, s-a ridicat în faţa lui un supercăpitan Levitin: locotenent-colonelul Vladimir Vladimirovici.

Pentru campania electorală din 2000 a fost publicată o carte de dialoguri cu Putin intitulată *La persoana întâi*. Titlu găsit probabil de către unul dintre oamenii lui de la Relaţii Publice, dar bine găsit. În definitiv, se putea aplica la fel de bine întregii opere a lui Limonov sau unei părţi dintr-a

mea. În ceea ce îl priveşte pe Putin, nu este vreo uzurpare. Se spune că vorbeşte în limba de lemn, dar nu este adevărat. Face ce spune şi spune ce face, iar când minte, minte cu o asemenea impertinenţă, încât nimeni nu se poate lăsa înşelat. Dacă îi analizezi viaţa, ai tulburătoarea senzaţie că te afli în faţa unui dublu al lui Eduard. S-a născut cu zece ani mai târziu, într-o familie de acelaşi gen: tatăl era subofiţer, mama, femeie de serviciu şi locuiau înghesuiţi claie peste grămadă într-o cameră de *comunalka*. Băieţel slăbuţ şi sălbatic, crescuse în cultul patriei, al marelui război pentru apărarea acesteia, al KGB-ului şi al spaimei pe care ruşii o inspiră lipsiţilor ălora de coaie din Occident. În adolescenţă, după propria sa mărturisire, fusese un mic pungaş. Lucrul care îl împiedicase să ajungă un tâlhar fusese judoul, căruia i se dedicase cu o asemenea pasiune, încât colegii lui îşi mai amintesc şi acum urletele feroce care veneau dinspre sala în care se antrena de unul singur, duminica. În organele de securitate intrase din romantism, întrucât oamenii de elită între care era mândru că fusese primit erau dintre cei care îşi apărau ţara. Nu a avut deloc încredere în *perestroika*, i-a urât pe masochiştii ăia, sau agenţi CIA, ce-or fi fost ei, care făcuseră atâta caz de Gulag şi de crimele lui Stalin, şi nu doar că trăise sfârşitul imperiului ca pe una dintre cele mai mari catastrofe ale secolului al XX-lea, dar o spune pe şleau până în ziua de azi. În haosul începutului anilor ’90 se numărase printre perdanţi, printre păcăliţi, obligat să facă pe şoferul de taxi. Ajuns la putere, îi place, ca şi lui Eduard, să se lase fotografiat cu bustul gol, cu muşchii încordaţi, în pantaloni militari, cu pumnalul de membru al unităţilor de comando la brâu. Ca şi Eduard, este rece şi abil, ştie că, pentru semenul lui, omul este un lup, nu crede decât în dreptatea celui mai tare, în relativismul absolut al valorilor, preferând să sperie decât să fie speriat. Ca şi Eduard, îi dispreţuieşte pe plângăcioşii care consideră sfântă viaţa omenească. Echipajul submarinului *Kursk* poate să se chinuiască opt zile asfixiindu-se în fundul Mării Barents, forţele speciale ruse pot gaza o sută cincizeci de ostatici în Teatrul *Dubrovka*, trei sute cincizeci de copii pot fi masacraţi într-o şcoală din Beslan, Vladimir Vladimirovici anunţă poporul ce-i mai face căţeaua care tocmai a fătat. Puii se simt bine, sug bine, trebuie să vezi partea bună a lucrurilor.

Spre deosebire însă de Eduard, Putin a reuşit. E şef. Poate să dea ordin ca manualele şcolare să nu mai spună lucruri rele despre Stalin, poate chema la ordine ONG-urile şi minunatele spirite ale opoziţiei liberale. Se înclină protocolar la mormântul lui Saharov, dar ţine pe biroul personal, la vedere pentru toată lumea, bustul lui Dzerjinski. Când Europa îl provoacă prin recunoaşterea independenţei provinciei Kosovo, zice: „Cum vreţi, dar atunci Osetia de Sud şi Abhazia vor fi independente, în Georgia o să trimitem ceva tancuri şi, dacă tot nu o să vorbiţi cuviincios, vă tăiem şi robinetul de gaze“.

Dacă ar fi fost cinstit, acest mod viril de abordare l-ar fi umplut pe Eduard de admiraţie. În loc de aşa ceva, ca şi Anna Politovskaia, a scris pamflete în care explică faptul că Putin este nu doar un tiran, ci şi un tiran şters, mediocru, căruia i s-a croit un veşmânt prea mare pentru statura lui. Falsul unei astfel de opinii mi se pare strigător la cer. După părerea mea, Putin este un om de stat de mare anvergură şi popularitatea nu şi-o datorează doar indivizilor cretinizaţi de o mass-medie aservită. Despre altceva este vorba. Putin repetă pe toate tonurile ceva ce ruşii au absolută nevoie să audă şi care s-ar putea rezuma astfel: „Nu avem dreptul să spunem pentru o sută cincizeci de milioane de persoane că şaptezeci de ani din viaţa lor, din viaţa părinţilor şi a bunicilor lor, că toate lucrurile în care au crezut, pentru care s-au luptat şi s-au sacrificat, că însuşi aerul pe care l-au respirat nu au fost decât o grămadă de rahat. De acord, comunismul a făcut nişte chestii îngrozitoare, dar nu e totuna cu nazismul. Această echivalenţă pe care intelectualii occidentali o prezintă ca de la sine înţeleasă este o ticăloşie. Comunismul a fost ceva grandios, eroic, frumos, ceva ce avea încredere în om şi conducea la încrederea în om. Exista în esenţa lui nevinovăţie şi, în lumea crudă care i-a urmat, neprecizat, fiecare îl asociază în sine cu propria-i copilărie, cu ceea ce te face să-ţi dea lacrimile când copilăria îţi străpunge platoşa şi se arată la suprafaţă“.

Frazele pe care le-am pus în evidenţă, ca pe un motto, la începutul acestei cărţi, sunt convins că Putin le-a pronunţat cu deplină sinceritate. Sunt sigur că i-au ţâşnit din adâncul inimii, fiindcă orice om are o inimă şi se adresează inimilor tuturor ruşilor, începând cu Limonov care, dacă ar fi fost în locul lui, cu certitudine ar fi spus şi ar fi făcut tot ceea ce spune şi face Putin. Atâta doar că nu este în locul lui, aşa că nu îi mai rămâne decât să ocupe o poziţie cu totul deplasată pentru el, aceea de opozant virtuos, de apărător al unor valori în care nu crede (democraţie, drepturile omului şi alte prostii de soiul ăsta), umăr la umăr cu nişte inşi oneşti, care incarnează tot ceea ce el dispreţuieşte. Nu chiar făcut şah-mat, dar cam pe-aproape, e greu de spus în astfel de condiţii cam pe unde s-ar mai situa.

2

Protocolul nu s-a schimbat, atâta doar că nu mai sunt condus de doi, ci de un singur *nasbol* până la şeful lui, iar acest trimis nu mai vine cu maşina după mine, ci ne dăm întâlnire la o staţie de metrou. Mi-l amintesc bine, îl cheamă Mitia. Ne-am cunoscut cu doi ani mai înainte, şi el îşi aduce aminte de mine, aşa că, timp de un sfert de oră cât ţine drumul pe jos, până la noul apartament al lui Eduard, stăm la taclale. Nu mai e tânăr, are vreo treizeci de ani şi, ca toţi membrii partidului pe care i-am cunoscut, e simpatic, deschis, inteligent şi prietenos. Este îmbrăcat în negru, dar nu în blugi şi scurtă de piele, ci într-un palton elegant, pus peste o haină care îi dă aerul cuiva care se descurcă bine cu banii. Îmi spune că s-a căsătorit, că are o fetiţă şi că face una dintre acele meserii legate de internet despre care nu am ştiut niciodată prea clar în ce constau, ci doar că îţi permit să câştigi mai mult decât decent. Am senzaţia că, pentru el, a consacra câteva ceasuri pe săptămână pentru protecţia lui Eduard Limonov este un fel de a rămâne fidel idealurilor tinereţii, tot aşa cum alţii continuă să cânte într-un grup de rock categoria amatori, despre care ştiu prea bine că n-o să rupă vreodată gura târgului, dar tot e plăcut să te mai întâlneşti cu gaşca. În momentul în care îl întreb cum mai merg treburile, politica, una-alta, îmi zâmbeşte şi răspunde: *Normalno*, cu tonul unui patron de restaurant care te anunţă: „Deocamdată e linişte înăuntru“.

Urcăm pe jos până la etajul nouă al unui bloc modest, întrucât ascensorul e defect. Cu obişnuitele precauţii, Mitia mă introduce în micul apartament de două camere unde Eduard mă aşteaptă îmbrăcat cu blugi şi cu un pulover negru, mereu tras ca prin inel, mereu cu barba tunsă scurt. Mă uit pe unde îmi pot lăsa paltonul, fiindcă în încăpere nu se află decât o masă, un scaun şi un pat de o persoană. Îmi explică faptul că, pentru afirmaţia dintr-un interviu că judecătorii din Moscova ascultă de ordinele primarului Lujkov, lucru pe care îl ştie toată lumea, a fost condamnat la o amendă de 500 000 de ruble. I s-a luat tot ceea ce i se putea lua şi abia de s-a acoperit a zecea parte din sumă, aşa că a rămas dator.

Lăsându-l pe Mitia să citească ziarul, aşezat pe unicul scaun din încăpere, trecem în bucătărie, unde sunt două. Eduard pregăteşte cafeaua, iar eu îmi scot carnetul. L-am anunţat deja prin e-mail că am plănuit să nu mai scriu despre el un reportaj, ci o carte. Mi-a răspuns neutru, nici entuziast, nici reticent. Aşadar, îmi stătea la dispoziţie, dacă doream. Avansasem serios cu cercetarea cazului, ba chiar încheiasem un fel de prim eşantion şi îmi spuneam că va trebui să stăm ceva timp împreună, în vederea unui interviu de proporţii, mai multe ceasuri dacă nu cumva mai multe zile. Încă nu eram convins şi deci, preferând prudenţa, încă nu îi solicit asta.

— Ei, şi ce s-a mai întâmplat în aceşti doi ani?

În primul rând s-a întâmplat că femeia lui, preafrumoasa actriţă, l-a părăsit. Nu a înţeles prea bine de ce. Nu-i dă prin cap că or fi jucat vreun rol şi cei treizeci de ani diferenţă de vârstă şi faptul de a nu fi putut face un pas fără escorta alcătuită din doi băieţi cu craniile rase. La început trebuie să fi părut romantic, dar mai apoi s-ar putea să fi fost apăsător. A suferit câteva luni, apoi şi-a dat seama că nu a fost vorba decât despre o femeie rece, mincinoasă, prea puţin iubitoare, care l-a dezamăgit. În cazul în care mi-aş face griji pentru el, mă asigură că are mai multe amante foarte tinere şi că nu doarme în fiecare noapte în patul pentru o singură persoană din încăperea alăturată. Principalul este că îşi vede în continuare copiii. Copiii, da, acum are şi o fetiţă, Alexandra. Pe băiat îl cheamă Bogdan, în amintirea anilor petrecuţi în Serbia. Îmi zic că sună bine Bogdan, mai ales că l-ar fi putut chema Radovan sau Ratko. Gata cu viaţa privată.

Acum, viaţa publică. Fără a o spune chiar aşa, e clar că e varză. Ocazia istorică, în cazul în care s-ar putea presupune că s-a prezentat vreuna, a trecut. Kasparov, decepţionat de o mie de necazuri, nu a mai încercat să candideze şi, după ceea ce nici măcar eşec la prezidenţiale nu s-ar putea numi, mişcarea *Drugaia Rossia* a încetat să mai existe. Cu toate acestea, Eduard nu s-a lăsat. A înfiinţat o nouă mişcare numită *Strategia 31*, cu trimitere la articolul 31 din Constituţie care garantează dreptul de a manifesta. Se întâlneau în fiecare zi de 31, dacă ziua exista în respectiva lună, în Piaţa *Triomfalnaia*, cu scopul de a se folosi de acest drept. În general era vorba despre vreo sută de manifestanţi şi de cinci ori mai mulţi poliţişti, cei din urmă arestând câteva zeci dintre cei dintâi. Şi astfel, Eduard petrecea cu regularitate câteva zile la închisoare, iar corespondenţii de presă străini trimiteau şi ei, de formă, o ştire. În afară de asta, încerca să pună pe picioare şi să conducă o „adunare naţională a forţelor de opoziţie“, proiect aplaudat de câţiva bătrâni democraţi şi de câţiva militanţi pentru drepturile omului şi pe care Kasparov făcea tot ce putea să o combată, lansându-şi propria platformă politică. Fiindcă acum cei doi bărbaţi sunt rivali, deşi chiar şi rivalitatea asta a lor mi se pare cam dezumflată. Eduard e mulţumit că site-ul lui de pe internet are mai mulţi vizitatori decât al lui Kasparov.

Şi mai ce? Producţia literară. De la ultima noastră întâlnire a mai publicat trei cărţi: una de poeme, o culegere de articole şi una de amintiri din timpul războaielor sârbeşti. Numai că nu-l prea mai interesează scrisul. Aduce prea puţini bani, în ziua de azi, tirajele nu sunt decât de cinci sau şase mii de exemplare, nici vorbă de ediţii suplimentare. Câştigă, mai degrabă, din articole plătite cu bucata, care îi sunt publicate prin reviste gen *Voici* sau *GQ*, versiunea rusească.

Bun, lista treburilor de azi a fost dusă la bun sfârşit. Este ora patru după-amiaza, s-a lăsat întunericul, se aude bâzâitul frigiderului. Eduard îşi priveşte inelele şi îşi scarpină bărbuţa de muschetar. Acum nu mai este în *După douăzeci de ani*, ci în *Vicontele de Bragelonne*. Eu mi-am epuizat întrebările, iar lui nu-i trece prin minte niciuna pe care să mi-o adreseze. Nici nu ştiu ce fel de întrebare, poate aşa, despre mine… Cine sunt, cum trăiesc, dacă sunt căsătorit, dacă am copii? Dacă prefer ţările calde sau pe cele reci? Pe Stendhal sau pe Flaubert? Iaurturile naturale ori fructele? Şi ce gen de cărţi scriu, din moment ce sunt scriitor? Doar pretinde că interesul pentru cel de alături face parte din programul lui de viaţă şi, fără îndoială, s-ar fi interesat de mine dacă m-ar fi întâlnit în puşcărie, vinovat de o minunată crimă sângeroasă, numai că nu aşa stau lucrurile. Nu sunt decât biograful lui: eu îl întreb, el răspunde şi, când a terminat de răspuns, tace privindu-şi inelele şi aşteptând întrebarea următoare. Îmi zic că iese din discuţie să mă mai spetesc cu încă nu ştiu câte ceasuri de dialog, că mă pot descurca foarte bine cu ceea ce am deja. Mă ridic mulţumindu-i pentru cafea şi pentru timpul pe care mi l-a dăruit şi abia când ajung în prag îmi pune, în sfârşit, o întrebare:

— Totuşi, e ciudat. De ce doriţi să scrieţi o carte despre mine?

Deşi sunt luat pe nepregătite, răspund sincer: Fiindcă are — sau fiindcă a avut, nu îmi mai

amintesc exact ce timp am folosit — o viaţă pasionantă. O viaţă ca un roman, periculoasă, o viaţă care şi-a asumat riscul de a se amesteca în istorie. Iar el a răspuns ceva care m-a uluit, cu un chicot uscat, fără să se uite în ochii mei:

— Mda, o viaţă de căcat.

3

Nu-mi place această încheiere şi presupun că nici lui nu i-ar plăcea. Şi mai presupun că orice om care riscă să judece *karma* altuia sau chiar pe a lui poate fi convins că va greşi. Într-o seară i-am mărturisit îndoielile care mă apăsau fiului meu, Gabriel. Acesta este montor, tocmai am scris amândoi două scenarii pentru televiziune şi îmi place să port cu el discuţii ca între scenarişti: secvenţa asta o cumpăr, pe-aia nu.

— În fond, mi-a zis, ce te calcă pe nervi, că îl prezinţi ca pe un *loser*?

Îl aprob.

— Şi de ce te calcă pe nervi? Pentru că ţi-e frică să nu îl superi?

— Nu tocmai. Mă rog, şi asta un pic, dar, mai ales, mi se pare că nu este un final satisfăcător. Că va fi o dezamăgire pentru cititor.

— Asta-i altceva, a constatat Gabriel citându-mi o sumedenie de mari cărţi şi filme ai căror eroi sfârşeau în mizerie. De pildă *Raging Bull*, în a cărui ultimă scenă poate fi văzut boxerul interpretat de Robert de Niro ajuns la capătul puterilor, decăzut cu totul. Nu mai are nimic, nici nevastă, nici prieteni, nici casă, s-a lăsat dus cu totul de val, cum s-a nimerit, s-a îngrăşat şi îşi câştigă o pâine amărâtă dintr-un număr comic jucat într-un bar nenorocit. Aşezat în faţa oglinzii din cabină, aşteaptă să fie chemat în scenă. Este chemat. Se ridică cu greu de pe scaun. Chiar înainte de a ieşi din cadru se priveşte în oglindă, se clatină, mimează câteva mişcări de box şi îl auzim mormăind, nu prea tare, doar pentru el: *I'm the boss. I'm the boss. I'm the boss.*

Patetic. Magnific.

— Este de o mie de ori mai bine, constată Gabriel, decât dacă l-am fi văzut victorios, pe podium. Nu, pe bune, s-o închei cu Limonov care, după toate aventurile trăite, socoteşte pe Facebook dacă are ori nu mai mulţi prieteni decât Kasparov, cred că poate merge.

Aşa e. Totuşi, e ceva care continuă să mă deranjeze.

— Bine, hai s-o luăm altfel. Care ar fi, pentru tine, finalul ideal? Vreau să zic: dacă ar fi fost după tine? Să ajungă la putere?

Scutur din cap: ar fi de necrezut. În schimb, există în programul lui de viaţă ceva ce nu a făcut: fondarea unei religii. Ceea ce i-ar trebui ar fi să lase baltă politica, mai ales că, cinstit vorbind, nu prea se mai zăreşte nicio speranţă, să se întoarcă în Altai şi să ajungă fie guru al unei comunităţi de scrântiţi, ca baronul Ungern von Sternberg, fie, încă şi mai bine, un adevărat înţelept. Un soi de sfânt, mai bine zis.

Aici, e rândul lui Gabriel să se strâmbe:

— Cred că ştiu ce ţi-ar plăcea ca încheiere, îmi spune, să fie împuşcat. Asta ar păstra coerenţa cu tot restul vieţii lui, ar fi un final eroic, n-ar muri ca fitecine de vreun cancer de prostată. Şi ţi-ai vinde şi cartea de zece ori mai bine. Iar dacă ar fi otrăvit cu poloniu, ca Litvinenko, nu de zece, de o sută de ori mai bine s-ar vinde şi încă-n lumea-ntreagă. Ar trebui să vorbeşti cu maică-ta să-i zică lui Putin.

Oare Limonov ce părere ar avea?

Într-o zi din septembrie 2007 ne-am dus împreună la ţară. Îmi închipuiam că era vorba despre un miting, însă nici vorbă de aşa ceva, mergeam să vedem o *datcha* pe care soţia lui de la vremea respectivă, preafrumoasa actriţă, tocmai o cumpărase undeva, la două ceasuri de Moscova. De fapt, era mai mult decât o vilă la ţară, era ceea ce se numeşte o *usadba*, o adevărată moşie. Existau pe acolo un grajd, câmpuri întinse, o pădure de mesteceni. Vechea casă de lemn, părăsită şi vandalizată, era uriaşă. Trebuie că fusese magnifică şi, restaurată, putea fi din nou, iată motivul pentru care Limonov făcuse deplasarea. Nici nu am ajuns bine că a şi început să discute cu un meseriaş din partea locului, cu siguranţa de sine a celui care, exercitând activităţi manuale, ştia cum să vorbească, fără a se lăsa păcălit, cu un antreprenor. În timp ce stăteau de vorbă m-am îndepărtat, plimbându-mă prin parcul invadat de buruieni înalte şi, la capătul unei alei pentru călărie, zărindu-i, de departe, trupul mic, îmbrăcat în negru, ridicându-se pe catalige într-o băltoacă de raze ale soarelui, cu bărbuţa zburlită, mi-am spus: are şaizeci şi cinci de ani, o nevastă adorabilă, un copil de opt luni. Poate că s-a săturat de război, de bivuacuri, de cuţite ţinute-n cizmă, de pumni de poliţişti izbind în zori de zi în uşă, de paturi de puşcărie. Poate că i-a venit cheful să îşi lase în sfârşit la odihnă valiza şi să se aşeze aici, la ţară, ca un moşier din vechiul regim. În locul lui, eu asta mi-aş dori. Îmi doresc. Hélènei şi mie exact bătrâneţea împreună ne-o doresc. Cu o bibliotecă mare, paturi adânci, strigătele nepoţilor pe afară, dulceaţă de afine ori de coacăze şi conversaţii îndelungi, întinşi pe şezlonguri. Umbrele se-ntind şi moartea se apropie încetişor. Viaţa a fost frumoasă pentru că ne-am iubit. Poate că nu aşa se va sfârşi, dar, dacă ar ţine numai de mine, aşa mi-ar plăcea să se sfârşească.

La întoarcere i-am pus o întrebare:

— Eduard, v-aţi vedea îmbătrânind în casa asta? Sfârşindu-vă zilele ca eroii lui Turgheniev?

A izbucnit în râs, dar nu într-unul uscat, ci din tot sufletul. Nu, nu aşa se vedea. Chiar nu. Pensia, viaţa liniştită nu erau pentru el. Altceva îşi pregătea pentru bătrâneţe.

— Cunoaşteţi Asia Centrală?

Nu, nu am fost niciodată pe acolo. Dar am văzut, când eram mic de tot, fotografiile făcute de mama în călătoria aceea lungă, în timpul căreia doar tata a avut grijă de mine cu o tandră stângăcie. Pe vremea despre care vorbesc, taţii nu obişnuiau să aibă grijă de copiii mici. Fotografiile mă tulburau şi mă făceau să visez, însemnând, pentru mine, depărtarea absolută.

În Asia Centrală, a continuat Eduard, se simţea cel mai bine din lume. În oraşe precum Samarcand ori Barnaul. Oraşe strivite de soare, pline de praf, lente, violente. Acolo, la umbra moscheilor, sub zidurile înalte şi crenelate, erau nişte cerşetori. Ciorchini de cerşetori. Bătrâni cu faţa suptă, arşi de soare şi de vânt, fără dinţi şi, deseori, chiar şi fără ochi. Poartă tunici şi turbane negre de jeg, ţin în faţa lor nişte bucăţele de catifea pe care aşteaptă să le arunce cineva câţiva bănuţi şi, când se întâmplă, nu spun mulţumesc. Nu se ştie care le-a fost viaţa, în schimb se ştie c-o vor sfârşi la groapa comună. Nu mai au nici vârstă, nici bunuri materiale, asta în cazul în care ar fi avut vreodată, şi abia dacă le-a mai rămas un nume. Au desfăcut toate parâmele. Nu mai sunt decât nişte zdrenţe. Nu mai sunt decât nişte regi.

Asta, da, asta i se potriveşte.